

קובץ מאמרים

עבאיות ישראלית

באספקלריה תורנית

מאמרים שהגיעו לגמר בתחרות חיבורים לתלמידי

כיתות י"א-י"ב לשנת תשע"ב

לזכר הנופלים המונצחים בישיבה

ישיבת ההסדר מאיר הראל מודיעין

כל הזכויות שמורות למחבר

ניתן להעתיק ולצלם את התוכן המילולי (לא כולל תמונות)
על פי הצורך – אם מיועד ללימוד, ולא לשם מטרת מסחריות

מהדורה מצומצמת - מודיעין סיון תשע"ב – יוני 2012

תמונות: חלק מהתמונות צולמו ע"י תלמיד הישיבה רחמים מימון

הוצאה לאור: ישיבת ההסדר "מאיר הרצל" מודיעין.

רח' עמק בית שאן 53 מודיעין תד: 354

טל': 08/9719935, פקס: 08/9719938

דוא"ל: yeshivatmeirharel@gmail.com

אתרנו באינטרנט: <http://meirharel.org>

פתח דבר

"וכבוד עשו לו במותו מלמד שהושיבו ישיבה על
קברו". [גמ' בבא קמא דף טז/ב]

ישיבת ההסדר "מאיר הראל" הוקמה באלול תשס"ה ונושאת את שמם של שני בני ישיבות שנפלו בקרב על קידוש השם, סמ"ר מאיר שנוולד הי"ד, וסגן הראל שרם הי"ד. בית המדרש הזמני של הישיבה קרוי על שם סמ"ר יהונתן אינהורן הי"ד, והספריה הקהילתית על שם הטייס סא"ל אבנר גולדמן ז"ל. לימוד התורה בבית המדרש, יומם ולילה מהווה זכר חי לאישיותם המופלאה של הנופלים. דמותם ומידותיהם מהווים מודל חינוכי לתלמידי הישיבה, שגדלים לתורה בשילוב עם שירות צבאי משמעותי ואיכותי. במהלך השנים ישזמה הישיבה עוד מספר פרויקטים ופעילויות של הישיבה ותלמידיה שגם הם מהווים הנצחה וזכר לנופלים, הפעילויות מתקיימות בשיתוף עם בני משפחות הנופלים. הקו המנחה בכל הפעילויות הוא לפעול להגדלת תורה בתחומים ובמקומות שיש בכך צורך חיוני, מבחינה רוחנית, חינוכית ולאומית, והולם את זכרם של הנופלים.

השנה התחלנו בפרויקט נוסף, לזכר הנופלים שאנו סבורים שהוא חיוני מעין כמוהו. תחרות חיבורים לתלמידי כיתות י"א-י"ב בנושא "צבאיות ישראלית באספקלריה תורנית". התלמידים בחרו נושא אחד ממגוון נושאים בתחום, למדו אותו בצורה יסודית מהמקורות הראשוניים ועד לדברי אחרונים, וכתבו עליו מאמר תורני.

במהלך השנים אנחנו מקיימים דושיח שוטף של בית מדרשנו עם תלמידי ישיבות תיכוניות, בכל רחבי הארץ, על לימוד תורה ושילוב בין לימוד תורה ושרות צבאי. בשנים האחרונות התחזקה בנו ההכרה שיש צורך להעמיק את השיח. במקום שהשיח יתמצה בשאלה: לאן מתגייסים? ויתמקד בברור המאפיינים של היחידות הצבאיות ודרוג היתרונות והחסרונות שיש בשרות בכל אחת מהיחידות, לנסות ולהוסיף לשיח נדבך תורני עמוק. בברור המשמעות התורנית והאמונית של הגיוס לצבא, ובמיוחד לברר את הצורך בשילוב של לימוד תורה משמעותי עם שרות צבאי. זוהי סוגיה תורנית נכבדת, שיש לה רוחב ועומק, והיבטים שונים. חיפשנו דרך כיצד לעודד את בני הנוער לעסוק בסוגיה בצורה איכותית ולהרחיב את היקפי השיח בסוגיה. נראה לנו שתחרות חיבורים נושאת פרסים יקרי ערך, בשיתוף עם מנהל החינוך הדתי במשרד החינוך, תיצור במה ראויה לבני הנוער שיעסקו בסוגיות יבררו ויכתבו על הנושאים של הצבאיות הישראלית, מתוך ברור ומתוך אספקלריה תורנית, ובכך נתקדם אל המטרה. דרך זו הולמת את רוח בית המדרש שלנו, שחרת על

דגלו גידול תלמידי חכמים המבררים את דרכם לאור התורה, מתוך לימוד וברור.

אין ספק שזוהי דרך ראויה להציב יד ושם לנופלים שהיו בני ישיבה, ומסרו נפשם כדי לקיים את המצווה לצאת בצבא ולהתנהל בצבאיות הישראלית מתוך אספקלריה של תורה. כל הנופלים היקרים הותירו אחריהם דברים שבכתב על הסוגיות של הצבאיות הישראלית, היו מאמרים שבעת קריאתם הזלנו דמעה, הם הזכירו דברים שהנופלים עסקו בהם.

במהלך התחרות נוכחנו לדעת שזהו כלי אפקטיבי שמקדם את השיח וממריץ את בני הנוער להשקיע מאמץ בברור הנושאים ובהעלאתם לכתב.

כמה עשרות בני נוער משיבות שונות מכל רחבי הארץ, גילו התעניינות בתחרות וכתבו מאמרים והכינו מצגות ולומדות. **לשלב הגמר הגיעו עשרה מאמרים איכותיים, שמונאים בספר שלפניכם. חמשה מאמרים של תלמידי כתי"א וחמישה של תלמידי י"ב.** חלק מהכותבים גם צרפו מצגות ולומדות. עלינו להודות שהתחרות הזו רגשה אותנו ביותר משום שהיא הפגישה אותנו עם כשרונות מיוחדים שקיימים בקרב בני הנוער, ואכן המאמרים שהוגשו היו ברמה גבוהה של עיון וכתיבה המשקפים עמל ושקידה של תורה.

בעריכת הספר השתדלנו עד כמה שניתן לשמור על הסגנון והתוכן כפי שנכתבו ע"י הכותבים צעירים לפי גילם וראייתם. וכן לא ניסינו לקצר את המאמרים על מנת שהם ישקפו את היסודיות המופלאה של כותביהם. מטבע הדברים חלק מהדברים חוזרים על עצמם, שכן כל מאמר נכתב בפני עצמו.

בהקשר לכך עלינו להדגיש שהמאמרים אינם משקפים בהכרח את השקפתה של הישיבה בנושא המדובר.

אנו מאמינים שספר זה יהווה דוגמה לאחרים, וישמש את בני הנוער ככלי לברור הנושאים בעתיד.

אנו מבקשים להודות לכל מי שהיה שותף במלאכה, לצוות הישיבה, לצבי, לאה ולדניאל וואך שריכזו את הפרויקט. לראש מנהל החמ"ד ידידנו ר' ד"ר אברהם לפשיץ, לעמותת תורה אחרי צבא, ובמיוחד לרבנים שטרחו וקרוא את החיבורים וראיינו את כותביהם: לרב יחזקאל קופלד, לרב אלי קפלן, לרב ידידיה כהנא, לרב יהושוע בוך, לרב טל מקום, לרב איתן ניסים, לרב ברק אפשטין, לרב שחר קיהן, לרב אריאל גיאן ולר' ליאור אבינרי.

ואחרונים חביבים, ליקירנו בני משפחות הנופלים, משפחות שנוולד, שרם, אינהורן וגולדמן, שהיו שותפים במימון הפרויקט והפרסים.

"אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ד' אלקינו נזכיר"

"חונה מלאך ד' סביב יראיו ויחלצם"

אליעזר חיים שנוולד

ראש הישיבה

קובץ מאמרים

צבאות ישראלית באספקלריה תורנית

תוכן העניינים

שער תורת המלחמה

היבטים הלכתיים של מצוות המלחמה גדריה החייבים בה

3 מלחמות ישראל בימינו מצווה או רשות?
יעקב שפר

- א. פתח דבר
- ב. הגדרת מלחמת מצוה עפ"י התלמוד הבבלי
- ג. הגדרת מלחמת מצוה עפ"י התלמוד הירושלמי
- ד. הסבר אפשרי להבדל בין הבבלי לירושלמי, והפסיקה
- ה. מלחמות ישראל - מצווה או רשות?
- ו. סוף דבר

28 מלחמת מצווה מי מוציא ומי יוצא
אמריה צפורי

- א. פתיחה – חובת הקמת צבא
- ב. הגדרת מלחמת מצווה
- ג. מי מוציא למלחמת מצווה
- ד. האם נשים יוצאות למלחמת מצווה
- ה. האם תלמידי חכמים יוצאים למלחמה

52 "למען יחלצון ידידיך" – על מלחמת מצוה בימינו
וחובת היחלצות תלמידי חכמים

- מעוז ציון ראפ
- פתח דבר
- חלק א: הגדרים ההלכתיים של מלחמת מצוה
- חלק ב: "כל יוצא צבא בישראל" – על גיוס תלמידי חכמים
- סיכום

117 לחימה בשבת
ברור הסוגיה 'נוכרים שצרו על עיירות ישראל יוצאים אפילו בשבת'.

- ישי נאמן
- א. מבוא:
  - ב. מקור הסוגיה:
  - ג. הוכחת הגמרא ממעשה קעילה.
  - ד. טעם היתר עיר הסמוכה לספר.
  - ה. שיטת הרמב"ם בסוגיה:
  - ו. פסק השולחן ערוך.
  - ז. שיטת רבנו חננאל בביאור עיר הסמוכה לספר.
  - ח. שיטת רש"י בעיר הסמוכה לספר.
  - ט. היתר כיבוי דליקה בשבת הזמן הזה.
  - י. ערי ישראל הסמוכים לספר בזמן הזה.
  - יא. החזרת שטחי ארץ ישראל על פי סוגיתנו.

140 מצות פדיון שבויים
ירמיהו נועם

- א. הקדמה
- ב. פדיון שבויים בתורה ובחז"ל
- ג. פדיון שבויים בהלכה
- ד. דין אין פודין את השבויים יתר על דמיהן
- ה. מהו השיעור של יותר מכדי דמיהן
- ו. מה הדין במקום שיש סכנת חיים לשבוי
- ז. מה הדין בשחרור שבויים תמורת מחבלים רוצחים
- ח. להלכה:

שער רוח הלהימה
היבטים הגותיים ואמוניים של מצוות המלחמה, המוסר במלחמה
ומידות הלוחם

- 161 **מלחמתה של תורה!?**
על המוסר במלחמה עפ"י התורה
ע"ז צוקרמן
א. פתיחה
ב. קיומו של המוסר הטבעי
ג. מוסר במישור הכללי
ד. סתירות בין המוסר לתורה
ה. מוסר המלחמה
ו. רשעת הגוים
ז. סיכום
- 189 **קדושת המחנה וטהרת הלוחם הישראלי**
אריאל מינקוב.
א. פתיחה
ב. ביאור "קדוש" ו"טהור"
ג. ניבול הפה בצבא
ד. לשון הרע ואחדות המחנה
ה. צניעות
ו. קול באשה ערוה
ז. לסיכום:
- 212 **פקודה בלתי חוקית בעליל**
אדם חושב או רובוט?
אפרים שרם
א. מבוא- הצגת המקרה
ב. דעת התומכים במעשהו של אלון
ג. חומרת איסור הריגת גוי
ד. על המוסר היהודי בעת מלחמה
ה. סמכותה של ממשלת ישראל לעניין זה
ו. חומרת איסור סירוב פקודה
ז. דעת אנשי צבא על הסירוב
ח. נקודת המבט המשפטית על הפעולה
ט. מסקנה
- 239 **השארית רוח רביעית פתוחה במצור**
חמלה ומוסריות בטחון והשתדלות
צבי לנגזם
א. מקור הדין
ב. טעם הדין
ג. נפק"מ בין הטעמים
ד. גדרי המצוה
ה. האם הדין נוהג כיום
ו. במלחמות התנ"ך
ז. היבטים אמוניים
ח. דברי סיכום
- 267 **צבא למעלה וצבא למטה**
בועז אהרונסון
פתיחה
צבא למעלה וצבא למטה
שער ראשון- צבאות בעולם
שער שני- אב הצבא, וצבא העם
שער שלישי- צבא השמיים
שער רביעי- צבא העבודה
שער חמישי- רוח צה"ל ורוח הקודש
שער שישי- ולבינתיים...

כּוֹתָבֵי הַמֵּאֲמָרִים

הַמְּשַׁתְּפִים בְּקוֹבֵץ

חולון - כיתה יא ישיבה תיכונית חולון	בועז אהרונסון
רחובות - כיתה יא אמית "המר" רחובות	נועם ירמיהו
יד בנימין - כיתה יב ישיבה קטנה דרך חיים	צבי לנגזם
חיפה - כיתה יא ישיבת בני עקיבא יבנה חיפה	אריאל מינקוב
בית שמש - כיתה יב ישיבת בית אברהם-כפר הרא"ה	ישי נאמן
כפר הרא"ה - כיתה יב ישיבת ירושלים לצעירים	עז צוקרמן
ירושלים - כיתה יא ישיבה קטנה מורשה ירושלים	אמריה ציפורי
ירושלים - כיתה יא ישיבה קטנה מורשה ירושלים	מעוז ציון ראפ
חולון - כיתה יב ישיבה תיכונית בני ברק	אפרים שרם
חשמונאים - כיתה יב ישיבת בני"ע נר תמיד חשמונאים	יעקב שפר

לזכרון עולם בבית מדרשנו

"וכבוד עשו לו במותו" – מלמד שהושיבו ישיבה על קברו"

[בבא קמא דף טז/ב]

סמ"ר מאיר שנוולד הי"ד

נולד בחנוכה ביום כ"ט בכסלו תשל"ה (13.12.1974)
בצפת, להוריו ר' משה ונחמה שנוולד.
למד בישיבת ההסדר בקרית שמונה.
נפל בכפר דרום ת"ו – ט' ניסן תשנ"ה (9.4.1995).

סמ"ר מאיר שנוולד הי"ד

סגן הראל שרם הי"ד

נולד ביום ד' בתמוז תשל"ב (16.6.1972) ברמת גן.
להוריו משה ושלוה.
למד בישיבת ההסדר בחיספין.
נפל בקרב בלבנון בערב שבת חנוכה, כ"ו כסלו
תשנ"ד. (10.12.1993)

סגן הראל שרם הי"ד

סמ"ר יהונתן יעקב אינהורן הי"ד

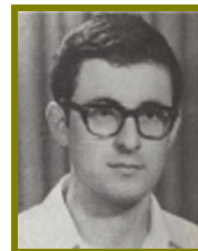
נולד ביום כ"א בסיוון התשמ"ד (21.6.84) בהר
ברכה, להוריו דוד ורויטל.
למד בישיבת ההסדר באילת ובמכינה בעצמונה.
נפל בקרב במלחמת לבנון השנייה, בעיירה עייתא
א-שעב, ז' מנחם-אב תשס"ו.

סמ"ר יהונתן יעקב
אינהורן הי"ד

רב"ט דב אינדיג הי"ד

נולד ביום ג' בסיוון תשי"א (7.6.1951) ברומניה,
להוריו מרים ואברהם-יחזקאל, עלה עם הוריו לארץ
בשנת 1959. למד בישיבת ההסדר "כרם ביבנה".
נפל בקרב במלחמת יוה"כ בקרבות הבלימה נגד
הסורים ברמת הגולן ביום י"א בתשרי תשל"ד
(7.10.1973).

רב"ט דב אינדיג הי"ד

סא"ל אבנר גולדמן ז"ל

נולד ביום ג' באב תשכ"ב (2.8.1962) בפתח תקוה,
להוריו עובדיה ואריקה.
למד בישיבת ההסדר "ברכת משה" מעלה אדומים.
שירת כטייס מסוק יסעור ובתפקידים פיקודיים בחיל
האוויר. נפל באסון המסוק באימון בקרפטים
ברומניה ביום ט"ו באב תש"ע (26.07.2010).

סא"ל אבנר גולדמן ז"ל

שער תורת המלחמה

היבטים הלכתיים של מצוות המלחמה
גדריה ומי חייבים בה

מלחמות ישראל בימינו מצווה או רשות יעקב שפר

- א. פתח דבר
- ב. הגדרת מלחמת מצוה עפ"י התלמוד הבבלי
1. פירוש רש"י
  2. סיבת המחלוקת בין חכמים לר' יהודה לשיטת רש"י
  3. פירוש הכנסת הגדולה
  4. פירוש המאירי
- ג. הגדרת מלחמת מצוה עפ"י התלמוד הירושלמי
1. פירוש קרבן העדה
  2. פירוש הפני משה
  3. פירוש הקרן אורה
- ד. הסבר אפשרי להבדל בין הבבלי לירושלמי, והפסיקה
1. שיטת הרמב"ם והמאירי
  2. שיטת הרמב"ן
  3. שיטת רש"י
  4. המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן
- ה. מלחמות ישראל – מצווה או רשות?
- ו. סוף דבר

א. פתח דבר

"עוד ישמע בערי יהודה.." שאגות שמחה בקעו מתוך אולם האירועים. מתחת לחופה עמדו אהרון וצביה. מלאי התרגשות ושמחה אהרון הכריז: "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל" "אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה!!" התחילו כולם לשיר. לחדר ייחוד אהרון וצביה נכנסו לקול צהלות חבריהם. החתונה הייתה שמחה במיוחד. היום הכי שמח בחייהם של הזוג הטרי. לאחר החתונה כל אחד חזר לביתו, והזוג הטרי חזר לביתם בקדומים כדי להתחיל את חייהם ביחד. למחרת אהרון וצביה קמים ליום הראשון של ה"שבע ברכות". שבעה ימי משתה ושמחה לכבוד החתן והכלה.

ימים שמחים במיוחד. אבל משהו השתבש. אהרון, מפקד מחלקה בגדוד 890 בצנחנים מקבל שיחת טלפון לא מתוכננת. הוא נקרא בדחיפות לשדה הקרב. מספר ימים לפני החתונה פרץ מבצע "עופרת יצוקה", ואהרון נקרא לפקד על חייליו בלחימה בעזה. יום לאחר חתונתו, בזמן שהיה אמור להיות השמח ביותר בחייו, אהרון קרוב התייצב בצאלים כדי להלחם למען עם ישראל.

שלושה ימים הספיק אהרון לפקד על מחלקתו. בליל יום שלישי, 12 בינואר 2009, צעד אהרון בראש כוח אשר סרק בתים בצפון רצועת עזה, שעל פי המודיעין הסתתרו בהם מחבלים. כשהגיע לדלת הכניסה של אחד הבתים, הופעל מטען רב עוצמה שפגע בפלג גופו העליון. רסיס פגע בפניו, ריסק אותם, חדר אל תוך ראשו וגרם לו לפגיעת מוח קשה. אהרון איבד דם רב, ומצבו הוגדר אנוש. לוחמי יחידת 669 חילצו אותו למסוק כשהוא מחוסר הכרה והטיסו אותו לבית החולים בילינסון בפתח תקווה. במשך ימים ארוכים שכב אהרון במחלקת טיפול נמרץ כשהוא מורדם ומונשם. סג"מ אהרון קרוב הוגדר כפצוע הכי קשה במבצע עופרת יצוקה.

האם סג"מ אהרון קרוב היה מחויב לצאת למלחמה זו? האם הוא יכל לטעון שהוא חתן, וחתן פטור ממלחמה? האם חתן פטור בכל סוג מלחמה?

על שאלות אלו ואחרות ננסה לענות במאמר הבא.
התורה ציוותה¹:

"והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם...
ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש
ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר
יחנכנו ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן
ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו ומי האיש אשר ארש אשה
ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר
יקחנה"

התורה ממשיכה לבאר²:

¹ דברים כ' א'-ט'
² דברים כד', ה'

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"כי יקה איש אישה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמה את אשתו אשר לקח" ספר החינוך מסביר את סיבת הפטור³:

"גזר עלינו, העם אשר בחר להיות נקרא על שמו, שנשב עם האשה המיוחדת לנו להקים זרע, שנה שלמה מעת שנשא אותה, כדי להרגיל הטבע עמה, ולהדביק הרצון אצלה, ולהכניס ציורה וכל פעלה בלב. ...ועובר על זה ופרש ממנה תוך שנה לעמוד זולתה ימים רבים, ואפילו במחילתה, ביטל עשה זה."

הפטור בשנת הנישואין הראשונה נועד לפתח את הזוגיות, לבסס את ההיכרות ההדדית, את האהבה בין בני הזוג, את התשתית לבנייתה של המשפחה החדשה.

ממקורות אלו נראה שבשנה הראשונה לנישואין פטורים מפעילות צבאית. אולם המשנה במסכת סוטה⁴ מצמצמת את הפטור הזה:

"במה דברים אמורים? במלחמות הרשות, אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים במלחמות מצוה אבל במלחמות חובה הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה."

פטור של חתן ממלחמה (גם של מי שנטע כרם ולא חיללו, בנה בית ולא חנכו והירא ורך הלבב) לדברי חכמים הוא רק במלחמת רשות, ולדברי ר' יהודה הוא רק במלחמת מצווה. אולם לחכמים במלחמת מצווה, ולר' יהודה במלחמת חובה, הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה.

מה המחלוקת בין חכמים לר' יהודה? ומה ההבדל בין מלחמת רשות, מצווה וחובה? התלמוד הבבלי, הירושלמי ובעקבותיהם ראשונים ואחרונים רבים מנסים לשפוך אור על הסוגיה.

³ מצווה תקפב

⁴ פרק ח' משנה ז'

ב. הגדרת מלחמת מצוה עפ"י התלמוד הבבלי

התלמוד הבבלי⁵ מפרש את הסוגיה:

"א"ר יוחנן: רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה.

אמר רבא: מלחמות יהושע לכבש – דברי הכל חובה. מלחמות בית דוד לרווחה – דברי הכל רשות כי פליגי למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו (הם נחלקו באשר יוזמים מלחמה כדי למנוע מהגויים להתקיף אותם). מר קרי לה מצוה ומר קרי רשות (הוא קורא לו מצווה והוא קורא לו רשות). נפקא מינה לעוסק במצוה שפטור מן המצוה (ההבדל ההלכתי ביניהם הוא לעניין העוסק במצווה פטור מהמצווה. למי שסובר שזהו רשות – חייב במצוות אחרות, ולמי שסובר שזהו מצווה – פטור ממצוות אחרות)"

פירוש זה מעט סתום ומספר מפרשים ניסו להסביר אותו בדרכים שונות.

1. פירוש הסוגיה לפי רש"י

רש"י בפירושו לגמרא (שם) כותב:

"רשות דרבנן זו היא מצוה דר' יהודה – ובאותה מלחמה שאמרו חכמים שהיא רשות ואין חתן יוצא לה אמר נמי ר' יהודה דאין חתן יוצא לה אלא שרבי יהודה קורא אותה מצוה ונפקא מינה לפוטרו משאר מצות בעודו עסוק בה כדמפרש רבא ואזיל.

אמר רבא כו' – מילתיה דרבי יוחנן מפרש ואזיל"

רש"י מסביר שלפי ר' יוחנן ההבדל בין חכמים לר' יהודה הוא בשם בלבד. למלחמת רשות של חכמים, ר' יהודה קורא מלחמת מצווה. ולמלחמת מצווה של חכמים ר' יהודה קורא מלחמת חובה. אז מה הנ"מ הין חכמים לר' יהודה? רש"י מסביר שרבא מבאר את דברי ר' יוחנן. רבא מסביר שלכולי עלמא מלחמת יהושע (לפי פשט הגמרא

⁵ תלמוד בבלי, מסכת סוטה מד', ע"ב

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מדובר על כיבוש הארץ) היא מלחמת חובה- ואפילו חתן יוצא למלחמה זו. לכולי עלמא מלחמת דוד לרווחה (לכבוש עוד שטחים) היא מלחמת רשות, וחתן אינו יוצא למלחמה זו. המחלוקת היא במלחמת מנע, בתקיפת הגויים כדי שהם לא יתקיפו אותנו. ר' יהודה קורא למלחמה זו מלחמת מצווה ('מר קרי ליה מצווה'), וחכמים קוראים למלחמה זו מלחמת רשות ('ומר קרי ליה רשות'). המחלוקת הוא רק לעניין הגדרת המלחמה (כמצווה או לא), ולא לעניין אי גיוס למלחמה. לשתי הדעות החוזרים מעורכי המלחמה אינם חייבים להשתתף במלחמת מנע. ההבדל בין חכמים לר' יהודה הוא לעניין "העוסק במצווה פטור מן המצווה". לפי ר' יהודה מלחמה זו היא מצווה, ולכן העוסק בה פטור ממצוות אחרות. ולדעת חכמים מלחמה זו היא רשות ולכן יהיה חייב במצוות אחרות.

זה פירוש דברי ר' יוחנן: "רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה" – הדין של מלחמת רשות לחכמים זהה לדין של ר' יהודה במלחמת מצווה (אינו מחויב לצאת). "מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה" – הדין של חכמים במלחמת מצווה זהה לדין של ר' יהודה במלחמת חובה (מחויב לצאת).

2. סיבת המחלוקת בין חכמים לר' יהודה לשיטת רש"י

אבל מהו יסוד המחלוקת בין חכמים לר' יהודה? מדוע במלחמת מנע חכמים סוברים שזוהי מלחמת רשות, ולעומת ר' יהודה סובר שזוהי מלחמת מצווה (אע"פ שדינה לענייני יציאה כרשות)?

הרב גורן (ישראל, 1918-1994) בספרו⁶ מסביר שיש שני סוגי סמכויות הלכתיות. הראשונה היא מהקב"ה. אלו הם מצוות עשה דאורייתא שניתנו לנו ישר מהקב"ה. בנוסף על כך יש סמכות למלך ולסנהדרין לתקן תקנות. סמכות זאת נובעת מהפסוקים⁷:

"כל האיש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל

אשר תצוונו יומת", "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך"⁸

⁶ "משיב מלחמה", חלק ג', עמ' 353-355

⁷ יהושע א' י"ח

⁸ דברים יז', י'

תוקפם של תקנות אלו אינם מדאורייתא. הרב גורן מסביר שהמחלוקת בין חכמים לר' יהודה היא לעניין הסמכות השניה של המצוות, דהיינו תקנות דרבנן. לפי חכמים משום שתקנות אלו אינן ישירות מהקב"ה הם אינם בגדר של מצווה, אלא רשות. רק מצוות המגיעות אלינו מפי הגבורה יוגדרו כמצווה. לעומת זאת ר' יהודה סובר שגם תקנות מדברנן יוגדרו כמצווה. לכן חכמים קוראים למלחמת מנע מלחמת רשות. שהרי היא מלחמה על דעת המלך ולא מהקב"ה. לעומת זאת ר' יהודה קורא למלחמת מנע מלחמת מצווה, אפילו שהיא על דעת המלך.

לפי זה ניתן ליישב קושיה על שיטת רש"י. שהרי רש"י מסביר שלכולי עלמא מלחמת יהושע היא מלחמת חובה. וקשה שהרי חכמים בכלל לא מזכירים מלחמת חובה! רש"י עצמו עונה על השאלה ואומר שמכיוון שחכמים קראו למלחמה הראשונה רשות, הם היו צריכים להעלות את המלחמה היותר חמורה דרגה אחת-למלחמת מצווה. אולם ר' יהודה שהתחיל במלחמת מצווה (כדי ללמד לעניין העוסק במצווה), היה חייב להעלות דרגה נוספת למלחמת חובה. אבל בדין יציאה למלחמה אין הבדל בין מלחמת מצווה למלחמת חובה. ולפי ההסבר שהסברנו בסיבת המחלוקת בין חכמים לר' יהודה אפשר להבין מדוע חכמים קראו למלחמת מנע רשות ומדוע ר' יהודה קרא למלחמה זו מלחמת מצווה.

3. פירוש הסוגיה לפי ה"כנסת הגדולה"⁹

בעל ה"כנסת הגדולה" חולק על רש"י ומפרש את הסוגיה בדרך אחרת¹⁰:

"זהכי פירוש: רשות דרבנן זו היא מצווה דר' יהודה כלומר מלחמת הרשות דפטרי להתן לצאת זו היא מצווה דר' יהודה דמחייבי לצאת(*) ("טעות סופרים צריך לומר דפטור" – פרי אדמה¹¹). מצווה דרבנן זו היא חובה דר' יהודה, כלומר מצווה

⁹ רבי חיים בנבנישתי, טורקיה, 1603-1673.

¹⁰ ספר הליקוטים על הרמב"ם. מובא ברמב"ם מהדורת פרנקל עמ' שס

¹¹ ר' רפאל מיוחס, ירושלים, 1701-1771.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

דרבנן דמחייבו לחתן לצאת זו היא חובה דר' יהודה. וכלל הדברים שכונת רבי יוחנן לומר שהדין שהוא לרבנן במלחמת רשות הוא לר' יהודה במלחמת מצווה, והדין שהוא לרבנן במלחמת מצווה הוא לר' יהודה במלחמת חובה... דלא נימא כפירוש רש"י דר' יהודה ורבנן לא פליגי לענין דינא... אלא אף לענין דינא פליגי..."

בעל הכנסת הגדולה דוחה את פירוש רש"י ומפרש שחכמים ור' יהודה כן חולקים בדין יציאה למלחמה. לפי הכנסת הגדולה "רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה" פירושו: הדין של חכמים במלחמת רשות (שחתן לא חייב) הוא הדין של ר' יהודה במלחמת מצווה. והדין של חכמים במלחמת מצווה (שחתן כן חייב) הוא הדין של ר' יהודה במלחמת חובה. לכן במלחמת רשות-כולי עלמא לא מחייבים לצאת. במלחמת חובה-כולי עלמא מחייבים לצאת. אבל במלחמת מצווה חכמים מחייבים ור' יהודה פוטר.

ה"כנסת הגדולה" ממשיך לבאר:

"ולפירוש זה הא דקאמר בגמרא פליגי למעוטי גוים דלא ליתו עלייהו מר קרי ליה מצווה ומר קרי ליה רשות, הכי פירושו: רבנן קרי להו מצווה ולכן אמרו במלחמת מצווה הכל יוצאים, ור' יהודה קרי ליה רשות לעניין שאין הכל יוצאים בה, אף על גב דהיא למעוטי גוים דלא ליתו עלייהו לעניין הדין הוי רשות ואין הכל יוצאין בה. והשתא קשיא ליה לגמרא כיון דלענין הדין לר' יהודה הוי במלחמת הרשות למה קראה מצווה? ומתריץ: ונפקא מינה לעוסק במצווה שפטור מן המצווה. כלומר להכי כינה אותה בשם מצווה. אף על גב דלעניין הדין הוי רשות לעניין העוסק במצווה פטור מן המצווה."

כאשר שהגמרא אמרה (לגבי מלחמת מנע): "מר קרי לה מצווה ומר קרי רשות" היא התכוונה שלפי חכמים מלחמת מנע היא מצווה ולפי ר' יהודה היא רשות (הפוך משיטת רש"י שסובר שלפי חכמים היא

רשות ולפי ר' יהודה היא מצווה). כהוכחה לשיטתו ה"כנסת הגדולה" טוען שמכיוון שחכמים הם רבים והם מובאים קודם במשנה הם אמורים להיות מובאים לפני ר' יהודה (בטענת הגמרא מר קרי ליה מצווה...). אולם ה"פרי אדמה" מגן על פירוש רש"י ודוחה את הטענה של ה"כנסת הגדולה". ה"פרי אדמה" טוען שיש הגיון לכך שר' יהודה מובא לפני החכמים. כי לפי שיטת רש"י לכולי עלמא מלחמת מנע היא רשות (לגבי יציאה), ולכן מי שרוצה לשנות הגדרה זו למצווה, חייב להיות ראשון. ולכן ר' יהודה הסובר שזוהי מלחמת מצווה מובא לפני חכמים.

ישנו קושי על פירוש הסוגיה לפי ה"כנסת הגדולה". כי מפירוש זה יוצא שלר' יהודה אין בכלל מלחמת מצווה (הרי דוד ומנע-רשות, ויהושע-חובה). והרי במשנה הוא מציין מלחמת מצווה! ועוד קשה שאם נפרש כך מהי קביעה לגבי מלחמת מנע שהנפקא מינה היא "לעוסק במצווה פטור מן המצווה" הרי לפי פירוש זה יש נפקא מינה ברורה מאוד. לחכמים חייב לצאת, ולר' יהודה לא חייב לצאת! בעל הכנסת הגדולה עונה שלגבי מלחמת מנע לר' יהודה הגדרתה היא מלחמת מצווה. אבל לגבי דין יציאה היא נחשבת כמלחמת רשות. לכן העוסק במלחמה זו הינו פטור ממצוות אחרות, אבל אין חיוב יציאה למלחמה זו. לכן כאשר ר' יהודה אומר במשנה מלחמת מצווה, הוא מתכוון למלחמה שבהגדרתה היא מצווה. אם כן, שהדין לפי ר' יהודה ברשות ומצווה הוא אותו הדבר (אין חיוב חתן לצאת) מה ההבדל בין רשות למצווה? הגמרא עונה נפקא מינה לעוסק במצווה. הכוונה בקביעה זו שההבדל בין מלחמת רשות למצווה היא לגבי עניין העוסק במצווה.

ה"כנסת הגדולה מביא גם את האפשרות שר' יוחנן בגמרא סובר כשיטת רש"י. ורבא חולק על ר' יוחנן וסובר כשיטתו.

4. פירוש הסוגיה לפי המאירי

המאירי על הגמ' שם מפרש¹²:

"ופרשו בגמ' שמלחמת שבעה עממין ועמלק לדברי הכל

¹² בית הבחירה למאירי, מסכת סוטה דף מב ע"א

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

חובה. מלחמת האויבים שאינה מצד יראתם אלא כדי להרחיב המלך את גבולו ולפרסם את שמו לדברי הכל רשות לא נחלקו אלא שנלחמים עם אויביהם מחמת שיראים מהם שיבאו עליהם או שנודע להם שמכינים עצמם לכך שלדעת חכמים הרי זו מצוה והעוסק בה פטור מן המצוה ואין צריך לומר אם כבר באו. ולדעת ר' יהודה כל שלא באו רשות הוא והעוסק בה אינו פטור מן המצוה והלכה כרבנן:"

המאירי מפרש את הסוגיה כמו ה"כנסת הגדולה" (המאירי קדם להכה"ג אולם משום שהכה"ג מפרש ומסביר את שיטתו ביותר פירוט הבאנו אותו לפני המאירי). הוא סובר שמלחמת יהושע דברי הכל חובה, וחייב לצאת. (המאירי מפרש שמלחמת יהושע היא מלחמת ז' העממין ומלחמת עמלק, בהמשך נדון בהגדרת מלחמת יהושע). במלחמת דוד, (להרחבת גבולו) דברי הכל רשות וחתן לא מחייב לצאת. אבל במלחמת מנע לדעת חכמים זו היא מלחמת מצווה, ומחוייב לצאת אליה. ולדעת ר' יהודה זוהי מלחמת רשות ולא מחוייב לצאת אליה.

בניגוד ל"כנסת הגדולה" המאירי מפרש שלעניין "עוסק במצווה פטור מן המצווה" לפי ר' יהודה זוהי רשות, ואינו פטור. אולם פירוש המאירי קשה שהרי לפי זה לר' יהודה אין מלחמת מצווה (שהרי יהושע- חובה, ודוד ומנע- רשות). ולא מצאתי תירוץ המיישב את הדעת.

המאירי גם מוסיף שמלחמת מנע היא כל עוד הגויים לא באו עדיין. מכאן עולה שכאשר הם באו ותקפו אותנו כבר, הדין יהיה שונה. התלמוד הירושלמי נוגע בנקודה זו כפי שנראה בהמשך.

סיכום הבבלי לפי הפירושים השונים

	ר' יהודה		חכמים		
	לא יוצא	יוצא	לא יוצא	יוצא	
רש"י	רשות (דוד ומנע)	חובה/מצווה (יהושע)	רשות (דוד ומנע)	חובה/מצווה (יהושע)	
כה"ג	רשות ומצווה (דוד ומנע)	חובה (יהושע)	רשות (דוד)	חובה ומצווה (יהושע ומנע)	
המאירי	רשות (דוד ומנע)	חובה (יהושע)	רשות (דוד)	חובה ומצווה (יהושע ומנע)	

ג. הגדרת מלחמת מצוה עפ"י התלמוד הירושלמי

גם התלמוד הירושלמי דן בסוגיה זו¹³:

"אמר רבי יוחנן משמעות ביניהן רבי יהודה היה קורא למלחמת הרשות מלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצא אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה אמ' רב חסדא מחלוקת ביניהון רבנין אמרין מלחמת מצוה זו מלחמת דוד מלחמת חובה זו מלחמת יהושע ר' יהודה היה קור' מלחמת רשות כגון אנן דאזלין עליהון (אנחנו שתוקפים אותם) מלחמת חובה כגון דאתיין אינון עלינון (שהם תוקפים אותנו)"

לכאורה לפי פשט הגמרא ר' יוחנן סובר שההבדל בין חכמים לר' יהודה הוא במשמעות בלבד, ולא בדיני יציאה. לעומתו סובר רב חסדא שיש מחלוקת בדין בין חכמים לר' יהודה.

¹³ תלמוד ירושלמי, מסכת סוטה, פרק ח' הלכה י'

לפי חכמים: מלחמת מצווה- היא מלחמת דוד. מלחמת חובה – היא מלחמת יהושע.

לפי ר' יהודה: מלחמת רשות – מלחמת התקפה. מלחמת חובה – מלחמת הגנה.

אולם פשט הגמרא קשה. הרי במשנה חכמים בכלל לא מזכירים מלחמת חובה, ור' יהודה בכלל לא מזכיר מלחמת רשות! כמו שה"מראה פנים" (הרב משה מרגלית, ליטא, 1780-1710) כותב: "גרסת הספר א"א להעמידה"! לכן מפרשי הירושלמי ניסו להתמודד עם בעיה זו.

לפני שנבאר את הפירושים השונים של הסוגיה, נשים לב שבירושלמי מוזכרים שתי סוגי מלחמות שלא מוזכרות בבבלי. בבבלי מוזכרת מלחמת מנע, ואילו בירושלמי מוזכרים מלחמות התקפה והגנה. הרב לאו¹⁴ (ישראל, 1937 -), והרב גורן¹⁵, טוענים שמלחמת התקפה האמורה בירושלמי, היא מלחמת מנע המוזכרת בבבלי. שהרי אם היא מלחמת התקפה לכבוש עוד שטחים, הרי היא כדוד. ואם היא מלחמה לכבוש את הארץ, הרי היא כיהושע. ומלחמת הגנה האמורה בירושלמי היא מלחמה כאשר הגויים כבר תקפו אותנו (כמו הדיוק של המאירי). לכן מעתה נקרא למלחמת התקפה, מלחמת מנע.

1. פירוש הסוגיה (ר' חסדא) לפי "קרבן העדה"

בעל "קרבן העדה" מפרש את דברי הירושלמי שם¹⁶:

"ה"ג: ר' יהודה אומר מלחמת מצווה זו מלחמת דוד מלחמת חובה זו מלחמת יהושע: והכי פירושו מלחמת מצווה זו מלחמת דוד דהיה בהו שני דברים אחת להציל אותנו מהבאים עלינו... והשני לבוא עליהן להחריב (*) [מצאאתי בגרסאות אחרות שכתוב: "להרחיב" הארץ... ובשניה חוזרין אלו השנויים במשנתנו. ומלחמת חובה אינה אלא כגון מלחמת יהושע להכרית שבע עממין וכן מלחמת עמלק.

¹⁴ בספרו שו"ת יחל ישראל סימן קט

¹⁵ בספרו משיב מלחמה חלק ג' עמ' 351-352

¹⁶ להרב דוד פרנקל, ברלין, 1762-1707, מובא בתלמוד הירושלמי שם.

ורבנן סברי דאינן חוזרין אלא במלחמת הרשות דאנן אזלינן עלייהו, אבל כדאתיין אינהו עלן כמלחמת חובה הוא ואפילו חתן מחדרו יוצאין”

”קרבן העדה” מחליף בין שיטת חכמים לשיטת ר’ יהודה. הוא מפרש שר’ יהודה סובר שמלחמת מצווה היא מלחמת דוד. ומלחמת חובה היא מלחמת יהושע. הוא מסביר שיש שני סוגי מלחמת דוד. מלחמה כדי להחריב את ארץ הגויים (כגון מלחמת ארם ועמון), ומלחמה כדי להציל אותנו מהגויים (כגון מלחמת פלשתים). כאשר בבבלי נאמר שמלחמת דוד לרווחה כולי עלמא רשות, מדובר על מלחמת החרבת ארץ הגויים. אבל במלחמת דוד להגנה, לר’ יהודה זוהי מצווה. וחכמים סוברים שמלחמת רשות היא מלחמת מנע, ומלחמת מצווה/חובה היא מלחמת הגנה.

אולם יש הדפסות של הירושלמי שמצאתי שכתוב בהם שמלחמת דוד היא מלחמה להרחיב הארץ, ולא להחריב הארץ. לי נראה שהגרסא הנכונה היא להרחיב, שהרי אף אחד לא מזכיר עניין החרבת ארץ הגויים. והרי”ש והחיי”ת התחלפו ביניהם.

יוצא מכאן שהמחלוקת בין חכמים לר’ יהודה היא לעניין הגדרת מלחמת רשות ומצווה. במלחמת רשות- פטורים. אבל במלחמת מצווה וחובה-חייבים. לכן לפי ר’ יהודה במלחמת דוד להחריב את ארצות הגויים לא מחויבים לצאת. אבל במלחמת דוד להצלת עם ישראל ומלחמת יהושע חייבים לצאת. חכמים סוברים שבמלחמת מנע לא חייבים לצאת, אבל במלחמת הגנה חייבים לצאת.

2. פירוש הסוגיה (ר’ חסדא) לפי ה”פני משה”

לעומתו מפרש הפני משה את הסוגיה שם¹⁷:

”רבנן אמרי מלחמת רשות זו מלחמת דוד גרפינן מה שנלחם לכבוש הארצות כדי להרחיב את גבול ישראל. וקרי ליה רשות שאינה אלא על ארץ ישראל ושלא יתגברו עליהם אויביהם אחר כך ויצרו להם, ולהרבות בגדולתם... ר’ יהודה היה קור’ מלחמת מצווה כגון אנן דאזלין עליהון גרפינן.

¹⁷ להרב משה מרגלית, ליטא, 1780-1710, מובא בתלמוד הירושלמי שם.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

כלומר אפילו במלחמת דוד גופיה יש נמי חילוק ומצווה וחובה משכחת לה. דאם אנחנו מעצמינו הולכין להלחם עליהן זה קרי ליה מצווה לר' יהודה, ומשום שהוא כדי להוסיף על ארץ ישראל ולדידיה נמי בזה אין הכל יוצאין כדקטני במתניתין... דקאמר ר' יהודה הכל יוצאין אפילו במלחמת דוד משכחת ליה כגון שבאו עכו"ם עלינו וצריכים להלחם עמהן ובזה הוא דפליגי ואפילו בעיקר הדין דמתניתין."

ה"פני משה" הופך את כל אחת מהשיטות. הוא סובר שלפי ר' יהודה מלחמת מצווה- היא מלחמת מנע, ומלחמת חובה- היא מלחמת הגנה. וחכמים סוברים שמלחמת רשות – זו מלחמת דוד, ומלחמת מצווה¹⁸ היא מלחמת יהושע.

ה"פני משה" מסביר שדעת ר' יהודה (מצווה- מנע, חובה – הגנה) מדברת על מלחמת דוד. שבמלחמת דוד יש שני סוגי מלחמה. מלחמת דוד שאנחנו תוקפים מיוזמתנו כדי להרחיב את גבולות ארץ ישראל, זוהי מלחמת מצווה. ישנו סוג נוסף של מלחמת דוד, דהיינו מלחמת הגנה בשטחים שכבר כבשנו בחו"ל¹⁹. כאשר הגויים באים להתקיף אותנו בשטחים שכבשנו להם בחו"ל. לדעת ר' יהודה זוהי מלחמת חובה. (לעומת זאת חכמים יסברו שבמלחמת הגנה בחו"ל אין הכל יוצאין, שהרי לחתן יש אפשרות לטעון שהמלחמה הזו בכלל אינה נצרכת, שהרי אפשר לסגת לגבולות ארץ ישראל). ובזה נחלקו חכמים ור' יהודה. אבל בשאר לא נחלקו (לכן גם לר' יהודה מלחמת יהושע היא חובה).

---

¹⁸ הוא סובר כמו רש"י בבבלי, שחכמים קראו למלחמת יהושע מצווה, אפילו שלכאורה היא חובה. כי הם היו צריכים להעלות רק דרגה אחת ממלחמת רשות. לכן כתוב בירושלמי שלפי חכמים מלחמת יהושע היא חובה.

¹⁹ ה"פני משה" לא מזכיר את החילוק בין מלחמת הגנה בחו"ל למלחמת הגנה בארץ. אולם הוא מסביר שנקודת המחלוקת בין חכמים לר"י היא לעניין מלחמת דוד "שבאו עכו"ם עלינו וצריכים להלחם עמהן ובזה הוא דפליגי ואפילו בעיקר הדין דמתניתין". בנוסף על כך בפירושו "מראה פנים" הוא מוסיף שאפילו לדעת חכמים מלחמת הגנה היא מלחמת מצווה שכולם מחוייבים לצאת אליה. לכן הוצרכנו לפרש שהמחלוקת בין חכמים לר"י הוא כאשר במלחמת דוד לרווחה, אחרי שכבשנו שטחים להרחבת הארץ הגויים באים עלינו. לדעת ר"י כולם מחוייבים לצאת. ולדעת חכמים אין כולם מחוייבים לצאת.

כפי שר' יהודה סובר במשנה- לא מחוייבים לצאת למלחמת מצווה²⁰, אבל למלחמת חובה מחוייבים לצאת. משמע שלפי ר' יהודה במלחמה להרחיב גבולות הארץ- לא יוצא. במלחמת הגנה אפילו בחו"ל חייב לצאת. לעומת זאת חכמים סוברים שלמלחמת רשות, היא מלחמת דוד, לא מחוייב. ומלחמת מצווה/חובה (אין הבדל ביניהם), היא יהושע והגנה בארץ, יוצא. הפני משה מוסיף שמלחמת מנע לכולי עלמא היא רשות (כמו פירוש רש"י בבבלי), ושאפילו לדעת חכמים מלחמת הגנה היא חובה מדין פיקוח נפש, ומדין ולא תעמוד על דם רעד.

מעניין לציין שנמצאו שני כתבי יד שמחזקים את דברי ה"פני משה", "כתב יד רומי" וה"שרידי ירושלמי". בשני כתבי יד אלו מופיע שר' יהודה סובר שמלחמת מנע היא מלחמת מצווה (ולא רשות כמו שכתוב בירושלמי). "ר' יהודה היה קורא למלחמת מצווה כגון אנן דאזלינן עליהון" וכנראה בגלל שיש שינוי כזה בדעת ר' יהודה צריך להיות שינוי כזה בדעת חכמים. ולכן הוא גם מפרש שחכמים מגדירים את מלחמת דוד כמלחמת רשות ולא מצווה.

פירוש הסוגיה (ר' חסדא) לפי ה"קרן אורה"

ה"קרן אורה" על הבבלי נזקק גם הוא לפירוש הסוגיה²¹:

"דמחלוקת ביניהם לרבנן מלחמת מצוה. כגון מלחמת דוד. מלחמת חובה זה מלחמת יהושע. ולרבנן אפי' במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו. ולר' יהודה מלחמת הרשות. היינו דאזלינן עלייהו. ומלחמת מצוה דאתיין אינון עלן. וס"ל לר' יהודה דבמלחמת מצוה אין הכל יוצאין, אלא במלחמת חובה דוקא. כן נראה גירסת הירושלמי. ולכ"ע איכא ג' מיני מלחמות. רשות. מצוה. וחובה. אזלינן עלייהו רשות. אתיין אינון עלן מצוה. מלחמת יהושע חובה. ואמרי רבנן דאפילו במצוה הכל יוצאין. ור' יהודה ס"ל דאין הכל

²⁰ ר' יהודה קורא למלחמה זו מצווה כדי להבהיר שמלחמה זו מוגדרת כמצווה והעוסק בה פטור ממצוות אחרות.

²¹ להרב יצחק מינקובסקי, ליטא, 1784-1852 בבבלי, מסכת סוטה דף מ"ד ע"ב.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

יוצאין אלא במלחמת חובה"

בעל ה"קרן אורה" מסביר שחכמים ור' יהודה מסכימים לגבי ההגדרות של מלחמת רשות, מצווה וחובה: רשות- מנע, מצווה- הגנה, חובה- יהושע. אבל הרי חכמים בכלל לא מזכירים מלחמת הגנה, אלא אומרים שמלחמת מצווה היא מלחמת דוד? הוא מסביר שכאשר חכמים אומרים שמלחמת דוד היא מלחמת מצווה, הם מתכוונים שמלחמת דוד היא דוגמא למלחמת מצווה. ומלחמת דוד הייתה מלחמת הגנה (מול פלשתים). לכן גם הם סוברים שמלחמת הגנה היא מצווה. המחלוקת היא באיזה מלחמה יוצאים. לחכמים יוצאים במלחמת מצווה וחובה. אבל לר' יהודה יוצאים רק במלחמת חובה.

סיכום הירושלמי (ר' חסדא) לפי הפירושים השונים

ר' יהודה		חכמים		
יוצא	לא יוצא	יוצא	לא יוצא	
מצווה וחובה (להצלה ומלחמת יהושע)	רשות (לכבוש עוד ארצות)	מצווה וחובה (הגנה)	רשות (מנע)	קרנן העדה
חובה (הגנה בחו"ל ויהושע)	מצווה ורשות (דוד לכיבוש)	מצווה/חובה (יהושע והגנה בארץ)	רשות (דוד)	פני משה
חובה (יהושע)	מצווה ורשות (הגנה ומנע)	מצווה וחובה (הגנה ויהושע)	רשות (מנע)	קרן אורה

סיכום פירושי הסוגיות

ר' יהודה		חכמים		
יוצא	לא יוצא	יוצא	לא יוצא	
מצווה/חובה (יהושע)	רשות (דוד ומנע)	מצווה/חובה (יהושע)	רשות (דוד ומנע)	רש"י
חובה (יהושע)	רשות ומצווה (דוד ומנע)	מצווה וחובה (מנע ויהושע)	רשות (דוד)	כה"ג
חובה (יהושע)	רשות (מנע ודוד)	מצווה וחובה (מנע ויהושע)	רשות (דוד)	מאירי
מצווה וחובה (הגנה ויהושע)	רשות (הרחבת הארץ)	מצווה/חובה (הגנה)	רשות (מנע)	קרנן העדה
חובה (יהושע) הגנה אפילו בחו"ל	מצווה (דוד כיבוש)	מצווה/חובה (יהושע והגנה בארץ)	רשות (דוד)	פני משה
חובה (יהושע)	רשות ומצווה (מנע והגנה)	מצווה וחובה (הגנה ויהושע)	רשות (מנע)	קרן אורה

סיכום פירושי הסוגיות (רשות/מצווה/חובה לגבי יצאה למלחמה)

ר' יהודה			חכמים			
חובה	מצווה	רשות	חובה	מצווה	רשות	
	יהושע	דוד ומנע	יהושע		דוד ומנע	רש"י
יהושע	מנע	דוד	יהושע	מנע	דוד	כנ"ג
יהושע	?	דוד ומנע	יהושע	מנע	דוד	מאירי
יהושע	דוד (הגנה)	דוד (הרחבת הארץ)	הגנה		מנע	קרנן העדה
הגנה בחו"ל ויהושע	כיבוש ארצות		יהושע והגנה		דוד	פני משה
יהושע	הגנה	מנע	יהושע	הגנה	מנע	קרן אורה

ד. הסבר אפשרי להבדל בין הבבלי לירושלמי

לאחר הדיון בדרכי פירוש הסוגיות, שמנו לב שיש הבדל מהותי בין הבבלי לירושלמי. בתלמוד הבבלי רבא מפרש את דברי ר' יוחנן²², ולעומת זאת בירושלמי רב חסדא חולק על ר' יוחנן. למה בבבלי דברי ר' יוחנן צריכים ביאור ובירושלמי דבריו מובנים? ומדוע בבבלי אין מחלוקת לגבי דבריו ובירושלמי יש?

כדי לענות על שאלות אלו צריך לבחון את ההבדל בדברי ר' יוחנן בין הירושלמי לבבלי. בירושלמי ר' יוחנן אומר:

"אמר רבי יוחנן משמעות ביניהן רבי יהודה היה קורא

למלחמת הרשות מלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל

יוצא אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה"

לעומת זאת בבבלי ר' יוחנן אומר:

"א"ר יוחנן: רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה

דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה."

לכאורה אין הבדל משמעותי בין שתי המימרות של ר' יוחנן. אולם ניווכח לדעת שדברי ר' יוחנן בירושלמי הם ציטוט מדויק של דברי התוספתא על מסכת סוטה²³.

"כל אלו שאמרו אין יוצאין כל עיקר כגון הבונה בית... ארש

אשה ולקחה ולא שהה שניים עשר חודש... רבי יהודה היה

קורא למלחמת הרשות מלחמת מצוה אבל במלחמת חובה

הכל יוצא אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה."

ניתן להסביר שכאשר ר' יוחנן שמע את המשנה העוסקת במחלוקת חכמים ור' יהודה לגבי היוצאים למלחמה, הוא מיד ציטט את דברי התוספתא כחיזוק למשנה. לעומתו ניתן לומר שרב חסדא סבר שלרבי יהודה הנשיא הייתה סיבה להכניס משנה זו לסדר ולא את התוספתא. לכן רב חסדא סובר שהתוספתא אינה תואמת את המשנה. אלא המשנה חולקת על התוספתא, ולכן הוא מבאר את המשנה בניגוד לתוספתא שר' יוחנן מביא.

²² לרוב הדעות. לא לפי האפשרות השנייה ב"כנסת הגדולה".

²³ תוספתא סוטה פרק ז', כד'.

משום שר' יוחנן היה אמורא בא"י, הסברא שלו "משמעות ביניהן" הגיע עד בבל. אבל לא הציטוט המדויק של התוספתא. לכן רבא היה חייב לבאר את דברי ר' יוחנן, והוא לא חולק עליו. כי המחלוקת של רב חסדא נובעת ממחלוקת בין המשנה לתוספתא. ובבבלי לא נראה שיש קשר לתוספתא. אחרי הבירור של הסוגיה, נותרנו עם שאלת פסק ההלכה. כדי לענות על שאלה זו קודם כל נצטרך גם לברר מהי בדיוק מלחמת מצווה.

1. שיטת הרמב"ם והמאירי:

"אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו."²⁴

הרמב"ם מונה שלושה סוגי מלחמת מצווה:

1. מלחמת ז' העממין
2. מלחמת עמלק
3. עזרת ישראל מיד צר.

כנראה שהרמב"ם מבין שמלחמת יהושע לא הייתה לכיבוש הארץ, אלא להכרית את ז' העממין ולהלחם בעמלק. ה"כסף משנה" תמה שהרמב"ם לא כתב שאלו מלחמות חובה. ה"לחם משנה" כותב "ולא ידעתי מקום לתמיהתו" שהרי הרמב"ם פסק כמו חכמים בבבלי, וחכמים לא מזכירים מלחמת חובה. הרמב"ם אינו מזכיר מלחמת מנע. האם לדעתו היא מצווה או רשות? ה"לחם משנה" מסביר שמלחמת מנע נכללת בהגדרה של "להרבות בגדולתו ושמעו". ולכן לפי הרמב"ם מלחמת מנע היא מלחמת רשות. לעומתו בעל "הכנסת הגדולה" מסביר שעזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מנע שבבבלי. לכן לפי פירושו (שלפי חכמים מלחמת מנע היא מצווה) ניתן להבין מדוע פסק הרמב"ם שעזרת ישראל מיד צר היא מצווה. לעומתו ה"שיירי קרבן" (הרב דוד פרנקל, ברלין, 1762-1707)

²⁴ י"ד החזקה, הלכות מלכים, פרק ה', הלכה א'

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

דוחה את הכה"ג, וטוען שאלו שתי מלחמות שונות. והמקור למלחמת הצלה מיד צר הוא בירושלמי – מלחמת הגנה, שלכ"ע היא מצווה. לפי זה יוצא שלפי שיטת הלחם משנה מלחמת מנע היא רשות. ולפי שיטת הכנסת הגדולה מלחמת מנע היא מצווה.

אולם בפירושו למשניות במסכת סנהדרין הרמב"ם כותב: "מלחמת מצווה זו מלחמת עמלק ושבעת העממין בלבד". לכאורה הרמב"ם סותר את עצמו, שהרי בהלכות מלכים הוא מוסיף עזרת ישראל מיד צר! הרב ישראל מאיר לאו מדייק מלשון הרמב"ם שבז' העממין ועמלק כתוב במפורש המילה 'מלחמת':

"מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד

צר שבא עליהם"

אבל לעניין עזרת ישראל מיד צר, לא מוזכר שזה 'מלחמה'. לכן הוא סובר שבמלחמת ז' העממין ובמלחמת עמלק, המצווה היא מצד המלחמה. לכן במסכת סנהדרין הרמב"ם כותב שרק מלחמת ז' העממין ועמלק היא מצווה. המצווה היא עצם המלחמה. אבל בעזרת ישראל מיד צר, אין מצווה להלחם. אלא המצווה היא מצד פיקוח נפש. במסכת סנהדרין הרמב"ם מפרש באיזה מלחמה יש מהות במלחמת מצווה. ואולם בהלכות מלכים הוא מתייחס לכל מצב בו המלחמה הופכת למלחמת מצווה.

גם המאירי כותב²⁵:

"אמר המאירי כל מלחמה שמלכי ישראל או מנהיגיהם נלחמים עם אויביהם הן מלחמת מצוה כגון מלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק ומלחמה עם כל צר הבא עליהם להשחית נחלתם הן מלחמת הרשות כגון מלך שנלחם מרצונו עם שאר העמים אם להרחיב את גבולו אם להרבות בגדולתו ולהוסיף כבוד על שמו"

יוצא משיטת הרמב"ם והמאירי שמלחמת מצווה, שאפילו חתן יוצא, היא רק מלחמת ז' עממין, מלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר²⁶.

²⁵ בית הבחירה למאירי, מסכת סוטה דף מב ע"א

²⁶ ניתן להבין שלדעת הרמב"ם והמאירי מלחמת יהושע המוזכרת בגמרא, היא מלחמת ז' העממין ומלחמת עמלק.

2. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן כותב²⁷ :

"מצוה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. וזו היא שהחכמים קורין אותה מלחמת מצוה. וכך אמרו בגמר סוטה (מד ב) ...ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת שבע' עממים שנצטוו לאבדם שנ' (ס"פ שופט') החרם תחרימם. אין הדבר כן. שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים עמהם ונעזבם בתנאים ידועים אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות... וממאמרם מלחמת יהושע לכבוש תבין כי המצוה הזו היא בכבוש:"

הרמב"ן מסביר שמלחמת המצווה שמוזכרת בגמרא היא מלחמת כיבוש הארץ, ולא הכרתת ז' העממין. הוא מוכיח זאת באומרו שאפילו אם ז' העממים יברחו מפנינו לארצות אחרות, עדיין נהיה חייבים לכבוש את הארץ. בנוסף על כך אם אחרי שנכרית את ז' העממין נרצה לעזוב את הארץ, ולכבוש ארצות אחרות יהיה אסור לנו. משמע שמלחמת יהושע לא הייתה תלויה במלחמת ז' העממין²⁸.

3. שיטת רש"י²⁹:

רש"י במסכת סנהדרין³⁰ מפרש :

"במלחמת הרשות – כל מלחמה קרי רשות לבד ממלחמת

יהושע, שהיתה לכבוש את ארץ ישראל."

משיטת רש"י משמע שרק מלחמת כיבוש הארץ היא מלחמת מצווה וכל השאר הם מלחמות רשות. רש"י במסכת עירובין³¹ מוסיף :

²⁷ השמטות לספר מצוות, מצוות עשה ד'

²⁸ הרמב"ן לא מדבר על מלחמת הגנה, אלא רק דוחה את השיטה שאומרת שמלחמת יהושע הייתה מלחמת ז' העממין. לכן ישנו מקום לומר שגם לפי הרמב"ן מלחמת הגנה היא מלחמת מצווה.

²⁹ רש"י אינו נחשב כפוסק הלכה. אולם לפי הפירוש שלו במסכת סנהדרין ועירובין על "מלחמת רשות" אפשר להבין מהי ההלכה לשיטתו.

³⁰ דף ב' עמ' א'

"למלחמת הרשות - סתם מלחמת רשות, ממלחמת יהושע

ואילך שהיא הייתה מלחמת מצוה."

משמע שרק מלחמת יהושע הייתה מצווה, וכל מלחמות היום, אפילו אם הם לכבוש את הארץ אינם מצווה. אפשר לומר שרש"י דיבר על תקופתו, שכל מלחמות שהיו לישראל בתקופתו לא היו מצווה, כי הם לא היו לכיבוש הארץ. אבל כאשר יחזרו לכבוש את הארץ זו תהיה מלחמת מצווה. ועוד שרש"י במשנתנו (ד"ה "אבל במלחמת מצווה") כותב: "כגון כיבוש הארץ בימי יהושע". וב"שו"ת היכל יצחק" (הרב יצחק הרצוג, ישראל, 1888-1959) מדייק שכל מלחמה כעין מלחמת יהושע היא מלחמת מצווה. ניתן גם לומר שרש"י סובר שמצוות כיבוש הארץ נתבטלה בזמן הגלות, כפי שיפורש להלן.

ה"כנסת הגדולה" מקשה על שיטת רש"י. שהרי יוצא משיטת רש"י שמלחמת עמלק היא לא מלחמת מצווה. והרי ברור שהיא כן (מכיוון שמוזכרת בתורה). הוא מתרץ שרש"י סובר שמלחמת כיבוש הארץ היא המלחמה היחידה שהמלך קובע לצאת ולא חייב לצאת ע"פ בית דין של 71. מבחינה זו היא מלחמת המצווה היחידה. בשאר המלחמות, אפילו במלחמת עמלק, לגבי יציאה למלחמה אין יוצאים אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אבל לגבי חיוב יציאה, מלחמת עמלק היא מצווה.

יוצא מכאן שרש"י סובר שמלחמת יהושע היא מלחמת כיבוש הארץ.

לפי זה נראה שלפי הרמב"ם תוקפה של מלחמת יהושע הייתה משום הכרתת ז' העממין. ולכן מלחמת מצווה היא מלחמת ז' העמים, ולא כיבוש הארץ. ואילו לפי הרמב"ן ורש"י מלחמת יהושע הייתה משום כיבוש הארץ. ולכן מלחמת מצווה היא מלחמת כיבוש הארץ.

³¹ דף יז' עמ' א'.

4. המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן

בספר המצוות, הרמב"ם אינו מונה שכיבוש הארץ היא מצווה. כיצד זה הגיוני? הרי כתוב בתורה³²:

"ראה נתן ה' אלקיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר ה'
אלקי אבתיך לך אל תירא ואל תחת"
ה"מגילת אסתר" כותב³³:

"ונראה לי כי מה שלא מנאה הרב הוא לפי שמצות ירושת
הארץ וישיבתה לא נהגה רק בימי משה ויהושע וכו' וכל זמן
שלא גלו מארצם. אבל אחר שגלו מעל אדמתם אין מצוה זו
נוהגת לדורות עד עת בא המשיח. כי אדרבה נצטוינו... שלא
למרוד באומות ללכת לכבוש את הארץ בחזקה".

הוא מסביר שהרמב"ם סובר שכיבוש הארץ היא לא מצווה לדורות,
אלא רק לפני הגלות. אבל כאשר גלו נתבטלה מצווה זו עד ימות
המשיח. לעומתו סובר הרמב"ן שמצוות כיבוש הארץ היא מצווה
לדורות. לפי סברה זו ניתן להסביר את הסתירה בדברי רש"י. רש"י
במסכת סנהדרין כותב שמלחמת מצווה היא כיבוש הארץ, ובמסכת
עירובין כותב שמלחמת מצווה הייתה רק בזמן יהושע. ניתן להסביר
שרש"י סובר כמו הרמב"ם שכיבוש הארץ אינו נוהג בזמנינו, לכן רק
מלחמת יהושע היא מצווה. אבל לעתיד לבא בזמן המשיח מלחמת
כיבוש הארץ תהיה מצווה.

עוד סברה להבדל בין הרמב"ם לרמב"ן מובאת בספרו של הרב גורן
(משיב מלחמה חלק ג'). הוא מסביר שהמחלוקת בעניינינו מבוססת
על מחלוקת בעניין קריאת שלום במלחמה. לפי הרמב"ם קוראים
שלום לגויים אפילו במלחמת מצווה. ואם הגויים מקבלים את
ההצעה, אסור לנו לכבוש אותם. ואם כן, לא יכול להיות שמלחמת
מצווה היא מלחמת כיבוש הארץ. כי יתכן מצב שהגויים היושבים
יעתרו להצעת השלום, ולא נתחייב בכיבוש הארץ. לעומתו סובר

³² דברים, א', כא'

³³ לר' יצחק די ליאון, ספרד, 1420-1490, לערך השמטות לספר מצוות, מצוות עשה ד'.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הרמב"ן שקורין שלום רק במלחמת רשות. אבל במלחמת מצווה לא קורין לשלום. לכן תמיד נתחייב לכבוש את כל הארץ.

ה. מלחמות ישראל – מצווה או רשות?

נתחיל ונאמר שכל מלחמות ישראל בזמן הזה הם לשם הגנה. ממלחמת העצמאות, דרך מלחמת ששת הימים ומלחמת יום כיפור, וכלה במבצע עופרת יצוקה. לכולם הייתה מטרה אחת ברורה- להגן על עם ישראל.

לפי הירושלמי³⁴ נראה בבירור שמלחמת הגנה היא מצווה וחייבים לצאת אליה. אולם הבבלי אינו מדבר בכלל על מלחמת הגנה, אלא רק על מלחמת מנע. אולם **המראה פנים והמאירי** מדייקים מלשון הבבלי: "למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו" – משמע, כאשר הם לא באו להלחם איתנו. אבל כאשר הם באו להלחם איתנו לכ"ע זוהי מצווה. לכן גם מהבבלי משמע שמלחמת הגנה היא מצווה. הרמב"ם³⁵ פוסק כך וכותב:

"ואי זו היא מלחמת מצוה?... עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם".

לכן כל מלחמות ישראל הם בגדר מלחמת מצווה, שאפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה מחויבים לצאת אליה.

נחזור לשאלתנו הראשונה. האם סג"מ אהרון קרוב היה מחויב לצאת למבצע עופרת יצוקה?

אם נגדיר את מבצע עופרת יצוקה כמלחמת הגנה, התשובה היא כן. אולם אם נגדיר את המבצע כמלחמת מנע³⁶, לפי הכה"ג התשובה תהיה כן, ולפי ה"לחם משנה" התשובה היא לא³⁷.

³⁴ נתייחס כרגע לשיטת חכמים לפי הסברו של ר' חסדא. שהרי חכמים הם רבים, ורב חסדא היה אחרי ר' יוחנן והלכה כבתראי (כך מובא בכה"ג ביחס לרבא בבבלי).

³⁵ ניתן לדייק מהרמב"ן שהוא גם סובר כך כמו שמובא בהערה 26.

³⁶ שהרי הוצהר שמטרת המבצע הייתה כדי "לפגוע קשה בממשלת חמאס על מנת לגרום למציאות ביטחונית טובה יותר לאורך זמן סביב רצועת עזה, תוך חיזוק ההרתעה וצמצום ירי הרקטות ככל שניתן" אולם ניתן להסביר שיצאנו למלחמה זו משום שהחמאס ירה עלינו טילים, ולכן זו מלחמת הגנה.

³⁷ חשוב לציין שכל הדיון הוא הלכתי גרידא. בלי התחשבות בחוקי המדינה ובכללי הצבא.

בנוסף על כך לעניות דעתי חתן בשנתו הראשונה מחוייב לצאת למילואים (אפילו שזה לא מלחמה). משום שכל שירות צבאי כלשהו הוא לצורך הגנה. ואם נאמר שחתן פטור ממילואים, נוכל להגיד גם שחתן פטור משירות סדיר. והרי זה לא הגיוני משום שאם נאמר כן מערכת ההגנה של המדינה תפגע. לכן לעניות דעתי מילואים הם בגדר הגנה, אפילו שהם לא מצווה. לכן לפי דעתי חתן לא יהיה פטור ממילואים.

ו. סוף דבר

מספר ימים לאחר הפציעה הקשה אביו של אהרון, הרב זאב קרוב, כתב³⁸.

"כבר בתקופת המשנה התייחסו למציאות זו, וקבעו: "במלחמת מצווה הכל יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". חכמים ידעו היטב את החשיבות המיוחדת של חתן וכלה ואת המעלה המיוחדת של שעת החופה והימצאות החתן "בחדרו". למרות זאת, הם קבעו כי חתן יוצא מחדרו למלחמת מצווה. מדוע? האם אי אפשר להסתדר בלעדיו? האם לא חשוב הוא הזמן של החתן והכלה ביחד בשבעת ימי המשתה?

חכמים מלמדים אותנו את תורת האלקים. הם לא מסתכלים על המציאות ממבט אנושי מצומצם. לא השכל האנושי והרגשות החולפים קובעים את סדרי החיים וערכיהם, כי אם המוסר האלקי. חכמים מלמדים לימוד גדול אך גם פשוט: הבניין האישי והזוגי יונק את משמעותו וחשיבותו רק מהחיבור אל הציבור והכלל. אין כוונת הדברים שאנו "מקפיאים" את הבניין הפרטי למען הצרכים הציבוריים, אלא צריך להבין כי הבניין הפרטי נבנה בשעות אלה מתוך העיסוק הכללי."

---

³⁸ כתבה באינטרנט (<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3655448,00.html>)

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

סג"מ אהרון קרוב הוגדר כפצוע הקשה ביותר במבצע עופרת יצוקה. רעייתו הטרייה, צביה, והוריו של אהרון כבר נתבשרו שהוא לא ישרוד. בימים הראשונים לאחר הפציעה אהרון שכב מונשם ומורדם בבית החולים. אולם לאחר 3 שבועות אירע נס. אהרון התעורר ויצא מבית החולים לשיקום, כאשר רופאו נפרד ממנו ומצדיע לו. אהרון התחיל שיקום ארוך ומייגע. אבל לאט לאט הוא התחיל להשתקם. הוא התחיל ללכת, ולבסוף חזרה לו גם יכולת הדיבור. אהרון מעיד על עצמו שהדבר הראשון שהוא עשה כאשר חזרה לו יכולת הדיבור היה להתקשר לצביה ולהגיד לה "אני אוהב אותך".

סג"מ אהרון קרוב החלים בנס מפציעתו הקשה. כשנה וחצי לאחר הפציעה, נולדה לאהרון ולצביה בת. על כך נאמר³⁹:

"כל העוסק בצרכי ציבור באמונה, הקב"ה משלם שכרם"

---

³⁹ מתפילת שחרית של שבת נוסח אשכנז. מבוסס על ה"ספרי" לפרשת פנחס.

מלחמת מצווה מי מוציא ומי יוצא

אמריה צפורי

- א. פתיחה – חובת הקמת צבא
- ב. הגדרת מלחמת מצווה
- ג. מי מוציא למלחמת מצווה
- ד. האם נשים יוצאות למלחמת מצווה
- ה. האם תלמידי חכמים יוצאים למלחמה

א. פתיחה – חובת הקמת צבא

בתחילת ספר במדבר התורה מצווה על עשיית מפקד⁴⁰ :

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחודש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמור. שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם. מבן עשרים ומעלה כל יוצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרון".

על פי דברי הרמב"ן, הרשב"ם ואברבנאל שיובאו לקמן, אנו מבינים שמטרת המפקד היתה בשביל שידעו משה והנשיאים את מספר יוצאי הצבא בישראל, כדרך שהמלכות עושה לפני יציאה למלחמה. ומשום שישראל אמורים היו להיכנס לארץ ולכבוש אותה תוך זמן קצר, היו צריכים משה והנשיאים לדעת את סדר הגודל של הצבא. בשביל שיהיו ערוכים למלחמה. וזו לשונם :
כתב הרמב"ן⁴¹ :

"ויתכן שנאמר עוד, (⁴²לפקוד את כל יוצאי הצבא) כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה. כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר

⁴⁰ פרק א פסי א-ג

⁴¹ שם פסי מה

⁴² ההארות שבסוגרים הם הוספה שלי.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הירדן ועם השאר כולם (שבעת העממים), כמו שאמר⁴³ "נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה'", והיו משה והנשיאים צריכים לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט, ומה יפקוד עליו (מה יהיה תפקידו) בערבות מואב במערכות המלחמה, כי התורה לא תסמוך על הנם שירדוף אחד אלף. וזה טעם "כל יוצא צבא בישראל", כי המניין מפני (הוא בשביל) צבא המלחמה. ועוד שיחלק להם הארץ למספרם, וידע כמה חבלים יפלו להם מן הארץ הנכבשת להם. כי לולי דבר המרגלים היו נכנסים שם מיד".

וכן פירש הרשב"ם כעין דברי הרמב"ן :

"לפי שמעתה צריכים ללכת לארץ ישראל. ובני עשרים ראויים לצאת בצבא המלחמה, שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן. כדכתיב בפרשת בהעלותך וכתוב שם 'נוסעים אנחנו אל המקום' וגו'. ולכך צווה הקדוש ברוך הוא בתחילת חדש זה למנותן".

אברבנאל מסביר את טעם המניין על ידי התירוץ על מה שקשה מדוע נאמר בהתחלה וידבר ה' אל משה, ואחר כך כתוב אתה ואהרון :

"והנה המצווה הזאת נאמרה למשה בלבד כי הוא היה כמלך בעם ולו יאות מנינם. אך כדי להקל בטרחו במניין ההוא, אמר תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן. כי בעבור שהיה המניין לצורך המלחמה אמר תפקדו אותם לצבאותם. מלשון ויפקד המלך פקידים שהם הממונים על העם. וצוה שיהיו שם עם משה ואהרן נשיאי העדה לפי שגם הם היו צריכים לדעת מספרם מחלוצי צבא המלחמה".

על דברים אלו מוסיף בעל הציץ אליעזר שעל פי המפרשים הנ"ל יוצא שלבד מכך שהחוק הנימוסי והמדיני מחייב הקמת צבא ולאמן את הלוחמים, יש גם ציווי מהתורה להקמת מערך צבאי לוחם, ואין לסמוך על הנס בעניין זה. ומביא את דברי הרמב"ם במורה נבוכים שאומר שכל סיפור שכתוב בתורה בא ללמדנו עניין מסוים. וזה מה שסיפור המפקד בא ללמדנו.

⁴³ שם פרק י פס' כט

וזו לשון הציץ אליעזר⁴⁴:

"לפי פרוש זה של המפרשים הנ"ל יוצא, שמכיוון שהתורה סיפרה לנו על ציווי מיוחד שהיה על כך מאת ה' בלשון צו 'שאו וגו' אנו למדים מזה שחזין מה שהחוק הנימוסי והמדיני מחייב על כך שראשי העם ידאגו תמיד למיין, ולאמן אנשי יוצאי צבא, ולדעת מספר כולם בכדי שהמדינה והעם לא יעמדו פתאום בזמן מן הזמנים לפני מצב של אין אונים בהתקיף אותם אויב מן החוץ, בהיותם בלתי ערוכים לקרב כהוגן. חזין מזה ישנו על כך צו תורני מיוחד על מנהיגי העם, שבתוקף תפקידם לשמור על שלימות ושלום העם והמדינה, החובה עליהם לשקוד תמיד לפקוד ולדעת מספר חייבי הגיוס, ולסדרם על לגיונותיהם איש על מחנהו ואיש על דגלו, דרוכים ומוכנים תמיד לקריאת התייצבות, ולא לסמוך על הנם לחכות עד הרגע האחרון כאשר פתאום יגיה אויב מן המארב. כי דע⁴⁵ כי כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת הכרחית בתורה, אם לאמת דעת שהוא פנה מפנות התורה או לתקון מעשה מן המעשים. עד שלא יהיה בין בני אדם עול וחמס".

ב. הגדרת מלחמת מצווה

במסכת סוטה מצינו שלוש דרגות במלחמה. מלחמת רשות, מלחמת מצווה ומלחמת חובה.

המשנה במסכת סוטה אומרת⁴⁶:

"... במה דברים אמורים במלחמות הרשות. אבל במלחמות המצווה הכל יוצאין אפילו התן מחדרו וכלה מחופתה. אמר רבי יהודה במה דברים אמורים במלחמות המצווה. אבל במלחמות החובה, הכל יוצאין אפילו התן מחדרו ואפילו כלה מחופתה".

רבא מסביר שהנפקא מינה בין רבי יהודה לרבנן היא במלחמה

⁴⁴ הלכות מדינה שער ג' חלק א'

⁴⁵ מורה נבוכים חלק ג פרק נ

⁴⁶ דף מד ע"א

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

שישראל הולכים להלחם בגויים בשביל שיפחדו מפני ישראל ולא יבאו להלחם בהם- לפי רבי יהודה מלחמות אלו הן מצווה, ולפי רבנן מלחמות אלו הן רשות.

רבי יוחנן בגמ' שם מפרש את המחלוקת כך :

"אמר רבי יוחנן רשות דרבנן, זו היא מצווה דרבי יהודה.

מצווה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה".

ומסביר רש"י את הגמ' כך: "רשות דרבנן, זו היא מצווה דרבי יהודה" - במלחמה שחכמים אמרו שהיא רשות, ואין חתן יוצא לה. גם רבי יהודה אומר שאין חתן יוצא לה, אבל קורא למלחמה זאת מלחמת מצווה. "מצווה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה" - מלחמה שחכמים אמרו שהכל יוצאין לה, וקראו לה מלחמת מצווה, רבי יהודה גם אומר שהכל יוצאין לה, אלא קורא למלחמה זאת מלחמת חובה. ורש"י מוסיף ומסביר שרבנן גם אומרים שמלחמת מצווה היא חובה. אבל קורא לה מצווה משום שהיה מספיק להם להעלות אותה מדרגה אחת מעל מלחמת רשות. אבל רבי יהודה אומר שיש מלחמת רשות, מלחמת מצווה וגם מלחמת חובה, ולא רק מלחמת רשות ומצווה. זה משום שבא ללמדנו על מלחמות שהם בשביל להחליש את הגויים, שהעוסק בהם פטור מן המצווה. וכך רבא מסביר שם את הנפקא מינה :

"אמר רבא מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה. מלחמות בית

דוד לרווחה דברי הכל רשות. כי פליגי למעוטי גויים דלא ליתי

עלייהו, מר (רבי יהודה) קרי לה מצווה, ומר (רבנן) קרי לה רשות.

נפקא מינה לעוסק במצווה שפטור מן המצווה".

רבא מפרש את דברי רבי יוחנן כך: דברי הכל מלחמות יהושע חובה.

רש"י מוסיף שלרבנן לא אכפת לקרוא למלחמה זאת חובה. אבל דיים

לקרוא לה מצווה. שהרי אנו רק צריכים לעלותה מדרגה מעל מלחמת

רשות. ודברי הכל מלחמות בית דוד רשות. אלא חולקים במלחמות

שנלחמים בגויים בשביל להחלישם שלא ילחמו בנו- רבי יהודה סובר

שמלחמה זאת היא מלחמת מצווה והעוסק בה פטור מן המצווה.

אבל גם לפי שיטתו לא כולם מחויבים לצאת, כמו במלחמת הרשות.

ולפי רבנן מלחמה זאת נקראת מלחמת רשות והעוסק בה חייב במצוות.

הרמב"ם ורש"י נחלקו בהגדרת מלחמת מצווה. הרמב"ם כותב שמלחמת שבעה עממים ומלחמת עזרת ישראל מיד צר הן מלחמות מצווה. ויש המסבירים בדבריו שגם מלחמת כיבוש הארץ היא מלחמת מצווה. ואילו רש"י מזכיר רק מלחמת כיבוש הארץ, ולא מלחמת עזרת ישראל מיד צר. אבל אפשר להגיד ברש"י שמלחמת עזרת ישראל מיד צר היא גם כן מלחמת מצווה, אלא שאיננה באותה דרגה של מלחמת כיבוש הארץ.

1. שיטת הרמב"ם:

הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמות כותב⁴⁷:

"ואיזו היא מלחמת המצווה זו מלחמת שבעת עממים

ומלחמות ישראל מצר שבא עליהם..."

הכסף משנה על הרמב"ם כותב שמקור הרמב"ם הוא מהגמ' בסוטה⁴⁸ שנכתב שם "אמר רבא מלחמת יהושע לכבש דברי הכול חובה" ותמה על הרמב"ם מדוע לא כתב איזו היא מלחמת חובה כמו שהגמ' כתבה. הלחם משנה כותב שאפשר לתרץ בפשטות שהרמב"ם פירש את הגמ' שם כמו רש"י. שרבנן סוברים שאין דבר כזה מלחמת חובה אלא רק מלחמת מצווה, והרמב"ם פסק כמו רבנן. וכן בפרוש המשניות לרמב"ם⁴⁹ כותב "ואין הלכה כרבי יהודה".

אפשר להסביר שמקורו של הרמב"ם שמלחמת עזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מצווה, הינו מדין רודף, וזה שלא מצינו בגמרא שמלחמת עזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מצווה, זהו משום שמלחמה זו לא באה בצווי ישיר בתורה.

יש לברר מאיפה הרמב"ם למד שעזרת ישראל מיד צר זה מלחמת מצווה. הרי בפשט הגמ' משמע שדוקא מלחמות יהושע, מלחמת עמלק ומלחמת שבעת עממים הם מלחמות מצווה. שבמחית עמלק

⁴⁷ הלכות מלכים ומלחמות פ"ה הלכה א שם

⁴⁸ שם

⁴⁹ שם

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ושבעת עממים ומלחמת כיבוש הארץ יש מצווה מן התורה. כמו שמשגי הרמב"ן על הרמב"ם וכותב

"מצווה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל... והוא אומרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה..."

הציץ אליעזר⁵⁰ מביא הסבר בשם הכנסת הגדולה שמסביר שאין הבדל בין אם אנחנו באים להלחם בגויים לבין אם הם באים להלחם בנו. והגמ' בסוטה הסבירה את הנפק"מ בין רבי יהודה לרבנן במקרה שהולכים להלחם בגויים בשביל שיפחדו להלחם בנו. ר"י סובר שזו מלחמת מצווה, ורבנן סוברים שזו מלחמת רשות. ולפי מה שאמרנו שאין הבדל בין אם אנו באים על הגויים לבין אם הם באים עלינו, משמע שר"י סובר שעזרת ישראל מיד צר זה מלחמת מצווה. ואפשר להגיד שזה מקורו של הרמב"ם לכך שעזרת ישראל מיד צר זה מלחמת מצווה, והרמב"ם פסק כמו רבי יהודה. אבל פרוש זה קשה למה הרמב"ם פסק כרבי יהודה ולא כרבנן, וגם ראינו מפורש שהרמב"ם (בפירוש המשניות) פסק כרבנן.

עוד מביא הציץ אליעזר את דברי שיירי הקורבן ששואל על הכנסת הגדולה מדוע היה צריך לדחוק ולהסביר שהרמב"ם למד מהגמ' את דין מלחמת ישראל מיד צר, הרי אפילו ביחיד הנרדף שרודפים אחריו להרגו איכא עשה ולא תעשה להצילו כדכתיב "לא תעמוד על דם רעך" וכתוב "והשבותו לו" ולומדים שפסוק זה מדבר על אבידת הנפש. ומה שאמרינן בגמ' "למעוטי גויים דלא ליתי עלייהו", אין הפירוש כמו שהבין הרב בכנה"ג שזה מלחמת הצלה מיד צר, אלא מלחמה שנלחמים באויבים משום החשש שמא ילחמו בנו ברוב הימים, ולכן מחליש את כוחם. ואפשר להגיד שהרמב"ם למד שמלחמת עזרת ישראל מיד צר זו מלחמת מצווה מדין נרדף. אבל מכיוון שהמלחמה הזאת לא באה באופן ישיר מציווי התורה לכבוש, אלא סובב זה על ידי שהאויבים התחילו להלחם בעם ישראל, אם כן סוג זה של מלחמת מצווה לא נכללה בכלל סוג מלחמות המצווה

⁵⁰ הלכות מדינה שער ג' חלק א'

שחיבה התורה את כולם לצאת. ולכן מובן מדוע הגמ' לא הכלילה מלחמת עזרת ישראל מצר שבא עליהם במלחמות מצווה המוזכרים בגמ' בסוטה.

בהמשך דברינו נביא את דברי בעל המגילת אסתר שמסביר שהרמב"ם לא הזכיר מלחמת כיבוש הארץ בתור מלחמת מצווה. משום שהוא סובר שמלחמת כיבוש הארץ אינה מלחמת מצווה. אך הראי"ה קוק כותב שהרמב"ם כן סובר שמלחמת כיבוש הארץ היא מלחמת מצווה. ואפשר להסביר שסובר כמו האבני נזר שדוחה את המגילת אסתר.

הרמב"ם בספר המצוות⁵¹ כותב:

"היא שציונו להרוג שבעה עממים שישבו בארץ כנען ולאבדם... והוא מלחמת מצווה ואנחנו מצווים לחטט ולאבדם בכל דור ודור עד שיכלו ולא יישאר מהם איש".

האבני נזר⁵² מביא את בעל המגילת אסתר, שלומד מזה שהרמב"ם לא הזכיר מצוות ישוב ארץ ישראל שבזמן הגלות אין מצווה לישוב את הארץ. ולכן הרמב"ם לא הזכיר שמלחמת כיבוש הארץ היא מלחמת מצווה. וכך כותב הרשב"ש⁵³:

"אין ספק שהדירה בארץ ישראל היא מצווה גדולה בכל זמן... אומנם מצווה זו אינה כוללת לכל ישראל בגלות"

ומביא את הגמ' במסכת כתובות⁵⁴. הגמ' שם מביאה סיפור שרבי זירא היה נשמט וירא מלהיראות לפני רב יהודה שהיה רבו משום שרצה לעלות לארץ, ורב יהודה היה אומר כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר "בבלה יבואו ושמה יהיו עד יום פוקדי אותם נאם ה'". ורבי זירא היה מסביר שהפסוק הזה מדבר על כלי שרת, שאותם אסור לעלות "עד יום פוקדי אותם". ורב יהודה הביא עוד הוכחה מפסוק אחר, שנאמר "השבעתי אותכם בנות ירושלים" ומה השביע אותם שלא יעלו לארץ ישראל עד שה' יפקוד אותם. ורבי זירא פירש שהשביע אותם שלא יעלו בחומה. ורש"י שם פירש "ולא

⁵¹ מצוות עשה קפו

⁵² יורה דעה סימן תנד

⁵³ שו"ת הרשב"ש סימן ב

⁵⁴ דף קי"א ע"א

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

יעלו בחומה" שלא יעלו יחד בחוזקה. יוצא שגם לפי רב יהודה וגם לפי רב זירא, מצוות עליה לארץ זה רק בבודדים, אבל על כל הציבור יש איסור לעלות במלחמה ולכבוש את הארץ. ועל פי זה אומר בעל המגילת אסתר שלפי הרמב"ם מלחמת מצווה זה דווקא מלחמת שבעת עממים.

הראי"ה קוק בספר משפט כהן⁵⁵ כותב:

"זהמלחמה וכיבוש את ארץ ישראל נקראת מלחמת מצווה. כמפורש בדברי רבנו (הרמב"ם) כאן בפירקין הלכה א' שמלחמת שבעה עממים היא מלחמת מצווה"

לפי הרב משמע, שבזה שהרמב"ם כתב שמלחמת שבעה עממים זו מלחמת מצווה, גם מלחמת כיבוש הארץ זה מלחמת מצווה. ואפשר להסביר שהראי"ה קוק סובר כמו האבני נזר (שם), שדוחה את הטענה שזה שהרמב"ם לא הזכיר מצוות ישוב הארץ משמעה שמצווה זאת לא נוהגת בימינו. כי הרי מצינו שהרמב"ם מביא מצוות שלא נוהגות בימינו, כגון הלכות בית הבחירה, והלכות קורבנות. ולכן משמע שלא כל מה שהזכיר הרמב"ם הם הלכות הנוגעות לזמן הזה. וזה שהרמב"ם לא הזכיר את מצוות כיבוש הארץ זה לא אומר שהיא לא שייכת בימינו.

2. שיטת רש"י:

רש"י בסנהדרין כותב⁵⁶:

"במלחמת הרשות – כל מלחמה קרי רשות לכו מלחמת

יהושע שהיתה לכבוש את ארץ ישראל"

וכעין זה מצינו ברש"י במסכת סוטה⁵⁷:

"אבל במלחמות מצווה – כגון כיבוש ארץ ישראל בימי

יהושע הכל יוצאין".

מקשה הערוך לנר על הרש"י בסנהדרין, למה רש"י לא כתב שגם מלחמת עמלק היא מלחמת מצווה, והרי מצינו שהרמב"ם ורבינו עובדיה מברטנורא כן כתבו מלחמת עמלק בתר מצווה. ומוסיף

⁵⁵ הלכות מלכים סימן קמה עמי שמיט

⁵⁶ סנהדרין דף ב' עמי א'

⁵⁷ דף מד ע"ב ד"ה

לשאל על הרמב"ם שפסק שמלחמת עמלק היא גם מלחמת מצווה. למרות שבגמרא בסוטה⁵⁸ הוזכר לגבי מלחמת מצווה רק מלחמות יהושע, ואם הרמב"ם הזכיר מלחמת עמלק מדוע רש"י הזכיר רק מלחמות יהושע. ומסביר שמה שהגמרא בסוטה כתבה מלחמות יהושע זה לאו דווקא אלא אמרו את זה כנגד מלחמות בית דוד שהם מלחמות רשות. ומתרץ על הקושיה מדוע רש"י לא כתב מלחמת עמלק. שאולי דעת רש"י שמלחמת עמלק לא צריך בית דין בשביל להוציא למלחמה אבל למלחמות כגון מלחמות יהושע לכבוש את ארץ ישראל, כן צריך בית דין בשביל להוציא למלחמה, ולכן מלחמת עמלק זה לא כמו מלחמת מצווה רגילה אלא מדרגה גבוהה יותר, ולכן רש"י לא הזכיר מלחמת עמלק.

על פי רש"י משמע (ולפי הערוך לנר משמע יותר) שעזרת ישראל מיד צר זה לא מלחמת מצווה. אלא דווקא מלחמות שיש בהם ציווי מהתורה כגון מלחמת כיבוש הארץ (כמו שהרמב"ן מונה את מצוות כיבוש הארץ בתוך תרי"ג מצוות), ומלחמת שבעת עממים ומלחמת עמלק.

בעל הציץ אליעזר מסביר על פי רש"י מדוע החשמונאים אמרו שכל הירא ורך הלבב לא יצא למלחמה, משום שאז זה היה מלחמת עזרת ישראל מיד צר. ורש"י סובר שמלחמה זו אינה מלחמת מצווה, עד כדי לחייב את הירא ורך הלבב לצאת למלחמה.

הציץ אליעזר מתרץ על פי שיטת רש"י את הקושיה שמקשים על החשמונאים מדוע העבירו קול במחנה שכל מי שירא ורך הלבב יחזור לביתו ולא יצא למלחמה. כמו שכתוב בספר החשמונאים⁵⁹:

"זיעבור קול במחנה לאמור מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, או ארם אישה ולא לקחה, או נטע כרם ולא חללו, או האיש אשר ירך לבבו ילך וישוב לביתו ככתוב בספר תורת ה'"

והרי מלחמת החשמונאים היתה ודאי מלחמת עזרת ישראל מיד צר, וראינו שיש אומרים שזאת מלחמת מצווה. והרי במלחמת מצווה לא מחזירים הירא ורך הלבב, אז מדוע העבירו קול במחנה שכל מי שבנה

⁵⁸ שם

⁵⁹ ספר החשמונאים א ג

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בית ולא חנכו וכו' יחזור לביתנו? ומביא תרוץ מהספר "לאור ההלכה" שאולי לא רצה יהודה להטיל על העם חובת מלחמת מצווה ולכן נהג דין של מלחמת רשות. וכותב על זה הציץ אליעזר "וודאי שתרוץ זה דחוק". ומתרץ תרוץ אחר על פי רש"י בסוטה (דף מד עמ' ב שכותב: "אבל מלחמות מצווה - כגון כיבוש ארץ ישראל בימי יהושע הכל יוצאין") שבסוגיות הבבלי לא נזכר חילוק לעניין מלחמת מצווה בין שאנו באים להלחם בהם שאז זה מלחמת רשות, לבין שהם באים להלחם בנו. ואם לא מצינו חילוק משמע שמלחמת עזרת ישראל מיד צר לא נחשבת מלחמת מצווה, לחייב את השבים מעורכי המלחמה במלחמת רשות לצאת למלחמה זאת. כמו שמחייבים אותם לצאת למלחמות כגון מלחמות יהושע שהם לכבוש. ולכן במלחמת החשמונאים שזה מלחמת עזרת ישראל מיד צר, וראינו שמלחמת עזרת ישראל אינה מלחמת מצווה, מובן למה במלחמת החשמונאים, העבירו קול במחנה שכל מי שבנה בית ולא חנכו וכו' ישוב לביתו. ומוסיף הציץ אליעזר "שברור הדבר שהחובה להתאזר בעוז ולהלחם כנגדם". כלומר אף על פי שאין זו מלחמת מצווה יש בה חובה מוסרית.

הרמב"ן כותב שמלחמת כיבוש שבעה עממים וכיבוש הארץ הם מלחמות מצווה. ובמלחמת כיבוש הארץ נכללת גם ההגנה עליה. אך לא מזכיר מלחמת עזרת ישראל מיד צר.

3. שיטת הרמב"ן:

הרמב"ן כותב בהשגותיו על הרמב"ם מצווה ד: " והמצווה הרביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק ויעקב. ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה... וזו היא שחכמים קורין אותה מלחמת מצווה וכך אמרו בגמ' סוטה: אמר רב יהודה מלחמת יהושע לכבוש דברי הכל חובה, מלחמת דוד להרווחה דברי הכל רשות. ולשון הספרי "וירשתה וישבתה בה", בזכות שתירש תשב. ואל תשתבש ותאמר כי המצווה הזאת היא המצווה במלחמת שבע עממים, שנצטוונו לאבדם שנאמר החרם

תהרימום. אין הדבר כן שאנו נצטוונו להרוג האומות ההם בהילחמם עמנו, ואם רצו להשלים נשלים עימם ונעזבם בתנאים ידועים. אבל הארץ הזאת לא נניח אותה ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות".

לפי דברי הרמב"ן אלו מצינו שמלחמת מצווה היא גם מלחמת כיבוש הארץ. ויש חילוק בין מלחמת שבעת עממים שבמלחמת שבעה עממים אם הם עושים איתנו שלום אין מצווה להלחם בהם, אבל במלחמת כיבוש הארץ זה לא תלוי בשלום אלא בכבישת הארץ. ועוד משמע מזה שכתב: "ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות" שאם הגויים באים לכבוש מאתנו את הארץ יש מצווה להלחם כנגדם. אבל הרמב"ן לא מזכיר האם מלחמת עזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מצווה או לא.

4. שיטת החינוך

החינוך סובר כמו הרמב"ם שמלחמות מצווה הם מלחמות שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר⁶⁰:

"מדיני המצווה מה שאמרו זיכרונם לברכה שאין מלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצווה, שהיא מלחמת שבעה עממים הנזכרים, ומלחמת עמלק, ומלחמת עזרת ישראל מצר שבא עליהם. ובמלחמות אלו אינו צריך ליטול רשות מבית דין".
מצינו שהחינוך פסק כמו הרמב"ם שמלחמת עזרת ישראל מיד היא מלחמת מצווה.

ומוסיף שם המנחת חינוך שגם במקרה של סכנה שמא יהרגו אנשים, יוצאים למלחמה. משום שידוע שהתורה לא תגיד לקיים מצווה שצריך לסמוך בה על הנס. כמבואר ברמב"ן⁶¹ בעניין סוטה "והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי העניין הזה (מי סוטה)".
ובדרך העולם נהרגים אנשים בעת המלחמה, ולמרות זאת ראינו שהתורה ציוותה להלחם גם אם יש סכנה.

⁶⁰ החינוך מצווה תכה

⁶¹ במדבר פרק ה פס' כ

5. לסיכום (ולימינו):

שיטת הרמב"ם: מלחמות מצווה הם: מלחמת שבעת עממים ומלחמת עזרת ישראל מצר הבא עליהם. ולפי דברי הרב זצ"ל במשפט כהן, משמע שמלחמת כיבוש הארץ היא גם מלחמת מצווה. אך לפי בעל המגילת אסתר מלחמת כיבוש הארץ אינה נכללת בגדר מלחמת מצווה. אך לפי כל הדעות בימינו המלחמות שנלחמים נגד הצר הצורך את ישראל הם ודאי מלחמות מצווה. ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאים למלחמה זאת.

שיטת רש"י: מלחמת מצווה זה דווקא מלחמות של כיבוש הארץ. ולכן בימינו מלחמות שהם בשביל כיבוש הארץ נקראות מלחמת מצווה. ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאים למלחמה זאת. אבל אפשר להסביר שרש"י סובר כמו הרמב"ן שחלק ממצוות כיבוש הארץ זה גם להגן עליה כמו שכותב הרמב"ן בהשגותיו לרמב"ם הלכה ד: "אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות". ולפי זה מלחמות שנלחמים כנגד האויב שבא לכבוש את הארץ הם גם בגדר מלחמות מצווה. ולכן בימינו מלחמות שנלחמים בשביל להגן על הארץ שלא יכבשו אותה, הם גם בגדר מלחמות מצווה. אבל לא מצינו ברש"י בעניין מלחמת עזרת ישראל מיד צר.

אפשר להסביר שמחלוקת רש"י והרמב"ם היא במקרה שצר צורך את עם ישראל בחוץ לארץ (כגון מבצע אנטבה) לפי רש"י משמעה שלצאת ולהלחם בהם זה לא מלחמת מצווה עד כדי שמוציאים חתן מחדרו וכלה מחופתה. אלא מצד לא תעמוד על דם רעך. אבל לפי הרמב"ם משמעה שזה מלחמת מצווה לכל דבר.

ונוסיף על כך את דברי הרב צבי יהודה⁶²:

"המצב שלנו עכשיו הוא ברור. מלחמת מצווה כפי הגדרת הרמב"ם איזו היא מלחמת מצווה... עזרת ישראל מיד צר. הצבא שלנו נקרא 'צבא הגנה לישראל'. ברוך ה' זהו שם מוצלח מאוד. הלוואי ולא היינו זקוקים לטיפולים צבאים אבל הדבר הכרחי.

⁶² שיחות הרב צבי יהודה במדבר עמ' 376

הגדרה יסודית נוספת למלחמת מצווה נאמרה על ידי הרמב"ן, שהוא "השני" אחרי הרמב"ם. יש מצווה דאורייתא לכבוש את ארץ ישראל. יש מין מיוחד של אפיקורסים הבוחרים להם רק מצוות שמוצאות הן בעיניהם. ברוך ה', אנחנו לא בוחרים בין המצוות. 'כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע'. בתוך מצוות התורה יש מצווה אחת 'מיליטריסטית' (כוחנית. הכוונה למלחמת מצווה). והיא אינה מוצאת הן בעיני אנשים מסוימים. אנחנו, לא עולה על דעתנו לבחור איזו מצווה לקיים ואיזו מצווה לא לקיים. מצווה דאורייתא!".

ג. מי מוציא למלחמת מצווה

הגמרא אומרת שישראל נצטוו שלוש מצוות בכניסתם לארץ, כסדר הזה: למנות מלך, להכרית את עמלק ולבנות את בית הבחירה. לפי זה משמע שבשביל לצאת למלחמת מצווה צריך מלך. וכך כתב הרמב"ם: "אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת המצווה".

הגמ' במסכת סנהדרין אומרת⁶³:

"תניא רבי יוסי אומר. שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ. להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה. ואיני יודע איזה מהן תחילה, כשהוא אומר 'כי יד על כם יהי מלחמה לה' בעמלק' הוי אומר להעמיד להם מלך תחילה. ואין כסא אלא מלך שנאמר 'וישב שלמה על כיסא ה' למלך'. ועדיין איני יודע אם לבנות להם בית הבחירה תחילה או להכרית זרעו של עמלק תחילה. כשהוא אומר 'והניח לכם מכל אויביכם וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' וגו' הוי אומר להכרית זרעו של עמלק תחילה".

לפי גמרא זאת משמע שדווקא מלך מוציא למלחמת עמלק. וכמו שכותב רש"י שם (ד"ה שלוש מצוות) "להכי שלוש הללו שהן תלויות זו בזו לעשותן כסדרן" ומשום שמלחמת עמלק היא מלחמת מצווה.

משמע שדווקא מלך מוציא למלחמת מצווה.

הרמב"ם כותב בהלכות מלכים ומלחמות⁶⁴ "אין המלך נלחם אלא

⁶³ דף כ"ע"ב

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מלחמת מצווה" לפי דברי הרמב"ם משמע שדווקא מלך מוציא למלחמת מצווה. וגם כך מצינו ברמב"ם בהקדמת מניין המצוות: "וידוע שהמלחמות וכיבוש הארצות לא יהיה אלא במלך ובעצת סנהדרי גדולה"

הגמ' בסוטה אומרת: "אמר רבא מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה" ולכאורה יהושע לא היה מלך. ומזה משמע שמלחמת מצווה לאו דווקא מלך מוציא. אבל אי אפשר להגיד כך משום שמצינו שיהושע כן היה לו גדר של מלך. כמו שכותב המלבי"ם ביהושע⁶⁵ על הפסוק "כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת" מדין מורד במלכות. והגמ'⁶⁶ למדה מפסוק זה את כל דין מורד במלכות. לכן אי אפשר להוכיח מיהושע שלא צריך מלך בשביל להוציא למלחמה, משום שמצינו שליהושע כן היה דין של מלך. הראי"ה קוק כותב בספרו משפט כהן, שכל מי שהוא שופט ומנהיג את האומה חלים בו דיני מלך. ועל ידי כך מתרץ את הקושיה שמקשים על החשמונאים איך הוציאו החשמונאים למלחמות, הרי הם לא היו מלכים! (יש להדגיש שאין דברי הראי"ה כנגד הראשונים, אלא מעמיקים ומסבירים את שיטתם) הראי"ה קוק כותב בספרו משפט כהן⁶⁷:

"ומשאל כבוד תורתו דאם מלחמות ממשפט המלוכה הן (מלחמות כיבוש הארץ) איך נלחמו החשמונאים כנגד חילות סוריא בלא מלך. הנה על המלחמה היסודית של החשמונאים שהיתה ביחוד נגד השמד ושעת הגזירה של היונים "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" על זה אין מה לשאול כלל, שהרי גם על מצווה קלה יהרג ועל יעבור (בשעת השמד ובימי החשמונאים זה היה שעת השמד) ואיך לא תהיה רשות להלחם וגם חובה להלחם (הכוונה בלא מלך) כדי לבטל כת השמד ולהעמיד את כללות הדת על תילה. ועל המלחמות הבאות אחר כך, שגם המלכים הכשרים שבהם נלחמו (הכוונה למלחמות שבאו

⁶⁴ פרק ה"א

⁶⁵ פרק א פס' ח

⁶⁶ סנהדרין דף מט ע"א

⁶⁷ עמוד שלו

בזמן שהיה את מלכות בית חשמונאי) אז הלא כבר היו מלכים מעומדים על פי הסכמת האומה. אמנם יש לדייק מלשון הרמב"ם (בפ"א דמלכים הלכה ח) שכתב 'נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצווה ונלחם מלחמות ה' הרי זה מלך, וכל מצוות המלכות נוהגות בו' שדווקא על פי נביא הוא דהוי מלך, ולא על פי הסכמת האומה בלא נביא. ובזמן החשמונאים כבר פסקה הנבואה מכבר (ולכן היה אפשר להעמיד מלך בלא נביא). וכך כתב בהלכה ג שם: 'אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא' דמשמע דתרוייהו בעניין, בית דין של שבעים זקנים וגם נביא. אלא שמדבריו כאן בהלכה ג היה אפשר לומר דלכתחילה היא המצווה בכך, אבל אם העמידו ישראל מלך בלא נביא גם כן הרי זה מלך לכל מצוות המלכות... וצריך לומר דבזמן שיש נביא בישראל גם בדיעבד אין מלך עומד בלא נביא. אבל כשאין נביא אז מעמידים על פי בית דין הגדול... וזה היה עניין מלכות בית חשמונאי. (הכוונה שלכן למלכות בית חשמונאי היה את כל דיני המלכות, וגם להוציא למלחמה, משום שלא היה אז נביא, ובית דין היו יכולים למנותם למלכים)... וחזן מזה נראים הדברים שבזמן שאין מלך, כיוון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה (הכוונה שכאשר אין מלך, משפטי המלוכה שנוגעים לכלל האומה יכולים להתקיים גם ללא מלך. אלא על ידי התארגנות האומה), וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לעניין כמה משפטי המלוכה וביחוד מה שנוגע להנהגת הכלל".

ומוסיף הרב זצ"ל בסוף דבריו:

"אבל מה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם".

לסיכום (ולימינו):

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לפי פשט דברי הגמרא, רש"י והרמב"ם. משמע שדווקא מלך מוציא למלחמת מצווה. ולכן בימינו שאין מלך, לכאורה לא יכול המנהיג שמנהיג את העם להוציא למלחמת מצווה. אבל לפי דברי הראי"ה קוק שהבאנו, ראינו שלא צריך דווקא מלך בשביל להוציא למלחמת מצווה, אלא גם שופט שקם בישראל יכול להוציא למלחמת מצווה, וכלשונו "וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו". ועוד מוסיף הראי"ה "כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם".

ד. האם נשים יוצאות למלחמת מצווה

המשנה אומרת שבמלחמת מצווה אפילו כלה מחופתה יוצאת למלחמה, מזה משמע שגם נשים יוצאות למלחמה. וכך פסק הרמב"ם. החינוך מחלק בין מלחמת שבעה עממים שזה נוהג בין בנשים בין בגברים, לבין מלחמת עמלק שזה נוהג רק בגברים.

המשנה במסכת סוטה אומרת⁶⁸

"במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת המצווה

הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה..."

משמע שנשים מחויבות לצאת למלחמת מצווה.

וכך פסק הרמב"ם⁶⁹

"במה דברים אמורים שמהזירים אנשים אלו מערכי המלחמה,

במלחמת הרשות. אבל במלחמת מצווה הכל יוצאין אפילו חתן

מחדרו וכלה מחופתה".

בחינוך מצינו חילוק בין מלחמת שבעה עממים, לבין מלחמת עמלק.

לענין האם נשים יוצאות למלחמת מצווה. במלחמת שבעת עממים

כותב⁷⁰:

"מצוות הריגת שבעה עממים: להרוג שבעה עממים המחזיקים

בארצנו... ונוהגת מצווה זאת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל

זמן שיש כח בידנו להורגם"

ולעומת זאת במצוות מחיית עמלק כותב⁷¹:

⁶⁸ דף מד ע"ב

⁶⁹ הלכות מלכים ומלחמות פרק ז הלכה ד

⁷⁰ מצווה תכה

"שנצטוונו למחות זרעו של עמלק... ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם".

על פי שתי הגמרות שיובאו לקמן, שאומרות שאסור לאישה ללבוש כלי מלחמה, יש לברר מה תפקיד הנשים במלחמה.

יש לברר מה תפקיד הנשים במלחמה הרי מצינו בגמ' במסכת קידושין (דף ב ע"ב) ש"דרכו של איש לעשות מלחמה. ואין דרכה של אישה לעשות מלחמה" ועוד מצינו במסכת נזיר (דף נט ע"א) איסור לנשים לשאת כלי מלחמה "רבי אליעזר בן יעקב אומר, מנין שלא תצא אישה בכלי זיין למלחמה, תלמוד לומר לא יהיה כלי גבר על אישה". ומוסיף שם רש"י בד"ה לא יהיה כלי גבר על אישה - "וזה מה שמצינו ביעל אשת חבר הקני. שלא הרגתו לסיסרא בכלי זיין אלא כמו שנאמר ידו ליתד תשלחנה". לפי רש"י זה, אנו רואים שכאשר יעל הרגה את סיסרא לא השתמשה בכלי מלחמה, משום שלנשים אסור לשאת כלי מלחמה. ומלחמה זו ודאי היתה מלחמת מצווה, משני צדדים, צד ראשון מלחמת שבעת עממים כמו שכתוב בשופטים⁷² "וימכרם ה' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ושר צבאו סיסרא...", צד שני מלחמת עזרת ישראל מיד צר כמו שכתוב שם⁷³ "והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה". מזה אנו למדים שלאישה אסור לשאת כלי זיין אפילו במלחמת מצווה.

הרש"ש מסביר שתפקיד הנשים במלחמה הוא לספק מים ומזון ללוחמים. אך הרדב"ז מסביר, שמא שאמרו כלה יוצאת מחופתה, הכוונה שלא נוהגות שבעת ימי משתה.

הרש"ש⁷⁴ כותב:

"וכלה מחופתה. משמע דגם נשים יוצאות למלחמה וחידוש הוא. ואולי אינן יוצאות אלא לבשל ולאפות וכדומה. לצורך הגברים אנשי המלחמה".

לפי דברי הרש"ש אלו מצינו שתפקידי הנשים במלחמה הם תפקידים עורפיים, אבל אינן יוצאות להלחם ממש.

⁷¹ מצווה תרד

⁷² פרק ד פס' ב

⁷³ פס' ג

⁷⁴ סוטה מד ע"ב

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הרדב"ז על הרמב"ם⁷⁵ מסביר הסבר אחר:

"אלא דקשה וכי דרך הנשים לעשות מלחמה דקתני וכלה מחופתה. והא כתיב (תהילים מה) כל כבודה בת מלך פנימה. ויש לומר דהכי קאמר כיוון שחתן יוצא מחדרו (למלחמה) כלה יוצאת מחופתה. שאינה נוהגת ימי חופה"

בעצם הרדב"ז מסביר שאישה לא יוצאת למלחמה אפילו לא לתפקידים עורפיים. אלא רצו להגיד לנו שמשום שהבעל יוצא למלחמה האישה לא נוהגת את שבעת ימי המשתה. ומוסיף עוד תרוץ:

"ואפשר דבמלחמות מצווה הנשים היו מספקות מים ומזון לבעליהן. וכן המנהג היום בערביות".

תרוץ זה שונה מתרוץ הרש"ש משום שברש"ש לא מצינו חילוק בין מספקות דווקא לבעליהן לבין אם מספקות לשאר הנלחמים. נפק"מ האם יש גיוס כללי של כל הנשים, או שכל אחת לעצמה. ועוד הרדב"ז מביא תרוץ זה בלשון אפשר.

בעל התורה תמימה כותב⁷⁶: "וצריך לומר דאין הלשון (וכלה מחופתה) בדווקא. אלא הוא מליצת הכתוב⁷⁷ "יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה". והכוונה שנשבתה כל שמחה בשעת מלחמה, עד שהכלה שבה מחופתה לביתה, מפני שחתנה יוצא למלחמה.

מה שכתוב בשופטים, שדבורה הנביא אמרה לברק שתלך עמו למלחמה, אברבנאל מסביר שאמרה את זה משום שלברק יש דין מלך וציווה עליה לבואו עמו. וגם דבורה לא נלחמה ממש אלא רק הלכה בשביל למשוך את עם ישראל אחריה.

לכאורה יש להוכיח מדבורה הנביאה שנשים כן יוצאות למלחמת מצווה. כמו שכתוב בשופטים⁷⁸ "ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי לא אלך. ותאמר הלך אלך עמך...". ואיך דבורה לא חששה מהאיסור מאיסור של לבישת כלי מלחמה.

יש לתרץ על פי דברי אברבנאל שם:

⁷⁵ הלכות מלכים ומלחמות פרק ז הלכה ד

⁷⁶ פרשת משפטים פרק כ פס' ד בהערה לו

⁷⁷ יואל פרק ב פס' טז

⁷⁸ פרק ד פס' ח

"ולכן אמר לדבורה שתלך עמו, כדי לחזק לבב ישראל בראותם הנביאה עמו שצותה בזה, ולשיאמינו כי דבר ה' הוא ובו היה עושה הדבר הזה כי לא מלבו. ומפני זה לא ירדה עמו דבורה למלחמה מההר, כי לא היתה הליכתה כי אם להמשיך לב ישראל".

בעצם אנו רואים שברק רצה שדבורה תצא איתו למלחמה, בשביל שבני ישראל יאמינו לו שמדבר ה' הוא הולך ולא מדבר עצמו. ובאמת דבורה לא נלחמה אלא נשארה על ההר, משום שכל תפקידה היה למשוך את בני ישראל. ולכן אין מדבורה קושיה מדוע לא חששה ללאו של לבישת כלי מלחמה, משום שדבורה לא נלחמה. וממשיך אברבנאל:

"ודבורה השיבתו הלוך אלך אפם כי לא תהיה תפארתך וגו', רוצה לומר אני אלך עמך, כיון שאתה מצווה שאלך, כי אתה שר צבא ה' וכל איש ואישה שימרה את פיה".

ומוסיף על זה הציץ אליעזר (הלכות מדינה שער ב פרק ו) שאין להוכיח מדבורה שנשים מותר להם לצאת למלחמה, משום ששם ברק אמר לה תנאי שאם לא תלך עימו לא יצא למלחמה, ולכן העדיפה לעבור על לאו בשביל להציל את ישראל.

לסיכום (ולימינו): במלחמת מצווה הנשים ודאי לא יוצאות להלחם. יש מסבירים שמה שאמרו "כלה מחופתה" הכוונה שמשום שבעלה יוצא למלחמה, היא מפסיקה את שבעת ימי המשתה. ויש המפרשים שהכוונה שנשים יוצאות לספק מים ומזון ללוחמים. על פי פרוש זה משמע שבימינו כאשר יש מצב חרום, הנשים מתגייסות לתפקידים עורפיים.

ה. האם תלמידי חכמים יוצאים למלחמת מצווה
 הגמרא אומרת שאסא נענש משום שחייב תלמידי חכמים לצאת לבנות את החומה. המהרש"א שם מסביר, שמשום שזה היה בגדר מלחמת רשות נענש. מזה משמע שבמלחמת מצווה תלמידי חכמים יוצאים למלחמה.

הגמרא בסוטה⁷⁹ אומרת:

"דרש רבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריה בתלמידי חכמים שנאמר והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי מאי אין נקי אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה"

מעיר על הגמרא שם מסורת הש"ס "פירוש וכל שכן תלמידי חכמים" בעצם אנו רואים שאסא נענש על זה שקרא לתלמידי חכמים לבוא לעזור לבנות את גבע בנימין ואת המצפה.

המהרש"א⁸⁰ מסביר את הגמ' כך:

"מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות תלמידי חכמים. ודקאמר אין נקי הוא מלתא באנפי נפשיה, לדרוש מינה אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. ואפשר דקאמר דגם מפני זה נענש אסא שעבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו. אף על גב דבמלחמת מצווה אמרינן בסוף פרק מישוח מלחמה, הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. הכא לאו מלחמת מצווה היה."

הכוונה שמה שאסא ציווה לבנות את החומה זה לא היה בגדר מלחמת מצווה אלא בגדר מלחמת הרשות. ואסא נענש משום שחייב תלמידי חכמים לצאת למלחמת רשות. לפי דברים אלו משמע שתלמידי חכמים יוצאים למלחמת מצווה. כמו שהוסיף מסורת הש"ס על חתן מחדרו וכלה מחופתה קל וחומר תלמידי חכמים. ובמלחמת מצווה שחתן יוצא מחדרו וכלה מחופתה, משמע קל וחומר שתלמידי חכמים יוצאים למלחמת המצווה.

הגמרא אומרת שרבנן לא צריכים שמירה. יש המוכיחים מזה שרבנן לא חייבים לצאת למלחמת מצווה. אך על פי השולחן ערוך והרדב"ז משמע שרבנן לא צריכים שמירה זה בדברים שאין בהם פיקוח נפש, כגון גנבות. אבל בדברים שיש בהם פיקוח נפש לא אומרים כלל זה. הגמ' במסכת בבא בתרא⁸¹ "אמר ריש לקיש רבנן לא צרכי נטירותא" ולומד את זה מהפסוק "אספרם מחול ירבון" והכוונה שאספור את

⁷⁹ דף י' עמ' א'

⁸⁰ שם

⁸¹ דף ז' עמ' א'

מעשיהם של הצדיקים והם מחול ירבון. ומה חול שמעות שומר על הים שלא יגלוש ליבשה מעשיהם של הצדיקים שהם מרובים מחול, כמו שכתוב "אספרם מחול ירבון" אינו דין שמעשיהם ישמרו על הצדיקים. ורבי יוחנן למד את זה מהפסוק "אני חומה ושדי כמגדלות" אני חומה זו תורה, ושדי אלו תלמידי חכמים ורש"י מסביר "אלמא אין צריכים חומה"

לפי גמ' זאת אפשר ללמוד שתלמידי חכמים לא צרכים לצאת למלחמת מצווה, משום שראינו שתלמידי חכמים לא צרכים שמירה. כותב השו"ע⁸²:

"במה דברים אמורים כשכל אדם יוצא בעצמו. אבל אם אין יוצאין בעצמם אלא שוכרים אחרים במקומם, או גובים ממון מבני העיר לעשותו אם דבר שצריך לחיי האדם, כגון בארות מים וכיוצא בהם חייבם לתת חלקם"

אנו רואים על פי השו"ע שמה שאמר ריש לקיש רבנן לא צרכי נטירותא, זה דווקא בדברים שאין בהם פיקוח נפש, כגון גניבות וכדומה. ולכן תלמידי חכמים כן חיבים למלחמת עזרת ישראל מיד צר.

על פי הרדב"ז⁸³ משמע גם שאם מדובר בפיקוח נפש אז אין לתלמידי חכמים פטור מחובות ציבוריות. ועוד מוסיף שאם התלמידי חכמים גם אומרים שצריך לשמור אז הם גם חייבים במטלת השמירה. נראה שכל מה שבאו להוכיח מהגמ', שאומרת רבנן לא צרכי נטירותא, שרבנן לא צרכים לצאת למלחמה. זה דווקא במלחמת עזרת ישראל מיד. אבל במלחמת כיבוש הארץ ודאי שתלמידי חכמים צריכים לצאת למלחמה.

הרמב"ם כותב ששבת לוי אין לא נחלה משום שהובדל לעבוד את ה' ולכן גם לא יוצא למלחמות. ובהלכה אחרי זה כותב שלא רק שבת לו אלא כל איש ואיש יכול להבדל ולעמוד לפני ה', והסברנו שדברי הרמב"ם אלו הם דברי מוסר להתחזק בעבודת ה', ואין הכוונה שכל מי שנבדל ועומד לפני ה' לשרתו יהיה לא פטור מלצאת למלחמות.

⁸² יורה דעה סימן רמ"ג סעיף ב'

⁸³ שו"ת הרדב"ז ח"ב סימן תשנ"ב

הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל⁸⁴ כותב:

"ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובכזותה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר ברוך ה' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך".

ראינו ששבת לוי לא קיבל נחלה, משום שתפקידו לעבוד ולשרת את ה'. ולכן הובדלו מין העולם. ומוסיף הרמב"ם בההלכה הבאה:

"ולא שבת לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני יי לשרתו ולעובדו לדעה את יי והלך ישר כמו שעשהו האלוהים ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם"

הרמב"ם אומר שלא רק שבת לוי נבדל אלא כל איש ואיש אשר נדבה רוחו אותו להבדל לעמוד לפני ה'.

לפי רמב"ם זה משמע שתלמידי חכמים לא צריכים לצאת למלחמת מצווה. משום שכתב שהלויים אינם עורכים מלחמה כשאר ישראל. ובהלכה הבאה כותב שכל הדברים ששבת לוי מתנזר מהם נוהגים גם בכל איש ואיש שרוצה להדבק בה'. ולכן משמע שתלמידי חכמים לא חייבים לצאת למלחמה.

הרב שלמה אבינר בספרו חיי עולם⁸⁵ מביא כמה הסברים לרמב"ם זה: דברי הרמב"ם כאן אינם הלכה אלא דברי מוסר, שאם אדם רוצה להיות אידיאליסט ולעבוד את ה', זו דרך טובה, והלוואי שירבו כמותו. דבריו הם דברי זירוז מוסרי, התלהבות וחינוך, ואין הם הלכה. וכך דרכו של הרמב"ם לסיים את ארבע עשר ספריו בדברי מוסר והתרוממות.

אם דברי הרמב"ם אלו היו הלכה, הוא לא היה כותב אותם בהלכות שמיטה ויובל, אלא היה כותב אותם בהלכות מלכים ומלחמות ששם

⁸⁴ הלכה י"ב

⁸⁵ עמ' 366

מרוכזים כל הלכות היוצאים למלחמה והאין יוצאים.
 "הרב איסר זלמן מלצר שנחשב ראש הישיבות בדורו, אמר שמי
 שמסתמך על דברי הרמב"ם האלה כדי לפטור תלמידי ישיבה
 מצבא, אומר דבר שאינו אמת בשם התורה. דברי הרמב"ם הם
 קריאה להתנדב לתורה ולקודש, ולא מוגיעה כל תמורה על
 התנדבות זו".

כמו שכותב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה⁸⁶:
 "כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן
 הצדקה, הרי זה חלל את ה'... לפי שאסור ליהנות בדברי תורה בעולם
 הזה".

**הראי"ה קוק כותב שאסור לכופ תלמידי חכמים לצאת למלחמת
 מצווה ועל פי דברי בנו הרב צבי יהודה משמע שמדובר במלחמה
 שיש בה חשיבות גדולה ולא מלחמת מצווה לפי הגדורתיה.**

הראי"ה קוק⁸⁷

"הממשלה הרוממה שהיא מתחשבת, כראוי לממלכה נאורה עם
 הרגשות העדנים של תושביה וזהירה ביותר מלפגוע בתוכן
 הקודש הנעלה של הדת והאמונה. צריכה לדעת שעל פי תורת
 ישראל תלמידי חכמים אסור ללוחצם ללכת למלחמה, עד שלא
 הניחו חז"ל מלבקר את מעשה מלך צדיק כאסא מלך יהודה
 ואמרו שנענש שחלה את רגליו, מפני שעשה אנגריא בתלמידי
 חכמים. כאמור והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי וישאו
 את אבני החומה, ופירשו אין נקי שגם תלמידי חכמים קרא
 לעבודה זו, שהיתה צריכה לו לחזק את ערי ארצו במלחמתו עם
 בעשה. ויותר מזה ראינו את גדולת האיסור לעשות אנגריא
 בתלמידי חכמים לכופם על יציאה למלחמה, אפילו על מלחמת
 מצווה גדולה מאוד, שהרי אין לך מלחמת מצווה יותר גדולה
 מהמלחמה שערך אברהם אבינו נגד המלכים שמן השמים
 הסכימו על ידו, עד אשר הורונו חז"ל בקבלתם שעל זה נאמר
 'ייתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו' וכמבואר בדבריהם ז"ל ומ"מ

⁸⁶ פ"ג הלכה י

⁸⁷ איגרות הראי"ה ג איגרת תת"י

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

אמרו מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו במצרים ארבע מאות שנה? מפני שעשה אנגריא בת"ח שנא' וירק את הניכיו ילידי ביתו והם היו ת"ח העוסקים בתורה. ואנגריא היינו עבודה באונם ע"י לחץ. ות"ח נקרא כל שתורתו אומנותו ועיקר עסק שלו הוא בדבר תורה, ולא גרע כוחו כלל אם הוא מתעסק בעסק כדי פרנסתו ולא להתעשר, כיוון שבכל עת הפנאי הוא שב לתורתו".

וכתב הרב צבי יהודה על מי שפרסם איגרת זאת לימינו⁸⁸

"ראיתי כעת שנתפרסם בחוצות ירושלים קטע מתוך מכתב של האמו"ר הרב זצ"ל, שכאילו הוא מסייע חלילה להשתמטות ממלוא החיוב של העמידה על נפשנו ועל נפש כל קהל ישראל והנני מחויב ומודיע בזה, למען אמיתה של תורה, כי המכתב הזה נכתב ממנו בחודש אדר שנת תרע"ז בלונדון להשתדלות לשחרור תלמידי חכמים ממלחמת אנגליה ורוסיה וכו', שלא היה בא שום עניין לחיוב הצלת נפשות בישראל ובארץ ישראל".

אלא קשה שמוכח על פי האיגרת שגם למלחמות מצווה לא לוחצים תלמידי חכמים ללכת להלחם, אז למה הרב צבי יהודה כתב כך. אלא מסבירים את דברי הראי"ה קוק שמה שכתב מלחמת מצווה גדולה מאוד, לא הכוונה למלחמת מצווה לפי גדריה (כמו שהזכרנו למעלה) שאז תלמידי חכמים כן יוצאים למלחמה. אלא הכוונה למלחמה שיש בה חשיבות גדולה. וכך מובן מה שהוכיח מאסא, כי הרי שם הסברנו שלא מדובר במלחמת מצווה ואסא נענש משום שהוציא את התלמידי חכמים לבנות את החומה, למרות שהיה בדבר חשיבות גדולה מאוד, ולכאורה כן היה צריך להגיד לתלמידי חכמים לצאת, אלא משמע שאפילו למלחמה אם חשיבות גדולה תלמידי חכמים לא יוצאים. אבל במלחמת מצווה כן יוצאים. ומה שהוכיח מאברהם אבינו משמע ששם לא היה מלחמת מצווה לפי גדריה. אלא שם היה מדובר במלחמה אם חשיבות רבה, וכמו שכותב הרב צבי יהודה⁸⁹:

"נענש אברהם אבינו מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, ושם

⁸⁸ מובא בספר להלכות ציבור עמי' יג

⁸⁹ לנתיבות ישראל א עמי' קכה בהערה

מצוות המלחמה לא היתה מעניין זה של חיוב מלחמה שבהגדרת הלכותיה לנו, והצלת לוט, אף אם נבוא לדון מצד מה שקיים אברהם אבינו את התורה, הרי אינה בכלל הצווי של לא תעמוד על דם רעיד' מצד התורה, אחרי שהסיע עצמו מקדמונו של עולם ואמר אי אפשר לא באברהם ולא באלהיו".

ראינו שבמלחמה שאברהם הציל את לוט לא היה מצווה, אלא אברהם נלחם בגלל שהיה בדבר חשיבות שיהיה שלום בן אברהם ללוט, ואברהם נענש משום שהוציא תלמידי חכמים למלחמה זו. וזה מה שהראי"ה קוק אומר שלמלחמה שיש בה חשיבות גדולה (כגון מלחמת אנגליה) אסור לחייב את התלמידי חכמים לצאת למלחמה. אבל במלחמת מצווה תלמידי חכמים כן יוצאים למלחמה. **לסיכום (ולימינו):** על פי כל הדברים שהבאנו לכאורה משמע שאין פטור לתלמידי חכמים מלצאת ולהלחם במלחמת מצווה. אך הרב אבינר כותב⁹⁰:

"אי אפשר לבנות את האומה הישראלית ללא תלמידי חכמים. הם חיוניים לאומה ויש לסדר אפשרויות שיוכלו להתגדל תלמידי חכמים.בדי להתגדל בתורה, על אדם ללמוד בלי הרף, שנים רבות באופן רצוף... לכן, יש לדאוג שתלמידים המסוגלים לגדול להיות תלמידי חכמים, יהיו משוחררים מעול צבאי באופן זמני. אם מאמנים שתלמיד חכם חיוני, והצבא אינו זקוק לו, יש להרפות ממנו. בעיתות חרום, כמו בזמן מלחמת השחרור, היו כולם נצרכים. בזמן מלחמת ששת הימים, לעומת זאת, לא גויסו כולם, וכן במלחמות אחרות... יש לדחות לכמה שנים שירותם של בחורים שיש סברא שיוכלו לגדול בתורה, אם הצבא מאשר זאת מבחינת כח האדם שלו".

יהי רצון שיתן ה' שלום בארץ לכול יושביה ויגן עליה באברת חסדו ויחזק את חילינו העומדים על משמר ארצנו, ביבשה באוויר ובים. ושנזכה ותתקיים בנו נבואת ישעיה "וכיתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות", ונשב איש תחת גפנו ותחת תאנתו.

⁹⁰ חיי עולם עמ' 370

“למען יחלצון ידידיך” על מלחמת מצוה בימינו וחובת היחלצות תלמידי חכמים

מעוז ציון ראפ

פתח דבר • על החשיבות לעסוק בנושאים מעין אלו בדורותינו
בראיה תורנית • מדוע בחרנו לעסוק דווקא בנושא זה • על
שם המאמר
חלק א: הגדרים ההלכתיים של מלחמת מצוה • פסק הרמב"ם
“עזרת ישראל מיד צר” • מקורו וסברתו • ביאור שיטת רש"י
במסכת סנהדרין • סיכום והגדרת המלחמות בימינו
חלק ב: “כל יוצא צבא בישראל” – על גיוס תלמידי חכמים •
בירור שייכות תלמידי חכמים למלחמה, ובירור המקורות
המלמדים לכאורה על פטור ת"ח מהשירות הצבאי
סיכום • השלכת הדברים אלינו למעשה, ותפילה לסיום

פתח דבר

הכל התחיל בהזמנה הראשונה שלי ללשכת הגיוס. בדרך אליה
חשבתי, שראוי לכל דוחה גיוס לברר לעצמו מדוע בכלל הוא דוחה,
ולא מתגייס מיד כשאר אחיו בני גילו, שאינם עוסקים בלימוד התורה.
אמרתי לעצמי, שאין זה שייך שפעולה כל כך חשובה ומהותית,
כדחיית הגיוס, תעשה ללא הכרה והבנה, ועל כן מוכרח כל אחד לברר
באופן רציני את הסוגיא הזו, מהמקורות בתורה וחז"ל, עד ההשלכה
המעשית אל ימינו.

כך, עם מחשבות אלו, מצאתי את עצמי בלשכת הגיוס. בחדר ההמתנה
חיכו לתורם מספר בחורים חרדים, ואני ממתין איתם. האמת היא,
שבליבי קיוויתי שאף אחד מהם לא ייגש אלי, לדון איתי בענייני
“תורה וצבא”, משום שאני, עדיין לא בררתי את דעתי בנושא...
ואולם, כנראה תפילתי לא התקבלה. אחד מהבחורים הללו, שנראה בן
גילי, ניגש אלי. בפיו הייתה שאלה: “מה אתה עושה פה?”. ענית לו:
“דוחה”. הוא שב ושאל אותי: “ואתה מתכוון להתגייס מתי שהוא?”.

השבתי לו מיד: "ודאי". כנראה לזה הוא חיכה. "למה?" שאל. התשובה כבר הייתה מוכנה בפי, ועניתי לו בלי להסס: "מה זאת אומרת, מצוה!". היה נראה שהוא מופתע מתשובה זו, ולכן שאל: "איזו מצוה?". השבתי לו מיד ממה שלמדתי בשיחות הרב צבי יהודה: "מצות כיבוש הארץ לדעת הרמב"ן, מצות עשה ד', ובכללה הגנה עליה, וכמו כל המצוות- כולם מחויבים בה!". הוא התווכח על מהימנות דברי. ממש הצטערתי על כך שישנם רבים שכלל לא מכירים את הנושאים החשובים הללו, סביבם מרוכז עמנו, בתקופה נפלאה זו. כשחזרתי מהלשכה, פגשתי חברים מהשכונה, וספרתי להם את כל הקורות אותי. לתדהמתי, בסוף סיפורי, שאלוני כמה מהם בהתעניינות: "מי אמר באמת שצריך להתגייס?".

מהרגע הזה הבנתי, שכנראה הסוגיא הזאת טעונה ליבון ובירור תורני גם "אצלנו". מאז, גמלה ההחלטה בליבי להתחיל לעסוק בזה.

לאחר זמן מה, הראה לי אחד מבני משפחתי את המודעה על החיבורים בישיבת מודיעין, מה שגרם לי תמריץ ועידוד לתוספת העמקה והרחבה.

בפתח דברינו נקדים ונאמר, שמאז ש"מפני חטאינו גלינו מארצנו, ונתרחקנו מעל אדמתנו", לא התעסקו בנושאים אלו כלל, משום היותם שייכים רק לזמנים בהם עמנו חי בארצו, עם מלכות וממשלה. כך בחלוף השנים, נשתכחה ממנו הכרת עצמנו, ויחד עם זה גם כל עניני מצוות הרבים והציבור, הקרויים "משפטי המלוכה", שהם, אפשר לומר, "שולחן ערוך נוסף", על גבי השולחן ערוך הנוהג בפרט, וכדברי הרב קוק זצ"ל בספרו 'משפט כהן'⁹¹: "שהם אינם על פי גדרי התורה של הלכות יחיד", כלומר- הם שייכים למערכת תורנית שונה ממערכת היחיד. וכמו שממשיך ומסביר שם הרב קוק, שיש שני ספרי תורה למלך, אחד ככל אדם והשני מצד היותו מלך, ובו הגדרים וההגדרות שונים. גם הם במרוצת הגלות, בה נרמסה אומתנו וארצנו עד לבלי הכר, נשכחו ונזנחו מאתנו באופן מוחלט. רק לפעמים, מוזכרים בתלמוד הבבלי ענייני גאולה ותקומה, השייכים לעתיד המיוחל, בו ישוב עם ישראל למולדתו, ויבנה את חייו ביתר שאת. מה

⁹¹ עמי שטז, עיי"ש.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

שאינן כן בתלמוד הירושלמי, בו נידונים בעיקר פרטי ההלכות התלויות בארץ. ומכל מקום, גם בתלמוד הירושלמי לא נידונים ענייני הכלל, השייכים למשפטי מלוכה וסוגיות יסוד בגאולה.

על כן, ניתן לראות שכמעט ואין בראשונים עיסוק בפרטי הדברים. מה שאין כן הרמב"ם, המכונה "הנשר הגדול", שידע ברוח קדשו לצפות מעל לחיים ההוויים בגלות, אל עבר הגאולה העתידה המובטחת, עסק עד לפרטי הפרטים של כל סוגיותיה היותר סבוכות ומורכבות. על כן, המקור המרכזי בדיון ההלכתי הוא הרמב"ם, שכתביו בזה מרוכזים במשנה תורה, ב"הלכות מלכים ומלחמותיהם".

ואמנם, בדורותינו אלה, דורות "הקץ המגולה", אומתנו חוזרת וניעורת, ושבים אנו לראות בשריגי מלכות ישראל, הכוללת בתוכה צבא ומדינה, ויחד עם המלכות הקמה לתחייה- כל היסודות התורניים שבמהלך הדורות נשכחו ונאבדו, שבים לצמוח ולהתפתח, לגדול ולהשתכלל. כלומר, בדורות הראשונים של "הקץ המגולה" העסק העיקרי היה בניית האומה מחדש בבחינה המעשית (קיבוץ גלויות, פיתוח הארץ, כלכלה, ביטחון, בניית כבודנו הלאומי וכו'), ולאחר שכל אלו קמו על הרגליים- הגיע הצורך הגדול בגילוי התוכן הרוחני של כל זה, ב"חשיפת הנשמה" של כל התהליכים הללו, ב"קריאת שם" של קודש, לבניין הלאומיות המתחדשת בארצנו.⁹²

ועל כן, זכינו בדורותינו אלה, שהעיסוק בסוגיות הכלל הולך וגדל, הולך ומתרחב. וזכינו ששתל הקב"ה נשמות גדולות, שנפשם נפש גאולית היא, כדוגמת הרב אברהם יצחק הכהן קוק ובנו הרב צבי יהודה זצ"ל, ותלמידיהם, שעל ידם נחשפות שוב סוגיות הכלל, עם כל

⁹² "יתפתח היישוב בארץ ישראל, יבנה הבניין הלאומי, מתוכו יפוח רוח גדול... הרוח המיוחד של האומה- יכונן אמונת ד' אלהי ישראל בעולם, ואין צריך לומר בקרבה פנימה" (אורות, אורות התחיה, לא, עמ' עט). וכן שם ב'אורות התחיה' לב, עמ' עט: "מתפתחת היא האומה בכל כוחותיה, מגדלת היא את רוחה, את טבעה ואת עצמיותה, אינה מכרת עדיין את עומק הישות העליונה שהיא כל יסוד תקומתה, עינה לארץ ולשמים עדנה לא תביט. היא אינה שבה עדיין אל אישה הראשון בפועל. היא מעבדת את חייה בכוחותיה הנמצאים בשורשי נשמתה. אמנם בלא קריאת שם- בלא מגמה מבוררת- הכל הוא אור ד' וכבודו, אבל לא היא ולא העולם מכיר זה בבליטה, שם שמים לא שגור בפיה. אומץ וגבורה רודפת היא, אבל באמת הכל קודש ואלהי הוא. רק בהגמר התוכן, בהעלות האומה למרום מצבה- אז יוחל אור אלהי נקרא בשם המפורש להיגלות. יגלה ויראה, שכל מה שהאיר וכל מה שיאיר, כל שחי וכל שיחיה בה, הכל אור אלהי עולם אלהי ישראל הוא. יוזה שמו אשר יקראו ד' צדקנו, יושם העיר מיום ד' שמה'."

גדלותן ותפארתן. "כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים". ממילא, ספרי אחרונים יותר היו מצויים בידי, ועל בסיס דבריהם יכולתי לכתוב מאמר זה. אך נראה הוא, שלצערנו עדיין סוגיות אלו מבוררות די צורכן, הן ברוח והן במעשה.

לאור כל האמור לעיל ראוי להדגיש ולהבהיר, שבמאמר זה לא באנו כלל לחדש ולברר את הקומה הכללית-מלכותית של נושא זה, קומה הדורשת, כאמור, שאר-רוח וגודל תורני, בה נדרשים להתרומם למבט נישא, גדול ואחר, שיתכן שישפיע על פסיקת ההלכה, מתוך מפגש עם ודאות של תורה אחרת, "תורת המלכות". רק באנו להזכיר שוב את הדברים הפשוטים והברורים, ובעז"ה לעמוד על פרטיהם ודקדוקיהם, וכדברי הרב צבי יהודה בפתיחת מאמרו "למצות הארץ":

"שאלתוני ע"ד דעת תורה בענין התגייסותנו לצבא ישראל, המצווה ונעשה בפרק דורותינו הנורא והנשגב הזה. כבר נודעה ונתפרסמה קריאת ההוראה למעשה מאת רבותינו שבא"י לחיוב ההחלצות לצבאות ה" אלהי ישראל במערכות עמו וארצו. אכן הרי יש צורך השעה להזכיר גם את הידועות והפשוטות אשר ליסודם של הדברים, שהם משתכחים ומיטשטשים מרוב פרסומם ופשיטותם, כדברי רבנו בעל 'מסילת הישרים' בהקדמתו. ומפני זרותם המעשית בהמשך עול הגויים והגלויות על צוארנו..."

וכדברי הרב חרל"פ זצ"ל⁹³:

"כבר מילתי אמורה, כי כל דבר המתעורר בעולם עומד ומצפה להתלבש בלבושי התורה ומוצא בזה תקומתו הישרה, כן כל עניין התעוררות של הקמת צבא ישראל בעת אשר החל רוח ה' לפעם להראות נפלאות מישועתו, דרוש מאוד שיתבררו ויתלבנו כל ההלכות והדינים השייכים לצבא ישראל, למען ידעו ויבינו ויכירו כי שר צבא ישראל הוא ה' גואלנו".

"למען יחלצון ידידיך"

בסוף תפילת העמידה, מופיעה בקשה:

"עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען קדושתך,

⁹³ בהסכמתו לספר 'משפט הצבא בישראל'.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

למען יחלצון ידידיך, הושיעה ימינך וענני". בביאור "למען יחלצון ידידיך".

מלבד ההסבר על דרך הפשט, שעמ"י, שהם ידידי ה', יחלצו מהצרה, ראינו מספר פירושים:

הפירוש הראשון הוא פירוש היעב"ץ, ש"יחלצון" ביאורו "יעלצון" (כי בעברית חי"ת ועי"ן מתחלפות), שהקב"ה יושיע ימינו בשביל לשמחנו.

הפירוש השני הוא ע"פ דברי הרב קוק זצ"ל ביאורות הקודש⁹⁴, וז"ל:

"האדם צריך להחליץ תמיד ממסגרותיו הפרטיות, הממלאות את כל מהותו, עד שכל רעיונותיו סובבים תמיד רק על דבר גורלו הפרטי, שזהו מוריד את האדם לעומק הקטנות, ואין קץ ליסורים גשמיים ורוחניים, המסובבים מזה. אבל צריך שתהא מחשבתו ורצונו, ויסוד רעיונותיו נתונים להכללות, לכללות הכל, לכללות העולם, לאדם, לכללות ישראל, לכל היקום. ומזה תתבסס אצלו גם הפרטיות שלו בצורה הראויה".

על פי דבריו, ניתן לבאר גם כאן: "למען יחלצון ידידיך" הכוונה שיחלצו ממסגרותיהם הפרטיות.

הפירוש השלישי הוא על פי האבודרהם ז"ל, שבביאורו לבקשה זו, הוא מפנה לפסוק בתהלים⁹⁵: "למען יחלצון ידידיך, הושיעה ימינך וענני". בביאור הפסוק שם, כותב המלבי"ם ש"יחלצון" הוא מלשון חלוצי צבא: "שישראל ידידיך יחלצון חלוצי צבא למלחמה נגד האויב".

בהעמקה נוספת נראה לומר, ששלושת פירושים אלו אחד הם. משום שההחלצות לצבא, שהיא בעצם ביטול עצמי לעם ישראל ולצורכיו, מבטאת את ההחלצות מהמסגרות הפרטיות, "הממלאות את כל מהותו, עד שכל רעיונותיו סובבים תמיד רק על דבר גורלו הפרטי, שזהו מוריד את האדם לעומק הקטנות". שהרי לא מצוה של עצמו, כאדם יחיד, הוא מקיים, אלא מצות הרבים והציבור, מצות ישראל, שבחיובה המוטל על הציבור ככלל- מתחייב כל יחיד ויחיד לקיימה

⁹⁴ יסוד הכללות' עמ' קמז.

⁹⁵ פרק ס.

בפועל⁹⁶. וכיוון שבהיחלצות לצבא ישראל מתבטלת הפרטיות השלילית, עליה אמר הרב זצ"ל שאין קץ ליסורים הגשמיים והרוחניים הנולדים ממנה- ממילא מגיעה השמחה העליונה, שהיא ה"עליצה", כביאור היעב"ץ. וכפי שממשיך הרב זצ"ל ואומר: "וכל מה שהתפיסה הכללית היא יותר חזקה אצלו, ככה תגדל שמחתו...". כעין זה מבקשים אנו: "שמח נפשנו בישועתך", שכשתושיענו- נשמח בישועתך, כי זו מדרגה מיוחדת לשמוח בישועת ה', מדרגה הדורשת נפש כללית, המלאה באהבת ה' וישראל עמו, ומתוך כך יכולה לשמוח באמת בישועתם.

מכאן, אם כן, בחרנו דוקא בשם זה למאמרנו, שם המבטא את גודל מעלתם של חיילי ישראל, שנחלצים חושים⁹⁷, ומתייצבים להגן על עמם בחירוף נפש, בביטול כל מסגרותיהם הפרטיות. אשרינו שזוכים אנו לחיות בתקופה נפלאה זו, ובדור נפלא כל כך, המלא במסירות נפש על ארצו, ובתוכו שזכינו לעסוק בסוגיות גדולות אלו, המעסיקות כל כך את עמנו, מתוך תפילה לפתיחת הלב והתחדשות רוח"ק, מתוך צמיחתנו בעמל, לגילוי משפטי המלוכה. ויהי רצון, ונזכה לכוון לאמיתתה של תורה, תורת הגאולה, "ללמד בני יהודה קשת, הנה כתובה על ספר הישר", ולחזות במהרה בגאולתנו השלמה.

"עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען קדושתך, למען יחלצון ידידיך, הושיעה ימינך וענני. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי, לפניך, ה' צורי וגואלי".
אמן.

⁹⁶ "...וכשזוכים אנחנו לאושרנו ולטוב חלקנו ולנעימות גורלנו, שתחזור אלינו בדורות האחרונים ממשותה של הציבוריות שלנו, בתעצומת ממלכיותה נאדרת העוז, שהיא בת החיוב במצוה זו, זוכים אנחנו בד בבד אף כיחידים לקיימה בפועל למעשה, כחלק מן המסגרת הכללית הפועלת, אם תתהוונה תסבוכות המצבים אשר תחייבנה את האומה להילחם נגד אויביה". "שונה היא מצות המלחמה משאר המצוות במה שהיחיד המקיים אותה אינו פועל את פעולתו כאדם בודד, אלא כחלק מקיבוץ של אנשים הפועלים כאחד. פעולת המלחמה מעצם גדרי הויתה איננה ביטוי של עוצמת היחיד, כי אם של העוצמה הציבורית, העוצמה הלאומית, אשר תבוא לידי גלוי במציאות הכוללת של הצבא הלוחם... שוב אין הוא עומד על בסיס התועלת והאחריות האישית הפרטית לו בלבד. מפעלו יבוסס על יסוד שהוא באופן עקרוני הרבה יותר רחב, - על יסוד הכללות, ותחושת גודל האחריות והרצון האיתן להשקיע כל כוחותיו ותעצומות נפשו למען המטרה הכללית של מאמץ המלחמה, של השגת בטחון האומה הישראלית ותקוות נצחונה, יהוו בקרבן את הקו המנחה ואת גבולות המסגרת" (אבן ישראל' ג, "שער החובה", ועיין עוד ב"שער היראה", מעמי' שפח).

⁹⁷ ע"פ במדבר לב.

חלק א – גדרי מלחמת מצוה

בחלק זה נעסוק בחובה ההלכתית לשרת בצבא בימינו, ובגדרי מלחמת מצוה.

בפתח דברינו נקדים ונאמר, שחובה ההלכתית זו נובעת משני טעמים: א. מדין עזרת ישראל מיד צר. ב. מדין כיבוש הארץ.

בחלק זה של מאמרנו נרחיב בשני טעמים אלו, ונתחיל לעסוק בטעם הראשון, "עזרת ישראל מיד צר", במקור הסוגיא- הגמרא במסכת סוטה, פסק הרמב"ם, מקורו וסברתו. כן נבאר את שיטת רש"י במסכת סנהדרין, ולבסוף נסכם את דברינו כהשלכה אל ימינו:

כותב הרמב"ם⁹⁸:

"אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו⁹⁹. מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד."

אם כן, רואים אנו, שיש חילוק בהלכה בין מלחמת מצוה, המורכבת משלושה סוגי מלחמות, ובין מלחמת הרשות.

מקור דברי הרמב"ם הוא במשנה בסוטה¹⁰⁰, בה מופיעה מחלוקת בין רבנן ורבי יהודה בעניין זה:

דעת רבנן- ישנם שני סוגי מלחמות, מלחמת מצוה ומלחמת רשות:

⁹⁸ הלכות מלכים ומלחמותיהם, פרק ה.

⁹⁹ לביאור היציאה למלחמה בשביל הרווחה בעלמא- עיין בשו"ת 'משפט כהן' לרב קוק זצ"ל סימן קמג עמי שט"ו ואילך, וכן חת"ס בשו"ת חו"מ סי' מד, ובשו"ת 'מקום משמואל' סי' ח. וע"ע במאמרו של הרב שאול ישראלי זצ"ל, מובא ב'תורה שבעל פה' י-תשכ"ח. וע"ע בפירוש הנצי"ב עה"פ: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו..." (בראשית ט, ה).

¹⁰⁰ מד:

מלחמת מצוה- "מלחמת יהושע", שהיא כל מלחמה שמטרתה לכבוש חלקים מארץ ישראל, ואליה הכל יוצאין, לרבות החוזרין מעורכי המלחמה, ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה¹⁰¹. וישנה מלחמת רשות- שהיא "מלחמת בית דוד לרווחה", כלומר- מלחמה שמטרתה סיפוח שטחים נוספים שאינם כלולים בשטחי הארץ המובטחת, וכן מלחמה שמטרתה למעוטי גויים דלא ליתו עליהו (מלחמה שמטרתה למנוע מהאויב לעלות עלינו ולהלחם בנו), ובמלחמות אלו אין הכל יוצאין.

דעת רבי יהודה- יש שלושה סוגי מלחמות- מלחמת חובה מלחמת מצוה ומלחמת רשות. חובה- מלחמת שבעת עממים, ואליה הכל יוצאין. מצוה- למעוטי גויים דלא ליתו עליהו [וקרינן ליה מצוה משום דלא הוי כחובה שהכל יוצאין אליה, אך מ"מ לא הוי כרשות, כי העוסק במלחמת מצוה פטור ממצוה אחרת]. רשות- מלחמת בית דוד לרווחה.

אם כן, מוצאים אנו שר' יהודה ורבנן נחלקו, האם מלחמה שתפקידה למנוע מהגויים שלא יבואו עלינו מוגדרת כמלחמת רשות (רבנן), או מצוה (רבי יהודה), והנפק"מ תהיה האם הוא פטור ממצוה אחרת בשעה שעוסק במלחמה זו, וכפי שאומרת הגמרא שם: "אמר רבי יוחנן רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה". כלומר, אין מחלוקת ביניהם אלא בקריאת השם, מה שחכמים קוראים רשות, קורא ר"י מצוה, ומה שחכמים קוראים מצוה, קורא ר"י חובה. וכביאור רבא: "מלחמות יהושע לכבש- דברי הכל חובה (וברש"י שם- אפי' חכמים מודים שהיא חובה, ולא קרואה מצוה אלא מפני שבאו להעלות אותה מעלה אחת לגבי הרשות ודיים בזה שקראוה מצוה), ומלחמות בית דוד לרווחה (וברש"י- שנלחם בארם צובא להוסיפה על ארץ ישראל ובשאר סביבותיה להעלות לו מנחה ומס עובדי")- דברי הכל רשות. כי פליגי למעוטי גויים דלא ליתו עליהו- מר קרי ליה מצוה, ומר קרי ליה רשות, נפק"מ לעוסק במצוה שפטור מן המצוה". וכפירש"י שם- "לחכמים שקוראים למלחמה שלא יבואו נכרים עלינו בשם רשות, אינו פטור משום עוסק במצוה,

¹⁰¹ שם, ועיי'ש ביערוך'.

ולר"י שקוראה מצוה- פטור ממצוה אחרת"¹⁰².

מכח גמרא זו, פסק הרמב"ם, שמלחמה למעוטי גויים דלא ליתו עלייהו מוגדרת כמלחמת רשות, כרבנן. ומילחם משנה' (עיין בדבריו) נראה, שמלחמה דלא ליתו עלייהו היא רשות, אבל אם כבר באו עליהם- ודאי הוי מצוה, וכן הוא בירושלמי. ונרחיב בזה בעז"ה בהמשך דברינו.

עזרת ישראל מיד צר

א. מקור דברי הרמב"ם שהיא מלחמת מצוה

כפי שראינו, הרמב"ם פוסק שאחד מסוגי מלחמות המצווה הוא "עזרת ישראל מיד צר"¹⁰³. ב'כנסת הגדולה' שאל, מה מקור הרמב"ם להגדרה זו, שהרי לכאורה אינו מהגמרא בסוטה המובאת לעיל, שהרי לפי גמ' זו מלחמה שמטרתה למעוטי גויים דלא ליתו עלייהו נחלקו בה ר' יהודה וחכמים, ואילו לפי חכמים לא הוי מצווה, ויוצא ממילא שהרמב"ם פסק בזה שלא כחכמים, ולא מסתבר. משמע משאלה זו של ה'כנסת הגדולה', שהבין שמלחמת עזרת ישראל מיד צר ומלחמה דלא ליתו עלייהו- היא אותה מלחמה, ולכך יוצא שהרמב"ם פוסק דלא כחכמים.

¹⁰² וכביאור הרמב"ם למשנה (תרגום הרב קפאח)- "...לא נחלקו אלא במלחמת אומות הנלחמים בהם כדי להחלישם", שהם עמנו במצב מלחמה, אויבים, אבל אינם נלחמים בפועל. דין זה, שיש לצאת למלחמה על אויב על אף שאינו נלחם בפועל, אלא רק מתכוון לבוא- מופיע כבר במדרש תנחומא (פנחס ג) עה"פ "צרור את המדינים כי צוררים הם לכם": "מכאן אמרו חז"ל: אם בא להורגך השכם להורגו".

¹⁰³ ואמנם הרמב"ם בפיהמ"ש (סנהדרין פ"ב מ"ד, וע"ע בפיהמ"ש לסוטה סוף פ"ח) כתב: "מלחמת הרשות, מלחמת שאר האומות חוץ משבעה עממין ומלחמת עמלק", ולא הזכיר מלחמת "עזרת ישראל מיד צר". האחרונים התעסקו בשאלה זו, ונביא את תשובתו של הרב ישראל מאיר לאו שליט"א (בשו"ת יחל ישראל סי' קט), שר"ל שיעזרת ישראל מיד צר' לעומת מלחמת עמלק- אין עיקר מצותה מלחמה בדוקא, אלא רק הצלת ישראל מאויביו, וזה בד"כ לא יתאפשר להיעשות אלא ע"י מלחמה, וכאשר זה נעשה- ה"ז מלחמת מצוה. וע"ז כתב הרמב"ם בהל' מלכים שהוי מצוה. ולכן בא הרמב"ם בהלכות להורות שאם יזדמן כן הרי הדבר מלחמת מצוה. "ומשא"כ בפירוש המשניות בא הרמב"ם לבאר מהות מלחמת המצוה, שהמלחמה גופא זה המצוה, וזה באמת מלחמת עמלק ושבע עממין בלבד, כי 'עזרת ישראל' זה לא חיוב עצמי, אא"כ יזדמן הדבר". ומדייק דבריו מלשון הזהב של הרמב"ם: "ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל...". שרק לגבי שבעת עממין ועמלק כתב "מלחמה", משא"כ גבי 'עזרת ישראל מיד צר', משום שבה המלחמה אינה חיוב עצמי.

אולם, לעומת הבנה זו, כבר הבאנו לעיל את דברי הלחם משנה, שלפי הרמב"ם מלחמה דלא ליתו גויים עליהו הוי מלחמת רשות, וכחסבר ה'לחם משנה' שם- דוקא עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם הוי מלחמת מצוה, אך מלחמה שמטרתה למנוע מהגויים לבוא עלינו- הוי רשות. אם כן, מדבריהם מוכח, שמלחמת עזרת ישראל מיד צר שונה ממלחמה דלא ליתו גויים עליהו.

וכן ב'שיירי הקרבן' תמה על דברי כנסת הגדולה :

"מי איכא למ"ד דעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם לאו מצוה היא- דהא אפילו ביחיד איכא עשה (מצות השבת אבידה, "והשבותו לו"- השבת גופו) ולא-תעשה להצילו, כדכתיב לא תעמוד על דם רעך", אי"כ לא ניתן לומר שעזרת ישראל מיד צר הוי מלחמת רשות, כמלחמה דלא ליתו גויים עליהו. ומוסיף בשיירי הקרבן ומבאר את דבריו: "והא דאמר בבבלי 'למעוטי גויים דלא ליתו עליהו'- אין הפירוש כמו שהביא הרב בכנה"ג, דהיינו להצילם מיד צר שבא עליהם, אלא פירוש שעושה מלחמה עם שכיניו, שיש לחוש שברוב הימים יעשו עמהם מלחמה. לכן, עושה מלחמה עכשיו עמהם, למעטם, שלא יהיה בהם כח לבא על ישראל¹⁰⁴. וזה מבואר מאוד בלשון הש"ס בבלי והדברים ברורים באין גמגום".

כלומר, מחלק השירי הקרבן בין מלחמת רשות, "דלא ליתו עליהו"- שנובעת מהחשש שמא בעתיד ילחמו עמנו, ובין עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם- שזו סכנה הווית, ומובן כעת פסק הרמב"ם שעזרת ישראל הוי מלחמת מצוה, כי רק במלחמה דלא ליתו גויים עליהו נחלקו ר' יהודה וחכמים, שלרבי יהודה הוי מצוה ולרבנן רשות. אך

¹⁰⁴ וב'ערוך השולחן העתיד' (פרק עד סעיפים ג- ד) נראה שכתב כ'כנסת הגדולה', שהחשש שלא יבואו עלינו הוא חשש גדול, וודאי שלא יתכן שנקרא אותו "מלחמת רשות", ומוסיף שם שמצד חשש הסכנה והצורך במלחמה ודאי אין לחלק בין אם באו כבר לרוצים לבוא, שבשניהם יש להילחם והוי מצוה. ורק לענין חוזרים מעורכי המלחמה וכדומה יש מקום לחילוק, מכיון שבמלחמת מנע אין צריך את כל העם. אבל בודאי שגם מלחמת מנע מצוה היא, כפי שהוא מסיים שם "והרמב"ם שכתב עזרת ישראל מיד צר, כוונתו ג"כ כשיש חשש שיבואו עלינו, דזהו ג"כ מקרי עזרת ישראל כמובן".

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

במלחמת עזרת ישראל מצר שבא עליהם¹⁰⁵ - פשיטא גם לרבי יהודה וגם לחכמים דהוי מלחמת מצוה. **ממילא ניתן לומר, שאכן הבבלי הוא מקור דברי הרמב"ם.**

וכן בירושלמי¹⁰⁶, מופיעה חלוקה זו המובאת בשיירי הקרבן, וז"ל הגמרא ירושלמי: "ר' יהודה אומר מלחמת מצוה זו מלחמת בית דוד, מלחמת חובה זו מלחמת יהושע. רבנן אמרין מלחמת רשות כגון אנן דאזלין עליהון, מלחמת חובה כגון דאתין אינון עליהון"¹⁰⁷, אם כן מקור דברי הרמב"ם הוא גם מהירושלמי (וכ"כ בימראה הפנים על הירושלמי).

מקור נוסף לדין הרמב"ם הוא הגמרא בעירובין¹⁰⁸:

"אמר רב יהודה אמר רב... יוצאין עליהם בכלי זינם ומחללים עליהם את השבת".

ומשמע מגמרא זו דהוי מצוה, וכלשון הרמב"ם בהלכות שבת¹⁰⁹.

מקור נוסף לדבריו, אומר הרב סולוביצ'יק, שמלחמת עזרת ישראל מיד צר כלולה במלחמת עמלק, בפרשת "מלחמה לה' בעמלק מדור דור"¹¹⁰.

¹⁰⁵ והחזו"א (או"ח, ליקוטים לעירובין סי' קיד ס"ק ד) הגדיר מצוה זו, וז"ל: "שהורגים ישראל לפרקים, אלא שאינם עורכים מלחמה, שאין אימת ישראל עליהם, וכשפוגשים ישראל יחידים הורגים אותם. לוחמים להכשילם ולהטיל אימת ישראל עליהם, ותימה על רבנן שלא הזכירו...". כלומר, "אף שאין מדובר על מציאות ברורה של הכרזת מלחמה נגד עם ישראל, אלא שבאים על ישראל בדרכים שונות כדי להורגם או להפחידם, הרי שהמלחמה שעלינו לצאת נגדם היא מלחמת מצוה לכל דבר ומוגדרת כ"עזרת ישראל מיד צר". ובפרט בזמן הזה בארץ ישראל, שכלשון רש"י בעירובין (דף מה, א) הרי הם גורמים שתהא הארץ נוחה להיכבש לפנייהם. וכמו שביאר במנחת ביכורים (פ"ג הלכה ה) שהכוונה לגבול ארץ ישראל, וא"כ בודאי שחובה לעמוד כנגדם, ובלא"ה יש כאן גם מלחמת כיבוש הארץ. והוא מצוה רבתי להגנת עם ישראל וארץ ישראל (שו"ת יחל ישראל' שם).

¹⁰⁶ סוטה פ"ח ה"י.

¹⁰⁷ כגרסת יקרבו העדה' על הירושלמי שם, ועין ביפני משה'.

¹⁰⁸ דף מה.

¹⁰⁹ פ"ב הכ"ג, ע"ש, ועיין ב'שרידי אשי' ח"ב סי' לד עמ' תכג.

¹¹⁰ כלומר, העיר **הרב סולוביצ'יק** זצ"ל (בספר 'איש האמונה', בשם אביו, במאמר 'קול דודי דופק', עמ' 101) על דברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה, ד-ה): "מצות עשה להחרים שבעה עממין שנאמר החרם תחרימם, וכל שבא לידו אחד מהן ולא הרגו עובר בלא

ב. סברת דין הרמב"ם

בדין הרמב"ם, שקיימת מצוה לצאת למלחמה שמטרתה "עזרת ישראל מיד צר", נראה שקיימות מספר סברות:

כתב 'שיירי הקרבן':

"דהא אפילו ביחיד איכא עשה ול"ת להצילו, כדכתיב לא תעמוד על דם רעד".

(מפסוק זה למדים חז"ל¹¹¹ ש"אם ראית טובע בנהר, או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו- חייב אתה להצילו", וכ"ש בסכנת אנשים רבים, שכל מי שנצרכים לו מחוייב להצילם).

ואמנם, מקור זה לכאורה אינו מספיק לעניינינו, שהרי כל החיוב להציל אדם יחיד הנתון בסכנה, עם כל חשיבותו, כדברי המשנה¹¹²: "כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא"- מכל מקום אינו חל אלא במקום שהמציל אינו מעמיד את

תעשה שנאמר לא תחיה כל נשמה, וכבר אבד זכרם. וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק, ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו", ורצה הרב סולוביצ'יק לחדש מזה שלא כתב הרמב"ם גם על עמלק ש"אבד זכרו", אע"פ שאמר ר' יהושע (מסכת ידים, פ"ד, מ"ד): "בא שנחריב ובלבל את כל האומות", שמצות מחיית עמלק אינה רק על גזע עמלק, אלא כל עם שאוחז בדרכיו ושואף להשמיד ולאבד את ישראל הריהו כעמלק, ונאמר עליו: "מלחמה לה' בעמלק מדור דור", כי אי אפשר לעמלק להמחות מן העולם עד ביאת המשיח. ולכן אמרו חז"ל: "אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שיימחה זרעו של עמלק", כי כל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל הופכת, ע"פ ההלכה- להיות עמלק [ראוי להדגיש, שבנוגע למחיית עמלק נצטוונו שתי מצוות: א. חובת מחיית זכרו, המוטלת על כל יחיד בנוגע לבן עמלק. ב. בהתכוונות מלחמתית של הציבור נגד עמלק כעם. ביחס לאומה אחרת העומדת לכלותינו- מצווים אנו להלחם בה בשעה שהיא מתכוונת נגדנו, ומוגדרת כמלחמת מצווה, ע"פ גזה"כ: "מלחמה לה' בעמלק מדור דור", אבל חיוב מחיית יחידים מדין "תמחה את זכר עמלק" נאמרה רק ביחס לגזע עמלק, ולא לשאר אויבינו].

ולפיכך כל מלחמת מצוה כנגד הצר הבא עלינו נכללת במלחמת עמלק, ואחת ההשלכות לזה תהיה לעניינינו, שאף הכהנים שלא לקחו חלק בארץ, ואין עליהם מצות כיבוש הארץ (עיין רמב"ם סוף ה' שמיטה ויובל, ולקראת סוף מאמרנו נעסוק בדבריו)- מחוייבים להשתתף במלחמת מצוה של מחיית עמלק והצר הבא עלינו, שהרי מלחמת עמלק מוטלת על כל יחיד ויחיד, כדברי הרמב"ם (וכן ביחינוך': "ובאמת דעל כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם").

על פי זה רוצה הרב סולוביצ'יק לומר שזהו מקור נוסף לדברי הרמב"ם שמלחמת עזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מצוה, שהרי היא כלולה במלחמת עמלק.

¹¹¹ בספרא פרשת קדושים, ובסנהדרין עג, וכ"פ הרמב"ם בה' רוצח ושמירת הנפש פ"א.

¹¹² סנהדרין ד, ה.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

עצמו בסכנה, וכבר נאמר "חייך קודמים לחיי חברך"¹¹³. ואולי כ"ז בהצלת יחיד, שאינו יכול להכניס עצמו לסכנה, משום שספק שלו עדיף מודאי של חבירו. אך בודאי סכנה של רבים אין הדין כך.

ונראה לומר, שכיון שמלחמותינו הן להצלת כלל עם ישראל- יש חובה להיכנס ולהציל אע"פ שיש בזה סכנה עצמית, וכ"ש כאשר יש רק ספק סכנה עצמית (שאז פשוט שיש חובה להסתכן)¹¹⁴.

וכן האריך הרב קוק זצ"ל בספרו 'משפט כהן'¹¹⁵, שאכן אין למסור נפש עצמך על מנת להציל אחר, ואפילו אם מדובר בהצלת ציבור שלם. אך הצלת **כלל ישראל** הוי "מיגדר מילתא", "שהוא יסוד כל התורה כולה, מגמתה ותכליתה, והוא יסוד כל מיני מגדר מילתא שבעולם, והכל כלול בה", ויש הוראת שעה לדורות בזה, ומדגיש שמלחמה והלכות ציבור שאני, "הן ממשפטי המלוכה, שהם אינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד", ו"כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה"¹¹⁶. ב"שולחן ערוך" של האדם הפרטי מצינו שהמצוות

¹¹³ בבא מציעא סב. וכן כתב **רבינו יונה** בספר או"ה (שער נ"ט סי' ל"ח, והביאו **באליה רבא** או"ח סי' שכ"ט): "הרואה חברו טובע בנהר או חי רעה או ליסטים באים עליו ויכול להצילו ואינו מציל נחשב כאלו הרגו ביד ועל זה נאמר לא תעמוד על דם רעך", וסיים: "ומיהו אם היה ג"כ הוא מסוכן עמו אין לו לסכן גופו, מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אע"פ שרואה במיתת חבירו, כדדרשינן וחי אחיך עמך, ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית". וגם **בשו"ע הרב** (לבעל התניא) שם כתב כן, והוסיף בלשונו: "ואע"פ שהוא ספק וחבירו ודאי, מ"מ הרי נאמר וחי בהם ולא שיבוא לידי ספק מיתה ע"י שיקיים מ"ש לא תעמוד על דם רעך". **והסמ"ע** (חושן משפט סי' תכ"ו סק"ב. עיין בילנתיבות ישראל א, "למצות הארץ" על דבריו) הביא דברי הב"י בשם הירושלמי שבספק סכנה צריך להכניס עצמו וכל הפוסקים השמיטו זה משום דלא ס"ל. וכן הכריע **הרב התניא** (הל' נזקי גוף ונפש סי' ז) משום שספק נפשות להקל. **ובתשובות הרדב"ז** (חי"ג, והביאם בפ"ת יו"ד סי' קנ"ז) כתב שאף בסכנת אבר אחד א"צ להציל חבירו ממיתה.

¹¹⁴ בכס"מ ובהגהות מימוניות על הרמב"ם בהל' רוצח ושמירת הנפש א, יד. וע"ע בילנתיבות ישראל א, המאמר 'למצות הארץ', שכן הלכה גם לבבלי, ועיין בשו"ת 'היכל יצחק' או"ח לט אות ב.

¹¹⁵ תשובה קמד, ובתשובה קמג.

¹¹⁶ "ולא אוכל להמנע מלהביע את השתממותי על דברי כת"ר, שכתב להשיג עלי על מה שכתבתי שהצלת כלל ישראל ודאי נחשבת למגדר מילתא, וי"ל שנחשבת למגדר מילתא בצורה כזו שאין צריך לטול רשות מבי"ד, וכל הזוכה בזה שליחותייהו דבי"ד קא עביד, וע"ז אומר כת"ר שאין נקרא מיגדר מילתא כ"א הצלת ישראל מעבירה ולעשות סייג לתורה, אבל לא הצלת כלל ישראל. וממליץ אני ע"ז מש"כ בתנא דבי אליהו רבה פי"ד: שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלבבי אהבה גמורה, ואלו הן תורה וישראל, אבל איני יודע איזה מהם קודם. אמרתי לו בני דרכם של בני"א אומרים התורה קדמה, שנאמר ד' קנני ראשית דרכו וגו', אבל אני אומר ישראל קדמו שנאמר קודש ישראל לד'

מופקעות בזמן שהאדם נכנס בהן לסכנה, משום שכל מטרתן היא הוצאה לפועל של קדושתו, אך בזמן שהוא מסתכן בכך- חל הציווי "וחי בהם, ולא שימות בהם". ואמנם, כל זה במצוות האדם הפרטי. במצוות הציבוריות בהן אנו עסוקים, מצוות שלא רק שבאות להוציא לפועל את קדושת האומה, אלא עוסקות בעצם קיומה של אומתנו בארצה, במצוות כאלה מוטל החיוב חל על עמ"י בכללו עם כל פרטיו, על אף הסכנה הנגררת בעקבות כך. ונדחה הציווי "וחי בהם", החל רק במצוות היחיד¹¹⁷.

בזה, אם כן, נכללת גם המצוה לצאת ולסכן עצמו בשביל עיר אחרת הנמצאת בסכנה, כגון ערי ספר, משום שמטרת האויבים כמובן אינה להרוג רק אותה עיר, אלא את כל עמ"י, ואם לא ילכו להצילם משום שאין להיכנס לספק סכנה עצמית- ימשיכו האויבים וילחמו בכל ערי ישראל, כיון שהמלחמה היא נגד שם ישראל, שהוא שם ה'¹¹⁸. לכן גם אם לא ילחמו אלא בעיר זו, נחשבת המלחמה כמלחמה כללית נגד כלל עמ"י. כי בעצם היציאה למלחמה יש פגיעה וחילול כללי בשם ה' וישראל עמו.

ראשית תבואתו, ע"כ...ואם אנו מוצאים, שמותר וחיוב הוא, בשביל הצלת כלל ישראל, לעבור על בטול מ"ע בשב ואל תעשה, (וגם עריות דידה בודאי הותר, מאסתר ויעל), ש"מ שאותו הבטחון של ההשגחה העליונה אינו פוטר אותנו כלל מחובת ההשתדלות על הצלת הכלל, בכל היכולת בידינו...". 'משפט כהן' עמ' שכז-שכח.

¹¹⁷ וכפי שכותב הרב **ב'עין איה'** שבת נו: "...על כן בבא התור לעבוד לטובת האומה בכללה, אז כשרגא בטיהרא תבטל אהבת המשפחה לבל תחלל עז אהבת האומה. היציאה למלחמה לא היתה ע"פ חשבון של הצלחת הפרט שחשב שכשישוב מן המלחמה יהיה מוצלח ומאושר, לא! הוא צייר בעצמו כאילו התיאש מן החיים הפרטיים והולך הוא בשמחה ע"מ למות מות גיבורים וקדושים במלחמת ד' לרומם קרן לעמו. ע"כ כותב הוא גט כריתות לאשתו ליאש את לבבו בכל האפשר מקשר המשפחה ומהרעיון הפרטי התלוי בו, בהיותו דורך עכשיו מהלך של רעיון יותר כללי ויותר עליון, מהלך עבודת הקודש של העם".

¹¹⁸ וכמאמר הפסוק (תהלים פרק פג ה): "אָמְרוּ לָכוּ וְנִכְחִידֶם מִגּוֹי וְלֹא יִזְכָּר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד", **ובמדורש תנחומא** פרשת שופטים סימן טו: "כי תצא למלחמה על אויבך, מהו על אויבך אמר הקב"ה צאו עליהם כאויבים: כשם שאינם מרחמים עליכם כך אתם לא תרחמו עליהם ראה מה הם אומרים, 'לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד' (תהלים פג), אותו השם שאומר 'ברוך ה' אלהי ישראל' (תהלים קו), לפיכך צאו עליהם כאויבים. אמרו ישראל: רבש"ע עד מתי יהיו עומדין עלינו שנא' (תהלים פו) 'אלהים זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי', אמר להם ולא עליכם בלבד קמו אלא אף עלי שנאמר (תהלים ב) 'יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו'. אלא ראו היאך שונאים, לכך כתיב 'כי תצא למלחמה על אויבך' ". וכן **פירש"י** (ע"פ תנחומא במדבר, ג) גבי מלחמת מדין: "נקמת ה' - שהעומד כנגד ישראל, כאלו עומד כנגד הקב"ה".

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

עוד ניתן לומר בזה, שכיון שיש חיוב מהתורה לצאת למלחמה עם אויבינו, ממילא גם בשעת סכנה יש חיוב לצאת, כי בסתם מלחמה יש סכנה. וכלשון ה'מנחת חינוך':

"מצוה זו דהתורה ציותה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנם, כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה, א"כ דהויה סכנה במקום הזה, ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן".¹¹⁹

אבל אכן, כל זה במלחמת מצוה, שהיא מצוה ציבורית, בה יש חיוב לסכן את עצמנו, כי כפי שאמרנו אי אפשר למלחמה בלא קרבנות. משא"כ אילו היתה מצוה פרטית כבעמלק, שכל מי שפוגש עמלקי מחוייב להורגו- הרי החיוב הוא רק כשאר מצוות התורה, שמופקעת המצוה בזמן פקו"נ. וכן מאריך הרצי"ה ב'למצות הארץ'¹²⁰, שגם כשיש ספק סכנה למי שבא להציל, מחויב, "על אחת כמה וכמה כאשר המצב הזה נוגע לכל הצלת קיומם של ישראל בארצם"¹²¹.

סברא נוספת מופיעה ב'עמוד הימיני', שטעם המצוה לצאת למלחמת עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם אינו מדין "לא תעמוד", כי אם כן היה פטור מלסכן עצמו, אלא **מדין נקמה** שצוה התורה עליה גבי מלחמת מדין: "צרור את המדינים והכיתם אותם כי צוררים הם לכם", וכן: "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים", ובזה מדוקדקת לשון הרמב"ם: "עזרת ישראל מצר"- מגזרת "כי צוררים הם לכם", והיא מצוה לדורות מבנין אב ממדין.¹²²

¹¹⁹ מצוות תכה ותרד. עיין בחינוך שם, ובביאור הגרי"ז הלוי ע"ז, ועיין עוד בחידושי עה"ת, בביאור "זבלון עם חרף נפשו למות", סו"פ בשלח, וע"ע במצו"ד שמואל ב יא, כה. וב'אגרות הראי"ה' ג, אגרת תתקמד.

¹²⁰ 'לנתיבות ישראל' חלק א.

¹²¹ וע"ע כס"מ הלכות רוצח פ"א הי"ד, ובמנחת חינוך.

¹²² **עמוד הימיני'** לרב שאול ישראל זצ"ל (עמ' רד). , ונקמה זו קרויה "נקמת ה'" (במדבר לא, ג). וכן **במדרש תנחומא** פרשת מטות סימן ג: "לתת (את) נקמת ה' במדין, הקב"ה אמר נקמת בני ישראל (במדבר ל"א ב), ומשה אמר נקמת ה', אמר להם הקב"ה דין שלכם מתבקש, שגרמו לי להזיק אתכם, אמר משה רבון העולמים אם היינו ערלים, או עובדי עבודת כוכבים, או כופרים במצות, לא היו רודפים אחרינו, אלא בשביל תורה

עוד סברא קיימת בדין עזרת ישראל מיד צר, שהרי מצווים אנו לכבוש הארץ ולשומרה בבעלותנו, כפי שכתב הרמב"ן¹²³, והרי הצר הבא להכחידנו ודאי רוצה גם לרשת הארץ מידינו, ולכך מצווים אנו להלחם נגדו. עזרת ישראל מיד צר אינה רק בהצלתם הפיזית, שמירת הגופות, אלא גם עזרת ישראל בישיבתו בארץ, וכפי שכותב הרמב"ם בהל' תענית¹²⁴: "עכו"ם שבא לערוך מלחמה עם ישראל או ליטול מהם מס או ליקח מידם ארץ", א"כ מוכח שגם כשבא לקחת ארץ מיושבי עיר אחת- חל דין עזרת ישראל מיד צר. וכ"כ המאירי¹²⁵: "כל מלחמה שמלכי ישראל או מנהיגיהם נלחמים עם אויביהם הן מלחמת מצוה כגון שבעת עממים ומלחמת עמלק **ומלחמה עם כל צר הבא עליהם להשחית נחלתם...**"¹²⁶. וכן ב'צפנת פענח' על הרמב"ם, שמביא הלכה זו בהל' שבת פ"ב הכ"ג- כתב: "זה לא מן גדר פקו"ן, רק **משום כיבוש...** ומלחמת חובה מותר אף להתחיל בשבת". אם כן, עזרת ישראל מיד צר- החזקת הריבונות ביד ישראל שלא תתערער ע"י האויבים- יש בה גם צד של כיבוש הארץ, וזהו גדר המצוה ברמב"ן: "שלא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות". ונרחיב בזה להלן (ב"וירשתם את הארץ- שיטת הרמב"ן").

מהטעמים האמורים לעיל עולה, שמלחמת "עזרת ישראל מיד צר"- קיימת בין בחו"ל ובין בא"י: בחו"ל- או מדין "לא תעמוד על דם רעד", או מדין נקמה, שפשוט שקיימת גם בחו"ל. ובא"י- כדין כיבוש. וכך כותב המאירי¹²⁷:

ומצות שנתת לנו, הלכך הנקמה שלך, הוי לתת נקמת ה' ". ע"כ. וכן מלחמות ה' בזמננו, זמן הגאולה, הן מלחמות נקמה: "אם שְׁנוֹתֵי בְּרַק חֲרָבֵי וְתֹאחֲזוּ בְּמִשְׁפָּט יָדֵי אֲשִׁיב נְקָם לְצָרֵי וְלְמִשְׁנָאֵי אֲשִׁלֵּם. אֲשַׁכִּיר חֲצֵי מִדָּם וְחֲרָבֵי תֹאכַל בְּשָׂר מִדָּם חָלַל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פְּרָעוֹת אוֹיֵב. הֲרַגְנוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עֲבָדְיוֹ יָקוּם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכָפַר אֲדָמָתוֹ עִמּוֹ" (דברים פרק לב), ועיין רמב"ן שם.

סברא נוספת כתב הרב ישראל ב'שבילין' (תשל"ז, מובא בספר 'צבא כהלכה'), שמלחמת עזרת ישראל מיד צר היא מדין קידוש ה', ומצות קידוש ה' מחייבת גם במקרה של סכנת נפשות (עיי' תרומת הדשן' סימן קצט, נדפס בהשמטות).

¹²³ הוספות לספר המצוות, מצות עשה ד, ונביא דבריו להלן.

¹²⁴ פ"ב ה"ג.

¹²⁵ סוטה מב. ד"ה: "אמר המאירי".

¹²⁶ ע"י עירובין מה. וברש"י שם.

¹²⁷ סנהדרין טז.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"אין מוציאים למלחמת הרשות, ר"ל לכל המלחמות שאינן לכבוש ארץ ישראל, והיא מלחמת שבעה עממין או מלחמת עמלק או שבאו האויבים על ישראל מאיזה צד, שכל אלו מלחמת מצוה הן, ואין צורך בה לרשות בית דין לכופ את העם. אבל שאר מלחמות שהוא עושה מעצמו, מצד הרצון, או כעם אויב, או להרחבת גבולו, או לפרסם גבורתו, הרי אלו מלחמת הרשות ואין יכול לכופ את העם לצאת בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד".

כלומר, המאירי בדבריו מפרש את דברי הרמב"ם, ואומר שמלחמת מצוה היא כל מלחמה שמטרתה לכבוש את הארץ, (ומתחלקת לג' חלקים: שבעת עממין, מלחמת עמלק, ושבאו אויבים על ישראל). ומלחמת הרשות כוללת כל מלחמה שאינה לכיבוש ארץ ישראל¹²⁸. ומבואר אם כן במאירי, שמלחמת עזרת ישראל מיד צר היא מצות כיבוש הארץ (יחד עם שבעת עממים ועמלק), וממילא בצירוף טעם זה לטעמים הקודמים- מיוחדת היא מלחמת עזרת ישראל מיד צר בארץ, יותר מבחוץ לארץ.

ג. ביאור שיטת רש"י

במסכת סנהדרין¹²⁹ כתב רש"י בד"ה 'במלחמת הרשות':

"כל מלחמה קרי רשות לבד ממלחמת יהושע, שהיתה לכבוש את ארץ ישראל". וכן בעירובין¹³⁰: "למלחמת הרשות- סתם

¹²⁸ כדברי המאירי, שמלחמת מצוה היא לכיבוש הארץ ומלחמת רשות היא מלחמה שאינה מיועדת לכיבוש הארץ- מוכיח הרב שלמה אבינר (בספר 'הראלי' עמ' 44) מלשונו של הרמב"ם: "אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו" (ה' מלכים פ"ה ה"א)- מלחמת רשות היא מלחמה להרחיב גבולות ישראל, ומשמע שלפני כן, בדברו על מלחמת מצוה- מדובר על כיבוש גבול ישראל עצמו, עוד לפני ההרחבה, וכיבוש זה שודאי הוי מלחמת מצוה נעשה ע"י שלושה אופנים. ומה שאין הרמב"ם מפרש בדרך חיוב, ששלושת סוגי מלחמות המצוה שמנה מכוונות לכיבוש הארץ, אלא רק בדרך שלילה ביחס למלחמת רשות שהיא להרחיב גבול ישראל- משום שזה מובן מאיליו, שהרי כל הלכות מלכים ומלחמותיהם, שם כתב הרמב"ם דבריו אלה- כל עניינין ארץ ישראל ומלכות ישראל, ופשיטא שיש צורך לפעול בכל האמצעים ע"מ לחזק את מלכות ישראל בארץ, הגם שזה כרוך במלחמות.

¹²⁹ ב.

¹³⁰ דף יז.

מלחמת רשות, ממלחמת יהושע ואילך, שהיא היתה מלחמת מצוה".

יש המקשים מדברי רש"י אלו, ורוצים ללמוד מהם שלרש"י מלחמת עזרת ישראל מיד צר אינה מלחמת מצוה, כיון שאינה לכבוש את ארץ ישראל.

ואמנם, לכאורה מלחמת עזרת ישראל מיד צר בארץ ישראל- נחשבת גם היא מעין מלחמת כיבוש, כי אע"פ שמטרת מלחמותינו היא הצלת חיי יהודים, מ"מ הרי בזה גם מגנים אנו על הארץ, משום שכוונת אויבינו ברורה לכל בר דעת שהיא לכלותינו כליל, ובזה הרי יוכלו לרשת ארצנו, לכן במלחמתנו נגדם, במטרה להגן על גופינו- בזה מגנים אנו על ארצנו, ופשוט שהגנה על הארץ על אף שאינה כיבוש בפועל של שטחים נוספים שעדיין אינם בבעלותנו- מ"מ מוגדרת "מלחמת כיבוש", וכפי שכתב הרמב"ן. ומוכח מדבריו, שגם מלחמות הגנה על הארץ והחזקת ריבונותנו בה על ידי הביטחון השוטף, שעל ידיהן "לא נעזבה ביד זולתנו מן האומות", כלשון הרמב"ן, על אף שאינן כיבוש בפועל- הרי הן מלחמות מצוה, וכלולות במלחמות הכיבוש שרש"י מזכיר בדבריו, דהוי כעין מלחמת יהושע.

ומכל מקום, דברי רש"י לכאורה עדיין צריכים בירור, משום שלא הזכיר אף את מלחמת עמלק על אף שהיא ודאי חובה? על שאלה זו עונה ה'ערוך לנר'¹³¹, וז"ל:

"ק"ק למה לא מחשב גם מלחמת עמלק מלחמת חובה. והרמב"ם והברטנורא באמת נקטו גם מלחמת עמלק. והנה בסוטה אמר רבא מלחמת יהושע לכבש ד"ה חובה כו', הרי דלא נקט ג"כ רק מלחמת יהושע, והרמב"ם גם שם נקט מלחמת עמלק בהדי. אכן י"ל דנקט מלחמת יהושע נגד מלחמת בית דוד לרווחה דתרוייהו הוי לכבש ולהרחיב גבול הארץ, אבל הלשון לבד ממלחמת יהושע ודאי צ"ע. ואולי דעת רש"י שלמלחמת עמלק אינן צריך הסכמת בית דין של שבעים ואחד, כיון דהציווי מפורש בפסוק לכל עת, אבל

¹³¹ על רש"י סנהדרין שם.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מלחמת ארץ ישראל לא היה בכל עת, דהא כתיב מעט מעט אגרשנו מלפניך, והיה צריך הסכמת פי סנהדרין מתי יעשו מלחמה".

מכוח דבריו אלו, ניתן לענות גם על שאלתנו, באופן אחר, שלא מנה את עזרת ישראל מיד צר כמלחמת מצוה, משום שבה כמו במלחמת עמלק (כפי שרוצה הערוך לנר לתלות בדעת רש"י) - אין צריך הסכמת בי"ד של שבעים ואחד, וכך פסק הרמב"ם גבי מלחמת מצוה: "מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין אלא יוצא מעצמו בכל עת".

ד. "וירשתם את הארץ" – שיטת הרמב"ן

עד כאן ביררנו את החובה ההלכתית לשרת בצבא ישראל מדין "עזרת ישראל מיד צר", והוספנו ואמרנו שדין זה כלול במצות כיבוש הארץ, משום שהכיבוש אינו רק סיפוח שטחים נוספים בתוך גבולות הארץ המובטחת, אלא גם הגנה והחזקת השטחים הקיימים. ועל כן, כשמגנים אנו על ארצנו מפני הצר הבא עלינו להכחידנו – אנו מקיימים בזה גם מצות כיבוש. כעת נרחיב במצוה זו, מצות כיבוש הארץ:

בספר במדבר¹³² פוגשים אנו בציווי של ה' לעם ישראל:
"וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וַיִּשְׁכְּתֶם בָּהּ, כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּהּ אֲתָהּ". בפסוק זה קיימות שתי מצוות: א. לרשת את הארץ מיד יושביה. ב. לשבת בה ולדאוג שלא תהא שוממה. מכוח פסוק זה, מסיג הרמב"ן על הרמב"ם בספר המצוות, ואומר שיש למנות מצוה זו בתור מצות עשה ד', וז"ל הרמב"ן:

"מצוה רביעית, שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה. והוא אמרו

¹³² פרק לג, נג.

להם¹³³ : 'והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ'. ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים...שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצוה, אמרו יתברך בענין המרגלים: 'עלה רש כאשר דבר ה' אלהיך לך אל תירא ואל תחת'. ואמר עוד: 'ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם'. וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה, כתוב: 'ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקולו', הוראה שהיתה מצוה לא יעוד והבטחה. וזו היא שהחכמים קורין אותה "מלחמת מצוה". וכך אמרו בגמר סוטה: "אמר רב יהודה מלחמת יהושע לכבש דברי הכל חובה, מלחמת דוד להרווחה דברי הכל רשות". ולשון ספרי¹³⁴: 'וירשתה וישבת בה- בזכות שתירש תשב'. ואל תשתבש ותאמר, כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת שבעת עממים שנצטוו לאבדם, שנאמר 'החרם תחרימם'. אין הדבר כן. שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים עמהם ונעזבם בתנאים ידועים אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות... וממאמרם מלחמת יהושע לכבש תבין כי המצוה הזו היא בכבוש". עכ"ל.

נמצינו למדים, שלדעת הרמב"ן יש מצות עשה לדורות לרשת את הארץ¹³⁵, ולא מספיק רק למגר אויבינו ממנה, אלא בנוסף לזה יש

¹³³ מסעי לג, ורמב"ן שם.

¹³⁴ שופטים יז, יד.

¹³⁵ יש הרוצים להוכיח מדברי רש"י (סנהדרין ב.) המובאים לעיל בגוף המאמר שהוא סובר כרמב"ן שמצות כיבוש הארץ נוהגת לדורות בכל זמן, שכתב רש"י: "במלחמת מצוה- כגון כיבוש הארץ בימי יהושע", "ואם מצוה זו לא נהגה אלא בכיבוש בימי יהושע, מה היה שייך לאמר כגון, היינו דוגמא, הרי לא היתה ולא יכולה להיות מלחמה אחרת אלא ההיא, וגם מאי דהוה הוה, ואם כיוון למלחמת מלך המשיח, הרי זו הלכתא למשיחא, ולכשיבוא המשיח בהתגלות אלוקית הוא יורה והוא יפסוק, ומה לנו ללמד לו פרק בדין, וכדרך שאמרו רז"ל ביומא דף ה' ע"ב, כיצד הלבשו, מאי דהוה הוה, אלא כיצד מלבישין לעתיד לבוא, לעתיד לבא נמי כשיבואו אהרן ובניו, משה רבינו יבוא עמהם ויאמר וכו', ועוד, שא"כ היה לו לאמר מלחמת המשיח כמלחמת יהושע, וע"כ שהוא רק מדגים, וכוונתו, שכל מלחמה לשם כיבוש הארץ כשתינתן האפשרות לכך, הרי

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מצוה וחובה שלא נעזבה ליד אויבינו או לשממה, אלא נגן עליה וניישב אותה.

כלומר, מצות כיבוש הארץ איננה רק כיבוש וסיפוח שטחים נוספים לארצנו, שזה הגדר הפשוט של "מלחמת יהושע לכבוש", אלא אף החזקת השטחים ושמירה עליהם, שלא תתערער הריבונות שלנו בארצנו על ידי האויב, וגם זה נכלל ב"מלחמת יהושע לכבוש", ולדברי הכל, בין לרבנן ובין לרבי יהודה- לפעולות כאלה יש ערך כמלחמת מצוה וחובה. וכן כתב ב'פנים יפות'¹³⁶, שכל מלחמה "דלא ליתו גויים עלייהו" בארץ ישראל הינה נכללת במצות כיבוש הארץ, וז"ל:

"ועיקר נראה, דכל מלחמות עם הפלשתים היתה מלחמת חובה, אף על גב שאמרינן בסוטה דלא ליתו עליהו- לא הוי מלחמת חובה, מכל מקום פלשתים שאני, כיוון שארץ פלישתים היתה מארץ ישראל כמו שמצינו גבי יצחק, שאמר הקדוש ברוך הוא 'גור בארץ הזאת', פירוש רש"י, שם, שלא יצא לחו"ל אם כן הוי כמו מלחמות יהושע".

הימגילת אסתר' האריך כנגד שיטת הרמב"ן, ורצה לומר שהרמב"ם שלא מנה את מצות כיבוש הארץ סובר שאין מצות כיבוש הארץ וירושתה לאחר שנחרב בית המקדש, וז"ל:

"ונראה לי כי מה שלא מנאה הרב הוא לפי שמצות ירושת הארץ וישיבתה לא נהגה רק בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו מארצם, אבל אחר שגלו מעל אדמתם אין מצוה זו נוהגת לדורות עד עת בא המשיח, כי אדרבה נצטוינו לפי מה שאמרו בסוף כתובות שלא נמרוד באומות ללכת לכבוש את הארץ בחזקה...ומה שאמר הרמב"ן שהחכמים אמרו כי כבוש הארץ היא מלחמת מצוה, זהו כאשר לא נהיה משועבדים לאומות..."

זו מלחמת מצוה...והרי ניתנה האפשרות לכך" (שו"ת 'היכל יצחק' אורח חיים סימן לז).

¹³⁶ לבעל ה'הפלאה', דברים פרשת שופטים, ד"ה: "ומי האיש אשר ארש אשה", מובא בספר 'צבא כהלכה'.

ואמנם, רבים יצאו כנגד דבריו, ודחו אותם מכל וכל. וכן פסק ב'פתחי תשובה'¹³⁷, שכל הפוסקים ראשונים ואחרונים סוברים כרמב"ן, שמצות כיבוש הארץ היא מצוה מן התורה לכל הדורות¹³⁸.

ודאי שגם הרמב"ם סובר שהיא מצוה, ויש הרבה הלכות ברמב"ם המבוססות על מצות ישוב הארץ בכל הדורות¹³⁹. וכן רואים במפורש שהרמב"ם גבי מלחמות הרשות מנה את המלחמה להרחבת גבולות ישראל, ואם אין מצוה בכיבוש הארץ- היאך קיים היתר להרחבת גבולותיה? אלא ודאי, שגם לרמב"ם קיימת מצות כיבוש הארץ וישיבתה.

ומה שהרמב"ם לא מנאה, הוא משום שמצוה זו כלולה במצות "החרם תחרימם"¹⁴⁰, או ב"לא ישבו בארצך"¹⁴¹.

ועוד ניתן לומר, שמה שהרמב"ם לא מנאה, אין זה משום שמצוה זו פחותה מערכן של שאר המצוות, אלא שהיא למעלה מערכן הרגיל¹⁴², ולכן אינה נמנית במניין המצוות המפורט, כפי שהשריש הרמב"ם בשורשיו לספר המצוות שאין ראוי למנות הציווים הכוללים כל התורה, ומצוה זו, מצות ישוב הארץ "היא מצוה כוללת כל התורה", כדברי 'אור החיים'¹⁴³, וכן כתב הריב"ש¹⁴⁴:

"ישוב ארץ ישראל שאינה מצווה לשעתה אלא מצווה המתקיימת לעולם, ומצווה ותועלת לכל ישראל",

¹³⁷ אבן העזר סימן עה.

¹³⁸ וכן כתב הרב עובדיה יוסף שליט"א (יחווה דעת חלק ג סימן סט): "אולם דבריו תמוהים, כי באמת מבואר בדברי הרמב"ם ביד החזקה (בהלכות אישות סוף פרק י"ג, ובהלכות עבדים פרק ח' הלכה ט'), שמצוה זו נוהגת גם בזמן הזה. וכן פסק הרמב"ם למעשה בתשובותיו (סימן ק"פ). וכבר עמדו האחרונים על דברי המגלת אסתר הנ"ל, ודחו דבריו בשתי ידים, ראה בדברי מרן החיד"א בספר יעיר און (מערכת י' אות ה'), ובדברי הגאון רבי חיים פלאגיי בשו"ת נשמת כל חי (חלק יו"ד סימן מ"ח). וראה עוד בשו"ת נוה שלום (סימן ז'), ובשו"ת אבני נזר (חלק יו"ד סימן תנ"ד), ובשו"ת חבלים בנעימים (חלק ב' סימן קל"ב, וחלק ה' סימן מ"ה), ובשו"ת דבר יהושע חלק ב' (סימן ע"א) ועוד". וכן עיין בתשב"ץ (ח"ג סי' רפח), שו"ת המהרי"ט (ח"ב, יו"ד סי' כח)

¹³⁹ לדוגמא- הלי אישות פ"ג הי"ט, שם פ"ג הי"כ, הלי עבדים פ"ח הי"ט, שם פ"ח הי"י, הלי מלכים פ"ה הי"ט-ה"י"ב, הלי טומאת מת פ"ח הי"ט, הלי שבת פ"ו הי"א ועוד. וע"ע בספרי דברים יא יז, ובגיטין ח: , וב"ק פ:

¹⁴⁰ 'אבני נזר', יו"ד ח"ב סי' תנד.

¹⁴¹ 'ארץ חמדה', סי' ד, ז.

¹⁴² עיין ספרי, דברים יא יז, ובגיטין ח: וב"ק פ:

¹⁴³ דברים ל, כ.

¹⁴⁴ בשו"ת, סימן שפז, ד"ה "מה ישרו".

היא מצוה המוטלת על האומה בכללותה, ושקולה כנגד כל מצוות התורה¹⁴⁵.

ה. סיכום, והשלכת הדברים אל ימינו

לסיכום דברינו, מתוך הבירור ההלכתי, עולה שמלחמותינו כיום מוגדרות "מלחמות מצווה", ממספר טעמים:

רק אילו היינו יוצאים למלחמה ביזמתנו שלנו, על מנת להרחיב גבול ישראל מעבר לגבולותיה המובטחים, ולהרבות בגדולתנו ושמענו-הייתה זו מלחמת רשות, על כל דיניה ומגבלותיה. ואמנם, מלחמות ישראל שהיו עד כה מקום המדינה- מוגדרות 'מלחמות מצווה' וחובה¹⁴⁶, כיון שהן היו בתוך גבולות הארץ, ונכללות ב"עזרת ישראל מיד צר" והגנה מאויבינו הקמים עלינו ונלחמים בנו בהווה בכל רגע, ובמלחמות אלו מקיימים אנו את מצות "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", והרי במלחמת מצווה לעומת מלחמת הרשות כלל אין צורך להימלך בבי"ד של שבעים ואחד (כפי שכתב הרמב"ם), אלא הכוח הממלכתי-הממונה של האומה- מוציא את העם למלחמה, ואם יש צורך גם יכול לכפות את העם לצאת.

מלבד כל זה (כלומר- מדין הצלת נפשות, עזרת ישראל מיד צר ומלחמת התגוננות), ישנה נקודה חשובה נוספת, שבפשטות

¹⁴⁵ (ועיין 'שיחות הרב צבי יהודה' ויקרא, עמ' 264-266, ובמכתב רבי מאיר שמחה מדווינסק עבור "קרן היסוד", מובא ב'לנתיבות ישראל' ב, עמ' קסז. 'לנתיבות ישראל' א, קכא. וכן אמר כתב הנזיר בשם הרב קוק זצ"ל בחוברת 'התנצחות אור הגאולה' עמ' יז. וכ"כ הרב שלמה גורן זצ"ל בשם הרב קוק, ב'תורת המועדים' עמ' 36. ועי' 'אם הבנים שמחה', פ"ג, אותיות ז-ל).

¹⁴⁶ כולל מלחמת ישות הימים, כי אע"פ שבמלחמה זו לא התחילו אויבינו בפועל להלחם נגדנו, רק אנו הקדמנו ובאנו עליהם- ודאי שאינה נכללת במלחמה "דלא ליתו גויים עליהו", והוי רשות לרבנן, דהא במלחמה זו לבד מזה שניצלנו ממות לחיים ממש, ואינה רק מלחמה הבאה למנוע לחימה עתידית של הגויים בנו, אלא הצלה ממש מאויבינו העומדים בשערי ארץ ישראל ושואפים להשמידנו בהווה (וכמובן אין שום סברא לומר שרק כאשר הם תוקפים ממש מותר לנו להלחם בהם. וכ"פ בשו"ע (או"ח שכט ו), שיוצאים למלחמה בשבת נגד גויים שבאים עלינו, ומוסיף הרמ"א: "אפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבוא". וביאר במשנ"ב שם, שאפילו הקול רק יוצא שרוצים לבוא), לבד מזאת- גם היתה מלחמת כיבוש, כיבושם של חצי האי סיני, הגדה המערבית של הירדן, ירושלים העתיקה ובה הכותל המערבי, הר הבית ומקום המקדש, וודאי אם כן שהיתה מלחמת חובה.

וכן פוסקים גדולי דורנו, שהסכנה הקיומית של מדינת ישראל מגדירה את המלחמות כמצווה, וביניהם הרב אלישיב שליט"א (בתשובה לרב שילת בחוברת "באורין דאשא" שיצאה לאחר מלחמת יום הכפורים).

מלחמותינו שלנו אינן רק הצלתנו מהקמים עלינו, אלא הן נכללות ב"מלחמת יהושע לכבוש", ובכללה כל פעולה שמטרתה לשמור שארץ ישראל תשמר תחת ריבונותנו ולא תחת ריבונות עם זר חלילה, ובזה לכאורה נכללים גם כל האימונים וההכנות ההכרחיים למערכה זו, אף שאין בהם כבישה או עזרת ישראל מיד צר בפועל, משום שלולא הם לא יוכשרו החיילים כיאות למלחמה הממשית, ומה עוד שהאימונים עצמם גורמים הרתעה ופחד לאויב. וכן הביטחון השוטף והחזקת עמדות בגבולות, שכל אלו בכלל מצות הריבונות הישראלית בארץ. אם כן, מלחמותינו מוגדרות "מלחמות מצווה". והרי כבר פסק הרמב"ם¹⁴⁷:

"מלחמת מצווה אינו צריך ליטול בה רשות בי"ד, אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת. אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא ע"פ בי"ד של שבעים ואחד".

וכן בנוגע לצורך במלך במלחמת מצווה - כתב הרב קוק זצ"ל ב'משפט כהן'¹⁴⁸ שבימינו שאין מלך ניתנות סמכויותיו לכח השלטון שבאותו זמן: הציבור, הממשלה, הנשיא וכיו"ב¹⁴⁹. וכן דייק הרב זווין מלשון הרמב"ן¹⁵⁰, וז"ל הרמב"ן: "מצווה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו...". וכך גם ראינו בשו"ת 'היכל יצחק'¹⁵¹, וז"ל:

¹⁴⁷ בהלי מלכים פ"ה ה"ב, ע"פ משנה סנהדרין פ"א מ"ה. ואמנם, עיין ב'אגרות משה' חו"מ ח"ב עמ' ש"כ על זה.

¹⁴⁸ סימן קמד אות יד.

¹⁴⁹ "...שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצה הכללי של האומה, חוזרים אליה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי מלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל... כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה... דלענין משפט המלוכה, שנוגע להנהגת הכלל, ודאי גם שופטים מוסכמים ונשיאים כלליים במקום מלך הם עומדים" 'משפט כהן' עמ' שלז. "...המאירי סנהדרין נב: ומ"מ דיני המלוכה קיימים בכל זמן, ואף בכל דור ודור יש רשות למנהיגי הדור, גדולי הארצות, לענוש ולהרוג דרך הוראת שעה וכו' וזהו שנרמז בתורה אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ובדרשות הר"ן דרוש יא: כאשר לא יהיה מלך בישראל, השופט יכול שני הכוחות, כח השופט וכח המלך" (הערת הרצי"ה שם עמ' שעה). "למלחמת מצווה אי"צ בהסכמת בי"ד. במצבנו עכשיו שהמלחמה היא מלחמת מצווה בכפליים, "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" לדעת הרמב"ם, וכיבוש הארץ לדעת הרמב"ן - אי"צ ברשות של הרבנים כדי לצאת למלחמה. מצווה זו שייכת לסדר המלוכה, של המלך או של כל ממשלה בישראל שהיא במקום מלך" (שיחות הרצי"ה דברים עמ' 349). וע"ע בנצ"ב ב'העמק שאלה', שאילתא קמב.

¹⁵⁰ בהוספותיו לספר המצות, בסוף מצות לא תעשה.

¹⁵¹ לרב יצחק הרצוג זצ"ל, רבה הראשי השני של ארץ ישראל, חלק או"ח סימן לז.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

”ואם כי מלחמת מצוה צריך שתוכרו עפ”י המלך, ואין לנו מלך, אבל הציבור כולו, או רובו, כפי שביאר כבר קודמי הגאון זצוק”ל בשו”ת משפט כהן...יש לו הסמכות של מלך ישראל, והרי גיום זה הוכרו מטעם הרוב הגדול של הישוב בארץ ישראל שהוא בבחינת כל קהל ישראל. ועיין פירוש המשנה להרמב”ם ז”ל, בריש פרק עד כמה במסכת בכורות. ואפילו אותם החולקים על הנחה זו, וסוברים שאין כאן מלחמת ישראל, אלא מאבק לשם הצלת ישראל – פקו”נ דרבים – יש להם לתודות שכל התקפה שיש בה ממש, מחלישה את כח האויב, וסופה הצלת ישראל. ואת”ל הלא למעוטי גוים דלא ליתי עלן זוהי מלחמת הרשות, הנה, בד”א כשהגוים שקטים לע”ע ואנו יוצאים למלחמה עליהם למעטם ולהחלישם משום העתיד שמא יבואו עלינו, אבל כשכבר באו עלינו להשמיד ולגרשנו מנחלת קדשנו, כבר כל הפעולות המכוונות כנגדם הם בכלל מלחמת מצוה”. עכ”ל.

ויש שרצו לחדש, שאף במלחמת הרשות לא צריך ביי”ד של שבעים ואחד, אם העם מסכים לצאת למלחמה, כי תפקיד בית הדין במלחמת הרשות הוא לכפות העם לצאת למלחמה, ולכן אם קיימת הסכמה בעם לצאת אין צורך בבית דין¹⁵².
וגם לפי הרמב”ן, המביא סברא המסופקת אצלו, שאפילו במלחמת מצוה צריך אורים ותומים¹⁵³:

”ויש לי ענין מצוה מסתפק עלי והוא שייראה לי שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל

¹⁵² יעניינם למשפט לרב אריאלי זצ”ל על מסכת ברכות, דף ג: בהסבר דעת המאירי, ולדעתו זוהי גם כן שיטת הרמב”ם. וכן היא דעתו של הרב ישראל זצ”ל בעמוד הימיני עמ’ קד. ואמנם, עיין במשפט כהן לרב קוק זצ”ל, תשובה קמה. עפ”ז מבאר הרב אריאלי זצ”ל את רש”י (ברכות ג ע”ב): „האומר שנמלכין בסנהדרין- הכוונה ”נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם”, משום שבמלחמה זו העם הסכים לצאת, וע”כ לא היה צריך לביי”ד רק שיתפללו עליהם. וזוהי שיטת המאירי בסנהדרין, שהסכמת הסנהדרין דרושה רק לכפות העם לצאת למלחמה. ואמנם, על הסבר זה ברש”י יש מספר קושיות, עיין ב”הלכות מדינה לבעל ה”ציץ אליעזר” ע”ז, וע”ע בעמוד הימיני עמ’ קצ. וביד המלך על הרמב”ם בהלי מלכים נשאר בצ”ע על דברי רש”י.

¹⁵³ השגות הרמב”ן לספר המצוות שכחת הלאוין.

פיהם יתנהג בעניינם והוא אמרו יתברך ולפני אלעזר הכהן
יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו
יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה"¹⁵⁴,
כל דבריו הם רק לכיבוש הארץ והצר הבא עלינו,
"אבל למלחמת עמלק, שהמלחמה בו נמשכת מימות משה
רבינו עד ביאת גואל צדק – קיימים בה כל דיני מלחמת מצוה,
ויש כח לממשלת ישראל לגיים את העם, ואין הבדל בין כהן
לזוי וישראל"¹⁵⁵.

ועוד, בפשטות תפקיד האורים ותומים הוא רק לדעת האם לצאת
לקרב מבחינת הצלחתו, אך פשוט הוא שאין התייעצות זו מעכבת את
היציאה, ולכן בימינו, הגם שאין אורים ותומים – נשאר חובת
ההשתדלות האנושית וההגיונית להלחם באויבינו הקמים עלינו
להורגנו באופן תדירי, וראיה לזה שאינם מעכבים, כ"יהודה ועוד
לקרא" – שהרי מלחמות החשמונאים בימי בית שני לא נעשו ע"פ
אורים ותומים, שכלל לא היו בימיהם¹⁵⁶. ומה עוד שהרמב"ן עצמו
מסתפק בסברא זו.

¹⁵⁴ עיין ב'ציץ אליעזר' חלק כ, סי' מג, ד"ה "והנה הרמב"ן", המבאר בארוכה את שיטתו
המחודשת של הרמב"ן, וכן עיין בקונטרס 'נר מצוה' לבעל 'חמדת ישראל' על ספר
המצוות.

¹⁵⁵ הרב יהודה גרשוני, ב'תורה שבע"פ', כרך יג, האוחז בשיטת הרב סולוביצ'יק שכל
מלחמה כנגד הבאים לכלותינו כלולה ב"מלחמה לה' בעמלק מדור דור", עם דיניה
ההלכתיים. ודבריו יובאו להלן בעז"ה בהערות.

¹⁵⁶ עיין בסוף מאמרו של הרב נתנאל אריה 'בגדרי היציאה למלחמת רשות ומצוה', מובא
'ספר הראלי'.

חלק שני – גיוס תלמידי חכמים

"דורות הראשונים המסופרים בתנ"ך, אותם הדורות שהיו עמוקים במלחמה, – הם הם הגדולים שאנו מתיחסים אליהם בידידות וגדולת קודש. מלחמת קיומם קיום האומה, מלחמת ה' היתה בהכרח פנימית. הננו משתוקקים לכה החיים החטוב, האיתן והמוצק ששכן בקרבם, ומתוך תשוקה זו – כוחנו הרוחני מתאמץ וכה גבורתנו מתעדן, ואותן הנשמות החזקות הוזרות לחיות בנו כימי עולם"

(אורות, אורות המלחמה פסקה ב)

"שאלתוני ע"ד דעת תורה בענין התגייסותנו לצבא ישראל, המצווה ונעשה בפרק דורותינו הנורא והנשגב הזה. כבר נודעה ונתפרסמה קריאת ההוראה למעשה מאת רבותינו שבא"י לחיוב ההחלצות לצבאות ה" אלהי ישראל במערכות עמו וארצו. אכן הרי יש צורך השעה להזכיר גם את הידועות והפשוטות אשר ליסודם של הדברים, שהם משתכחים ומיטשטשים מרוב פרסומם ופשיטותם, כדברי רבנו בעל 'מסילת הישרים' בהקדמתו. ומפני זרותם המעשית בהמשך עול הגויים והגלויות על צוארנו..."

(הרב צבי יהודה זצ"ל, 'לנתיבות ישראל' א)

- א. הקדמה
- ב. על היחס בין השירות בצבא לבין האחריות ללימוד תורה.
- ג. האם ההשתתפות במלחמה היא "מצוה שיכולה להיעשות על ידי אחרים".
- ד. "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה!"
- ה. בירור המקורות שפוטרים לכאורה תלמידי חכמים מהעיסוק הצבאי.

א. הקדמה:

בחלק הראשון של מאמרנו, עסקנו בבירור ההלכתי של גדרי מלחמת מצוה, ולמדנו מבירור זה, שכל מלחמותינו שהיו מקום המדינה מוגדרות "מלחמות מצוה", עם כל ההשלכות ההלכתיות לכך. עוד ראינו, שבמלחמת מצוה "הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה

מחופתה"¹⁵⁷, וכתב הערוך ע"ז, שמיציאת חתן מחדרו והכלה מחופתה למלחמה, למדים כל שכן לתלמידי חכמים, שאף הם יוצאים למלחמה. וכן משמע מדברי המהרש"א על מאמר הגמרא שאסא נענש על שעשה אנגריא בתלמידי חכמים¹⁵⁸: "אע"ג דבמלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו כו', הכא לאו מלחמת מצוה היה ודו"ק", ומשמע שהבין את המשנה שבמלחמת מצוה "הכל יוצאין", שבזה נכללים גם תלמידי החכמים.

בחלק זה של מאמרנו, נברר שלא זו בלבד שתלמידי חכמים נדרשים להיות שותפים במלחמה יחד עם כל אחיהם בני ישראל, מצד החובה ההלכתית, אלא יותר ראוי שדווקא הם יעסקו במצוה זו, **מתוך** תורתם וגדולתם הרוחנית, וכלל אין זה בא בסתירה לתורתם והתגדלותם. ועל כן, רבים מגדולי אומתנו בדורות הראשונים השתתפו והנהיגו את מלחמות ישראל.

עוד נעסוק במספר מקורות, שבהבנה שטחית יכולים ללמד על פטור הלכתי לתלמידי חכמים מהשתתפות במערכה הצבאית, ונוכיח שאדרבה- הם מלמדים שבמלחמת מצוה גם הם מחוייבים ושייכים. ולבסוף נסכם את דברינו ביחס אל גיוסם של תלמידי חכמים, ונוסיף קצת מדעת רבותינו בעניין.

ומכל מקום, כפי שאמרנו בהקדמה למאמרנו, חשוב לחזור ולהדגיש, שכאן לומדים אנו סוגיות נפלאות, סוגיות הכלל, הציבור, השייכות ל"משפטי המלוכה", ולהן גדרים אחרים, השונים מגדרי היחיד.

ב. על היחס בין השירות בצבא ישראל ובין האחריות ללימוד תורה:

על מנת להבין את תכונת דורנו ועניינו המיוחד, נתבונן בשלימות החיים הישראליים טרם הגלות, נפגוש את המצב בגלות, ונברר את ההבדל והשוני ביניהם:

בימים עברו, בהם היה בית המקדש בנוי ומשוכלל, ושכינת ה' שרתה בנו בשלימות בארצנו- גם כל כוחות החיים הטבעיים פרצו והופיעו

¹⁵⁷ סוטה פ"ח מ"ז, ע"פ יואל ב, וכ"פ הרמב"ם בהל' מלכים פ"ז.

¹⁵⁸ סוטה י.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בשיא השלמות והישרות¹⁵⁹. חיי החקלאות והעבודה הארצית, עם כל הכוחות הנדרשים לה- היו מצויים באומה, בו זמנית עם גדלות עצומה בתורה ויראת שמים. כל זה נבע משלימות השראת שכינת ה' בתוכנו, שזהו סדר החיים הטבעי של עם ישראל ביושבו בארצו, בשלוותו. אז, כוחות החיים לא באו בסתירה זה לזה, אלא הם השלימו והעצימו זה את זה. כך מוצאים אנו באברהם אבינו¹⁶⁰, שמחד הוא עצום ברוחניותו, ומאידך עצום בחסדיו עם בני אדם, "עמוד החסד", ומתוך כך אף גיבור מלחמה¹⁶¹. אברהם אבינו הוא "ענק אדיר בגדולה ובגבורה. רב פעלים מכל הצדדים, הוא נביא, נשיא אלוהים ומחנך, כל מסירות הנפש וקידוש השם הישראליים- נמשכים מיסוד ענקיותו הנפלאה"¹⁶², וכלל לא היה חי בסתירה וניגודיות, אלא אדרבה- בשלמות נפלאה. וכן יעקב- עם כל גדלותו ועילאיותו הנשגבה- היה "מומחה" בענייני העולם הזה, על כל סיבוכיו ומגבלותיו¹⁶³. וכן עתניאל בן קנז, שהחזיר בפלפולו שלושת אלפים הלכות שנשתכחו עם מות משה¹⁶⁴, היה גם שופט וכובש. וכן מופיע הדבר בדוד המלך, שהיה גם גדול בתורה, וגם בצבאיות ובמלכות, ומכונה "עדינו העצני", שכשהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ¹⁶⁵, וברבי עקיבא¹⁶⁶, וכן בשמשון, שעם היותו נזיר מבטן, קדוש עליון, שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג, ונקרא על שם השם¹⁶⁷, גם זכה לגבורה עצומה ולכוח גופני פיזי רב: "ותחל רוח ה' לפעמו בין מחנה דן ובין אשתאול"- תרגם יונתן: "ושריאת רוח גבורה מן קדם ה' לתקיפתיה", כי רוח ה' אינה חלילה משהו "מנותק מהחיים", אלא היא מופיעה בתוך חיינו החומרניים

¹⁵⁹ עיין באריכות ב'לאמונת עיתנו' ג, במאמר "אשרי האישי". 'עין איה', שבת, פ"ו סעי' ע.

¹⁶⁰ ביחס למדרגת האבות בעניין זה, עיין 'מורה הנבוכים' ח"ג פנ"א.

¹⁶¹ עיין בראשית יד.

¹⁶² שיחות הרצי"ה וישלח עמ' 277.

¹⁶³ עיין בראשית מח כב.

¹⁶⁴ תמורה טז.

¹⁶⁵ מו"ק טז :

¹⁶⁶ עיין רמב"ם הלכות מלכים יא, ג.

¹⁶⁷ סוטה ט-י.

והמעשיים ומולידה גבורה ועוצמה¹⁶⁸. וכן רואים אנו במשיח עצמו, שיבוא בב"א, שיהגה בתורה ויחד עם זה ילחם מלחמותינו¹⁶⁹. ועוד רבות הן הדוגמאות לדבר.

כל זה, כאמור, קיים בשעה שעמ"י בארצו וה' אלוקיו בקרבו, ועושה רצונו של מקום, שזהו המצב הבריא והטבעי. אזי, יכולים ונדרשים כוחות הגוף והחומר לפרוח ולשגשג עם השגשוג הרוחני, ובלא כל סתירה ביניהם. כך מוצאים אנו במצות התפילין, שהיא נראית בהסתכלות שטחית מצוה רוחנית ורחוקה מהגוף החומרי- מכל מקום אמרו חז"ל¹⁷⁰ ש"התפילין הם עוז לישראל", ונקראו "זרוע עוזו"¹⁷¹, "שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפים כח בגבורה של

¹⁶⁸ וכפי שכותב הרד"ק (שמואל א פרק טז): "ותצלח רוח ה' אל דוד - כתרגומו 'ושרת רוח נבואה מן קדם ה' על דוד' וכן רוח ה' סרה מעם שאול, תרגומו 'רוח גבורה מן קדם ה' דהות עם שאול עדת מיניה'. וזאת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי, וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה, ואמר השירים והמזמורים ברוח הקדש שנולדה בו **כי בכלל רוח ה' רוח הקדש ורוח גבורה**". וכן ברמב"ם, 'מורה הנבוכים' ח"ב פמ"ה: "וזה הכח הנקרא רוח ה', לא העירה אחד מאלה לדבר דברי הנבואה", על כן מסביר הרמב"ם, שאדם שמתעורר לעשות מעשה הצלה גדול, "נאמר שהיתה עליו רוח ה' שילוח לאיש עזר אלקי שיניעהו ויזרזהו למעשה טוב גדול, כהצלת קהל חשוב...וימצא בעצמו לזה מניע לעשות, **וזאת תיקרא רוח ה'**...וזאת היתה מדרגת שופטי ישראל כולם". וע"ע תוס' ב"מ קו. וילנתיות ישראל א, עמ' קפג. ומוצאים אנו אם כן, **שגם הגבורה בשדה הקרב היא גילוי של קדושה**, וכדברי הרב זצ"ל באורות עמי סג, עי"ש. וכן הסביר הרמב"ם, שביאת אליהו פירושה שיבת הגבורה בלבנות בניי, וז"ל (פירוש סוף משנה עדויות): "והיינו דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, כלומר: לב האבות והבנים אשר נפל בס מורד מפחד וברחו אלה פה ואלה פה מפני צרותם, ישוב אותו היום לגבורתו. וישיבו אלה את אלה, ויתנחמו זה בזה. אמן, וכן יהא בימינו". ובדומה לזה כתב רבי צדוק הכהן מלובלין ב'**צדקת הצדיק**' עמ' ריח: "והוא (אליהו) יבוא לפני ביאת המשיח, פירוש: שיתגלה כוחו בלבנות כל בני...להשתמש במידת הכעס והנקימה נגד העכו"ם בזרוע עוז, שיהיה נולד בליבם ההתעוררות, זה נקרא ביאת אליהו". וכן ר' יעקב מעמדין (בספר 'לחם שמים'), על סמיכות המימרות: "הוי עז כנמר וגבור כארי" ו"יהי רצון שתבנה עירך במהרה בימינו" - "אלא שארץ מולדתו של אדם חוזרת ומקנה לו מידת העזות". (וע"ע ב'אורות' עמ' כד, ושמואל א, יז מה). ולמידים אנו מכל המקורות הנ"ל, שבימינו, כל אלו, הגבורה והעוז, הנקמה והתקומה הלאומית (המתבטאים בצבאנו) - אינם דברים פסולים וזרים לרוחנו חלילה, אלא הם עצמם "רוח ה'" וגילויים של קדושה, קדושה לאומית שמייחלים אנו לשלמותה במהרה בימינו- בביאת אליה הנביא.

¹⁶⁹ וכדברי הרמב"ם (ה' מלכים, יא ד): "...ואם יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבע"פ, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, **וילחם מלחמות ה'** - הרי זה בחזקת שהוא מלך המשיח אם עשה והצליח [וניצח כל האומות שסביביו] ונבנה מקדש במקומו. וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי", שהן מלחמות כיבוש הארץ וקיבוץ נדחי ישראל, כדברי הרמב"ם לפני"כ, עי"ש.

¹⁷⁰ ברכות ו.

¹⁷¹ ישעיה סב.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מעלה"¹⁷². אך בשעה שמשבתשת הרוח, ואינם עושים רצונו של מקום ח"ו- יחלשו גם כוחות החומר ויאבדו עוזם.

אמנם, בגלות, הקודש והחול מנותקים ואף סותרים זה את זה. כשישראל אינם חיים בארצם, נפגמת טבעיותם כעם וכיחידים, ובעת עיסוקם ברוח, אזי כוחות הגוף לא יעלו יפה, ויווצר מצב שכלל לא יהיה עיסוק בחומר ובגוף, ונקודת החיים היחידה שם היא ב"ד' אמות של הלכה", וכל עיסוק בגוף ובכוחותיו בגלות הינו שלילי ומזיק, וע"ז כיוון הרמב"ם¹⁷³ באומרו:

"שבשעה שהם (זקני התורה) מזקינים ונחלשים ויפסד גופם,

תרבה חכמתם ויתחזק שכלם ויוסיפו שלימות",

וביתר חריפות ב'חובות הלבבות'¹⁷⁴: "כל זמן שהוסיפה הארץ ישוב- הוסיף השכל חורבן". וכן מדייק הרב¹⁷⁵ לגבי מצב הפירוד שבגלות:

"אין דבר זה כלל מוחלט, ואין זה תכלית השלמות, שאי

אפשר לומר כלל שענין הגוף וישוב העולם יהיה בעצמו ענין

רע, שהרי לעתיד לבא יעמוד הגוף בתחית המתים, ואם היו

עניני החומר חסרון מוחלט איך יהיה זה תכלית נכבד",

אלא ודאי צריך לומר, שכ"ז מדבר בחו"ל, שם לא שייכים כלל כוחות

הגוף ויישוב העולם, שכבר לא שורה שם "רוח גבורה מן קדם ה'". אך

בארץ ישראל, בגאולה, בעוד השכל שולט על הגוף, שעושים רצונו של

מקום- כוחות אלו כלל לא באים בסתירה, וכפי שכותב הרב זצ"ל:

"כל מה שיתוסף בחומר כוח- יקבל שכלו עוצמה, אלא שעל

ידי שהאדם אינו זהיר להיות משליט יפה את השכל על

החומר, ע"י זה יוכל היות שבהגבר החומר יכנע השכל תחתיו

ח"ו, על כן הקב"ה בחסדו מחליש כוחות חומר, כדי שיוכל

לקבל הנהגת השכל. אך באמת, אך זה חולי הוא, כי אם היה

השכל בעוזו בראוי לו- אז לא היה צריך לזה...והתפילין על

כן הם עוז לישראל, שהמה סבה שיהיה לישראל כח ואומץ

בכחותיהם הגופניות ובהצלחת קניניהם, ככל הדברים

¹⁷² כ"כ הרב ביחבש פאר' דרוש א, ע"פ איכה רבתי פרשה א.

¹⁷³ בפיחמ"ש, סוף סדר קדשים.

¹⁷⁴ "שער הפרישות" פ"ב.

¹⁷⁵ יחבש פאר' שם.

הכתובים בתורה לברכת ה' על עמו...על כן נקראו התפילין זרוע עוזו, ושייך עניין זה שפיר על עניני העוה"ז שדבר בהם: 'אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך', כי ע"כ זרוע העוז של סגולת תפילין כשנשמור אותם – בטוח תהיה שטובות העולם הזה ג"כ יבואו עליך בכל מילי דמיטב האמיתיים"¹⁷⁶.
 כעין זה כתב ה'חתם סופר' בחידושו על מסכת סוכה¹⁷⁷, וכן הביאו בשו"ת 'יחווה דעת'¹⁷⁸, וזו לשונו:

רבי ישמעאל שדרש "ואספת דגנך", שדברים כפשוטם, היינו בארץ ישראל, וכשרוב ישראל שרויין על אדמתם, שהעבודה בקרקע מצוה, משום יישוב ארץ ישראל להוציא פירותיה הקדושים, ועל זה אמרה תורה "ואספת דגנך". ובוטעו, שהיה שופט של ישראל¹⁷⁹, היה בעצמו זורה את גורן השעורים בלילה, משום מצות יישוב ארץ ישראל, וכאילו תאמר 'לא אניה תפילין מפני שאני עוסק בתורה', וכן כאן, האם יאמר: 'לא אאסוף דגני מפני עסק התורה'? ואפשר שאף שארי אומנות, שיש בהם משום יישוב העולם, הכל בכלל מצות יישוב ארץ ישראל. אבל בחוץ לארץ, כשאנו מפוזרים בין אומות העולם, מודה רבי ישמעאל לרבי שמעון בר יוחאי! וסומכים אנו על רבי נהוראי, שאמר 'מניח אני כל אומנות שבועולם ואיני מלמד את בני אלא תורה', והיינו בחוץ לארץ¹⁸⁰, וכמו שאמרו: 'הא לן והא להו'¹⁸¹.

¹⁷⁶ יחבש פארי שם, עיי"ש באורך. הרב שם מסביר למה נתלתה ביאת הארץ בתפילין, שצריך להיות הפסק מה בין השכל לרגש ולגוף, שאז יהיה השכל מדריכם על דרך הקדושה, ואכמ"ל.

¹⁷⁷ לו. בד"ה "דומה".

¹⁷⁸ ח"ג, ס"י עה.

¹⁷⁹ כמו שאמרו חז"ל בב"ב צא.

¹⁸⁰ מצאנו שרבי נהוראי, שהיה דר בארץ ישראל, אמר על הפסוק: "כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל" – "כי אני ה' שוכן", יכול בגלות? ת"ל "בארץ", או בארץ ואתם בגלות? ת"ל בתוך בני ישראל" – בשעה שבניי בארץ, ולא בשעה שהן בחו"ל" (ילקו"ש פרשת מסעי רמז תשפת). א"כ, למדים אנו מרבי נהוראי, ששכינת ה' שורה בנו אך ורק כשאנו בארצנו. ואע"פ שלכאורה הארץ היא דבר חומרי, תחתון, "ארצי", הרי רק בשכיכות וקישור ישראל אליה – שורה שכינת ה' בהם. ואמנם, במקום אחר דורש רבי נהוראי: "ואמרת אשימה עלי מלך" – "הרי זה דבר גנאי לישראל, שנאמר (שמואל א, ח) 'כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו'. אמר לו ר' יהושע – והלא מצוה מן התורה לשאול להם מלך, שנאמר 'שום תשים עליך מלך' " (עיי"ש). וכן במקום אחר אמר רבי נהוראי: "כי דבר ה' בזה – רבי נהוראי אומר, כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק". א"כ רואים אנו,

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

אם כן, בחו"ל, שם רק השכל שולט, וגם הוא בצמצום: "מיום שחרב בית המקדש אין לו לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה", ו"מיום שגלו ישראל אין לך ביטול תורה גדול מזה", ו"מלכה ושריה בגוים אין תורה" – ממילא, גם לכוחות הגוף אין מקום, וכמו שכתב הרב, שרק "אם היה השכל שולט בעוזו כראוי לו – אז לא היה צריך לזה", וכמו שהתורה בגלות היא "צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם", לא מופיעה בשיא שלמותה והיקפה – ממילא גם החיים כולם אינם מופיעים בשיאם, וכבר אין מקום להופעת כל כוחות החיים, כוחות הגוף. ועל כן נמנענו מלעמול ולהלחם שם מלחמות שבדרך הטבע.¹⁸²

שאותו רבי נהוראי, שאמר שהארץ עם כל הכלול בה הכרחית לשכינת ה' בנו, אומר שאסור להם לישראל לשאול מלך, ואוי לו לאותו אחד שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק, ומשמע שרבי נהוראי שולל כל עיסוק שאינו עסק התורה ממש, כולל עיסוקים ציבוריים, כגון הקמת מלכות. ולכאורה דבר זה מופלא, דמצינו בהרבה מקומות שאישים גדולים וקדושים עסקו בדברים שאינם עסק התורה ממש, כגון חקלאות, רעיית צאן, מלכות וצבא, והיאך ניתן לומר שכל אותם אלה שעוסקים בהם נכללים ב"כי דבר ה' בזה"? ומה עוד שכפי שאמרנו, אותו רבי נהוראי אמר שקישור ישראל לארצם הכרחי לשכינת ה' לשרות בנו? אלא לענ"ד נראה לומר, שרבי נהוראי, למרות שהיה בארץ ישראל – מכל מקום היה מדבר עם תלמידים שהיו מחו"ל, כמ"ש התוס' בקידושין (כט:). ומשום כך, מכח היות דירתו בארץ – יכל לומר ולחוש, ששכינת ה' שורה אך ורק בארץ ישראל בעוד יושביה עליה. ומאידך, בדברו עם תלמידיו שהיו גרים בחו"ל – הדגיש בפניהם שכיון שהם גרים לעת עתה בארצות העמים – לא שייך ואסור לעסוק בכל מה שאינו תורה ממש, כיון שכוחות השכל, התורה, אינם בשלימותם בגלות – ממילא כל כוחות החיים אינם נתונים לפריחה ועליה, ואם יפרחו ויעלו – יגרמו אך נזק וקלקול. ולכך, אסור לעסוק גם בעניינים כלליים, ציבוריים, העוסקים בבניית האומה, כגון הקמת מלכות. כי לא זו השעה, ואין זה המקום. אך בארץ, כשעמ"י שוכן בה – מצוה מפורשת היא מן התורה, שנאמר "שום תשים עליך מלך". ואז כל עיסוק, למרות שאינו תורה ממש, אם יש בו מן ישוב העולם – הריהו נכלל במצות ישוב ארץ ישראל.

¹⁸¹ ובספר 'תורת משה' (פרשת שופטים, ד"ה מי האיש) הוסיף לחדד ולברר, וז"ל: "וני"ל בזמן שישראל שרוים על אדמתם, מצוה לאסוף דגנך לא לצורך פרנסתו, דצדקו דברי ר' נהוראי, אלא משום מצות ישוב ארץ ישראל. ומשו"ה היה בועז זורה גורן השעורים, ואלישע שנים עשר צמדים לפניו. ולא לבד עבודת קרקע, אלא לימוד כל האומנויות, משום ישוב וכבוד ארץ ישראל, שלא יאמרו לא נמצא בכל ארץ ישראל סנדלר ובנאי וכדומה ויביאום מארצות רחוקים, ע"כ היה לימוד כל אומנות מצוה. ורשב"י ור' נהוראי מיירי כשאנו מפוזרים בין האומות יש בהם אומנים מרובים ולא צריך לנו, והעוסק בהם הוא להמציא לו פרנסתו, ע"כ מניח אני כל אומנות ואיני מלמד בני אלא תורה". כלומר, ה'תורת משה' מחלק בישיבת ארץ ישראל עצמה, האם העבודה נעשית בגישה קיומית-כלכלית בלבד, לשם פרנסה, גישה המצמצמת את מבטה ותוחמת את שאיפותיה לחלקה החומרית הצרה, או בגישה של הופעת הקדושה שבטבע, "משום ישוב וכבוד ארץ ישראל", שאז ודאי היא מצוה (עיין ב'אבן ישראל' ג, עמ' פו, ובביאורו ע"פ דברי ה'תורת משה' את דברי הרב קוק זצ"ל בהערותיו על דברי הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל).

¹⁸² "וזהו ערכה של ארץ ישראל, שהוא מהשתדלות אדם בדרך הטבע ואף על פי כן יודע שאינו מהשתדלותו רק הכל מה' יתברך", ר' צדוק הכהן מלובלין, 'ליקוטי מאמרים' עמוד טו. וכ"כ בספרו 'רסיסי לילה' (לה, עמ' 56, וע"ע שם מא, עמ' 74. וע"ע ב'ליקוטי מאמרים' עמ' 84): "...מה שאין כן ארץ ישראל, ארץ אשר ה' אלהיך דורש וגו' למטר

ועתה, משזוכה דורנו ב"ה לשוב לארצו, לטבעיות חייו, ושורה אלוקיו בקרבו, ככל שמתקרבים אנו לשלמות בתחומים אלו- גם כוחות השכל הולכים וגדלים, וקמעא קמעא התורה חוזרת לתמימותה, ל"תורת ה' תמימה משיבת נפש", ושוב התורה לא מסתיימת ומסתכמת רק בהלכה, עם כל חשיבותה, אלא גם לימודי אמונה ודעת אלוקים מתוספים ותופסים מקום חשוב ומרכזי בחיינו. וכיון שהשכל חוזר לשלוט בעוזו, כראוי לו- גם כל כוחות החיים הולכים וחוזרים לעוזם ותפארתם¹⁸³, ושוב נדרשת ההשתדלות הארצית החומרית, ונדרשים אנו להופיע את חיינו עד פרטי חיי העולם הזה המעשיים והמסובכים. ושוב חוזרים אנו לכוחותינו הגופניים ביתר שאת, ומתקרבים לשאיפתנו השלימה- תחיית הגוף החומרי בתחיית המתים. נדרשים אנו עתה לשוב לסידור אומתנו מבחינה ממלכתית וציבורית, לא כאוסף יחידים- אלא כאומה בריאה ואיתנה, עם מלכות וצבא¹⁸⁴, ממש כימי דוד המלך, שעם גדלותו בתורה היה עצום בגבורת המלכות¹⁸⁵. וכנאמר בדברי הימים: "כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא במלחמה". וכעין יהושע, בשעתו, ששלח מרגלים לארץ ישראל, כן גם אנו נדרשים לא לסמוך על הנס¹⁸⁶, ולחזור להשתדלות הטבעית,

---

השמים וגו', וצריך עבודה ותפלה ויחול לה' וא"א להשקיע עצמו בשלוח כ"כ. וזהו עיקר קדושת הארץ שלא להשקיע בדמיונות של שלוח רק לידע שצריך השתדלות, ואדם לעמל יולד". וע"ע מהר"ל חידושי אגדות סוטה לד. ד"ה ויש לך להבין". ונצי"ב בהקדמתו לספר במדבר: "...משום דעיקר זה הספר הוא המחליף ומשנה הליכות עם ה' בחיי העולם מאז שהגיעו לארץ ישראל, מן הדרך שהלכו במדבר... שהוא לגמרי למעלה מהליכות הטבע. ובארץ ישראל הלכו בדרכי הטבע בסתרי השגחת מלכות שמים ב"ה... עפ"י השינוי נעשו מלחמות ישראל עם הכנעני ועם סיחון בדרך הטבע, וגם המטה לא היה עוד ביד משה תמיד אלא לעת הצורך לפי ההכרח... דבהליכות יוצאי מצרים היה אור השגחת ה' מופיע לעין כל, שהוא כבוד ה' ותכלית הבריאה. משא"כ בהליכות באי הארץ ה"ה השגחה מכוסה, רק המביט בעין יפה היה מרגיש בה, כמו ההולך בחשכת לילה, או רק לפרקים ה"י נרגש ההשגחה לעין כל, כמו אור הברק המאיר חשכת לילה". והרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 228) אמר: "בדרך לכניסה לארץ, אשר עניינה - של הארץ - הוא הופעת הקדושה שבטבע, מתמעטת ההנהגה הניסית, מה שמודגש ע"י הסתלקות מרים ואהרן ולבסוף אף משה...".

¹⁸³ עיין 'אורות התחיה' לה.

¹⁸⁴ ע"ע 'אורות התורה' א, ג.

¹⁸⁵ ע"פ רש"י שמואל א, ט.

¹⁸⁶ עיין שבת לב. וכתב הרב קוק זצ"ל ב'משפט כהן' (עמ' שכז-שכח): "...ש"מ שאותו הבטחון של ההשגחה העליונה אינו פוטר אותנו כלל מחובת ההשתדלות על הצלת הכלל, בכל היכולת שבידינו. ולדי' ית"ש נתכנו עלילות איך לקשר את המידות הנראות לנו הפכים: בטחון גמור על קיום האומה מצד אחד, וחובת ההשתדלות בכל מה שיוכל

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הכוללת בתוכה סדרי מלכות ותכסיסי מלחמה, עם כל פרטיהם וסיבוכיהם¹⁸⁷. וכך, שבים אנו לתמימותה של תורה- הופעתה בכל תחומי החיים ה"חומריים" לכאורה, הלאומיים. ובכך שם ה' הולך ושב להיות "אחד"- "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" באופן היותר אחדותי וכולל.

כל אלו, סדרי המלכות ותכסיסי המלחמה, גילויי וטיפוח הגבורה והעוז- אינם מנותקים מהתורה חלילה, כי כפי שאמרנו, רק בגלות לא שייך ואסור לעסוק בדברים אלו (איסור מרידה באומות¹⁸⁸), אך בארץ ישראל, בגאולה- אדרבה, הרי הם חלק ממצוות התורה ויש חיוב

לחזק את קיומה, וק"ו להסיר שום סכנה שתוכל ח"ו להביא עליה השמד וכלוי, ד' יצילנו, ואנחנו בהדי כבשי דרחמנא למה לן, וחייבים אנו לעשות כל המצוי בדינו. (ורס"ג אומר בספר האמונות והדעות, מאמר י פט"ו, על מי שאומר שבטוח בדי' על עניני עוה"ז בלא השתדלות, שהיא דעה זרה, דא"כ יאמר ג"כ על עניני עוה"יב, ומה תכלית התורה והמצוות, ומהפרט נלמד על הכלל)...". ע"ע בנושא זה של הביטחון וההשתדלות בפייה"ש של הרמב"ם למסכת פסחים, פ"ד מ"ט. וכ"כ רבינו בחיי במדבר, תחילת פרשת שלח: "...ולכך תצוה התורה לישראל בהכנות האלה, שיצאו חלוצים בעלותם למלחמה על אויביהם ושישימו אורב ושישלחו מרגלים בערי האויבים, כי כל הענינים האלה הם הכנות לעשות מה שבכח האדם לעשות בדרך המנהג והטבע, ואחר כן יפעול הנס על כל מעשה הטבע. ואע"פ שישראל לא היו צריכין לזאת, לפי שלא היה נצחון בדרך המנהג והטבע, כי אם על פי הזכות והעונש, ואם היו זכאין מעט מהם ינצחו עמים רבים ואם היו חייבים מעט מן האויבים ינצחו רבים מהם, מ"מ באה מצות התורה לישראל לעשות כל השתדלותם בהכנות האלה ואחר כן למסור הענין למי שהתשועה שלו, כי התורה לא תסמוך על הנס לעולם...וז"ש שלמה בכאן 'סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה'. וכן מצינו בדוד ע"ה... צוה להשתדל בדרך המנהג והטבע, כמנהג שאר האומות הנוצחין בטבע... והוא הטעם עצמו במרגלים ששלח משה רבנו ע"ה במדבר פארן שהקב"ה צוהו בכך". עכ"ל. אם כן, יציאת ישראל למלחמה אינה כלל חטא, בזה שאינם סומכים על הנס, "כי הקב"ה מקרב כל הניסים אל הטבע כל מה דאפשר, שאין הקב"ה מבטל הטבע בחינם אם לא להכרח, וכל מה דאפשר שלא יהיה מבטל הטבע הוא נעשה" (מהר"ל, גור אריה, שמות עמ' כב), "כי אין הקב"ה עושה נס על מגן...אם לא לצורך המוכרח" (יערות דבש, ח"א, דפוס ווארשא, דף כ, ב), "שאיין לסמוך על הנס, שהרי אבות העולם היו נוהגים בדרך ארץ ולא היו סומכים על הנס" (מהר"ל שם, עמ' סה), ו"הגם שרואה כי אין בידו מציל לולא עזרת ה'- בכל זאת לא יסמוך על הנס...ויהי נועם ה' עליו ומעשי ידיו יכוננו" ('כתב סופר' על התורה, פרשת מקץ, ד"ה 'אלוקיכם'). עיין בסוגיא זו בהרחבה ב'אבן ישראל' ג (ב"פרקי מבוא").

¹⁸⁷ **ובזכות מסירות הנפש מופיעים ניסים**: "מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא?...קמאי הו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת ה'" **ברכות כ**. הראשונים היו יותר רגילים למצב של מסירות נפש, וכשמופיעה גבורת קודש מצד כלל ישראל, מתגלים ניסים. ובימינו ג"כ, כיון שדורנו מלא במסירות נפש- אנו זוכים יותר ויותר לגילוי ניסים מופלאים. כשיש מסירות נפש על מדינת ישראל- מופיעים ניסים רבים ('שיחות הרצי"ה', שמות, עמ' 162. וליתר הרחבה בתכונת מסירות הנפש- עיין 'עין איה' ד, שבת, ט קמג, עמ' 229).

¹⁸⁸ **בעניין איסור המרידה באומות**- אומרת הגמ' (מסכת כתובות קיא. וכן בשיר השירים רבה) שיש ג' שבועות: "אחת, שלא יעלו ישראל בחומה; ואחת, שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא ימרדו באומות העולם; ואחת, שהשביע הקדוש ברוך הוא את העובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי". שבועות אלו שימשו למספר ת"ח לקטרוג גדול על מדינתנו שעוסקת במלחמות, וגם קמה עקב מלחמה עם אומות

לעשותם, וכפי שכתב החת"ס המובא לעיל- "וכי בגלל שעסוק אני בתורה לא אניח תפילין?!". וכדברי תלמודה של ארץ ישראל- "העוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה דמי"¹⁸⁹. ובהופעת אלו הדברים, עם העיסוק בעבודת אדמת הארץ, בקיום ולימוד המצוות התלויות בה- התורה שבה להיות חיה ומקיפה כבתחילה¹⁹⁰.

העולם. ואמנם, רבים מגדולי ישראל חלקו על ראייה זו, ומספר טעמים נאמרו לשלילת איסור השבועות, ונפרט כמה מהם:

א. ה'אבני נזר' (יו"ד סי' תנד) מאריך לבאר כחן וגדרן של שבועות אלו שאינן מכוונות אלא לשורש נשמותיהם של ישראל למעלה, כעין זה שמשביעים הנשמה קודם ביאתה לעולם 'תהי צדיק ואל תהי רשע', ובכ"ז הוצרכו ישראל בעוה"ז עוד פעם לקבל את התורה באלה ובשבועה, כי על שבועת הנשמה לא היו נענשים אם היו עוברים עליה, ואף כאן אין השבועה לנשמה חלה על הגוף [והוסיף הרב זווין זצ"ל (במאמרו 'מלחמה לאור ההלכה, בספר 'תורה שבעל פה' כרך יג, עיי"ש), שאמרו רז"ל שאין שבועה חלה על קיום מצוה, לפי שמושבע ועומד מהר סיני (נדרים ח, א), וזוהי שבועה כללית, של כל ישראל, ומדוע לא אמרו שמושבע ועומד בשבועת "תהי צדיק ואל תהי רשע", וזוהי שבועה פרטית על כל אחד ביחוד? אלא שלא בגדר שבועה ממש היא זו שתחול לאחר שירדה הנשמה לגוף]. **ב.** שלוש השבועות הם במובן של גזירה- שלוש גזירות שנגזרו על ישראל (כ"כ המהר"ל בינצח ישראל' פרק כד), ולפ"ז אין כאן לא ציווי ולא אזהרה, אלא רק גזר דין כדרך התוכחות שבתורה, וכי נאמר שמוכרחים "לקיים" את התוכחות כפי שאנו מקיימים את המצוות? וכי נאמר שאסור לפעול ע"מ להחלץ מהיסורים שבתוכחות?! ג. כתב בעל ה'אור שמח': "אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסאן-רעמא ניתן צו אשר אר"י תהיה לעמ"י, וכין שסר פחד השבועות וברשיון המלכים קמה מצות ישוב א"י ששקולה כנגד כל מצות התורה". והוסיף הרב זווין זצ"ל (במאמרו שם) טעם ד: הרי יחד עם שתי השבועות הראשונות נאמרה גם שבועה שלישית- השביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי, וא"כ, כשהפרו הגויים את השבועה שלהם- ממילא בטלות גם השבועות של ישראל. וא"כ, אין מגמ' זו שום ראייה לאסור מלישראל להלחם באויביהם.

¹⁸⁹ הרמב"ם (הל' תפילה, פ"ו ה"ח) פוסק: "מי שהיה עוסק בתלמוד תורה והגיע זמן התפלה פוסק ומתפלל, ואם היתה תורתו אומנותו ואינו עושה מלאכה כלל והיה עוסק בתורה בשעת תפלתו אינו פוסק, שמצות תלמוד תורה גדולה ממצות תפלה. **וכל העוסק בצרכי רבים כעוסק בדברי תורה**". כלומר- העוסק בצרכי הרבים אינו מפסיק לתפילה, שהרי הוא כמי שתורתו אומנותו (כסף משנה' ו'רבנו מנוח' שם). במקום אחר (הל' ק"ש פ"ב ה"ה) פסק הרמב"ם: "היה עוסק בתלמוד תורה והגיע זמן קריאת שמע פוסק וקורא ומברך לפניו ולאחריה. **היה עוסק בצרכי רבים לא יפסוק** אלא יגמור עסקיהן ויקרא אם נשאר עת לקרות", ומוכח מדבריו שהעוסק בצרכי רבים גדול מהעוסק בדברי תורה, שלעומת העוסק בד"ת- העוסק בצרכי הרבים אינו פוסק מעיסוקיו לצורך ק"ש ותפילה (ואף גדול ממי שתורתו אומנותו לעניין ק"ש, דבק"ש לא חילק הרמב"ם בין עוסק בד"ת רגיל למי שתורתו אומנתו. וכן הוא בשו"ע בסי' קו במפורש). ו"ליכא ספיקא דהשתא נמי (כלו'- בדורות אלו) אם עוסקים עם הציבור אפ"י להצלת ממונם ואין מי שישתדל בדבריהם אלא הוא- שאינו פוסק, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה", כלשון 'רבנו מנוח' שם, וכ"ש אם מדובר בהצלת נפשות ובהרמת קרנם של ישראל.

¹⁹⁰ זה יהיה במיוחד בבניין בית המקדש, בב"א- אז תהיה התורה בשיא פריחתה, וע"כ מתפללים אנו בסוף תפילת "אלוקי נצור": "יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, (וממילא התורה תגדל-) ותן חלקנו בתורתך", בתורה תמימה ומשיבת נפש (עיי' בביאור הגר"א על מס' אבות, פ"ה כג).

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לאור כל האמור לעיל, מובן, שהסוגיות שבהן אנו עוסקים- אינן "חדשות" וזרות לעמנו, אלא רק זוכים אנו שבדורנו הן נשנות שוב, לאחר אלפיים שנות גלות בהן נרמסה אומתנו עדי תחתיות ארץ מבחינה לאומית. וכעת, לאחר תקופה ארוכה שכלל לא עסקנו בסוגיות אלו, לא בלימוד ולא במעשה- אנו נדרשים להסיר כל רתיעה ופחד, ולשוב לעסוק בהן מתוך תורה גדולה, המלאה באמונה בעם ישראל, בגודלו ובגאולתו.

העיסוק בסוגיות אלו אינו כולל רק עיסוק רוחני תורני, שעליו אנו שמים כאן את הדגש, אלא גם את העיסוק שבפועל, כבכל המצוות שאיננו רק לומדים עליהן בתורתנו, אלא גם מקיימים אותן למעשה, ואין בזה ביטול תורה, אלא אדרבה- על ידן אישיותו של התלמיד- חכם מתפתחת ונשלמת, ויכול הוא ע"י העיסוק המעשי בהן לכוון בתורתו לדורו, לסוגיותיו ובירוריו, הדורשים תורה גדולה, שלימה ומקיפה. נראה, שתורה כזו לא תתכן שתתברר אלא על ידי מי ששותף בערכות האומה, בשכלו, ברגשותיו ובמעשיו. כך יוכל להתרומם מסוגיות העוסקות בעצמו וביחיד, אל סוגיות האומה ובירוריה הנפלאים, באהבה ואמונה. כך תתרומם תורתו מ"תורה פרטית" שלו, העוסקת בבניין אישיותו הפרטית- אל תורה כללית, העוסקת בבניין הדור והדורות כולם.

והאמת היא, שעוד לפני כל זה- פשוט הוא שהתורה אינה פילוסופיה בעלמא חלילה, אלא היא מדריכה את החיים כולם, וכן המצוות אינן תיאוריות בעלמא, אלא מצוות מעשיות, שיש בהן חובה עצמית, מלבד זה שהן מפתחות את האישיות של העוסק בהן, ומטפחות ובונות תורה גדולה וישרה. ומכוחה של תורה אנו שמחים לקיימן, וממילא להתגדל על ידן.

לכן, גם אם איננו עוסקים בפועל, בכל רגע, במצוה עליונה זו של עזרת ישראל מיז צר- צריכים אנו להיות מקושרים לה ולכל הסובב אותה בשכלנו וליבנו, מתוך חיבה עצומה ואמונה גדולה בתפקידה הגדול כמרכיב מרכזי בגאולה, בקידוש שם ה' בעולם ובהיותנו אור לעמים. במיוחד תלמידי החכמים, מודיעי דבר ה' וישראל עמו בעולם- אסור להם להביט אל מאורעות התקופה וכל הכלול בהם

בעין צרה, מנוכרת וזרה, כלא שייכים אליהם. רק נדרשים להוסיף, כאמור, תורה גדולה בעולם, מתוך אהבה וחיבה לכל, ומתוך שותפות גדולה בשכלם וליבם.

ועם כל זאת, פשוט בכל אופן, שבזמן שלא עסוקים בפועל במלחמה-חוזר החיוב לעסוק בתורה בפועל, ועל זה שביטלו ישראל תורה בשעה שהפסיקו להלחם במלחמת יריחו הוכיחם ה', וכביאור הגמרא¹⁹¹ את הפסוקים המתארים את מפגש יהושע ומלאך ה':

”וַיְהִי בְהֵיטֵל יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנֵה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדוֹ וְחָרְבוֹ שְׁלֹפָה בְּיָדוֹ וַיִּלֶּךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אֶתְּךָ אִם לְצָרֵינוּ וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שָׂר צָבָא ה' עִתָּה בְּאַתִּי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פְּנֵי אֶרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃”

אומרת הגמרא:

”אמר לו: אמש בטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה! – אמר לו: על איזה מהן באת? – אמר לו עתה באתי, מיד וילן יהושע בלילה שהוא בתוך העמק. אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה.”

אם כן, מוכח שבשעה שאפשר ללמוד, והלימוד לא יפריע למלחמה-מוטלת החובה ללמוד, ולכן במלחמת יריחו, שנלחמו ביום והיו פנויים ללמוד בלילה- כיוון שלא למדו הוכיחם ה', וכביאור רש"י: ”ונשתהיתם במארב העיר חנם שאין זמן מלחמה בלילה [משתחשך]. ועכשיו שהוא לילה, היה לכם לעסוק בתורה, שהרי אינכם נלחמים בלילה.” אך בשעה שהמלחמה נצרכת- מוטלת החובה להלחם, כפי שרואים אנו ביהושע עצמו שבשעת מלחמה נלחם¹⁹².

¹⁹¹ מגילה ג.

¹⁹² ו”טובה חכמה של יהושע עם נחלה- שהנחיל את הארץ”. קה”ר ז. נמצינו למדים שגם יהושע, שלא מש מתוך האוהל- לא נמנע מלהשתתף במיגור הרשע וישועת ישראל באופן מעשי, וזהו מה שאמר לו הקב”ה למשה ”יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות הואיל והוא שרתך בכל כחו כדאי הוא שישמש את ישראל...” (במדבר רבה פרשה כא סימן יד). ו”נתחכם משה כשהכיר העוון שהוא לצד ביטול מלחמת התורה, אמר אין ראוי לצאת למלחמה אלא יהושע, שנאמר עליו 'לא ימוש מתוך האוהל' בעסק התורה, ואמר לו שיבחר כיוצא בו, ובזה יתגבר עליו, וכן היה.” 'אור החיים' שמות יז, ט.

ג. האם ההשתתפות במלחמה היא "מצוה שיכולה להיעשות על ידי אחרים".

כפי שאמרנו, דוקא ה"ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים", הגדולים במעלתם הרוחנית- עליהם נאמר "והתיחשם בצבא במלחמה". וכאותם אלה שאמר ה' עליהם לגדעון: "בשלוש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך, וכל העם ילכו איש למקומו". למדנו כאן, שדווקא הגדולים במעלתם הרוחנית- הם הראויים שיושיע ה' על ידם את ישראל¹⁹³. ועל כן, גם אם מבחינה טכנית, יתכן שאותן משימות יוכלו לבצע אלה שאינם עסוקים בתורה- מכל מקום, בהשתתפותם של אנשי מעלה החדורים באמונה ותורה במצוה זו, העוסקת בקיום האומה בארצה- ייטיבו גם לצבא, גם לעצמם וגם לכל שומעי תורתם. וכפי שאמרנו- אין זה נכון לומר שככל שהאדם הפרטי יותר גדול במעלתו הרוחנית, כך רמת שייכותו למצות המלחמה פוחתת. אלא אדרבה- הוא יותר שייך אליה, ויותר שייך שמצוה זו תיעשה על ידו, וכדברי הרב זצ"ל:

"זאת (מצות המלחמה של כלל ישראל, בניגוד למלחמה פרטית של כל שבט, עיי"ש בדבריו, ובעז"ה נביאם בהמשך מאמרנו) היא גם כן עבודת ה', שכל מי שהוא מיוחד יותר לעבודת הקודש הוא שייך לה יותר משאר כל העם".

ומה עוד, נראה שדווקא הצדיקים, שאינם יראים מעבירות שבידם, הם אלה שילחמו. וכ"כ בעל הטורים על הפסוק¹⁹⁴: "כי תעשה הטוב והישר" וסמיך ליה: "כי יכרית"- ללמדך, שאין יוצאין למלחמה אלא

¹⁹³ אין הכוונה בזה שכל תלמידי החכמים יהיו בראש המערכות המעשיות של האומה, משום שאינם מומחים היודעים להנהיג עם ומדינה. תפקידם של אנשי הרוח והתורה הגדולים אינו התפקיד המעשי, אלא ההשפעה הרוחנית "מאחורי הקלעים", אשר תפיח רוח חיים בכל המערכות המעשיות של האומה. רק לעתיד לבוא יעסוק המשיח גם בענייני המעשה בכוחו הרוחני: "ונחה עליו רוח ה'...והריחו ביראת ה'...ושפט בצדק דלים...והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתו ימית רשע" (ישעיה יא, ב-ד). אך בזמננו אלו תפקידים שונים, ואסור לרבנים לטשטש בין המשימות השונות המוטלות על איבריה השונים של האומה. טעות זו משבשת את כל מבנה החיים בישראל, מכשילה את החיים המעשיים ומבזה את כבוד התורה ('לאמונת עיתנו', ח"ג, במאמר 'ואיש דעת מאמץ כח', עיי"ש לבירור תפקידם של הרבנים). אמנם, כ"ז במערכות שאינם מצווים בהם. אך מלחמה, כיון שחלה מצוה מן התורה להשתתף בה- ודאי שכולם, כולל תלמידי החכמים- שייכים אליה, גם מהבחינה המעשית. ודו"ק.

¹⁹⁴ דברים יב.

צדיקים. וכן כתוב במדרש בפרשת בלק¹⁹⁵, ד"אין ישראל מנוצחין במלחמה מאויביהן אלא מעבירות שבידם, שנאמר: "לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע", וכן מצינו במלחמת עי על עבירות עכן ובמלחמת יונתן על עבירות שבועה בפלגש בגבעה בפסל מיכה" עכ"ל המדרש, ולכך הירא מעבירות שבידו חוזר מעורכי המלחמה. ואמנם, כ"ז מדובר במלחמת הרשות, שם באמת הירא חוזר לביתו ודוקא הצדיקים יוצאים, ואילו במלחמת מצוה כולם יוצאים, גם אלה המפחדים מעבירות שבידם¹⁹⁶.

ומכל מקום, פשוט הדבר שגם בלא הבנת ערך אנשי הקודש במלחמה, גם כך לא ניתן לתת פטור גורף לכל ציבור לומדי התורה, כיון שאז ברור הוא שהצבא יחלש ביותר. ובהצלת נפשות בפועל, ודאי שאי אפשר לפטור מדין מצוה שאפשר לעשותה בידי אחרים, כי כל חייל זה עוד הצלת נפשות.

לזה מצטרפת סברא חשובה נוספת, שאם כל לומדי התורה, אנשי הרוח והמעלה שבעם, לא ישתתפו במצוה זו- הרי יתכן שיגרום הדבר חלילה לזלזול במצוה זו מצד אלו שכן מתגייסים. סברא זו אינה

¹⁹⁵ ומביאו בשו"ת 'קול מבשר', ח"ב סי' נ, ד"ה: "עפ"ז יש".

¹⁹⁶ **סוגיית הירא ורך הלבב** מופיעה במסכת סוטה (מד.), ונחלקו בה ר"ע ור"י הגלילי: רבי עקיבא אומר כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. ואילו רבי יוסי הגלילי מוסיף (כדמסיק בגמ' שם, וכר"ע פסק הרמב"ם, וכר"י השו"ע) ואומר שגם הירא מעבירות שבידו חוזר, ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה "לכסות" על החוזרים בשביל עבירות שבידם, שלא יבינו שהם בעלי עבירה, והרואה אותו חוזר- אומר 'שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה' (ובטעם שדוקא אלו פטרתם תורה- עיין רש"י דברים כ, ה).

לענ"ד נראה בפשטות להסביר בשיטת ר"י הגלילי, שפטרם התורה ממלחמת הרשות, משום שעם אנשים אלו יהיה קשה יותר לנצח, שמטרדותיהם ומפחדיהם ימנעו מהתרכזות במלחמה. וכפי שאומרת התורה במפורש: "ולא ימס לבבו את לבב אחיו כלבבו" (דברים כ, ח-ט, ובגמ' שם: "שתחילת נפילה ניסה"). וכדברי ר' משה דוד וואלך, תלמיד הרמח"ל, בביאור משנה תורה, עמ' ריב). "שלא יכניס מורא בלב האחרים ויגרום להסתלק הגבורה העליונה מעליהם". לעומת מלחמת מצוה, בה חייבה התורה שהכל יצאו, גם בעלי עבירות, משום שבה לא החטא הוא זה שממית, וע"כ כלל לא שייך בה פחד של בעלי עבירות (וכעין זה, גם שאר אלה, שבמלחמת הרשות היו פטורים- כאן חייבים, כי לא שייך הפחד שמא לא יחזור מהמערכה, ומה עוד שחזרתם תלויה בחזרת הירא מעבירות שבידו, כדי לא לביישו, כפי שאמרנו בריש הערה זו, וממילא כשגם היראים מעבירות שבידם אינם חוזרים-לא שייך שאלו יחזרו). ואמנם, עיין בהסבר הרשב"ם (דברים כ, ה) מדוע אלו חוזרים ממלחמת הרשות. [וע"ע במנחת חינוך (מצוה תקכו) ובתורה תמימה בהערות (הערה לו) הדין האם מחייבים אותם לחזור, ודייק מדבריו לענייננו].

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

אמירה בעלמא, אלא היא משמשת כבסיס הלכתי לפסק הרמב"ם¹⁹⁷ לגבי פקוח נפש בשבת, שמחללים דוקא ע"י גדולי ישראל:

"..כשעושים דברים האלו, אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא

ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים, כדי שלא תהא

שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם"¹⁹⁸.

וכן, הנמנע מלהציל נפשות עובר על האיסור: "לא תעמוד על דם רעך", ואיך יוכל אדם מישראל לפטור עצמו מזה, כמו שכתב הרמב"ם: "כל היכול להציל ולא הציל, עובר על 'לא תעמוד על דם רעך'"¹⁹⁹, הרי שתנאו היחיד של הרמב"ם הוא היכולת להציל. וממילא אם ביכולתך להציל- מחויב אתה בזה. וכ"ש מלחמת "אזרת ישראל מצר שבא עליהם", שהיא הצלת נפשות של כלל ישראל, וודאי שאין מי שפטור ממצוה זו.

מה שעדיין לכאורה יש מקום לעיין, הוא **בפטור ליחידים** שבדור, שתורתם גדולה וחשובה וחיונית ביותר לעמ"י, וההפסקה מהלימוד תזיק ביותר להתגדלותם. לכאורה לגביהם באמת יחול פטור מוחלט משירות בצבא, ויושיעו את ישראל בתורתם. ואמנם, אמר לנו הרב שלמה אבינר שליט"א שגם לגבי תלמידי חכמים כאלה אמר הרב צבי יהודה שאין פטור, וגם הם מחויבים להתגייס, רק שהפסיקה נתונה בידי הממונים על כך בצבא, להכריע האם באמת אפשר להסתדר בלעדיהם **לעת עתה**²⁰⁰. ובאם יכריעו שהצבא זקוק ביותר לכל איש

¹⁹⁷ הלכות שבת פ"ב.

¹⁹⁸ על אף שמצוה זו יכולה להעשות על ידי אחרים-חשוב שדוקא הם יקיימוה. וכמו שאומר החזו"א (בערובין, ליקוטים, סי' קיב, ג), שבמלחמת מצוה על אף שלא מגייסים את כל הכוחות- ניתן לגייס חתן. ע"פ דברי ה'ערוך' שהבאנו בגוף המאמר (שממאמר חז"ל: "במלחמת מצוה הכל יוצאים אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה" למדים ק"ו לת"ח, שגם הם מפסיקים מתורתם ויוצאים למלחמה), עולה שהוא הדין לענין תלמידי חכמים, שניתן לגייסם למרות שלא גייסו את כל הלוחמים. ובמילים אחרות- גם אם זו מצוה ש"אפשר לעשותה בידי אחרים"- ניתן לגייס את תלמידי החכמים. ודו"ק. ומכל מקום, כיון שמצוה זו מוטלת יותר משאר העם על ת"ח- ממילא לא שייכים דברי הרמב"ם בהל' ת"ת פ"ג ה"ד: "היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו".

¹⁹⁹ הלכות רוצח ושמירת הנפש, א יד.

²⁰⁰ וכעין זה הרב שלמה אבינר בספרו 'חיי עולם' (עמ' 372): "מה ששאלת- אם המדינה מאפשרת פטור תלמידי ישיבה לצה"ל אז ממילא הם פטורים- לא כן הוא, כי החובה להתגייס אינה מתחילה מהמדינה, אלא מרבש"ע, שאין אדם פטור מן המצווה הגדולה

שבכותו להלחם- גם אותם תלמידי חכמים יאזרו חיל וישתתפו עם שאר אחיהם בני ישראל, המחרפים נפשם במצוה עליונה זו של הצלת ישראל מיד צורריו, ואל להם להתעכב ולהתמהמה, והרי כבר כתוב בתורה: "לא תעמוד על דם רעך"²⁰¹, ועל המתרפה בזה נאמר: "שכל דמי ישראל תלויים בצוארו, וכמי ששפך דמי הכל"²⁰². וע"כ ודאי וודאי, שגם הם כשאר גדולי ישראל שבדורות עברו, יצטרפו וילחמו. וכאמור, רק אם יוכרע שאין צורך בהם כעת- ימשיכו בעיסוק בתורה בפועל, בהתמדה ושקידה, ויכוונו את תורתם להצלת ישראל, ואז תהא תורה זו תורת חיים, שאינה מנותקת מעם ישראל וקורותיו חלילה, אלא תורה גדולה וישרה, שבכוחה לרומם ולהושיע את עמ"י כולו לדורותיו מכל צורריו ומבקשי רעתו.

ד. "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה"!

לאור כל האמור לעיל, שכוחות החיים שבים ומצטרפים גם הם יחד עם כוחות הרוח לתחיית האומה וגאולתה, ושוב לכאורה נוצרת הופעה של כוחנו ועוצם ידינו. מכאן מתעוררת מיד השאלה, והרי כבר ציונו ה' לבלתי נאמר "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה"?

של כיבוש הארץ ושל הצלת כלל ישראל מאויביו". וכל מה שאמר הרב צבי יהודה, שבעניינים אלו שר הביטחון הוא הפוסק, ו"הלכה כשר הביטחון"- אין זה לעניין פטור מוחלט, כי אין בכוחו לפטור אותנו ממצוה, אלא רק לפטור זמני, לעת עתה, "ואם במידה מיוחדת ומצומצמת הם הסכימו שלא ללחוץ על אלה שתורתם אומנותם, אפשר להאמין להם ולסמוך עליהם...בזה הלכה כשר הבטחון, והוא ה'פרופסור לענייני צבא ומלחמה'. הוא סובר שאינו נחוץ כיום שבחורי ישיבה, אשר תורתם אומנותם, ילכו לצבא, ע"כ יש אפשרות של דחיה. באסיפה משותפת שהתקיימה עם שלטונות הצבא ביחס לפטור תלמידי ישיבה, אמרתי "אין פטור! אנו לא מנותקים מכלל ישראל...ואיננו משתמטים אלא דוחים...יש להבין בדעה ישרה שללימוד תורה יש ערך במובן הלאומי, והוא אינו פירוד וניתוק, ומשום כך יש מקום לדחיה...אני מסתייג ונסלד מהביטוי "פטור". אין פטור ואין פטורים, אלא יש מתן אפשרות לגדול בתורה במשך כמה זמן...עד כמה שאני מסור לצבא, בכל אופן יש תלמידים שאני מעכב כמה שנים...בין כובשי הכותל, ירושלים, רמת הגולן וקבר רחל, היו מגדולי הישיבה, הקשורים בה וחוזרים אליה...בחורים צעירים אני מעכב, לא כן לגבי בחורים מבוגרים, מבוגרים בשנים ומבוגרים ברוח" (מתוך 'צבא וישיבה'). וכן אמר לנו הרב צבי טאו שליט"א, שהרב צבי יהודה היה מנחה בד"כ לת"ח חשובים להתגייס בשיעור י, ואמנם אז היה הגיוס למשך חודש-חודשיים בלבד, וע"כ אמר לנו הרב טאו שהוא מנחה לרוב הבחורים להתגייס בשיעור י.

²⁰¹ ושמעתי שכתב ר' חיים מוולוז'ין בינפש החיים' שאופן לימוד התורה, הוא כשיד ימין מונחת תחת לכריכת הספר, להיות מוכן מיידית תמיד לסגור הספר באחת, אם נדרש הלומד לקיים מצוה המוטלת עליו, כבמצבנו זה.

²⁰² רמב"ם הלכות מלכים ז טו.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

על כן נאמר, שלא כן הדבר, אלא כבר לימדנו הר"ן בדרשותיו²⁰³, שאדרבה- כאן בפסוק יש מצוה חיובית לומר זאת, ושלא לצמצם את ערך הגבורה, "ואמרת!". כי בדור שעוסק במלחמות והופעת כוחות החיים- יש ערך עצמי לקריאה "כחי ועוצם ידי". מצוה זו מחייבת את טיפוח הגבורה וה"צבאיות", וגם להגביר ולהגדיל את התודעה הזאת ("בלבבך"- מצד ההפנמה, התודעה של הדבר). ואין בזה שום סתירה לאמונה, וכפי שהתורה במפורש ממשיכה ומבארת בהמשך הפסוק: "וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל", כלומר- יש חיל ויש כוח! ואסור לנו להתעלם ולהזניח את תעצומותנו, אלא שעלינו לזכור שה' הוא הנותן לנו את הכוח, וכשמתבססת תודעת העוצמה שלנו ממקור האמונה- אז כוחנו נעשה עוד יותר חזק ואמיתי, כי כפי שאמרנו, מתוך כוח גדול של תורה- נולדת גם גבורה גדולה²⁰⁴.

כמו כן, יש הרגילים להשתמש במילים "לא בחיל ולא בכח", כקריאה נגד ה"צבאיות" והגבורה. אך האמת היא שזו טענה תמוהה מעיקרה, ויש לתפוס את הדברים בשלמותם. שהרי, לא נאמר "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח", אלא "כי אם ברוחי". אם היה כתוב "כי אם ברוח"- המובן היה הבלטת התנגשות וניגוד בין שני קצוות, בין הרוח לבין החומר, התורה והצבא. אבל כתוב "כי אם ברוחי"- לא מדובר כאן על רוח סתם של מאן דהוא, השוללת את החיל ואת הכוח, אלא "ברוחי"- רוח ה' בורא עולם, "יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא את הכל"²⁰⁵, וה"הכל" הזה כולל את הגוף ואת הנשמה גם יחד, את הרוח והכח גם יחד, גם החיל וגם הכוח נמשכים מתוך "רוחי",

²⁰³ וז"ל הר"ן (בדרשותיו, דרוש עשירי): "... ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. רצה בזה, כי עם היות שאמת שיש באישים סגולות מיוחדות לדבר מהדברים, כמו שיש אנשים מוכנים לקבל החכמה, ואחרים מוכנים לשית עצות בנפשם לאסוף ולכנוס, ולפי זה יהיה אמת בצד מה, שיוכל העשיר לומר כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, עם כל זה, עם היות שהכח ההוא נטוע בך, זכור תזכור הכח ההוא מי נתנו אליך ומאין בא. והוא אומרו (שם יח) וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, לא אמר וזכרת כי ה' אלהיך נותן לך חיל, שאם כן היה מרחיק שהכח הנטוע באדם (לא) יהיה סיבה אמצעית באסיפת ההון, ואין הדבר כן, ולפיכך אמר כי עם היות שכחך עושה את החיל הזה, תזכור נותן הכח ההוא, יתברך". עכ"ל. וכ"כ האברבנאל, דברים ח, יז-יח. וע"ע בעין איה' א, ברכות, א קמג, עמ' 57.

²⁰⁴ וכן עיין מהר"ל 'דרך חיים' פרק שישי, עמ' שג, ודו"ק.

²⁰⁵ ברכת יוצר אור ע"פ ישעיה מה, ז.

ונכללים, כפי שאמרנו- בתורת ה' התמימה, שהיא היא ה"משיבת נפש".

לסיכום- יציאה לצבא היא צורך מעשי ומצוה מהתורה, וצריך להתגבר על הנטיות האלה של הבלטת הניגוד והסתירה, שהן חולשות רוחניות אנושיות. יתכן שמקורם של הבלבולים הללו הוא באלפי שנות גלותנו²⁰⁶, שם הקודש והחול קיימים בסתירה זה לזה. אך ב"ה, באורה של ארץ ישראל- מעצימים הם זה את זה הדדית. פה עלינו לתפוס את כל התורה בשלמותה²⁰⁷.

ה. בירור המקורות שפוטרים לכאורה תלמידי חכמים מהעיסוק הצבאי:

1. "תורה מגנא ומצלא"

הגמרא במסכת סוטה²⁰⁸ מביאה מחלוקת בין רב יוסף לרבא:

"א"ר יוסף: מצוה, בעידנא דעסיק בה - מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא; תורה, בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה - מגנא ומצלא. מתקיף לה רבה: אלא מעתה, דואג ואחיתופל מי לא עסקי בתורה? אמאי לא הגינה עלייהו? אלא אמר רבא: תורה, בעידנא דעסיק בה - מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא; מצוה, בין בעידנא דעסיק בה, בין בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא."

לענייננו, נעסוק במחלוקתם לגבי התורה- לפי רב יוסף תורה תמיד מגנא ומצלא, גם כשלא עסוק בה בפועל, ודבריו מוקשים ע"י רבה,

²⁰⁶ וכפי שהבאנו בהקדמה מדברי הרב צבי יהודה זצ"ל: "כבר נודעה ונתפרסמה קריאת ההוראה למעשה מאת רבותינו שבא"י לחיוב ההחלצות לצבאות ה" אלהי ישראל במערכות עמו וארצו. אכן הרי יש צורך השעה להזכיר גם את הידועות והפשוטות אשר ליסודם של הדברים, שהם משתכחים ומיטשטשים מרוב פרסומם ופשיטותם, כדברי רבנו בעל 'מסילת הישרים' בהקדמתו. ומפני זרותם המעשית בהמשך עול הגויים והגלויות על צוארנו..."

²⁰⁷ ע"פ שיחות הרצי"ה בראשית עמ' 383.

²⁰⁸ דף כא.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ולפי רבא התורה מגנא ומצלא רק בזמן שעוסק בה בפועל, אך כשלא עוסק בה בפועל- היא רק מגינה, אך לא מצילה.

מגמרא זו, יש הרוצים ללמד פטור לתלמידי החכמים העוסקים בתורה מהשתתפות במלחמה, כיון שאין חשש שיינזקו ע"י האויב, ולכך יכולים הם להישאר בישיבה וללמוד תורה. ואמנם, הדברים פשוטים שאין בכלל מקום ללמוד מפה לפטור: המהרש"א מבאר (וכדבריו משמע מרש"י) שגם העסוק בתורה בפועל לא מוגן אלא מיסורין, אך כלל אינו מובטח שהוא מוגן ממיתה, וז"ל:

"אלא אמר רבא תורה...בעידנא דלא עסיק אגוני מגנא- ק"ק, דאכתי כיון דמגנא לעולם, למה מתו דואג ואחיתופל קודם זמנם, כדאמרינן פרק חלק, אמאי לא הגינה תורה עליהם, וי"ל דלא קאמר תורה מגנא אלא מפורעניות ויסורין ולא ממיתה וק"ל".

ואילו "מצלא"- פירושו הצלה מהיצר הרע והחטא, אך כלל לא בא ללמד פטור מהצלת הנפשות שבמלחמה, וודאי שלא מדבר על מצות כיבוש הארץ. והוסיף ע"ז הרב צבי יהודה, שכל הסוגיא שם בגמרא מבוארת, שהיא ביחס להגנת האדם עצמו, אך כלל לא ביחס לחובת הצלתו את האחרים, שבזה ודאי הוא מחויב! אע"פ, שמצד עצמו הוא מוגן, והדברים פשוטים דים. וכן הוא לגבי מאמר חז"ל במסכת בבא בתרא: "רבנן לא צריכי נטירותא"²⁰⁹.

²⁰⁹ **ביתר הרחבה:** הגמרא במסכת ב"ב (ז): עוסקת בעניין "רבנן לא צריכי נטירותא", ומביאה את טעמו של ר"ל לכך שת"ח אינם צריכים שמירה: "ומה חול שמועט מגין על הים- מעשיהם של צדיקים שהם מרובים- לא כ"ש שמגינים עליהם...". וכן בב"מ (קח.), ורש"י שם: "לא צריכי נטירותא- תורתו משמרתו, כדכתיב בשכבך תשמור עליך". ואכן, במספר מקומות בש"ס מוצאים אנו שהתורה משמרת את לומדיה, וכן מובא ב'נפש החיים' (שער ד, פט"ז): "וכן הדין הלכה פסוקה בש"ס, שת"ח פטורים ממיסים, כמו שאמרו (נדרים סב: ובי"ב ח:). שארי ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא כרגא... כמו שאמרו שם, דרבנן לא צריכי נטירותא, ובתנא דבי אליהו (אליהו רבא, פ"ד)- כל ת"ח שעוסק בתורה בכל יום תמיד בשביל להרבות כבוד שמים, אינו צריך לא חרב ולא חנית, ולא כ"ד שיהיה לו שומר, אלא הקב"ה משמרו בעצמו...". עכ"ל. וצ"ב, הרי גם רבנן צריכים לנהוג מנהג עולם ולא לסמוך על הנס, כמאמר חז"ל בברכות (לה:): 'הנהג בהם מנהג דרך ארץ', ובשבת (לב.) 'אל יעמוד אדם במקום הסכנה?' וענה החזו"א (סי' ה סעיף יח): "...ואפשר דבעיר דכולהו רבנן- כופין זא"ז לבנות חומה, אבל בעיר שדרין בה בני אדם, ויש ביניהן רבנן- מטילין את החומה על המון העם ופוטרם את החכמים, כמו שפטורים מן המס שהתורה פטרתן כיוון שאינם משתדלים על השגת הממון בשביל עיסוקם בתורה... והכא נמי מצאו חכמים שאין ליטול מהם לנטירותא, ואחרי שבאמת תורתן מגנת עליהן, ואינם נתונים תחת מקרי הטבע כשאר בני אדם, כי השגחתו יתברך-

הוא לפי מידת הביטחון, שאדם משליך יהבו על בוראו יתברך, והילכך ראוי ת"ח לפוטרו מנטירותא". עכ"ל.

אם כן, למידים אנו כי התורה שומרת על העוסקים בה, עד כדי כך שזו נפק"מ להלכה, וכך פסק הרמב"ם (הלי שכנים פ"ו ה"ו): "כל הדברים שצריכין לשמירת העיר לוקחין מכל אנשי העיר ואפילו מן היתומים חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכין שמירה שהתורה שומרת...". וכן בחו"מ (הלי שותפין בקרקע, סי' קסג ס"ד), וכן בטור יו"ד סי' רמג: "תלמידי חכמים לא היו יוצאין בעצמן עם שאר העם לעשות בבנין וחפירות של המדינה וכיוצא בהם כדי שלא יתבזו בפני עם הארץ. בד"א כשכל אחד יוצא בעצמו, אבל אם אין יוצאין בעצמן אלא שוכרים אחרים במקומן או גובין ממון מבני העיר לעשותו- אם הוא דבר שצריך לחיי האדם, כגון בארות המים וביוצא בהם, חייבים לתת חלקם. אבל דבר שצורך לשמירת העיר כגון חומות העיר ומגדלותיה ושכר השומרים- לא היו חייבים לתת בהם כלום, שאין צריכים שמירה, שתורתן שמירתן. ולכן היו פטורים מכל מיני מסים... כתב א"א הרא"ש ז"ל ודוקא ת"ח שתורתן אומנותן, אבל אם אין תורתן אומנותן חייבים. ומיהו אם יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו חוזר על דברי תורה ולומד תדיר נקרא תורתו אומנותו". עכ"ל [עוד בגדר ת"ח שתורתו אומנותו- עיין בשטמ"ק (ב"ב ח.) בשם הרמב"ן].

כתב הרדב"ז בתשובותיו (חלק ב סימן א'תשנב): "...בנ"ד, הבעלי בתים אומרים אין אנחנו צריכין שומרים כי עניים אנחנו, והחכמים צועקים לאמר תעמידו שומרים, והם בעצמם מודים דבעו נטירותא: היש מן הדין או כן הסברא שיכופו את הבעלי בתים להעמיד שומרים ולא יסייעו עמהם ולכוף אותם על כיוצא בזה לא אמרה אדם מעולם ואי אמרה לא צייתין ליה, כי לקתה מדת הדין. אבל יכולין לכוף אותם שיעמידו שומרים אם דבר צריך הוא ויסייעו כולם, כדתנן כופין בני העיר זה את זה וכו', ואע"פ שידעתי שיש חכמים שהם חלוקים ע"ז- לעצמם הם דורשין, ואין שומעים להם. ומ"מ אל תטעה בדברי שלא אמרתי אלא בזמן שהבעלי בתים טוענין אין אנו צריכין שמירה אם לא יסייעו כולם והחכמים אומרים עכ"פ תעמידו שומרים, בכה"ג אני אומר כופין אלו את אלו, ואע"פ שיש טעם אחר כי מסופק אני אם יש עתה מאן דלא בעי נטירותא, איני נכנס בחקירה זו עתה כי דברי יעציבו את קצת חכמים ולכן השתיקה טובה מהדבור. ומכל מקום מה שכתבתי נראה לי ברור בלי חולק. ומכל מקום אם הדבר ברור שגם הבעלי בתים צריכין שמירה ואין טוענים כך אלא כדי שסייעו החכמים עימהם בזה הדבר ברור שאם החכמים טוענים לא בעיא נטירותא א"י דשתקו- אינם חייבים לסייע אותם, אבל אם הם מודים דבעו נטירותא וצועקים לאמר תעמידו שומרים הדבר ברור אצלי דחייבים לסייע עמהם דהודאת בעל דין כמאה עדים, והא אמרו דבעי נטירותא. וכ"ש במה שאני רואה בירושלם שנתרבה עין הגנבים בשביל החכמים שאין לבושם כלבוש הבעלי בתים ונראין מכובדים יותר מהם, וכ"ש שיש בדבר ספק נפשות כאשר הוא מפורסם, ואין ראוי שיהיה בדבר התרשלות. והנראה לעניות דעתי כתבתי. וכתב הרשב"א בתשובה על אחד שהיה פטור ממסים וארנונות דחייב לפרוע בפסי העיר משום דבעי נטירותא אף הכא נמי ת"ח אע"ג דפטורי ממסים וארנונות אי בעו נטירותא יהבי בפסי העיר". כלומר, כל הכלל: "רבנן לא צריכי נטירותא" נאמר דוקא כשאין סכנה ממשית אלא סכנה בעלמא, אבל במקום שיש סכנה ממשית ואף תלמידי החכמים עצמם מודים בקיומה- חייבים הם בתשלום ובהשתתפות כשאר בני העיר. ולפ"ד כך נסביר את הפוסקים המובאים לעיל, שת"ח אינם פטורים במקום שקיימת סכנה ממשית, אז לא יחול הכלל "רבנן לא צריכי נטירותא". וכ"כ הרב שלמה אבינר שליט"א בספר 'עם וארצו' (ח"ב, צבא ומלחמה, סי' קנח): "באשר להסתמכות על דברי חז"ל 'רבנן לא צריכי נטירותא', כלומר, ת"ח אינם צריכים שמירה- כבר כתב הפוסק הגדול הרדב"ז, שלא כל ת"ח הוא בדרגה זו, בייחוד כאשר הדבר נוגע לפקו"נ. וההוכחה לכך היא שת"ח אלה עצמם- מעוניינים שאחרים כן ישמרו, ואינם סומכים כ"כ ע"ז שאינם צריכים שמירה, ואם כך- איך יעמדו מנגד ויטילו את תפקיד הצלת עצמם על אחרים?". וביתר חריפות כתב הרב ז'ון זצ"ל (מאמר שבתחילה נתפרסם בשם "אחד הרבנים", בזמן מלחמת השחרור): "...התורה מגינה על העוסקים בה? אדרבה, היא הנותנת, ישתתפו בני התורה במערכה, וזכות התורה תגין עליהם ועל חבריהם!...רבש"ע, כלום מותר לסמוך על הנס במקום של סכנת נפשות ממש ולומר שאין רבנן צריכים שמירה?

2. "מפני מה נענש אסא – מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים"

הגמ' בסוטה²¹⁰ מביאה את דרשת רבא:

"דרש רבא, מפני מה נענש אסא? מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, שנאמר²¹¹: 'זהמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי', מאי אין נקי? אמר רב יהודה אמר רב: אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

ואמנם, המהרש"א כבר ביאר גמ' זו שמדובר במלחמת הרשות, וז"ל: "מפני מה נענש אסא, מפני שעשה אנגריא בת"ח. ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח. ודקאמר אין נקי כו' – הוא מלתא באנפי נפשיה, לדרוש מיניה אפילו חתן כו', ואפשר דקאמר דגם מפני זה נענש אסא, שעבר על דברי הכתוב 'נקי יהיה לביתו' גו'. אע"ג דבמלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה: 'הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו' כו', הכא לאו מלחמת מצוה היה, ודו"ק".

וכיון שכלל לא מדובר במלחמת מצוה²¹² – היה אסור לו לגייס את תלמידי החכמים שבדורו, ולכך נענש. ולפי"ז ודאי אין פה שום לימוד פטור לתלמידי חכמים במלחמת מצוה, והוי כשאר מצוות שבתורה, שגם העוסק בתורה מחוייב בהן. וכפי שאומרת הגמרא בסוטה,

---

וחברון של תרפ"ט תוכיח. כלום לא נפלו לפני בני עולה צעירים קדושים וטהורים, כזהר הרקיע מזהירים, מבחירי הישיבה וחכמיה? הקדושים ההם היו 'צריכים נטירותא' או לא היו 'צריכים נטירותא'? והרי הם הם אותם האויבים הערבים שפרעו ורצחו אז, והם הם אותם הפורעים והרוצחים עכשיו! ואם אמרו על "נטירותא" של בנין חומה וכיוצא ובזמנים רגילים במטרת שמירה מפני שונאים העלולים לבוא, מה זה ענין לזמן של סכנת נפשות ולחובה של מלחמת מצוה? הגעו בעצמכם: הנה יצאה הוראה מ'משמר העם' להדביק את השמשות בבד או נייר, משום סכנת ההפצה. כלום יעלה על הדעת שת"ח לא יעשו כזאת בטענה שרבנן לא צריכי נטירותא?... ולמה עזבו תלמידי החכמים יחד עם שאר אחינו בני"י את שכונות הספר, הנפגעות מיריות הצלפים, ולא השתמשו בסגולה הזאת של 'רבנן לא צריכי נטירותא'?"

²¹⁰ דף י.

²¹¹ מלכים א, טו.

²¹² אע"פ שמלחמת אסא היתה לכאורה מלחמת מצוה, כנגד בעשא שבא עליו- כבר כתב ע"ז ב'קרבן אורה' (סוטה מד:): "וי"ל דהתם כבר הלך בעשא ממנו ע"י מלחמת ארם. כמבואר בקראי התם. ומשמע הכא דבמלחמת מצוה הכל יוצאין, ואפי" ת"ח צריכין ליבטל מלימודן. וא"כ יש לדקדק מהא דשבע בן בכרי דאמרינן בסנהדרין (מ"ט ע"א) דעמשא דריש אכין ורקין ואשכח לרבנן דפתחי במסכתא. והא התם הוי מלחמת מצוה משונא הבא עליהם, ואפילו ת"ח צריכין לצאת. וצ"ל, דעיקר מרד שבע בן בכרי היה בכבוד מלכות. וזה לאו בכלל מלחמת מצוה הוא".

שבמלחמת מצוה "הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה",²¹³ וכתב בערוך²¹³ שפירוש "חתן מחדרו וכלה מחופתה" – דהוי כ"ש לתלמידי חכמים שיוצאים (עכ"ד), כיון שהסברא לפטור תלמידי חכמים מהמערך המלחמתי מחודשת יותר מפטור חתן וכלה²¹⁴.
וכן הוא גבי עמשא, שסירב לפקודת יואב לגייס ת"ח²¹⁵, וצדק בסירובו (משום שלא רצה להפסיקם מהלימוד²¹⁶) – גם שם מדובר במלחמת הרשות, שמטרתה היתה לתפוס את שבע בן בכרי שהיה מורד במלכות, ולמלחמה כזו ודאי שאין לגייס את תלמידי החכמים²¹⁷.
וכן, מה שהגמי' אומרת²¹⁸:

"אמר רב אבהו אמר רבי אלעזר מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגריא בת"ח, שנאמר 'וירק את חניכיו ילידי ביתו' ", ומפרש הר"ן שם שהוליכן למלחמה, כדכתיב "וירק את חניכיו" דהיינו, בני אדם שחנך לתורה- הרי לוט הסיע עצמו מקדמונו של עולם ואמר אי אפשר לא באברם ולא באלהיו²¹⁹, ועל כן הצלתו אינה מלחמת מצוה, אלא רק ביטוי למוסר העליון של אברהם אבינו, ולא היה צריך לגייס בני ישיבה להצלתו.

²¹³ ערך 'אנגריא'.

²¹⁴ ואמנם, כתב ב'ציץ אליעזר' (חלק כ סימן לא ח): "מזה שאמרו ז"ל בסוטה שם בלשון: 'אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה', אין לומר דבא לרבות דהכל יוצאין, אפילו תלמידי חכמים, דזה אינו. ובטעות הזאת הוא דטעה אסא המלך כדאיתא לעיל בד' י' ע"א דאסא נענש ברגליו, ודרש רבא: מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים שנאמר (מ"א ט"ו) והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי, מאי אין נקי אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. יעוין במהרש"א דמיייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח ע"ש. והגמי' אומרת שם, שאחזתו בדגרא, ופירש"י דשם חולי הוא שאוחז ברגלים, וראיתי בספר תשובה מאהבה ח"ב תשובה שכ"ה (סוף הל' טריפות) שמבאר, שלכן חלה במחלה זאת באשר שרפאות אין לה, ואסא שעשה אנגריא וגרם בזיון תלמידי חכמים, שע"ז אמרו חז"ל כל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו (שבת ד' קי"ט ע"ב), ולכך חלה ברגליו במחלה זאת, אשר עד היום לשוא הרבו כל רפואות וצרי אין לה ע"ש...". עכ"ל, עיין בהמשך דבריו. ודבריו צריכים עיון, שהרי כפי שאמרנו מלחמת אסא היתה מלחמת רשות, ולכך נענש שגייס תלמידי חכמים, אך פשוט (מפשט הגמי' בדף י. וכפי שכתה היערוך) שבמלחמת מצוה גם ת"ח יוצאים, ומה עוד שהמהרש"א עצמו שהביא היציץ אליעזר' בדבריו- אומר בהמשך, שמלחמת אסא אינה מלחמת מצוה.

²¹⁵ שמואל ב, כ.

²¹⁶ עיין סנהדרין מט.

²¹⁷ 'חיי עולם' לרב שלמה אבינר שליט"א.

²¹⁸ נדרים לב.

²¹⁹ בראשית רבה מא.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ומה עוד שהגמרא ביומא²²⁰ אומרת: "אנן מאברהם ניקם וניגמר?",
ופירש הריטב"א שזה קיים במסקנא לענין מה "דאשכחן דפליג
אדאורייתא". כלומר, כוונת דברי רב יוסף היא שאין ללמוד מאברהם
אבינו בכל מקום שמעשיו סותרים דין תורה, כיון שהיה קודם מתן
תורה, ומה שנאמר "מעשה אבות סימן לבנים" – הוא רק אם אינם
חולקים על דין תורה²²¹.

והסביר הרב עודד וולנסקי²²², שאברהם נענש על שהכריחם להילוות
אליו תוך איום בחרב ("בכלי זיין הוריקן"), משום שלא הואילו לצאת
למלחמה:

"כשנתונים במצב קשה בו מוכרחים להזדרז אלי קרב, יש צורך
לקחת חילים מאומנים ואמיצים המסוגלים להילחם, ובהעדר
כאלה, יש להתאזר בסבלנות ולבטוח בד' ולא להחפז, וישועתו
תבוא בדרכים אחרות", כלומר, הכפייה יש בה מן החוסר
ביטחון בה', הראוי לגדולת אברהם. ומה עוד, שאם בכל אופן
נצרך להזדרז – פעולת הכפייה מתאימה רק להמון העם,
שיכולים הם להיפעל ולהיבנות גם באופן כזה. משא"כ אצל
תלמידי חכמים, כתלמידיו של אברהם אבינו, שלעולם לא
ניתן לבנותם בכפייה, "כי אם בפיתוח נטיתם הטבעית, בגודל
דעה ובחופש, ואז עתידים הם להיות הטובים והנועזים בלוחמים,
מצד יתרון מעלתם ומסוגלותם לקודש, ובודאי למצות ה' זו
הקשה ביותר, מצות המלחמה. וזו כוונת רבי אבהו באומר:
"מפני מה נענש אברהם אבינו... מפני שעשה אנגריא בת"ח
וכו", בודאי עשה אברהם כדין בהוציאו אותם למלחמת
מצוה... אלא שדקדק עמו ד' כחוט השערה בפרטי בטחון אמונתו
וסדרי הנהגתו הציבורית".

וכהסבר המהר"ל בגבורות ה'²²³, שהחסרון שבעשית האנגריא
בתלמידי החכמים ע"י אברהם לא היה בעצם ההשתמשות בהם
במלחמה, שהרי התורה לא סומכת על הנס, כי אם בדרך חינוכם

²²⁰ דף כח:

²²¹ כ"ז מילנתיבות ישראל' א, במאמרו 'למצות הארץ'.

²²² 'אבן יעשראל' ג, פרקי מבוא פ"ט.

²²³ עמי קנה, עיי"ש.

בכפיה, שההיחפזות היתירה מורה על חולשה מסוימת במידת הבטחון הנדרשת להנהגת הכלל, וגם ביחס לכפיתו את תלמידי החכמים לצאת למלחמה, מה שלא שייך לטבעם²²⁴.

עוד ניתן לומר, כדברי היד אליהו בחלק הפסקים²²⁵, שם תמה הוא על דברי הגמרא בסנהדרין על עמשא, וז"ל:

"והנה בענין עמשא בסנהדרין שם, לא זכיתי להבין כלל, דהא אם נאמר שאין לבטל דברי תורה למלחמת מצוה, לא יתכן כלל לעשות מלחמה לעולם, בזמן שישראל מקיימין התורה ללמוד תמיד, והא אמר בסוף פרק משוח מלחמה, שאפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאין למלחמת מצוה, כי אין נקי כמו גבי אסא, ודוק...ואע"פ שאמרו בסוטה שנענש אסא על שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, אין זה כי אם מצד דקדוק כחוט השערה שמדקדק הקב"ה עם הצדיק, דהא גרמיה לו שבאה עליו הקללה שקילל שלמה עליו, כדאמר סו"פ נגמר הדין שם, וכדמשני גבי לוי דאיטלע, הא והא גרמא לו. וכה"ג מצינו גבי אברהם אבינו שנענש במה אדע, על שעשה אנגריא בתלמידי חכמים כדאיתא בנדרים. ובודאי שעשו אברהם ואסא כדין, ומפני שהיה מלחמת מצוה הותר לבטל תלמוד תורה, דלמלחמה הוצרכו אנשים צדיקים שאינם מתיראים מעבירות שבידם, ומצינו שהלכו למלחמה תלמידי חכמים הרבה, כמו שמבואר בפסוקים לרוב".

כלומר, לפי היד אליהו מלחמות אברהם ואסא היו מלחמות מצוה.

3. "האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו"–

נאמר בשיר השירים²²⁶: "האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו"– ומסבירה הגמרא בשבועות²²⁷, שכנגד כל אלף חיילים צריך

²²⁴ עוד אמר לנו הרב עודד וולנסקי, שהסיבה לאסור גיוסם היתה שהם בעצם גויים, חסידי אומות העולם, שעברו מעין גיור ועידון בישיבתו של אברהם אבינו. אך בעומק טבעם שורה תכונת האכזריות, ובהוצאתם למלחמה ייעור מחדש טבעם הגס, וכל מה שקנו בישיבה יחרס. שלא כאברהם אבינו "עמוד החסד", החוזר ממלחמותיו ונשאר איש חסד כלפני היציאה אליהם. וע"ז אמרו חז"ל שנענש אברהם "מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים"– לא מצד עצם גיוס ת"ת, שלמלחמת מצוה ודאי הותר גיוסם, אלא משום שגייס דוקא תלמידי חכמים כאלה.

²²⁵ סימן מא, דף כז, א.

שישאר בשיבה מאתיים, שתפקידם יהיה לנטור את התורה המשולה ל"פרי". ואמנם, מוכח ע"פ ההקשר שמדובר במלחמת רשות, שאז יש חיוב להשאיר נוטרים לתורה, וכ"כ תוספות שם: "דקטלא וכו'- בהוצאת למלחמת הרשות קאמר"²²⁸.

4. "גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות"²²⁹ –

מאמר זה של הגמרא בא ללמדנו רק שגדולה ההתעלות הנפשית של הלומד, העוסק בחיי עולם, משל העוסק בהצלת נפשות, כמו שמבואר שם בגמרא, שמרדכי היהודי כיון שעסק בהצלת נפשות ירדה חשיבותו מדרגה אחת לעניין עסק תורתו, מהסיבה הטכנית שבפועל בעת עיסוקו בהצלת ישראל לא עסק בתורה. אך אין מכאן שום השלכה הלכתית וביקורת כלפי מרדכי על שפסק מתורתו על מנת להציל את ישראל²³⁰. אך מכל מקום, למרות שבעת עיסוק האדם בקיומה של האומה אינו עוסק בתורה- מובטח הוא להתברך בתורתו, כפי שכתב הרב זצ"ל ב'אורות המלחמה' שהבאנו לעיל²³¹, ו"מתוך שחסידי הם תורתם משתמרת".

גם העיר הרי"ף ב'עין יעקב' שאין זה שייך אלא במי שעוסק בת"ת דרבים ללמד לישראל²³², שאז אכן יש מקום לפוטרו מהשתתפות במלחמה, כיון שתורתו היא תורת רבים. וכדברי ה'ציץ אליעזר'²³³:

"הנה בירושלמי בפ"ה דמוטה ה"י נסיב לה עה"ד דדריש בפ"ב דתענית ומפרש: 'מהו אין נקי, ר' סימון ורבנן, ר' סימון אין נקי לביתו שעה אחת, ורבנן אמרין לית רבי בריבי...ועולה בדעתי עוד לומר בכוננת דברי הירושלמי של "לית רבי בריבי"...²³⁴, שהירושלמי פירש שכוונת ה"אין נקי"

²²⁶ ח, יב.

²²⁷ לה :

²²⁸ ועיין במהרש"א בחידושי ההלכות, ובחידושי אגדות.

²²⁹ מגילה טז :

²³⁰ ע"פ ביאור הרצי"ה ב'למצות הארץ'.

²³¹ בתחילת החלק הנוכחי של מאמרנו.

²³² הרצי"ה שם.

²³³ חלק כ, סימן לא.

²³⁴ עפ"י הגמ' בסנהדרין (מט.), שיואב טען בדינו שהרג את עמשא, מפני שהיה מורד במלכות, דכתיב "ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך

שהכריז אסא המלך היתה שאפילו "רבי ברבי", ר"ל, רב רבנן שיושב בני מדרשא ומרביץ תורה ברבים ולגדולי תורה ג"כ אינו נקי ועליו לבטל הלימוד ולצאת למלחמה. ובאשר שההלכה לא כן, וכדיוצא לן מההיא עובדא דיואב ועמשא בסנהדרין שם, לכן באמת נענש אסא המלך על כך וחלה ברגליו". עכ"ל.

5. דברי הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל.

הרמב"ם כותב בהלכות שמיטה ויובל²³⁵:

"ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביותה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן²³⁶, אלא הם חיל השם שנאמר ברכ ה' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך. ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו²³⁷ כמו שזכה לכהנים

עמשא להזעיק את יהודה ויוחר" וגו', שעמשא לא רצה לגייס את הת"ח משום ש"אשחינהו דפתח לה במסכתא", ולמד מ"רק חזק ואמץ" שהמילה "רק" באה למעט גיוסם, ומפרש רש"י שמצאן עסוקין במסכת ולא רצה לבטלן... שאם בא המלך לבטל דברי תורה אין שומעין לו, ובמאירי פירש כוונת "אשכחינהו דפתח לה במסכתא", שהיה זה ת"ת דרבים, וכל שבאה מצות המלכות לבטל תלמוד תורה דרבים ולא עשו, אין זה בדין מורד כלל ע"ש. ועפ"ז מפרש ה'ציץ אליעזר' פירושו.

²³⁵ שלהי פרק יג.

²³⁶ ואמנם, יש שרצו לומר עפ"י הגמרא ב"ב (קכב). האומרת שלעתיד לבוא יקח שבט לוי חלק בארץ, דכתיב בחלוקת הארץ העתידית: ישער לוי אחדי (יחזקאל מח לא). ואם כן, לאחר שנתבטלה חלוקת הארץ בכיבוש בבל, ובעלייה שנייה לא הייתה חלוקת שבטים (כמבואר ברמב"ן במלחמת פרק השולח), יש גם ללוויים חלק בארץ ושייכים גם הם במלחמת כיבוש הארץ.

²³⁷ עיין ברדב"ז ע"ז.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ללויים, הרי דוד ע"ה אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי".

בראשית דברינו צריך להדגיש, שהרמב"ם לא מדבר אלא בתלמידי חכמים עליונים ויחידים בדורם, וכפי שכותב בלשון הזהב: "...אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים", מלשונו אם כן מוכח שהוא עוסק באנשים יחידים ביותר.

ומכל מקום, ברור מדבריו, שאינו עוסק כלל בפטור הלכתי של ת"ח מהמלחמה, אלא רק בדברי מוסר כלליים, שאינם מיוחדים לישראל ולעוסקי התורה, אלא ל"כל איש ואיש מכל באי העולם", והרי הם כשאר דברי המוסר של הרמב"ם בסוף כל פרק, ואינם כלל להלכה, ומה עוד שהרמב"ם כלל לא הזכיר דברים אלו בהלכות מלחמה, שם מונה הרמב"ם את הפטורים מן המלחמה, ומוכח א"כ שאינם פסיקת הלכה, אלא רק "דברי זירוז מוסרי, התלהבות וחינוך"²³⁸, המלמדים שכל אדם מכל באי עולם, על אף שאינו משתייך לשבט לוי, יכול ברצונו להתרומם ולהקדיש כל חייו לבניין התורה והרוח. כך היא דרכו של הרמב"ם בכל ספריו לסיים בדברי מוסר והתעוררות. גם הרב איסר זלמן מלצר, אמר שכל המסתמך על רמב"ם זה ע"מ לפטור תלמידי חכמים משירות צבאי- אומר דבר שאינו אמת בשם התורה, וגורם לעלבונה²³⁹.

בכיוון נוסף ניתן לומר, על פי דברי החזקוני²⁴⁰, ששואל מפני מה לא שלח משה מרגלים לתור את הארץ משבט לוי? ועונה- "לפי שלא היה לו חלק בארץ", ולפיכך לא השתתפו בריגול ארץ, שריגול הוא תחילת מלחמה. מאידך, רואים אנו במלחמת מדין, שהתורה אומרת: "נקום נקמת בניי מאת המדינים... החלצו מאתכם אנשים לצבא...אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל"²⁴¹, ומפרש רש"י שם: "לכל מטות

²³⁸ כלשון הרב שלמה אבינר ביחיי עולם.

²³⁹ בשם הרב טננבאום שליט"א, מזכיר ועד הישיבות. עיין 'לנתיבות ישראל' א, עמ' קכה.

²⁴⁰ פרשת שלח.

²⁴¹ במדבר לא, ב-ה.

ישראל- לרבות שבט לוי". וצריך א"כ בירור, מדוע בנקמת מדין גם הלוויים לוחמים, ואילו במרגלים לא שיתף משה את שבט לוי? אלא ודאי יש לומר, שבימי משה היתה זאת מלחמת כיבוש הארץ, וכיון שהלוויים לא לקחו חלק בארץ- גם לא השתתפו בכיבוש הארץ, משא"כ מלחמת מצוה של נקמת מדין, שבה גם שבט לוי השתתף, כי גם שבט לוי מחוייב במלחמה כמו כל ישראל, רק לא מחוייב בכיבוש הארץ. וכך נסביר גם ברמב"ם זה, שודאי שבמלחמת עמלק²⁴² והצר הבא עלינו גם שבט לוי ובכללם כל ירא ה' משתתפים במלחמה כשאר ישראל, וראיה ממלחמת מדין²⁴³.

אם כן, אין ראיה כלל מדברי הרמב"ם ששבט לוי או תלמידי החכמים פטורים מיציאה למלחמה, וכ"כ הרד"ק עה"פ: "ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבציאל הוא הכה את שני אריאל מואב..."²⁴⁴, וז"ל:

"ואע"פ שהיה בניהו כהן, ואסור להטמא למתים, להלחם באויבי ה' הוא מצוה, כשציוה הקב"ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל, וכן צוה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם

²⁴² עיין לעיל הערה 20, בשם הרב סולוביצ'יק.

²⁴³ כ"כ הרב יהודה גרשוני, במאמרו 'מלחמת רשות ומלחמת מצוה', 'תורה שבעל פה' כרך יג. וכעין זה כתב הרב עובדיה יוסף שליט"א ('יביע אומר' ח"ח- או"ח סי' נד, ס"ד): "...אולם הנה כיוצא בזה מצינו בברכות (כ:), אמר ליה רבינא לרבא, נשים בברכת המזון מדאורייתא או מדרבנן, ופירש רש"י, 'משום דכתיב וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, והארץ לא ניתנה לנקבות להתחלק... וכתבו על זה התוספות, ותימה דאם כן הכהנים והלוויים נמי תבעי, שהרי לא נטלו חלק בארץ... ועוד יש לומר, שאף על פי שלא נתחייבו הכהנים והלוויים להלחם בכיבוש ארץ ישראל, חייבים להשתתף במלחמת עמלק ככל ישראל, וכמו שמצינו בספרי (פרשת מטות) במלחמת מדין, שאמרו שם, אמר רבי עקיבא, אלף למטה אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא, מה תלמוד לומר לכל מטות ישראל תשלחו לצבא, להביא שבטו של לוי. וכתב הגאון רבי דוד פארדו בספרי דבי רב (דף קס, ע"ד) שאף על פי שהיו פטורים משאר מלחמות, מכל מקום נתחייבו במלחמת מדין לנקום נקמת ה' במדין. ע"ש. והכא נמי במלחמת עמלק, שנשבע ה' למחות זכרו של עמלק, אף כהנים ולוויים חייבים במלחמת עמלק. ומיהו גירסת הגר"א בספרי "להוציא" שבט לוי... וכן כתב בשו"ת דברי יששכר (אהע"ז סי' קמט, דף קיד ע"ד), שכתב ליישב קושית התוספות הנ"ל, דסבירא ליה לרש"י שכהנים ולוויים אף שלא נטלו חלק בארץ, מכל מקום היו בכלל כיבוש הארץ, שהיו בני מלחמה, וגם פינחס שהיה כהן הרג את בלעם, ובניהו בן יהוידע היה שר הצבא, וכל מלכי בית חשמונאי נלחמו עם אויבי ישראל, אבל נשים לא היו בכיבוש כללי. עכ"ל.

²⁴⁴ שמואל ב, פכ"ג פס' כ.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ישראל למלחמה. והנה פנחם טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי, וכן הלך למלחמה עם ישראל".

כלומר, במלחמת מצוה ברור ופשוט שגם הכהנים בני שבט לוי יוצאים למלחמה, וממילא ניתן לומר עוד, שכל דברי הרמב"ם על פטור כהנים ות"ח ממלחמה הם אמורים רק במלחמת הרשות, אך במלחמת מצוה- "הכל יוצאין".

כדברינו, שדברי הרמב"ם אמורים על מלחמת רשות, אומר הגרי"ד הלוי (בנו של הגרי"ז): במסכת סוטה²⁴⁵, מונה הגמ' מספר אנשים שאינם חוזרים מהמלחמה, על אף שארסו אשה: "אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר ולנתין", כלומר- המארס אשה שפסולה לו- אינו חוזר מערכי המלחמה. ומבואר מכל מקום, שכהנים (ובכללם הכהן הגדול, כדברי הגמ') יוצאים למלחמה, ומדובר במלחמת הרשות, כי רק במלחמת הרשות קיים דין חזרה מערכי המלחמה, משא"כ במלחמת מצוה, וסותרים הדברים לכאורה לדברי הרמב"ם. וע"כ עונה הגרי"ד, וז"ל:

ונראה לומר בזה, דמש"כ הר"מ דשבט לוי לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, אין הכוונה שהם מופקעים כלל מיציאה למלחמה, דנראה דהיכא שצריכין להם בשעת המלחמה גם הם היו יוצאין, וכל עיקר כוונת הר"מ הוא שאין מוציאין אותן לכתחילה ליכנס למלחמה כשאר כל ישראל כיון שהם חיל ה' והובדלו לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכי ה' ומשפטיו, אך בודאי אם יהיו צריכים לכהנים בעריכת המלחמה גם הם היו יוצאים, וא"כ לק"מ מש"כ הר"מ דכה"ג שקידש אלמנה וכה"ד שקידש גרושה אינם חוזרים מעורכי המלחמה, כיון דבאמת אינם מופקעים כלל מיציאה למלחמה, וקמ"ל הכא דכיון שקידושיהן בעבירה לא קאי עלייהו הדין דחוזרין מעורכי מלחמה".

אם כן, כל דברי הרמב"ם על פטור כהנים הינו רק במלחמת הרשות, וגם בה- אם צריכים להם בשעת המלחמה גם הם יוצאים, כמאמר הגמ'. וממילא, גם דברי הרמב"ם על אותם שפרקו מעליהם עול

²⁴⁵ מג. ומובאים דבריו בחידושי הגרי"ז על סוטה.

החשבונות הרבים וכו', שפטורים מהשתתפות במלחמה- אינם אמורים אלא על מלחמת רשות, אך במלחמת מצוה גם עליהם מוטל החיוב לצאת למלחמה כשאר ישראל.

וכן כתב הרב קוק זצ"ל²⁴⁶, שאין שום פטור לשבט לוי מהשתתפות במלחמה:

"ונראה שאע"פ שאין שבט לוי עורכין מלחמה, היינו לעשות מלחמה פרטית כמו שאפשר שיזדמן ששבט אחד עושה מלחמה בשביל התנחלות שלו שימצא בזה. אבל, כשכל ישראל יוצאין למלחמה- מחוייבים גם הם לצאת למלחמה של כלל ישראל. זאת היא גם כן עבודת ה', שכל מי שהוא מיוחד יותר לעבודת הקודש, הוא שייך לה יותר משאר כל העם".

למדים אנו, שתלמידי חכמים וכל העוסקים בתורה ובעבודת הקודש, יותר שייכים ויותר ראויים שתיעשה מצוה עליונה זו של מלחמה באויבינו על ידם. וכן פירש רש"י על ציווי משה ליהושע: "קח לנו אנשים וצא הלחם בעמלק", "אנשים- צדיקים, וכן²⁴⁷ בחר לנו אנשים, וכן²⁴⁸ אנשים חכמים וידועים". וכדברי הגמ' בסוטה²⁴⁹ על הפסוק: "וישלח אותם משה אלף למטה לצבא", "אותם- אלו סנהדרין", ומוכח שאפילו הסנהדרין, ראשי העם- יוצאים למלחמה.

עפ"ד הרב זצ"ל, נראה שכך צריך לפרש את דברי הרמב"ם: "לא עורכין מלחמה כשאר ישראל"- הם כן עורכין מלחמה, אך שלא כשאר ישראל, שמפני מעלתם הם שייכים אליה "יותר משאר כל העם", וודאי שגם הם כובשים את הערים יחד עם כל ישראל²⁵⁰, רק מוזהרין

²⁴⁶ בכת"י בהערותיו על הרמב"ם, הובא בסוף 'שבת הארץ' הוצאת 'מכון התורה והארץ', וע"ע בביאור דבריו ביאבן ישראל' ג, סו"פ ג' ב"פרקי מבוא", ע"פ דברי ה'תורת משה', ושם בתחילת פ"ד.

²⁴⁷ שמות יז, ט.

²⁴⁸ דברים א, טו.

²⁴⁹ מג.

²⁵⁰ והרי כבר כתוב (דברי הימים א, יב, כד- כט): "וְאֵלֶּה מִסְפְּרֵי רְאֵשֵׁי הַחֲלוּץ לְצָבָא... מִן בְּנֵי הַלְוִי אֲרַבְעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת... וְהַיּוֹדֵעַ הַנְּגִיד לְאַהֲרֹן וְעִמּוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁבַע מֵאוֹת (וברש"י שם- כולם מבני אהרן הכהן)... וּמִבְּנֵי יִשְׁשַׁכָּר יוֹדְעֵי בִינָה לְעֵתִים לְדַעַת מֵהַ יַעֲשֶׂה וְיִשְׁרָאֵל רְאֵשֵׁיהֶם מְאֹתִים וְכָל אַחֵיהֶם עַל פִּיהֶם". אם כן מוכח שגם בני לוי והכהנים משתתפים במלחמה. וגם בחלוציה! ואולי ניתן לדחות זאת ולומר שאכן שבט לוי פטור מהשתתפות במלחמה, אך אם רוצה הרשות בידו (וכן עיין עוד באריכות

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

שלא יטלו חלק בביזה ונחלה בארץ, וכפי שממשיך הרמב"ם ואומר:
"אלא הם חיל ה', שנאמר ברוך ה' חילו"²⁵¹, וברש"י שם פירש:

"מחץ מתנים קמיו...דבר אחר, ראה שעתידין חשמונאי ובניו
להלחם עם היוונים, והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים, י"ב בני
חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות, לכך נאמר 'ברך ה' חילו
ופועל ידיו תרצה'".

הרי למדים אנו, שהרמב"ם השתמש גבי הלויים דווקא בלשון זו:
"חיל ה'", מכח הפסוק האמור גבי בני לוי: "ברך ה' חילו", ובכוונת
הפסוק (כפי שכתב רש"י) לחיל הצבא ממש. וזוהי אם כן כוונת
הרמב"ם, שהלויים "חיל ה'", חילו-צבאו ממש, וזה נמשך מ"האומר
לאביו ולאימו..."²⁵², האמור על מלחמת שבט לוי בעובדי העגל (וכפי
שמפרש רש"י שם: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו - כשחטאו בעגל
ואמרתי מי להי אלי, נאספו אלי כל בני לוי, וצויתים להרוג את אבי
אמו והוא מישראל, או את אחיו מאמו, או את בן בתו, וכן
עשו...ומשנאיו מן יקומון- מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה),
שהיא מלחמה ממש, ומוכח שגם שבט לוי שותף ושייך למלחמה!
ההשלכה היחידה להיותם שבט לוי היא שלא נוחלים ממוניות, ולא
זוכים לעצמם בכוח גופם- ממוניות, והוא ברוך הוא זוכה להם. וע"ז
מביא הרמב"ם בסוף דבריו: "ויזכה לו כמו שזכה לכהנים ללויים,
הרי דוד ע"ה אומר- ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי", ודוד
עצמו כמפורש בכתובים נלחם מלחמות ה'!

ונמצא שהיותם במלחמות כל ישראל, לא כשאר כל ישראל- היא
התמצית המסוללת של כל המלחמה, והיא הקב חומטין המרום ע"י
מסירות נפשם בפועל במלחמה את כל שאר שבטי ישראל הלוחמים-
ללחום לשמה, לשם כיבוש הארץ, ולא לשם איזה דבר אחר הנמשך
מכך, ממש כמו הלויים²⁵³.

ב'ברכי יוסף אבהע"ז ס"ו א"ו, וברש"י קידושין כא: על "כהן מהו ביפת תואר", ומוכח
שמותר להם להתנדב).

²⁵¹ דברים לג, יא.

²⁵² שם ט.

²⁵³ כ"ז בשם הרב יעקב לבנון שליט"א.

סיכום

במאמר זה ביררנו בתחילה את החובה ההלכתית לשרת בצבא, חובה המבוססת על שתי מצוות גדולות:

הראשונה: "עזרת ישראל מיד צר", שהיא מתחילה מהחיוב הפשוט להציל כל יהודי שנמצא בסכנה, מדין "לא תעמוד על דם רעך". אמנם, עם כל החשיבות להציל יהודי הנמצא בסכנה- מכל מקום אינה במקום סכנה למציל, כפי שאומרת התורה "וחי בהם". אך בהצלת ציבור, בה אנו דנים- נפסק שמוטלת החובה להצילו, גם במקום סכנה למציל²⁵⁴. על אחת כמה וכמה כשמדובר בהצלת כלל ישראל, שזו מצוה ומחוייבים לקיימה על אף הסכנה שכרוכה בדבר²⁵⁵. עוד סברא ראינו ביציאה למלחמה על אף הסכנה שבדבר, שכיון שיש חיוב מהתורה לצאת למלחמה עם אויבנו, ממילא גם בשעת סכנה יש חיוב לצאת, כי בסתם מלחמה יש סכנה²⁵⁶. וכן ראינו, שמצות "עזרת ישראל מיד צר" נכללת במצות כיבוש הארץ, משום שכיבושה אינה רק על ידי סיפוח שטחיה המובטחים לבעלותנו, אלא גם שמירתה והגנתה ויישובה, וכדברי הרמב"ן²⁵⁷. והוספנו, שביציאה למלחמת מצוה אין צורך לשאול רשות בי"ד, ובנוגע לצורך במלך- ראינו בדברי הרב זצ"ל²⁵⁸, שבימינו שאין מלך ניתנות סמכויותיו לכוח השלטון שבאותו הזמן- הציבור, הממשלה הנשיא וכיוצא באלו.

השנייה: כפי שמרחיב הרמב"ן- מצוות כיבוש הארץ, המבוססת על הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה, והתנחלתם את הארץ", והיא מצוה השקולה כנגד כל המצוות²⁵⁹. וביררנו את דעת הרמב"ם, שודאי שגם הוא סובר שהיא מצוה, והסברנו מדוע אם כן לא מנאה במניין המצוות. בזה, אם כן, סיכמנו את החלק הראשון של מאמרנו, בו כאמור ביררנו את החובה ההלכתית לשרת בצבא. **בחלק השני עסקנו בבירור**

²⁵⁴ עיין שו"ע או"ח שכט ו.

²⁵⁵ ע"פ 'משפט כהן' קמג.

²⁵⁶ ע"פ דברי הימנחת חינוך'.

²⁵⁷ הוספות לספר המצוות, מצות עשה ד, וכן ראינו במאירי.

²⁵⁸ 'משפט כהן' קמד.

²⁵⁹ ספרי ראה נג.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

שייכותם של תלמידי החכמים לצבא, שלא זו בלבד שתלמידי חכמים נדרשים להיות שותפים במלחמה יחד עם כל אחיהם בני ישראל, אלא יותר ראוי שדווקא הם יעסקו במצוה זו, כדברי הרמב"ם: "כשעושין דברים האלו אין עושין אותן...אלא ע"י גדולי ישראל וחכמיהם", מתוך תורתם וגדולתם הרוחנית, וכלל אין זה בא בסתירה לתורתם והתגדלותם. וכפי שהבאנו בשם הרב קוק זצ"ל על מצות המלחמה: **"זאת היא גם כן עבודת ה', שכל מי שהוא מיוחד יותר לעבודת הקודש, הוא שייך לה יותר משאר כל העם"**. התחלנו מימי הדורות הראשונים שעסקו במצוה עליונה זו מתוך תורתם, ללא סתירה לגדולתם הרוחנית. המשכנו דרך בירור המעבר בין הגלות, בה לא היה שייך לעסוק בסוגיות לאומיות, אל הגאולה, בה זוכים אנו לשיבתנו לארצנו, ומתוכה אט אט להתחדשות כל הנשכחות לנו במהלך שנות הגלות, שזה כולל עיסוק רחב ועמוק יותר בכל מקצועות התורה (לעומת הגלות, ש"מיום שגלו ישראל אין לך ביטול תורה גדול מזה", ו"מלכה ושריה בגוים אין תורה"), ושיבתנו לחיות כעם עם חיים לאומיים, הכוללים מלכות וצבא, התיישבות וכלכלה, ולא עוד כאוסף יחידים העוסקים במצוות בבחינת "הציבי לך ציונים". "נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה". וסיימנו בבירור המקורות העוסקים בסוגיא זו, כגון "ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה", "תורה מגנא ומצלא", ובירור דברי הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל.

אם כן, לענ"ד, מכוח כל האמור לעיל, נראה פשוט לומר שמלחמותינו שלנו מלחמות מצוה הן, ועל כן מוטלת החובה ההלכתית על כל איש ישראלי²⁶⁰ להשתתף בהן, ולהלחם בפועל כנגד אויבינו חורשי רעתנו עד השמדם²⁶¹. בחיוב זה נכללים, כפי שאמרנו, גם כהנים ולויים, וגם תלמידי חכמים, וכן כותב 'אור החיים'²⁶²:

²⁶⁰ וכדברי ה'חתם סופר' בפרשת שופטים: "...כי לעוצם הבטחון אין מעצור להושיע ברב או במעט, אלא על כל איש מישראל מוטל המצוה ללחום מלחמות ה', ובזכות זה המצוה עצמה יושיע ה'..."

²⁶¹ "...אולם הכוונה כי גם בהיות ישראל שרויים על אדמתם, כאשר תבוא ההנהגה בהסתר והצנע כשלחו הברכה במעשה ידיהם, ויפעלו גבורות במלחמותיהם בפועל כפס ממש, כאשר היה הענין במלחמותיו של דוד המלך ע"ה, כי אז יהיה יותר נעלה על מלחמתו של חזקיה, שהיה ע"י מלאך ה' לבדו ולא חלו בה ידיים" (ינחלת דוד' ח"ב, ת, א).

²⁶² שמות יז, ט.

"נתחכם משה כשהכיר העוון שהוא לצד ביטול מלחמת התורה, אמר אין ראוי לצאת למלחמה אלא יהושע, שנאמר עליו 'לא ימוש מתוך האוהל' בעסק התורה, ואמר לו שיבחר כיוצא בו, ובזה יתגבר עליו, וכן היה".
 וכדברי הייד אליהו,²⁶³ שהבאנו לעיל:

"והנה בענין עמשא בסנהדרין שם, לא זכיתי להבין כלל, דהא אם נאמר שאין לבטל דברי תורה למלחמת מצוה, לא יתכן כלל לעשות מלחמה לעולם, בזמן שישראל מקיימין התורה ללמוד תמיד, והא אמר בסו"פ משוח מלחמה, שאפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאין למלחמת מצוה, כי אין נקי כמו גבי אסא, ודוק...ובודאי שעשו אברהם ואסא כדין, ומפני שהיה מלחמת מצווה הותר לבטל תלמוד תורה, דלמלחמה הוצרכו אנשים צדיקים שאינם מתיראים מעבירות שבידם, ומצינו שהלכו למלחמה תלמידי חכמים הרבה, כמו שמבואר בפסוקים הרבה".

וכן לימדונו רבותינו שוב ושוב, שאין לתלמיד חכם שום פטור משירות צבאי, אלא רק דיחוי למספר שנים, כפי הצורך האישי של כל אחד.²⁶⁴
 דחייה הנובעת מהאחריות הגדולה שיש לנו על בניין התורה והרוח בעם ישראל, ובדחייה זו יוכלו אנשי הרוח שבאומה לגדול בשנותיהן הראשונות בתורה ואמונה,²⁶⁵ הכל כך חשובים ונדרשים לעם ישראל

²⁶³ לגאון ר' אליהו ראגאלער זצ"ל מקאליש, בחלק הפסקים, סי' מא, כז, א.

²⁶⁴ ובזה כל אחד צריך להיוועץ ברבו, וכן אמר הרצי"ה (גדול שימושה עמ' 59): "כאשר הננו כעת במצב של מלחמת מצוה וחיוב פקוח נפשות ישראל שבא"י ובכלל, כולם מחוייבים...ופרטיות הסידורים האישיים מבוררים גם בהבחנה של העומדים בראש מערכת צבאנו ביחס אל בני הישיבה האמיתיים...שבאמת מאוד מעריכים את ערכם הרוחני התרבותי החשוב גם בצבא".

²⁶⁵ **הרב צבי יהודה זצ"ל** אמר וכתב דברים מפורשים בעניין זה (עיין במאמרו 'למצות הארץ', לנתיבות ישראל א. ובחוברת 'צבא וישיבה' מלוקטים מרבית דבריו), ונביא להלן מספר ציטוטים מדבריו: "יש צורך באנשי צבא ונשק, ולא פחות מזה יש להרבות באנשי תורה ואמונה, על יסוד הסכם וסידור יפה בין הצבא והישיבה, מתוך הבנה שבגיל צעיר יש צורך להגדיל תורה והאדירה. כשם שאנו נאמנים למדינה ולצבא, כך אנשי הצבא מעריכים את תורתנו ואמונתנו. אין לנו שום פטור מן הצבא, אלא שתי המצות חלות עלינו גם יחד: להתגדל בתורה ולשרת בצבא כדי להציל מיד צר. אבל לפי מצבנו, יש מקום לדחיה של מספר שנים, כדי שנוכל לשבת ללמוד ו"לחטוף" תורה עד כמה שאפשר כדי להתגדל בה..." (שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 414). וגם אם המדינה מצידה פוטרת- בכ"ז נשאר החיוב ההלכתי להשתתף במלחמה, וכ"כ הרב שלמה אבינר בספרו 'חיי עולם' (עמ' 372): "מה ששאלת- אם המדינה מאפשרת פטור תלמידי ישיבה לצה"ל אז ממילא הם פטורים- לא כן הוא, כי החובה להתגייס אינה מתחילה

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בכלל, ולדורנו במיוחד, דור צמא תורה ודעת אלוקים, ובכך יתרמו לאומה כולה בתורתם. ולאחר שהתבססה מדרגתם כת"ח בנויים במידות ותורה- יכולים הם להשתתף בצבא ישראל, ולהכשיר עצמם

מהמדינה, אלא מרבש"ע, שאין אדם פטור מן המצווה הגדולה של כיבוש הארץ ושל הצלת כלל ישראל מאויביו". וכל מה שאמר הרב צבי יהודה, שכעניינים אלו שר הביטחון הוא הפוסק, ו"הלכה כשר הביטחון"- אין זה לעניין פטור מוחלט, כי אין בכוחו לפטור אותנו ממצוה, אלא רק לפטור זמני, לעת עתה, "ואם במידה מיוחדת ומצומצמת הם הסכימו שלא ללחוץ על אלה שתורתם אומנותם, אפשר להאמין להם ולסמוך עליהם... בזה הלכה כשר הביטחון, והוא ה'פרופסור לענייני צבא ומלחמה'. הוא סובר שאינו נחוץ כיום שבחורי ישיבה, אשר תורתם אומנותם, ילכו לצבא, ע"כ יש אפשרות של דחיה. באסיפה משותפת שהתקיימה עם שלטונות הצבא ביחס לפטור תלמידי ישיבה, אמרתי "אין פטור! אנו לא מנותקים מכלל ישראל... ואיננו משתמטים אלא דוחים... יש להבין בדעה ישרה שללימוד תורה יש ערך במובן הלאומי, והוא אינו פירוד וניתוק, ומשום כך יש מקום לדחיה... אני מסתייג ונסלד מהביטוי "פטור". אין פטור ואין פטורים, אלא יש מתן אפשרות לגדול בתורה במשך כמה זמן... עד כמה שאני מסור לצבא, בכל אופן יש תלמידים שאני מעכב כמה שנים... בין כובשי הכותל, ירושלים, רמת הגולן וקבר רחל, היו מגדולי הישיבה, הקשורים בה וחוזרים אליה... בחורים צעירים אני מעכב, לא כן לגבי בחורים מבוגרים, מבוגרים בשנים ומבוגרים ברוח" (מתוך 'צבא וישיבה'). "עם שכלול מערכתנו הצבאית, בשם ה' אלהי צבאות ישראל, במצב המלחמה הזאת, על ארץ חיינו וחרות עולמנו, שהוטלה והוכרזה עלינו, בפקודת מצותו וסבוב סבותיו, מופיע שכלולה של צורת תקומתנו, לא זו בלבד עם הספר, כפי התאור הגלותי שנתן לנו מאת גויי המדברות, אלא בתור עם ד' עם הקודש, בעל התורה האלוהית הנטועה בתוכו, אשר הספר והסיף ירדו כרוכים מן השמים לברכה נשגבה ולתפארת נצח לו ולעולם כולו, אשר אנשי הסיף אינם יכולים להיות תלושים ופטורים מן הספר, שהוא עוז חיינו ואורך ימינו, ואנשי הספר אינם יכולים להיות תלושים ופטורים מן הסיף, כשהוא מחויב ממקור חיים וקודש זה עצמו" (לנתיבות ישראל א, "אל משמר העם הישראלי").

כמו כן, רבים הסיפורים המלמדים על גודל אהבתו של הרב צבי יהודה לצבא ישראל וחילולו, ונביא להלן מספר סיפורים מיוחדים, בבחינת "מעשה אבות סימן לבנים", ו"שיחותן של תלמידי חכמים צריכה לימוד": הרצ"ה השתתף במצעד צה"ל, והזכיר את פירוש הר"ן עה"פ "ואמרת כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", שהוא הדרכה חיובית לומר כן, מתוך "כי ה' אלוהיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל". וכן אמר: "אלה ברכב ואלה בסוסים, ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר"- ברכב ובסוסים. כאשר עברו חיילים- הוא היה מוחא להם כפיים. וכן, תלמיד שהיה בחופשה משירות המילואים התיישב על יד הרצ"ה בעת שהעביר שיעור. במשך כל הזמן, הרב צבי יהודה הניח את ידו על זרועו של אותו תלמיד. בסוף השיעור, תלמיד אחד שאל לפשר הדבר. השיב לו הרב צבי יהודה: פשוט, הוא היה לבוש בבגדי צה"ל ונגעתי כל הזמן בקדושה. במלחמת השחרור, הרב צבי יהודה לא היה חייל, עקב גילו, אבל השתתף בבניין הביצורים שבירושלים, ובשאר הזמן המשיך ללמוד בישיבה הישנה בחדר הקטן של אביו. כאשר תלמיד היה יוצא לשירות מילואים ובא להיפרד מהרצ"ה, היה רגיל לומר: "לכו עבדו את ה' אלוהיכם ואת עמו ישראל", ואמר ע"ז בשם אביו שעבודת עמ"י, היא עצמה עבודת ה', וכתוב: "עבדו את ה' בשמחה". מעשה בתלמיד שהגיע אליו בשעת בוקר מוקדמת ביום גיוסו לצבא, התלמיד ששימש את הרב באותו היום העירו והודיעו כי ישנו תלמיד שבא לקבל את ברכתו בטרם גיוסו. הרב צב"י קם בזריזות מופלאה ובשמחה אין קץ, בירך ברכות השחר, שתה במהירות את כוס התה אותו נהג לשתות כל בוקר לקיים מצות כיבוד אביו שציוה עליו כן, ואז נכנס התלמיד אל החדר. הרב צב"י קיבלו בהתרגשות מיוחדת עד כי רעד עבר בעצמות התלמיד. נשקו הרב צבי יהודה ברכו ואמצו, ואף יצא אל מחוץ לביתו ללוותו ואמר שיש לשים לנגד העיניים את הפסוק שבדברי הימים "מי בכס מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל".

להשתתפות במלחמות ישראל אם יהיו, כשאר אחיהם בית ישראל, ובגרותם תביא תועלת רבה לצבא. וכשגומרים הכשרה בסיסית זו- ישובו ויחזרו לעיסוק בתורה בהתמדה ושקידה ככל יכולתם, וודאי יעזרו מן השמים להגדיל התורה ולהאדירה, ובכוחה בעז"ה ינצח ישראל במלחמותיו²⁶⁶. "צבא אידיאלי הוא צבא של גדולי תורה"²⁶⁷. ואמנם, כל זה ששייכת דחייה הוא רק כשאין מלחמה בפתח, אך אם קיימת מלחמה בהווה- ודאי וודאי שכל מי שזקוקים לו מחוייב שלא לעמוד על דם ישראל חלילה, ולצאת ולהלחם ללא שום עיכובים וספקות, וכפסק הרמב"ם שהבאנו לעיל²⁶⁸.

לקראת סיום, נביא את דבריו של ר' ירוחם לייבוביץ זצ"ל²⁶⁹, שכן הוא העניין בסוד ארץ ישראל - שהיא מעיקריה ויסודותיה של כל התורה כולה- שא"י אינה נקנית אלא במסירות נפש, ואינה מתקיימת אלא כשממיתים עליה. ואם אין חפצים בה עד כדי מסירות נפש ממש, אם צריך- הרי הם חוטאים כלפי עצם הארץ. ולכן כשאמרו ישראל: 'למה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז'²⁷⁰, גילתה לנו התורה כי פחדם זה בא מ"וימאסו בארץ חמדה"²⁷¹. כי החומד את ארץ ישראל בכל ליבו אין פחד נגד עיניו, כי

²⁶⁶ "חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות" (סנהדרין צד:), כי לימוד התורה, כפי שהרחבנו לעיל בגוף המאמר, מוליד גבורה רוחנית גדולה בקרב האומה, שבכוחה להוסיף בגבורתנו הצבאית כנגד אויבינו, ומכוח כל השנים שעסקו בתורה הלכו למלחמה ונצחו. וחזקיהו עצמו לא נמנע מלעסוק במלחמות (עיי' מלכים ב, יח. דברי הימים ב, לב) וכן אומרת הגמ' (שם מט.): "אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה", כלומר- יואב ניצח במלחמותיו בזכות לימוד התורה של דוד, ואין זה שולל את מלחמותיו של דוד עצמו, וכשהיה צורך בדוד והיה ביכולתו להלחם- אכן היה חלוץ בשדה המלחמה. וכן הוא מאמר ר' יהושע בן לוי: "מאי דכתיב (תהלים קכ"ב): 'עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים'? מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה (מכות דף י עמוד א)". מקורות אלו נאמרים במובן כללי, שכאשר יש בעם ישראל לומדי תורה, בזכותם עם ישראל מנצח במלחמות, אך לא במובן הפרטי, שאדם שלומד תורה יהיה פטור ממצות המלחמה.

וכ"כ **הרב קוק זצ"ל** (אורות התורה ב, ד): "כל מה שמתרבה אור התורה, ועמה חבתה וכבודה, בלב אחד מישראל, הרי הכוח היסודי של האומה מתחזק ומתאמץ...". "שקידת התורה מציירת יפה בנשמה את התכונה הישראלית וצורתה המיוחדת, ובזה היא ממלאת את האומה חיים, כשימצאו בכללותה שוקדים רבים..." (שם ו, יב).

²⁶⁷ 'חיי עולם' לרב שלמה אבינר.

²⁶⁸ ה' שבת פ"ב ה"ג. וע"ע בשו"ע או"ח סימן שכח, ומשנ"ב שם ס"ק ו.

²⁶⁹ כיהן כמשגיח ישיבת מיר, בספרו 'דעת תורה' במדבר עמ' קכד.

²⁷⁰ במדבר יד, ג.

²⁷¹ תהלים קו, כד.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מסוד הארץ הוא מסירות נפש ממש, גם להרג עליה. יהושע וכלב לא פחדו כלל, כלום לא עמד לפניהם, האמינו וגם בטחו, כי ארץ חמדה היא? חטא מאיסה בארץ הוא חטא בכל מתנת הארץ. כעת מובן המשך הכתוב: 'וישא ידו להם להפיל אותם במדבר' - באין מסירות נפש אובדים את הארץ, וזה אינו עניין של עונש כשאר עונשים על עבירה שעושים, אלא זה חטא וחיסרון בעיקר מתנת הארץ. וכן כתב 'אור החיים'²⁷²: "ואומרו 'רב ועצום', פירוש - כי באמצעות היותם עם אחד ומיוחד, הגם שיהיו מעטים בערך שאר האומות, יחשבו לרבים ועצומים מהם לצד שהם כל אחד נותן נפשו על אחיו, וזה ידוע ליודעי ערך מלחמה".

צריכים אנו להיות מלאי שמחת אין קץ על שזכינו ונולדנו לעם סגולה זה, ובמיוחד בדורנו הנפלא, דור הקוממיות, המלא במסירות נפש עצומה על ארצו, "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא",

"כי האומה הזאת היא אומה של אריות, כלם גבורים, בין לפי טבעם בין מפני השכינה ששורה עליהם. ומהו טבעם של אריות, שלפעמים כורעים ושוכבים ונראים כחלשים, אבל לבסוף קמים בפתע פתאום וטורפים והורגים ואוכלים את הצדים אותם. כך ישראל הם נראים ככורעים ושוכבים בזמן הגלות, אבל לבסוף בזמן הגאולה, והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר וטרף ורמס ואין מציל, וז"ש: 'כרע רבין כארי וכלביא מי יקימנו'²⁷³."

תפילה לסיום

כיון שמקובלנו מרבתינו ז"ל שחותמים בשלום²⁷⁴, ו"גדול שלום שכל הברכות וטובות ונחמות שהקב"ה מביאן על ישראל חותמין בשלום", נסיים בתפילה לצורנו וגואלנו, שנזכה לחיות חיי קידוש השם, מתוך

²⁷² שמות א, ט.

²⁷³ ספר 'שבטי יה', ביאור ספר במדבר לרבי משה דוד וואלי, פר' בלק, עמ' רנו.

²⁷⁴ ויקרא רבא פרשה ט.

תורה ואמונה בה' אלוקינו ובישראל עמו, ונזכה לחזות עין בעין במהרה בהתקיימות הנבואה:

"וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב, ולא ילמדו עוד מלחמה",
 "אז תרבה המנוחה והשלום בעולם לישראל שהם עם מיוחד ונקראים שולמית, שנאמר: 'שובי שובי השולמית', ויזבחו לשם המיוחד יתעלה שנקרא שלום, שנאמר: 'ויקרא לו ה' שלום', ויקריבו העולות והשלמים בעיר שנקראת שלום, שנאמר: 'ויבא יעקב שלם', ויזכו לשלמות הגוף והנפש בקיום התורה שכלה שלום, שכן אמר שלמה ע"ה: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". ו"גדול שלום שכשמלך המשיח בא אינו פותח אלא בשלום שנאמר 'מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום' "²⁷⁵.

למען ציון לא אֶחֶשָׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט עַד יֵצֵא כְּנֶגְהָ צְדָקָה וַיְשׁוּעָתָה

כְּלַפִּיד יַבְעֵר:

וְרָאוּ גוֹיִם צְדָקָתְךָ וְכָל מַלְכִים כְּבוֹדְךָ וְקָרָא לְךָ שֵׁם חֲדָשׁ אֲשֶׁר פִּי ד' יִקְבְּנוּ:

וְהָיִיתָ עֶטְרַת תְּפָאֶרֶת בְּיַד ד' וְצִנִּיף מְלוֹכָה בְּכַף אֱלֹהֶיךָ:

לֹא יֵאמָר לְךָ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצְךָ לֹא יֵאמָר עוֹד שְׁמִמָּה כִּי לְךָ יִקְרָא חֶפְצִי בָּהּ

וּלְאַרְצְךָ בְּעוֹלָה כִּי חֶפֶץ ד' בְּךָ וְאַרְצְךָ תִּבְעַל:

כִּי יִבְעַל בַּחֹר בְּתוֹלָה יִבְעֵלוֹךְ בְּנִיךָ וּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל פְּלֵה יִשִּׁישׁ עֲלֶיךָ אֱלֹהֶיךָ:

עַל חוֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם הִפְקַדְתִּי שְׁמֵרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תִּמְיֵד לֹא יִחָשׂוּ

הַמִּזְפְּרִים אֶת ד' אֵל דְּמִי לְכֶם:

וְאַל תִּתְּנוּ דְּמִי לוֹ עַד יִכּוֹנֵן וְעַד יִשִּׂים אֶת יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בְּאַרְצְךָ: ²⁷⁶

במהרה בימינו, אמן.

²⁷⁵ שם.

²⁷⁶ ישעיה פרק סב.

לחגימה בשבת ברור הסוגיה 'נוכרים שצרו על עיירות ישראל יוצאים אפילו בשבת'.

ישי נאמן

א. מבוא:

ב. מקור הסוגיה:

ג. הוכחת הגמרא ממעשה קעילה.

ד. טעם היתר עיר הסמוכה לספר.

ה. שיטת הרמב"ם בסוגיה:

ו. פסק השולחן ערוך.

ז. שיטת רבנו חננאל בביאור עיר הסמוכה לספר.

ח. שיטת רש"י בעיר הסמוכה לספר.

ט. היתר כיבוי דליקה בשבת הזמן הזה.

י. ערי ישראל הסמוכים לספר בזמן הזה.

יא. החזרת שטחי ארץ ישראל על פי סוגיתנו.

א. מבוא:

בימינו מתעוררת סוגית "נוכרים שצרו על עיירות ישראל" הרבה יותר מאשר בעבר. בעבר הדיון היה במציאות אשר יהודים חיו בגולה בין העכו"ם, וכל היתר הלחימה בשבת היה משום פיקוח נפש. ברוב רחמיו החזירנו ה' יתברך לארצנו והסוגיה התעוררה מחדש בארץ ישראל שיש בה טעם שונה להיתר הלחימה. דלא רק משום סכנת נפשות אלא אף משום כיבוש ארץ ישראל התירו לצאת ולהילחם בשבת כמו שיתבאר בהמשך. בדברי אין משום הכרעה, כלל, וכלל איני ראוי לכך, ואיני רשאי. אך יש בהם מעט לחידודי מילתא בעלמא, לביאור וליבון מתוך דברי רבותינו הראשונים והאחרונים.

ב. מקור הסוגיה:

הגמרא במסכת עירובין²⁷⁷:

"אמר רב יהודה אמר רב: נכרים שצרו על עיירות ישראל – אין

---

277 הגמרא במסכת עירובין דף מה עמוד א'.

יוצאים עליהם בכלי זינגן, ואין מחלליו עליהן את השבת. תניא נמי הכי: נכרים שצרו וכו'. במה דברים אמורים – כשבאו על עסקי ממון. אבל באו על עסקי נפשות – יוצאין עליהן בכלי זינגן, ומחללין עליהן את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש – יוצאין עליהן בכלי זינגן, ומחללין עליהן את השבת. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא. ותרגומא – נהרדעא. דרש רבי דוסתאי דמן בירי: מאי דכתיב ויגדו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שמים את הגרנות. תנא: קעילה עיר הסמוכה לספר הייתה, והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש. דכתיב והמה שמים את הגרנות, וכתיב וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה. מאי קמבעיא ליה? אילימא אי שרי אי אסור – הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים. אלא: אי מצלח אי לא מצלח. דיקא נמי, דכתיב לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה, שמע מינה".

ומשמע מהגמי שיש שני סוגי מלחמה, אחד כאשר באים הנוכרים על עסקי נפשות דאז פשוט שיוצאים עליהם בכול מקום ואפילו בשבת, וסוג שני כאשר באו הגויים על עסקי ממונות דכיוון שאין בכך פיקוח נפש בעירות המובלעות הילכך אין יוצאין עליהם תוך כדי חילול שבת, ובעירות הסמוכות לספר יוצאים אפילו בשבת ואפילו לא באו אלא על עסקי קש ותבן. וכן איתא בתלמוד ירושלמי²⁷⁸ וזה לשונו:

"תני גוים שבאו לעיירות הסמוכות לספר ליטול מהן אפילו תבן אפילו עצים יוצאין עליהן בזיין ומחזירין את הזיין למקומן באו לעיירות המובלעות אין יוצאין עליהן בזיין אלא אם כן באו לעסקי נפשות בראשונה היו מוליכין את הזיין לבית שהוא סמוך לחומה פעם אחת באו עליהן השונאין היו מדהקין ליטול את הזיין והרגו אילו מאילו יותר ממה שהרגו מהן השונאין התקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו" ע"כ. ואף על גב דשאני מלשון הבבלי, להלכתה נראה דאין הבדל.

278 בתלמוד ירושלמי מסכת עירובין פרק ד' הלכה ג'.

ג. הוכחת הגמרא ממעשה קעילה.

למד תלמודא דידן מדוד המלך ששאל באורים ותומים האם להילחם נגד הפלשתים הצרים על קעילה אם לא. פירש רש"י ששאלת דוד נשאלה לפי ששבת היה והסתפק אם מותר ללכת להציל את קעילה שהייתה עיר הסמוכה לספר ובאו עליה הפלשתים על עסקי קש ותבן דווקא ולא על נפשות. ודוחה הגמרא את ההוכחה משם, כיוון שאם משום איסור והיתר היה שואל את שמואל הרמתי. ומסקנת הגמ' שכל שאלתו לא הייתה אלא אם יצליח או לא, אך בכל מקרה רואים שיצא דוד להילחם בהם בשבת.

ומקשה תוס' איך ידענה דמעשה קעילה בשבת הוה שמשם דרש רבי דוסתאי שיוצאין להילחם אף בשבת? וזה לשונו תוס',²⁷⁹:

"וא"ת א"כ היכא דריש ר' דוסתאי דמחללין עליו השבת דילמא חול היה אי משום דמספקא ליה דכתיב וישאל דוד הא מסקינן אי מצלח אי לא מצלח ויש לומר דמוכחא מילתא מדקאמר נלחמים בקעילה דקרי ליה מלחמה ומסר דוד נפשיה עליה אע"פ שלא באו אלא על עסקי תבן וקש שמע מינה דמחללין עליה נמי את השבת." עכ"ל.

ומוכיח תוס' דאין הכי נמי לאו דווקא שבת היה אלא אפילו בחול ומשום שמסר עצמו למלחמה אף על פי שבאו רק על עסקי קש ותבן, והכניס עצמו לספק פיקוח נפש אזי נראה משם שמותר אף לחלל על זה את השבת. וקצת קשה לפירושו, שהרי כל הגמרא אשר דנה שלא יוצאים לעסקי ממון דווקא בשבת ולפי זה ביום חול יכול לצאת אף על פי שמכניס עצמו למקום סכנה ופיקוח נפש. ואם כן, ממילא הוכחת תוספות קשה, דאין ללמוד מהא דיצא על עסקי ממון וסיכן נפשו לגבי הלכות שבת להתיר, ויהיה אסור. והדר קושיית תוס' לדוכתיה מהיכי תיתי ליה דבשבת הייתה מלחמת קעילה. ואולי לכך תירוץ התוספות ראש²⁸⁰ בעירובין. וז"ל:

---

279 תוס' במסכת עירובין דף מה' עמוד א' ד"ה אי מצלח אי לא מצלח.
280 תוספות ראש עירובין דף מה' עמוד א' ד"ה וכן איתה בתוס' רבנו פרץ. עיי"ש.

"וי"ל דאפילו לא הי' שבת בא ר' דוסתאי להשמיענו דשרי לחלל שבת על עסקי תבן וקש מדקרי ליה מלחמה דכתיב נלחמים בקעילה, ורש"י פירש מדמסר נפשו דוד להצילם אלמא מחללין עליה את השבת. "עכ"ל.

אך עדיין קשה לפירוש רש"י שפירש דשבת היה. ויש לתרץ את רש"י על פי תירוצא קמא שבריטב"א²⁸¹ דכתב כך:

"וי"ל דדייק לה מיתורא דקרא דכתיב והמה שוסים את הגרנות דלמה לי למכתביה אלא ודאי לעניין שבת קמ"ל".

וכוונתו דלמה מציין הפסוק שהמה שוסים את הגרנות ולא כתב שהייתה מלחמה בסתמא כמו בכל המקמות? אלא ודאי בא הכתוב להשמיענו מכאן ששבת היה והחידוש שאע"פ שהפלשתים רק שוסים את הגרונות והוי רק עסקי קש ותבן אפילו הכי יצא עליהם דוד בשבת. ולפי"ז מיושבת שיטת רש"י דכתב דשבת היה.

ד. טעם היתר עיר הסמוכה לספר.

הנה מצינו עוד בגמרא מסכת שבת²⁸²:

"תנו רבנן: אין צריין על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת, ואם התחילו – אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: עד רדתה – אפילו בשבת."

וצריך עיון, איך התירו להמשיך להילחם בשבת במלחמת הרשות כל עוד אין מדובר בפיקוח נפש, הרי כמו שאין מתחילין לצור על עיר שלושה ימים לפני שבת, כך מסברא לא היו צריכים להמשיך. ונראה לפי מה שכתב הרא"ש בסימן ל"ח פ"א דשבת, דפסק דין זה והסמיך אליו את הגמרא בעירובין: "אמר רב יהודה אמר רב, גויים שבאו להילחם על ערי ישראל, אם על עסקי נפשות יוצאין, ואם על הממון אין מחללין, אלא אם הייתה סמוכה לספר". עכת"ד. ואולי נראה מדבריו דכיוון שהסמיך שתי הלכות אלו זו לזו, סבר דטעמם זהה. ואפשר לומר שטעמו שלא להחליש את ישראל בעיני הגויים, דכיוון

281 חידושי הריטב"א מסכת עירובין דף מה עמוד א'.

282 תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד א.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

שישראל צרו על עיר שלושה ימים לפני שבת ויפסיקו לשבת מיחזי כחולשה, ויכול להגיע לידי "ספק נפשות". וכן אם לא יצאו על עסקי קש ותבן העיר הסמוכה לספר, מיחזי כחולשה ויבואו למלחמה על ישראל, ויבואו לידי "ספק פיקוח נפש". כך נראה לענ"ד. וכל זה דווקא אם הטעם הוא משום דמיחזי כחולשה ויכול לגרור לספק פיקוח נפש.

אך מצינו עוד בסברות הראשונים, דלמה התיירו לחלל את השבת אף על עסקי קש ותבן, בעיירות הסמוכות לספר, משום שחוששים שיכבשו את עיירות הגבול, וממילא יהיה יותר קל לכבוש את שאר הערים. כפירוש רש"י שפירש בד"ה הסֶפֶר: עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול אומות העולם דיוצאין עליה אף בשבת, שחוששין שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ להיכבש לפניהם. עכת"ד, ומשמע מדבריו שאין מדובר משום חולשה אלא שמה יבואו לכבוש על ידי כך את הארץ כולה. וכן פירשו עוד מראשונים.

והוסיף האור זרוע²⁸³ שלא רק במקרה שבאו וכבר צרו על ערי ישראל, אלא אף אם עדיין לא באו ורק יש קול שרוצים לבוא, מותר להתכונן לזה אף על ידי חילול שבת וז"ל:

"מיהו בשפעמים יריאים ושומרים את העיר שמא אז מותר כההיא דפ' מי שהוציאנהו בעירובין דאמר רב יהודה אמר רב עכו"ם שצרו על עיירות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זינים ואין מחללין עליהן את השבת בד"א שבאו על עסקי ממון אבל באו על עסקי נפשות יוצאין עליהן בכלי זינים ומחללין עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר [אפי'] לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זינים ומחללין עליהן את השבת וטעמא דמילתא שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה ליכבש כל הארץ לפניהם כ"ש עתה שאנו דרים ביניהם שאפי' אם באו לשלול בעלמא שיוצאים עליהם בשבת בכלי זיין שכששוללים אז כמו כן הורגים ואין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אע"פ שלא באו עדיין

---

283 ספר אור זרוע ח"ב - הלכות שבת סימן פד ד"ה מתני'.

מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא
יבואו דאין מדקדקין בפקוח נפש" עכ"ל,

וכתב מפורש דטעם ההיתר שמא יכבשו את העיר ותהא הארץ נוחה
ליכבש בפניהם ולא רק משום דמיחזי כחולשא בעלמא. וכן נראה
בלשון הגמרא שהסיבה לא משום דמיחזא כחולשה אלא שמא יכבשו
את העיר דכך לשון הגמרא: "נכרים שצרו על עיירות ישראל", משמע
שממש צרו ויש חשש מלחמה. ואם כן צריך עיון, למה זה לא חשיב
כעסקי נפשות ממש או שבאמת יש לומר כדברי הריטב"א
בסוגיה: "עסקי ממון כעסקי נפשות דמי ויוצאין".

על כן נראה דחדא תירוצא הוא, שאם לא יצאו להגן על רכושם
בעיירות ספר, יש חשש גדול שהנכרים ינסו לכבוש את העיר ולכן אף
על פי שזה לא איום מידי אלא רק חשש לעתיד לבוא, נזהרים
ומחללין עליו את השבת. ואולי סיעתא לזה אפשר למצוא במסכת
סנהדרין דף טז' ע"ב דאמרינן שם לגבי עיר הנידחת "וסמוכה לספר -
אפילו אחת אין עושין. מאי טעמא - שמא ישמעו נכרים ויחריבו את
ארץ ישראל." וכי מה עניין הנוכרים לעיר הנידחת אלא כדפירשנו
שחוששים שישמעו הנוכרים ויראה בעיניהם כחולשת ישראל ויבאו
ע"י כך להילחם ולכבוש את הארץ. כנ"ל.

וכתב בספר הרוקח²⁸⁴ וזה לשונו :

"מעשה שצרו על עיר ווירמש חיילות גדולות בשבת והתרנו לכל
היהודים ליקח כלי זינים דאמרינן בפ' מי שהוציא אוחו (דף מה) אמר
רב יהודה אמר רב נוכרים שצרו על עיירות אין יוצאין עליהן בכלי
זינים ואין מחללין את השבת כשבאו על עסקי ממון אבל באו על
עסקי נפשות יוצאין ומחללין עליהן את השבת ובעיר הסמוכה
לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין
ומחללין את השבת ותנן כל היוצאין להרוג או ליהרג מותר לצאת
ולשוב בכלי זיין ועוד אם לא יעזרו היהודים את העירונים היו הורגין
עצמן הילכך מותר אפי' בכלי זינים" עכ"ל.

ורואים מדבריו שעזרו היהודים אף במקרה שיש נכרים שיכלו
להילחם כל עוד היה ספק נפשות בדבר, וזה סוף דבריו. וכן כתב האור

284 ספר הרוקח הלכות עירובין סימן קצ"ו.

זרוע²⁸⁵ על סוגיה דידן :

"מיכן התירו רבותינו לכבות דליקה בשבת מפני שאנו דרים בין העכו"ם וכשיש דליקה באים ושוללים והורגים ולא גרע מעיר הסמוכה לספר שמחללין עליה את השבת הילכך שרי כדפרי' בהלכות ערב שבת" עכ"ל.

ונראה שטעמו חוץ מחשש נפשות מידי יש גם חשש שיבואו לבזוז וכתוצאה מכך אף להרוג. ואף על פי שעכשיו אין חשש נפשות מידי אפילו הכי התירו לצאת להילחם בשבת, והוכחה לכך שלמד את הדין זה מעיר הסמוכה לספר דווקא ולא מכל עיר שבאו על עסקי נפשות. ולפי זה מובן למה יוצאים על עיר ספר אפילו שזה רק עסקי ממון.

ה. שיטת הרמב"ם בסוגיה:

הרמב"ם כתב, וזה לשונו הזהב²⁸⁶ :

"גוים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה, ובעיר הסמוכה לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ומצווה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת, וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא." עכ"ל

ומדבריו אנו לומדים על שלושה מצבים :

א. כאשר באו הנוכריים על עסקי ממון דווקא.

ב. כאשר באו סתם.

ג. כאשר באו הנוכריים על עסקי נפשות.

ואילו בגמי' לא מצינו אלא על עסקי ממון שאין יוצאין עליהם אלא

285 ספר אור זרוע ח"ב - הלכות עירובין סימן קמט.

286 רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כג.

עם סמוך לספר או כאשר באו הנוכריים על עסקי נפשות שיוצאין עליהם בכול מקום ואילו כאשר באו סתם לא מוזכר כלל דמחללין השבת על כך וקשה מניין למד זאת הרמב"ם שאפילו באו סתם יוצאים עליהם ומחללין את השבת?

וכתב הכסף משנה²⁸⁷ שאע"פ שלא הוזכר בגמ' דין צרו בסתם למד זאת הרמב"ם משום ספק נפשות שמקלים בו וכן כתב בב"י סי' שכט' בדעת הרמב"ם דמשום ספק נפשות התיר הרמב"ם לצאת אפילו בסתם, וכן פסק בטור²⁸⁸ וז"ל:

"עו"ג שצרו על עיירות של ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהם השבת באו על עסקי נפשות או אפי' סתם יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי ממון מחללין עליהם" ומשמע שיוציאם אף עם באו סתם.

ובלחם משנה²⁸⁹ כתב מקור שונה לרמב"ם דלמד מדיווק הגמ' וז"ל: "קשה מאין הוציאו רבינו. וי"ל דק"ל דיוקא אדיוקא על עסקי ממון [אין יוצאין] אבל סתמא יוצאין אימא סיפא על עסקי נפשות אין אבל סתמא לא ותירץ נעשה סתמא כעל עסקי נפשות ומכאן הוציאו רבינו"

ז"א שלמד מדיוק בדיברי הגמ' דכיוון שלא פירש לן מאי עבדינן בסתם אמרינן נעשה כמי שבאו על עסקי נפשות ומחללין עליהם את השבת, וראיתי בשו"ת ציץ אליעזר²⁹⁰ שאולי אפשר לאמר שגרסת הרמב"ם הוה כגרסת רבנו חננאל²⁹¹ בגמ' דגרס:

"אמר רב יהודה אמר רב גוים שצרו על עיירות של ישראל מחללין עליהן את השבת, ויוצאין עליהן בכלי זיין. תניא נמי הכי כן. במה דברים אמורים שבאו על עסקי נפשות אבל באו על עסקי ממון אין יוצאין עליהן בכלי זיין ואין מחללין עליהן את השבת." עכ"ל

287 כסף משנה הלכות שבת פרק ב הלכה כג.

288 טור אורח חיים סימן שכט.

289 לחם משנה הלכות שבת פרק ב הלכה כג.

290 בשו"ת ציץ אליעזר חלק ג' סי' ט.

291 שם.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ורואים מדבריו דבהא דסתמא הגמי ברישא דיוצאין, ורק אחר כך פירש לן דעל עסקי ממונות לא יוצאים בשבת, משמע שבסתם יוצאין ורק אם באו על עסקי ממון אין מחללים את השבת על כך ואם נאמר שזאת הייתה גרסת הרמב"ם בגמי פשוט מאיפה למד דין זה. וכן איתא בסמ"ג²⁹² בזה הלשון:

"תניא בפ' מי שהוציא אוהו גוים שצרו על עיירות ישראל אם ידוע שלא באו אלא על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת, ואם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה סתם או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת." עד כאן לשוננו. וניראה מדבריו דלא גרס בדיני נפשות "שלא באו אלא" ורק בדיני ממונות גרס כן משמע בפשטות שבסתם יוצאים אלא אם ידוע לנו ודאית דלא באו אלא אלא על עסקי ממון ובמקרה שלא ידוע ומסתפקים בכך לא משתהים ויוצאים אפילו מיד בשבת. ולפי זה ברור מאיפה מסיק הרמב"ם את הדין כאשר באו סתם. ועיי' עוד בשו"ת ציץ אליעזר סימן ט' שהאריך בזה ואין כאן מקום להאריך.

ו. פסק השולחן ערוך.

מרוך כתב בשולחנו הטהור²⁹³ וז"ל:

"עכו"ם שצרו על עיירות ישראל, אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהם את השבת; באו על עסקי נפשות, ואפי' סתם, יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת; ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת. ובהגה: ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבא (א"ז). "ובסע' ז' כתב: "יש מי שאומר שבזמן הזה אפי' באו על עסקי ממון מחללין, שאם לא יניחנו ישראל לשלול ולבוז ממונו יהרגנו, והוי עסקי נפשות (ומ"מ הכל לפי הענין)."

והיקשה עליו המגן אברהם²⁹⁴ על מה שכתב שאפילו על עסקי ממון מחללין, וז"ל:

292 סמ"ג עשין ס"ה.

293 שולחן ערוך אורח חיים סימן שכט סעיף ו' ז'.

294 מגן אברהם סימן שכט ס"ק ה.

"וצ"ע דיניחנו ליקח הממון ולא יחלל שבת ואפשר כיון דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו חיישי' שמא יעמוד אחד נגדם ויהרג ולכן מחללין אבל באדם יחיד יניח ליקח ממונו ולא יחלל שבת עיין מה שכתבתי סס"רמ"ח" עכ"ל.

וביאורו דאע"פ שאם יתנו רכושם ינצלו קיימא לן חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו וחיישינן שמה יעמוד אפילו אחד בעיר על ממונו ולא יניחם ליקח ממונו ויהרג, לכן מחללין את השבת. וכל זה דווקא ברבים אבל באדם יחיד יניחם ליקח ממונו ולא יחלל את השבת ח"ו. וניראה מהמ"א יסוד חשוב, שכאשר באים על עסקי ממון כיון שחוששין שיהיה אחד בעיר שיעמוד על ממונו מחללין את השבת. וקשה מתוסי' שמסתפקת הגמ' איך גובים ממון לחומת העיר אי ע"י קירוב בתים או לפי שבח ממון הם גובים שכתב תוס'²⁹⁵ וז"ל:

"שיירא ההולכת במדבר ועמד עליה גיים מחשבין לפי ממון דליכא סכנת נפשות כיון דאין הגיים בא רק בשביל ממון ואף על גב דאמר בפ' בן סורר (סנהדרין דף עב.) דהבא במחתרת נידון על שם סופו ומפרש רבא טעמא בגמ' משום חזקה דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו כו' ואפי' הכי אין מחשבין אלא לפי ממון כיון דהגיים ברצונו אינו בא על הנפשות דאם לא יעמדו נגדם לא יזיק לגופם הילכך לא חשיב סכנת נפשות לפיכך אם יעמדו עליהם לסטים ונתפשרו עמהם גובין לפי ממון"

ורואים מדבריו שאף אם בא גייס על רבים עדיין אמרינן שחשיב כממון ולא דווקא כנפשות ושלא כדיברי המ"א במפורש, וחשבתי בעניי ליישב שיטת המ"א ולחלק דכיוון שבשיירא עסקינן אולי אפשר לאמר דשאני שיירה דחשיב כאדם פרטי שצריך להניח ממונו ולא יעמוד על ממונו לפי שאינו בהול כ"כ עליו (לפחות לא כנפשו) כמו אשר יושב בביתו ובא במחתרת. ולפי"ז אפשר ליישב דדיברי תוס' כיחידים דמו שכתב עליהם במ"א שצריכים להניח ממונם ולכן גובים לפי ממון דווקא ולא לפי נפשות.

ואולי יהיה זה נפק"מ בין הכסף משנה לדעת הלחם משנה דמה שכתב בכס"מ דמשום ספק נפשות יוצאין כאשר באו בסתם היינו דווקא

295 תוספות מסכת בבא בתרא דף ז עמוד ב.

כאשר באו על עיר דודאי לא יוכלו כולם לעמוד ולא להעמיד עצמם על ממונם ויהיה ספק נפשות אך כאשר באו על יחיד בסתם לא נתיר לו לחלל את השבת. ואילו בדעת הלח"מ שלומד דין סתם מדיוק בגמי' לא שנה עיר ולא שנה יחיד כיוון שבאו גויים ואין זה אך ורק על עסקי ממון יוצאין ואפילו בשבת. אך אין זה מוכרח ודאי.

ז. שיטת רבנו חננאל בביאור עיר הסמוכה לספר.

בפרוש עיר הסמוכה לספר כתב רבנו חננאל "עיר היושבת על שפת הים", וכבר העיר אליו הרב ואזנר²⁹⁶ שליט"א שלא ידע למה פירש רבנו חננאל כך.

ובטעם הדבר למה הקלו בעיר הסמוכה לספר? כתב הראב"ן²⁹⁷ דלא משום שיכולים לברוח אלא כיוון שיש להם עורף חזק של נוכריים לא יפחדו לתקוף ואף להרוג וזה לשונו:

"זתניא [עירובין מ"ה א] עיר הסמוכה לספר אפי' לא באו אלא על עסקי ממון יוצאין עליה בכלי זיין בשבת דכיון דסמוכה לספר אם יעמדו ישראל על ממונם יהרגום ולא ייראו כיון דסמוכי לגוים אחרים וכ"ש אנו שאנו יושבים בתוכם שלא יראו מלהרוג ומחללין את השבת ומצילין".

ומצאתי שפרש הלבוש בדרך שונה מעט בסימן שכט' טעם עיר הסמוכה לספר משום שיכולים הגויים לברוח ולכך לא יהססו להרוג כל מי שלא ייתן את ממונו על כן אפילו באו על עסקי ממון נחשב כעסקי נפשות ויחללו השבת על זה, עדכת"ד.

ואולי אפשר לאמר את טעמו של הלבוש גם ברבנו חננאל, שחשש שמה יברחו דרך הים לכך ריבה נמי את העירות היושבים על שפת הים. וקשה קצת מהגמ' במסכת מגילה דף ה' ע"ב דמסתפקת על טבריה אימתי קוראים בטבריה את המגילה אי ביד' כפרזים או בטו' כערים המוקפות חומה ותולה את זה הגמ' בשאלה אם מוקפים קוראין בטו' משום דמיגנו או מישום דמיכסו היינו אם הסיבה זה משום שהם מוגנים מאויביהם או משום שאין האויבים רואים

296 בשו"ת שבט הלוי חלק ט' ס"י פב'.

297 ראב"ן שבת סימן שסג ד"ה אמר.

אותם, וטבריה מוגנת אך אינה מכוסה. דלפייז רואים במפורש שדין ים זה כמו חומה לשמירה ולא תחשב עיר היושבת על חוף הים כעיר ספר ודלא כדברנו ברבנו חננאל. ואולי י"ל דשאני ים כינרת לפי שאינו מחובר לים הגדול לפיכך אי אפשר לברוח דרכו אך רבנו חננאל פירש דווקא על עיר הסמוכה לים הגדול שיכולים לבא ולבזז ואח"כ לברוח ולא יתפסום ויבאו לידי סכנת נפשות. ושפיר שיטת הרב רבנו חננאל.

ח. שיטת רש"י בעיר הסמוכה לספר.

בפרוש עיר הסמוכה לספר כתב רש"י וז"ל²⁹⁸:

"עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות, יוצאין עליהם

שמה ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם."

וצריך ביאור, מה כוונתו בדבריו ו"תאה נוחה הארץ ליכבש לפניהם" שהרי בפשטות מדובר שיכבשו את אותה עיר ומה הקשר לכול הארץ? והנה מצינו עוד בפרוש רש"י למסכת בבא קמא שדנה הגמ' מתי מותר לגדל כלב, ומתירה בעיר ספר. ואמרינן עליה דבבל כעיר הסמוכה לספר דמי ופירש רש"י²⁹⁹ בד"ה בבל:

"שם המדינה, ועיר אחת שבה נקראת נהרדעא ואותה העיר

סמוכה לספר. ואשמועינן רב נחמן דהואיל ויש בבבל ישוב קבוע

וישראל הרבה מותר לגדל כלבים בעיר הסמוכה לספר, כאילו

היא מארץ ישראל." עכ"ל

ורואים מדבריו חידוש גדול דעיר הסמוכה לספר היינו דווקא בארץ ישראל אך עיר שאינה בארץ ישראל לא חשיב עיר הסמוכה לספר אלא במקום שיש ריכוז גדול של יהודים וקבועים במקומם. ואולי מחלק רש"י בטעמם שבארץ ישראל יש היתר מיוחד גם כאשר אין מדובר בהרבה יהודים, אי נמי כאשר אין זה ישוב קבוע אע"פ כן יהיה מותר לצאת להילחם בשבת, דכיוון שטעמו משום כיבוש ארץ ישראל ולא דווקא משום פיקוח נפש, ורק בחוץ לארץ אשר אין מצוות כיבוש וישוב הארץ מתירים דווקא כאשר יש הרבה יהודים ובישוב קבוע דמשום פיקוח נפש מחללין את השבת.

²⁹⁸ רש"י בעירובין דף מה עמוד א' ד"ה לספר.
²⁹⁹ רש"י בבבא קמא דף פג עמוד א' בד"ה בבל.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

וחילוק זה מצינו בצפנת פענח לרוג'וצובר³⁰⁰ על הרמב"ם שכתב בזה הלשון:

"זה לא מיין גדר פיקוח נפש רק משום כבוש כמו בהלכה כ"ה ומלחמת חובה מותר אף להתחיל בשבת כמבואר בירישי ועי' בהל' מלכים פ"ו והא דאמר גם על נהרדעי כן ושם הוה חוין לארין עי' ב"ק ד' פ"ג ע"א וד' פ' ועי' בר"ן פ"ג דשבת דגבי נזק דרבים הוה כל נזק כמו סכנה ולכך כאן אף בסתם יוצאין עליהם בשבת משא"כ בהלכה כ"ד כתב רבינו דוקא להרגו ולא סתם ועי' מש"כ התוס' סנהדרין ד' כ"ו ע"א גבי שביעית דמשום ארנונא התירו משום דהוה חשש דפ"נ עכ"ל

וביאור דבריו: דעיר הסמוכה לספר יוצאין עליה בשבת משום כיבוש ארץ ישראל ולא מדיני פיקוח נפש כמו שרואים שכתב הרמב"ם³⁰¹:

"צריין על עיירות הגוים שלשה ימים קודם לשבת, ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו עד רדתה ואפילו בשבת ואין צריך לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יהושע יריחו אלא בשבת." עכ"ל.

וכנראה שמדברי הרמב"ם שאין צריך לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יהושע יריחו אלא בשבת למד הצפנת פענח שבמלחמת מצווה יוצאים אף בשבת, וכבר הביא בהגהות מימוניות על הרמב"ם את דברי הטור דפירש יותר וכתב שבמלחמת מצווה מתחילים אפילו בשבת, וכך איתה בירושלמי³⁰² וז"ל:

"אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת הדא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב כה תעשה ששת ימים וכתוב וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים וכתוב עד רדתה אפילו בשבת" ע"כ.

ומוכח מפורש בדברי הירושלמי שבמלחמת המצווה יוצאין להילחם אף באמצע שבת.

300 צפנת פענח הלכות שבת פרק ב', הלכה ג'.

301 רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כה.

302 ירושלמי מסכת שבת פרק א' הלכה ח'.

ולפי זה יוצא דדוקא במלחמת המצווה יוצאין אף על עסקי קש ותבן אם כן איך למדה הגמ' שנהרדעי חשיב עיר הסמוכה לספר אע"ג דהוה בחוץ לארץ? ומתרץ הצפנת פענח דשאני נהרדעי דהוה נזק של רבים וחשיב ספק פיקוח נפש ולפיכך יוצאין אף בחוץ לארץ על עסקי קש ותבן בשבת, [וניראה דדוקא נהרדעי דיושבת בין ערי אומות העולם לערי ישראל דהוה ספק נפשות גדול ומחללין את השבת כפירוש רש"י בעירובין] משא"כ בהלכה כ"ד שכתב הרמב"ם "ואפילו יחיד הנרדף מפני הגוים או מפני נחש או דוב שהוא רודף אחריו להרגו מצוה להצילו" דמשמע מדבריו דביחיד אין מצילים על עסקי קש וקתן אלא ברודף אחריו להורגו דווקא.

ולחיזוק דבריו אלו מביא הצפנת פענח הסמכתא מתוס' במסכת סנהדרין דף כו' ע"א בד"ה "משרבו האנסים" דמקשה איך עביד מלאכות דאורייתא של עבודת הקרקע בשביעית בישביל לספק ארנונה למלך ומתרץ דשביעית בזמן הזה מדרבנן אי נמי י"ל דפקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך דמשמע שמשום חשש נפשות דוחה אף מלאכות דאורייתא והוה דרבים דווקא. עד כאן ביאור דיברי הצפנת פענח ועיי"ש באורך.

וכן הביא יסוד זה גם בעל ערוך השולחן³⁰³ שכתב בלשון זה:

"לסטים שצרו על בתי ישראל אם באו על עסק ממוזן לגזול את ממונם אין מחללין עליהם את השבת דבשביל ממוזן בלבד אסור לחלל שבת אבל אם באו על עסק נפשות להרוג ולאבד או אפילו באו סתם והיינו שאין ידוע לנו על מה באו הוה ג"כ כבבירור על עסקי נפשות דסתם לסטים הם הורגי נפשות יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת ובזמן הקדמון בזמן שבהמ"ק היה קיים ובאו לעיר העומדת על הגבול אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת [עירובין מ"ה]. דעיר כזה אם יכבשוה נוח ליכבש את כל הארץ [רש"י ד"ה לספר] ואפילו לא באו עדיין ממש אלא שמוכנים לבא הוה כספק נפשות ומחללין את השבת"

303 ערוך השולחן אורח חיים סימן שכט סעיף ט.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

דיוצא מפורש בדבריו דעיר הסמוכה לספר יוצאין עליה בשבת מדין כיבוש ארץ ישראל דהוה מלחמת מצווה, ונראה שכך גם הבין בדיברי רש"י ז"ל.

וראיתי שהיקשה בעל התורת חיים³⁰⁴ לפרוש רש"י בעירובין וכן באותה לשון היקשה נמי בבבא קמא דלמה קרי לנהרדעי כעיר הסמוכה לספר היה צריך לכתוב עיר הסמוכה לספר בלי כ' הדימוי לפי פרוש רש"י שהסיבה משום שנהרדעי סמוכה לגבול בין ישראל לנוכריים שהרי באמת יושבת על הספר. וז"ל:

"ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא ותרגומא נהרדעא. פירש רש"י ז"ל דנהרדעא היתה סמוכה לספר שהיתה סמוכה לעובדי כוכבים מצד אחד ולעיירות שיושבין בהן בני גולה מצד שני. ופירושו תמוה דא"כ כעיר עיר מיבעי ליה ואמאי נקט לישנא דדמיא הל"ל ובבל עיר הסמוכה לספר היא לכך נראה דנהרדעא לאו סמוכה לספר היה והכי קאמר בבל כיון דעיירות עובדי כוכבים סמוכות שם ועיירות ישראל כדאיתא בפ"ק דיבמות צוה ה' ליעקב סביבו צריו אמר רב כגון הומניא לפום נהרא לכך אפילו עיר היושבת באמצע המדינה ולא באו אלא על עסקי תבן וקש הוה ליה כעיר הסמוכה לספר ומחללין עליהן את השבת שאם לא יעמדו נגדם איכא למיחש שמא יבאו פתאום וילחמו עליה ויכבשו ויהרגום ותרגומא נהרדעא דוקא לפי שיש שם יישוב קבוע וישראל הרבה לכך ראוי לחלל את השבת בשבילם אי נמי לפי שהיו שם עיירות של עובדי כוכבים סמוכות לה. וכן משמע בהגה"ת אשרי שכתב ובזמן הזה אם באו עובדי כוכבים על עסקי ממוזן יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת מפני שאנו דרים בין קצת ישמעאלים ששוללים והורגים ולא גרע מעיר הסמוכה לספר ובסוף פרק מרובה גבי הא דתנן לא יגדל אדם את הכלב קאמר בגמרא דבעיר הסמוכה לספר מותר וקאמר נמי דבבל כעיר הסמוכה לספר דמי ותרגומא נהרדעא וצריך לומר נמי כדפרישית דאע"ג דנהרדעא לא הוה סמוכה לספר כיון דעיירות של עובדי כוכבים סמוכות לה הוה לה כעיר הסמוכה לספר ושרי וכן כתב

---

304 תורת חיים מסכת עירובין דף מה עמוד א.

בהגהת ש"ע סי' ת"ט דהשתא שאנו שרויין בין העובדי כוכבים בכל ענין שרי. "עכ"ל

ופירושו שבאמת נהרדעי לאו דווקא יושבת על הגבול אלא אין הכי נמי לכול מקום ומקום שיש חשש נפשות ניקרא עיר הסמוכה לספר, ודלא כפירוש רש"י. וכן כיום שיושבים בין הגויים חוששין מסכנת נפשות, יוצאים אף על עסקי קש ותבן בשבת בכול מקום. אך לפי דברינו אתי שפיר פרוש רש"י בסוגיה דבאמת עיר הסמוכה לספר הווי דווקא בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ, ויוצאין משום כיבוש הארץ אף בשבת. ובנהרדעי התירו לצאת על עסקי קש ותבן לא משום כיבוש אלא משום פיקוח נפש וקרי ליה רק כעיר הסמוכה לספר ולא עיר ממש לפי שרק דיניה שווים ולא הטעם.

ט. היתר כיבוי דליקה בשבת הזמן הזה.

במה שכתב בתורת חיים ושהביא בשם ההגהות אשרי³⁰⁵ וז"ל:

"ובזמן הזה אם באו שוללים על עסקי ממון יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת וכן מותר לכבות את הדליקה בזמן הזה מפני שיש שדרים בין קצת אומות [כשיש דליקה באים] ושוללים והורגים ולא גרע מעיר הסמוכה לספר. מא"ז"

דלמד גם כן על שרפות בחו"ל או בכל מקום אשר גרים בין הנוכריים, ויש חשש שמה כתוצאה מהמהומה והשרפה יבאו לבזוז את רכוש היהודיים, ויגיעו על ידי כך גם להרג ולחשש סכנה, לפיכך התירו לכבות את השרפה בשבת עצמה.

כבר הקדימו האור זרוע³⁰⁶ שכתב:

"מיכן התירו רבותינו לכבות דליקה בשבת מפני שאנו דרים בין העכו"ם וכשיש דליקה באים ושוללים והורגים ולא גרע מעיר הסמוכה לספר שמחללין עליה את השבת הילכך שרי כדפרי' בהלכות ערב שבת" עכ"ל.

וכן פסק בעל תרומת הדשן כדבריהם והעתיקו ברמ"א³⁰⁷ בהלכות דלקה בשבת וז"ל:

305 הגהות אשרי פרק ד' סי' ו'.

306 ספר אור זרוע ח"ב - הלכות עירובין סימן קמט.

307 רמ"א סי' שלד' סעיף כו'.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"וכל הדינים הנזכרים בדיני הדליקה ה"מ בימיהם, אבל בזמן שאנו שרויין בין עובדי כוכבים והיה חשש סכנת נפשות, כתבו הראשונים והאחרונים ז"ל שמותר לכבות דליקה בשבת משום דיש בה סכנת נפשות והזריז הרי זה משובח. ומ"מ הכל לפי הענין, דאם היו בטוחים ודאי שלא יהיה להם סכנה בדבר, אסור לכבות; אבל בחשש סכנת ספק מותר לכבות אפילו הדליקה בביתו של כותי, וכן נוהגין (תרומת הדשן סימן נ"ה והגהות אשירי פרק מי שהוציאותו בשם א"ז); ודוקא לכבות הדליקה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ויש סכנה אם לא יכבה, אבל אסור לחלל שבת כדי להציל (ממון), ואם עבר וחילל צריך להתענות ארבעים יום שני וחמישי, ולא ישתה יין ולא יאכל בשר, ויתן במקום חטאת י"ח פשיטים לצדקה; ואם ירצה לפדות התענית, יתן בעד כל יום שנים עשר פשיטים לצדקה (פסקי מהרא"י סימן ט' /ס"ו). ועיין בטור י"ד מהלכות נדה סימן קפ"ה."

והא דאמר אפילו בבית נוכרי, נראה שכוונתו למה שכתב בעל תרומת הדשן שיש המגמגמים ואומרים להחמיר מסברת לבם, ולומר דווקא כשנפלה הדליקה תחלה בביתו של ישראל איכא סכנה, כי משפט הנכרים כך היה, כי ימצאו אותו שיצאה הדליקה מביתו ומשליכים אותו לתוך האש, וכן הכי משמע במרדכי פ' השואל, שדרך הנכרים כך. וא"כ ע"י כך יש סכנה לשאר ישראל, כדרכם לומר כל ישראל ערבים זה בזה, ובכה"ג שרי לכבות. אבל אם יצא תחלה בביתו של נכרי, ליכא למיחש להא וליכא סכנה. ודוחה אותם תרומת הדשן מכל וכול והביאו הבית יוסף בסימן שלד, וכנראה לכך התכוון הרמ"א. וכבר הזכרנו לעיל את בעל הרוקח שכתב עוד שיש חשש שאם לא יעזרו לנוכרים יבאו להורגם וז"ל: "עוד, אם לא יעזרו היהודים את העירונים היו הורגין עצמן הילכך מותר אפ"י בכלי זיינן" וכוונתו שמותר לצאת להילחם בשבת תוך כדי חילול שבת גמור אף על פי שיש נוכרים ואפשר שגם על כך הסתמך הרמ"א שכתב שאפילו אם השרפה בבית הנוכרי.

י. ערי ישראל הסמוכים לספר בזמן הזה.

צריך עיון בימנו מה נחשב עיר הסמוכה לספר בארץ ישראל ומה לא? וכתב הרב שלמה גורן³⁰⁸ זצ"ל שבימנו כיון שהנוכרים וארגוני הטרור חפצים ומשתדלים לבצע הרג ואובדן נפשות מבית ישראל בכול מקום שרק יוכלו, חשיב כל ארץ ישראל ל"עיר הסמוכה לספר" וז"ל:

"והנה ברור שבמצבנו הביטחוני כיום כל הסתננות שמעבר לגבול דינה כדין נוכרים שבאו על עסקי נפשות, וכל ארץ ישראל שבידנו נדונה לעניין זה כעיר היושבת על הספר, שאפילו לא באו אלא על מנת לגנוב תבן וקש יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת," עכ"ד.

והביא לדבריו הסמכתא, מפרוש הר"י מיגאש בסוגיה בנית חומה לעיר. ששאלה הגמרא איך גובים אם מבתים הסמוכים לחומה או לפי שבח ממון? ופירש הר"י מיגאש³⁰⁹ וזה לשונו:

"ודברים אלו אינן אלא בשעה שיש שלום בעולם ואיכא אימת מלכות ואין לחוש אלא למי שבאין בדרך ליסטות או לאקראי בעלמא אבל בזמן שיש מלחמה בעולם והמלכים מתגרים זה בזה מסתברא דבכי האי גוונא לא איכפת לן בין קירוב בתים כלל דלגבי כרכום שכוּבש את העיר קירוב וריחוק בתים חדא מילתא היא הילכך אין גובין אלא לפי שבח ממון ואם באין על עסקי נפשות גובין אף לפי נפשות הואיל ועל עסקי שניהם הן באין."

ואפשר לרואות מדבריו שבמלחמה לא מתחשבים במרחק הבתים כלל אלא הכול נקרא בית הסמוך לחומה, וכן במקרה דידן אפשר לאומר כן דבשעת מלחמה אין הפרש בין עיר הסמוכה לספר בפועל ליושבת במרכז הארץ, אלא הכול נחשב כסמוך לספר.

ולפי"ז שכל הארץ סמוכה לספר היא, יהיה מותר להזעיק בשבת את המשטרה וכוחות הביטחון כאשר רואים גנב הבא אפילו על עסקי קש ותבן אך זה דווקא בנוכרי או ערבי שיש חשש לגביו וכך פסק בשמירת שבת כהלכתה³¹⁰ וז"ל: "מותר ומצווה לעמוד בשבת נגד מסתננים ומחבלים למיניהם, גם אם אינם באים אלא לגנוב." עכ"ל.

308 "משיב מלחמה" כרך א' סימן ט'.

309 הר"י מיגאש מסכת בבא בתרא דף ז' ע"ב.

310 שמירת שבת כהלכתה פרק מא' סעיף כט'.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ומיהו בגנב ישראל יהיה אסור לחלל שבת, אלא אם בא על קבוצה וחוששים שלא יוכלו להעמיד עצמם על ממונם, לפיכך יהיה מותר לחלל עליו את השבת. וכן אם ידוע שהולך לעבור מבית לבית ויכול לבוא לידי ספק פיקוח נפש, כבר כתב בשמירת שבת כהלכתה והביאו בפסקי תשובות חלק ג' סימן שכ"ט, שהתיר לחלל עליו את השבת שמא יבאו לידי נפשות. עיי"ש.

וצריך בירור, האם מה שהתירו רבותינו לצאת על עסקי קש ותבן בשבת הוא דווקא כאשר צרו נוכריים, או שמותר אפילו לעשות פעולות מניעה אקטיביות כדי למנועה את הגעת הנוכריים? והנה כבר מצאנו בדברי האור זרוע³¹¹ שכתב שמותר אף להתכונן ולעשות רעש מלחמה כדי שלא יבאו כל עיקר וז"ל:

"ואין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אע"פ שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו דאין מדקדקין בפקוח נפש"

והוסיף על כך הרב שלמה גורן³¹², בנוגע לשאלה אם מותר לצאת למרעה בהמות סמוך לגבול בשבת ועל ידי כך לבוא לטלטול נשק ברשות הרבים? וז"ל:

"ברם ישנו נימוק אחר להיות המרעה בשבת באזורי ספר, מאחר ושטחי המרעה הינם ליד הגבול, הטעונונים בין כך שמירה כדי שלא יבואו האויבים וירעו שם, כמו שאנו עדים לחדירת רועים ערבים מעבר לגבול עם צאנם, והעדריים שלנו עם רועים מזויינים מהווים שמירה בפני האויב, וכאשר יפסיקו לצאת באופן קבוע מלצאת בשבת עם הצאן למרעה, נצטרך אולי להוציא פטרולים על מנת למנוע מאת הרועים הערבים מלרעות את צאנם בשדות שלנו, ויוצא שעל ידי אי יציאה למרעה לא ימנע כל חילול שבת. עדיף אם כן, לצאת מזויינים עם הצאן למרעה מאשר כמשמר בלי הצאן. וכבר נתברר בתוספתא עירובין, ובתלמוד בבלי עירובין מ"ה א', ובירושלמי שמותר לחלל שבת

311 ספר אור זרוע ח"ב - הלכות שבת סימן פד ד"ה מתניי.

312 משיב מלחמה כרך ב' סימן נ"ז.

על מנת למנוע גניבת תבן וקש על ידי האויב בישובי הספר, על אחת כמה וכמה שמותר לעשות זאת על מנת למנוע תפיסת שטחי מרעה עי ידי האויב בשבת.³¹³ עד כאן לשונו. ועיי"ש באריכות שכתב בזה בעוד טעמים שונים להתיר. וכבר התבאר לן בהכי שיהיה מותר אפילו לעשות פעולות מנע קודמות תוך כדי חילול שבת, על מנת לשמור על רכוש בעירות הספר, אפילו שאין בכך חשש נפשות דווקא.

יא. החזרת שטחי ארץ ישראל על פי סוגיתנו.

סוגיתנו היא אחת הסוגיות היותר משמעותיות בנוגע למסירת שטחים מארץ ישראל בתמורה לשלום אמיתי וכבר האריכו רבותינו בדברים והובאו דבריהם בתחומין³¹³ וחשבתי להביא מעט מדבריהם גם כן כאן שהרי אך אפשר להתעלם מכך? כתב הראש"ל הגאון הרב עובדיה יוסף שליט"א אחר שדן אם מותר למסור חבלי ארץ ה', בתמורה לשלום אמיתי ודבר זה יבחן על ידי מומחים בנושא שיכריעו שיש סיכוי לשלום ולא מדומה כמו שרואים במציאות הנוכחית. שמטעם עיר הסמוכה לספר שיוצאים עליה אף בשבת אפילו על עסקי קש ותבן אין בעיה למסור חלקים מארצנו מהטעמים הבאים:

דלפי שיטת הראב"ן שהובאה לעיל' שכל החשש בעיר הסמוכה לספר שיכולים הגויים לברוח ולפיכך לא חוששים אף להרוג נפשות, אינה שייכת הכא שברוך ה' יש לנו ממוסים וכלי משחית שיכולים להשיגם אפילו בארצות מחבואם ולא חשיב עיר הסמוכה לספר לשיטת הראב"ן.

עוד כתב בשיטת רש"י דסבר משום כיבוש ארץ ישראל מותר לחלל את השבת ולצאת אף על עיסקי קש ותבן, והביא את דברי הצפנת פענח שדנו בהם לעיל' והיקשה עליו דאם סבר שהטעם משום כיבוש אם כן איך אמרינן בגמרא דנהרדעי חשיב כעיר הסמוכה לספר הרי אין היא אלא בבבל ולא שייך שם כיבוש הארץ ורק מה שדחק הצפנת פענח לאומר שעירות ישראל

313 תחומין כרך י' עמ' 43-62.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בחו"ל אשר יושבים בהם רבים וקבועים במקומם תחשב כא"י, ודחוקים דבריו מאוד. ואפילו הכי כתב לדחותו שבמקרה דידן לא שייך כיבוש הארץ וזה בהיסתמך על שו"ת הרשב"ש דהיום אף לדעת הרמב"ן אין מצווה כיבוש הארץ, והביא סיעתה נמי מדברי ערוך השולחן שכתב: "ובזמן הקדמון בזמן שבית המקדש היה קיים ובאו לעיר העומדת על הגבול אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת." דמשמע דווקא בזמן בית המקדש חל מצוות כיבוש הארץ ולא בשעתנו. והסיק מכך שלפי זה לא יהיה בעיה למסור חלקים על מנת לקבל שלום. עכת"ד.

וכתב להשיב על דבריו הגאון הרב שאול ישראל זצ"ל והובאו דבריו גם כן בתחומין הנ"ל ואלו טעמיו לדחות³¹⁴:

שיטת הראב"ן שהביא הרב עובדיה אינה בדווקא שיכולים לברוח אלא שיש להם עורף חזק וגיבוי מצד מדינותיהם ולכן לא יחששו להרוג וזה לשון הראב"ן: "דכיון דסמוכה לספר אם יעמדו ישראל על ממונם יהרגום ולא ייראו כיון דסמוכי לגוים אחרים וכ"ש אנו שאנו יושבים בתוכם שלא יראו מלהרוג ומחללין את השבת ומצילין" ולכן עדיין שייך כאן גדר עיר הסמוכה לספר שאפילו מחללים עליה שבת, ועוד אם נבוא ונסמוך על מטוסנו הרי גם לאויבנו יש מטוסים ולא יהסמו להשתמש בהם נגדנו ויצא שכרנו בהפסד.

וכתב שפיר בשיטת רש"י דסבר משום כיבוש ששיך גם בימנו דאף לדעת הרשב"ש היום יש חיוב כיבוש הארץ ובמיוחד כמו שכתב בעל האור שמח שאחר החלטת חבר הלאומים על הקמת בית לאומי ליהודים בארץ ישראל סר פחד השבועות וחזרה מצוות ישוב הארץ לתוקפה, וממילא אסור למסור אף לא חלק קטן לידי נוכרים. ולדחות ראיתו מערוך השולחן כבר כתב דלא שייך לתלות "בוקי סירקי" בגאון כמו ר' יחיאל מיכל אפשטיין שיכתוב דברים בלי טעם, דמה הקשר בין בניין בית המקדש

---

314 ש.ס.

למצוות כיבוש הארץ? ועל כורחך יש לאומר שמפני אימת הצנזורה כתב כן ולא שייך להביא ממנו ראיה. וכתב עוד לישב דברי הרב בעל צפנת פענח כמו שכבר כתבנו לעיל³¹⁵ שיש לחלק בטעמים שבא"י הטעם משום כיבוש ובחו"ל אין הטעם אלא משום פיקוח נפש ורק בגלל שדינם שווה הדי הדדי כתבו דנהרדעי כא"י דמי.

וראיתי שכך גם הביא בשו"ת חבל נחלתו וזה לשונו³¹⁵:

"בצפנת-פענח [הל' שבת ב', ג'] דקדק מלשון הרמב"ם על עיר הסמוכה לספר: "זה לא מין גדר פיקוח נפש, רק משום כבוש". ולגבי נהרדעא, שבגמרא אמרו שהיא סמוכה לספר, תירץ שבחו"ל שבה אין מצות כיבוש א"י הטעם הוא מחשש פיקוח נפש, וכפי שכתב הר"ן בשבת י"ט, שלגבי רבים נזק הוי סכנה דפיקוח נפש, ומחללים ע"כ את השבת. עולה מכאן, שכדי שלא יצא חלק מא"י מתחת ידי ישראל יוצאים עליו אף בשבת, אף כשאין חשש פיקוח נפש. בצפנת פענח שם משוה זאת להל' כ"ה, שמתחילים מלחמת מצוה אף בשבת. יסוד הדברים במצות כיבוש א"י, אשר לגביה נתבאר ע"י הרמב"ן [בהוספותיו לס' המצוות עשה ד'] שאין להניח את הארץ "בידם, ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות". והדברים ברורים ואין צריכים חיזוק.

והוסיף הרב ישראלי בדבריו שהרי מה שייך הכא דעת מומחה בעניין הרי כבר אמרו לנו חז"ל שיוצאים אף בשבת שאם לא כן יבאו לחבוש את הארץ וכדי אמדן דעתם דנחוש לכך. וכן הביא הרב דב ליאור שליט"א בשו"ת דבר חברון³¹⁶ וז"ל:

"רואים בעליל שכל הסגרת שטח מא"י לידי גויים גובלת בפיקוח נפש, ולא שייך לשמוע כאן חוות דעת מומחה. חז"ל קבעו וזה מספיק לנו."

היוצא מדברנו אלו שיהיה איסור למסור שטחים ולוא רק בגלל סוגיה זו. ואולי כאן המקום להזכיר את דברי הרב זצ"ל בתחילת אורות³¹⁷:

315 בשו"ת חבל נחלתו כרך א' סעיף ד'.

316 שו"ת דבר חברון חלק ג' סימן ש'.

317 פסקא אי מאורות ארץ ישראל.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החמרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמותית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה"
ויהי"ר שנוכל לשבת לבטח בארצנו ללא מורא ופחד וללא חשש.

מצות פדיון שבויים

ירמיהו נועם

א. הקדמה

ב. פדיון שבויים בתורה ובחז"ל

ג. פדיון שבויים בהלכה

ד. דין אין פודין את השבויים יתר על דמיהן

ה. מהו השיעור של יותר מכדי דמיהן

ו. מה הדין במקום שיש סכנת חיים לשבוי

ז. מה הדין בשחרור שבויים תמורת מחבלים רוצחים

ח. להלכה:

א. הקדמה

מצינו במקרא ובתלמוד ספורים על פדיון שבויים עד כמה מותר לפדות אדם מסוים ואיזה גבול אסור לחרוג כדי לפדות אותו. בזמננו הלכות אלה תפסו את תשומת לבנו בגלל חיילים שנשבו על ידי אויבנו. הדבר עורר שאלה הלכתית האם מותר לפדות את אותם שבויים מיד אנשי החמאס למרות המחיר הכבד שהם דורשים? כמו לשחרר חייל אחד תמורת אלף מחבלים. במאמר הזה, בעזרת ה' יתברך עלינו, נעסוק בדיני פדיון שבויים, עד כמה שידינו מגעת לעסוק בהם.

וזה החלי בעזרת צורי וגואלי

ב. פדיון שבויים בתורה ובחז"ל

כבר מצינו בתורה³¹⁸ שחמשת המלכים לוקחים את לוט בשבי ואברהם כשהוא שומע על כך הוא לוקח את החניכים שלו ויוצא להילחם נגדם כדי בעצם להציל את לוט מיד האויב ולשחרר אותו וכלשון הכתוב שם:

"וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רֶכֶשׁ סֶדֶם וְעַמֹּרָה וְאֶת כָּל אַבְרָם וַיִּלְכוּ: וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רֶכֶשׁוֹ בֶּן אֶחָיו אַבְרָם וַיִּלְכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בְּסֶדֶם: וַיָּבֵא

³¹⁸ ספר בראשית פרק יד.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשבל ואחי ענר והם בעלי ברית אברם: וישמע אברם פי נשבה אחיו וירק את הניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות וירדף עד דן: ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויבם וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק: וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם".

וכן אנו רואים בחומש במדבר הכנעני מלך ערד שובה שבויים מבני ישראל ואז יוצאים בני ישראל למלחמה להילחם איתו ובעצם לשחרר את השבויים ממנו וכלשון הכתוב שם³¹⁹:

"וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבוי וידר ישראל נדר ליהוה ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם: וישמע יהוה בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום הרמה".

וכן אנו רואים בספר שמואל שלוקחים בשבי את כל אנשי צקלג העיר ששם השאיר דוד את כל אנשיו ועבדיו ומשפחתו ויוצא דוד לשחרר אותם וזו לשון הכתוב שם³²⁰:

"ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג ויבו את צקלג וישרפו אתה באש: וישבו את הנשים אשר בה מקמון ועד גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו לדרפם: ויבא דוד ואנשיו אל העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנותיהם נשבו: וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם פח לבבות: ושתי נשי דוד נשבו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הפרמלי: ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על (בנו) בניו ועל בנותיו ויתחזק דוד ביהוה אלהיו: ויאמר דוד אל אביתר הכהן בן אחימלך הגישה נא לי האפד ויגש אביתר את האפד אל דוד: וישאל דוד ביהוה לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו רדף כי השיג תשיג והצל תציל: וילך

³¹⁹ פרק כא' פסוקים א-ג.

³²⁰ שמואל א' (פרק ל').

דָּוִד הוּא וְיֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר אֶתּוֹ וַיָּבֵאוּ עַד נַחַל הַבְּשׂוֹר
וְהַנּוֹתָרִים עֲמָדוֹ: וַיִּרְדֹּף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּעֲמְדוּ
מֵאוֹתַיִם אִישׁ אֲשֶׁר פָּגְרוּ מֵעֵבֶר אֶת נַחַל הַבְּשׂוֹר: וַיִּמָּצְאוּ אִישׁ
מִצָּרֵי בַשָּׂדֶה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל דָּוִד וַיִּתְּנוּ לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁקְחוּ
מַיִם: וַיִּתְּנוּ לוֹ פֶּלֶח דְּבִלְהָ וּשְׁנֵי צִמְקִים וַיֹּאכַל וַתִּשָּׁב רֹחוֹ אֵלָיו
כִּי לֹא אָכַל לֶחֶם וְלֹא שָׁתָה מַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לַיְלוֹת:
וַיֹּאמֶר לוֹ דָּוִד לְמִי אַתָּה וְאֵי מֵזֶה אַתָּה וַיֹּאמֶר נַעַר מִצָּרֵי אֲנֹכִי
עֶבֶד לְאִישׁ עַמְלָקִי וַיַּעֲזִבֵנִי אֲדֹנָי כִּי חָלִיתִי הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה: אֲנַחֲנוּ
פָּשְׁטָנוּ נֶגֶב הַכְּרֵתִי וְעַל אֲשֶׁר לַיהוּדָה וְעַל נֶגֶב כְּלָב וְאֶת צִקְלָג
שָׂרְפָנוּ בְּאֵשׁ: וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד הַתּוֹרְדָנִי אֶל הַגְּדוּד הַזֶּה וַיֹּאמֶר
הַשְּׁבֵעָה לִּי בֵּאלֹהִים אִם תִּמְוִתֵנִי וְאִם תִּסְגְּרֵנִי בְּיַד אֲדֹנָי
וְאוֹרְדֶךָ אֶל הַגְּדוּד הַזֶּה: וַיִּרְדְּהוּ וְהִנֵּה נֹטְשִׁים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ
אֲכָלִים וְשׂוֹתִים וְחֹגְגִים בְּכָל הַשָּׂלָל הַגְּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאָרֶץ
פְּלִשְׁתִּים וּמֵאָרֶץ יְהוּדָה: וַיִּכֶם דָּוִד מֵהַנְּשָׂף וְעַד הָעֶרֶב לְמַחֲרָתָם
וְלֹא נִמְלֹט מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ נַעַר אֲשֶׁר רָכְבוּ
עַל הַגְּמָלִים וַיִּנָּסוּ: וַיִּצַּל דָּוִד אֶת כָּל אֲשֶׁר לָקְחוּ עִמָּלֶק וְאֶת שְׁתֵּי
נְשָׁיו הַצִּיִּל דָּוִד: וְלֹא נִעְדַר לָהֶם מִן הַקָּמָן וְעַד הַגְּדוֹל וְעַד בָּנִים
וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם הַכָּל הַשֵּׁיב דָּוִד”

וכן אנו רואים גם בתלמוד סיפורים שחוזרים ונשנים על אנשים
שבאו אנשים רגילים או גדולי ישראל שפדו אותם וכתוצאה מכך חוץ
מזה שהצילו אותם גם חלק מן האנשים האלה נהפכו להיות מורי
הוראות בישראל כמו בגמרא במסכת גיטין וזו לשון הגמרא שם³²¹:

”תנו רבנן מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לדרך גדול
שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים
וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים הלך ועמד על פתח
בית האסורים אמר ”מי נתן למשימה יעקב וישראל לבוזזים”
(הוא רצה לראות האם אותו ילד ידע להמשיך את הפסוק
שאמר) ענה אותו תינוק ואמר (את המשך הפסוק) ”הלא ה' זו
חטאנו לו ולא הבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו” אמר
(רבי יהושע בן חנניה) מובטחני בו שמורה הוראה

³²¹ גיטין דף נח.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בישראל(שאותו ילד יהיה מורה הוראות בישראל) העבודה(לשון שבועה-נשבע רבי יהושע בן חנניה) שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו אמרו לא זו משם עד שפדאו בממון ברבה ולא היו ימים מועטים דע שהורה הוראות בישראל, ומנו (ומיהו אותו הילד שפדה רבי יהושע בן חנניה) רבי ישמעאל בן אלישע

זאת אומרת שאותו הילד שהציל רבי יהושע בן חנניה נהפך להיות רבי ישמעאל בן אלישע שהגמרא במסכת ברכות כותבת עליו שנהפך להיות כהן גדול וגם הקב"ה בכבודו ובעצמו ביקש ממנו לברך אותו וזו לשון הגמרא שם³²²:

"תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתרי-אל י-ה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רציון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לו בראשו"

ואנו רואים שאם לא היה רבי יהושע בן חנניה פודה אותו מבית האסורים אז היינו מפסידים את רבי ישמעאל בן אלישע שמלבד הגמרא שאנו הבאנו כרגע בילקוט מעם לועז³²³ מביא את הסיפור הנורא על עשרה הרוגי מלכות ומסופר שם על רבי ישמעאל בן אלישע שהיה מסוגל לומר שם קדוש ולעלות עד לרקיע השישי ופגש בגבריאל והוא היה כפרה תמורת יוסף הצדיק שבגלל יופיו שלו שלקחו לו אותו כיפר על יוסף הצדיק. ולולא פדה רבי יהושע בן חנניה לא היינו זוכים אליו. וכן הגמרא כותבת הגמרא על רבי פנחס בן יאיר חתנו של רבי שמעון בר יוחאי³²⁴ וזו לשון הגמרא שם³²⁵:

" דרבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויין-שרבי פנחס

³²² ברכות דף ז.

³²³ איכה עמודים רמב"רני.

³²⁴ עיין בגמרא במסכת שבת דף לג', ואולם עיין בספר קונטרס לג' בעומר בהלכה ובאגדה (עמוד כט') הערה עא' שמביא את המחלוקת בעניין הזה בין הזוהר והגמרא עיין שם שמביא את דברי הזוהר הקדוש (ח"א דף יא') שהיה חותנו של רבי שמעון בר יוחאי זצ"ל.

³²⁵ במסכת חולין דף ז'.

בן יאיר היה הולך לקיים מצות פדיון שבויים – פגע ביה בגינאי נהרא-הגיע לנהר שנקרא גינאי – אמר ליה גינאי חלוק לי מימדך ואעבור בך – רבי פנחס בן יאיר אמר לנהר שיחצה את מימיו (כעין מה שהיה בקריעת ים סוף) כדי שיוכל לחצות בו – אמר ליה אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה אני ודאי עושה – אמר לו הנהר לרבי פנחס בן יאיר שנינו הולכים לעשות רצון קונינו גם אני וגם אתה אולם אתה לא בטוח שתקיים את מצות פדיון השבויים כי יכול להיות שאותו אדם אולי נפטר אולי הרגו אותו אולם אני (הנהר) מקיים את מצות בוראי להיות כמו שציוה אותי ש"כל הנחלים הולכים אל הים כמצות המלך" (רש"י) – אמר ליה אם אי אתה חולק גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם – רבי פנחס בן יאיר אמר לו שאם הוא לא חולק לו את מימיו אז הוא גוזר עליו שלא יעברו דרכו מים לעולם – חלק ליה – נחצה הנהר בשביל רבי פנחס הבן יאיר – הוה ההוא גברא דהוה דארי חיטי לפיסחא – היה עם רבי פנחס בן יאיר אדם שהיה סוחר חיטים לפסחא – אמר ליה חלוק ליה נמי להאי דבמצוה עסיק – אמר רבי פנחס בן יאיר לנהר תחלוק לו גם את מימך שהוא עוסק במצוה "שימור לשם מצוה" (רש"י) – חלק ליה – חלק הנהר את מימיו לאותו אדם – הוה ההוא טייעא דלווה בהדיהו – היה סוחר ערבי שהולך איתם – אמר ליה חלוק ליה נמי להאי דלא לימא בך עושים לבני לוי – אמר רבי פנחס בן יאיר לאותו נהר תחלוק לו גם את מימך שלא יאמרו כך עושים לבני לוי "לבני חבורה שמניחן והולכים – חלק ליה – הנהר חלק לו את מימיו.

ובעצם גם פה אנו רואים כמה מצות פדיון שבויים חשובה.

ג. פדיון שבויים בהלכה

וכן עיין ברמב"ם על מעלת מצות פדיון שבויים וזו לשונו³²⁶:

"פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן. ואין לך מצוה

³²⁶ הלכות מתנות עניים פרק ח' הלכה י', וכן עיין בבית יוסף (יורה דעה סימן רנ"ב) שהביא אותו.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות. והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה, עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך. ובטל מצות פתח תפתח את ירך לו. ומצות וחי אחיך עמך. ואתבת לרעך כמוך. והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו. ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים”
וכן עיין עוד שם שכתב בזו הלשון³²⁷ :

”אנשי העיר שגבו מעות לבנין בית הכנסת ובא להן דבר מצוה מוציאין בו המעות. קנו אבנים וקורות לא ימכרום לדבר מצוה אלא לפדיון שבויים. אע”פ שהביאו את האבנים וגדרום ואת הקורות ופסלום והתקינו הכל לבנין מוכרין הכל לפדיון שבויים בלבד. אבל אם בנו וגמרו לא ימכרו את בית הכנסת אלא יגבו לפדיון מן הצבור”

וכן עיין בבית יוסף³²⁸ שהביא את המהרי”ק שכותב שכל רגע שאדם יכול לפדות שבוי מסויים ואינו פודהו הרי עובר על שפיכות דמים וכן פסק שם בשלחן ערוך³²⁹ .

ובעצם מובן מאוד למה הפוסקים אומרים שיש מצוה כל כך גדולה לפדות שבויים ומי שלא פודה אותו אם הוא יכול הוא עובר על כל הלאוויים שמנה הרמב”ם וכן עובר על איסור שפיכות דמים (כמו שפסק מרן בשלחן ערוך המהרי”ק) על פי דברי הגמרא וזו הלשון שם³³⁰ :

”אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבויים מצוה רבה היא—אמר לו רבה בר מרי מאיפה לומדים מה שאמרו חכמים שמצוות פדיון שבויים היא מצווה רבה—א”ל דכתיב (ירמיהו טו—ב) והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה’ אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי ואמר רבי

³²⁷ שם פרק ח’ הלכה יא’.

³²⁸ יורה דעה סימן רנ”ב.

³²⁹ סימן רנ”ב סעיף ג’.

³³⁰ בבא בתרא דף ח’ :

יוחנן כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו חרב קשה ממות- שמיתה קשה ויותר קשה ממוות רגיל זה למות על ידי מוות בחרב, ויותר גרוע מלמות על ידי מוות בחרב זה נוא להיות בתוך רעב תמידי ותדיר, ואומר רבי יוחנן והכי גרוע זה להיות בשבי-אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא אי בעית אימא סברא האי קא מינוול והאי לא קא מינוול- אם תרצה תאמר סברא שלמות על ידי החרב הגוף של האדם נרקב ומתנוול תוך כדי שהוא נפגע ממכת החרב אבל כשהוא מת במיתה טבעית זה הרבה יותר קל לאדם ואינו מתנוול מתוך מיתה זאת-ואבע"א קרא (תהילים קטז'-טו') יקר בעיני ה' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב איבעית אימא סברא האי קא מצטער והאי לא קא מצטער- זה מצטער מן המוות מן החרב שהרי עוברים עליו יסורים קשים עד שמת ממכת החרב הקשה וזה לא מצטער שהרי מת באופן טבעי על ידי ה' יתברך שמו-איבעית אימא קרא (איכה ד'-ט') טובים היו חללי חרב מחללי רעב- ומפה לומדים שלמות בחרב זה יותר יקר בעיני ה' ויותר נכבד וגם יותר קשה לאדם-שבי [קשה מכולם] דכולהו איתנהו ביה- להיות בשבי זה קשה יותר מכל אלו הדברים שנמנו בפסוק משום שבשבי יש גם מיתה וגם הריגה בחרב וגם מעריבים אותך יומם ולילה ולא תשקוט תדיר וגם אתה נמצא בתוך השבי ולכן השבי הרבה יותר קשה מכל הדברים".

ד. דין אין פודין את השבויים יתר על דמיהן

שאלה: מצינו בזמננו, לא עלינו, שחוטפים חיילים כמו גלעד שליט ובקשו תמורתם כופר שעולה בעשרת מונים על מה שבדרך כלל היו נותנים כדי לשחרר את החיילים שלנו. והנה מצינו במשנה³³¹ "אין פודין את השבויים יתר על דמיהן" מפני תיקון העולם. והנה פה מבקשים כופר גדול מאוד כדי לפדות את אותם האנשים והשאלה היא האם אפשר לפדות את חיילנו האהובים או לא?

³³¹ במסכת גיטין דף מה.

וזה החלי בסייעתא דשמיא

(א) שנינו במשנה³³² :

"אין פודין את השבויים יתר על דמיהן מפני תיקון העולם"

ובגמרא שם שאלו :

"איבעיא להו האי מפני תיקון העולם משום דוחקא דצבורא

או דלמא משום דלא לגרבו ולייתו טפי"

זאת אומרת האם מה שאנחנו אומרים מפני תיקון העולם שכתוב במשנה הכוונה היא שאסור לפדות את השבויים משום שהרי הקהילה כל פעם כדי לפדות אדם היא עושה מגבית ובעצם היא אם המחיר הוא גבוה יותר מדי זה יכול לגרום לקהילה הפסדים כלכליים כבדים ומשום זה אנחנו לא פודים את אותו האדם או שהאיסור לפדות את השבויים הוא משום שאם יראו השבאים (האנשים ששובים את השבויים) שאנחנו משלמים סכום גבוה כל כך עבור השבויים אז הם יבואו וימסרו את נפשם כדי לבוא עוד הפעם ולשבות עוד אנשים ולבקש עליהם כופר גבוה בדומה לכופר הדומה.

רש"י מסביר את הנפקא מינה בין הטעמים³³³. שאם אנו אומרים שהטעם הוא משום דוחקא דצבורא אזי אם יש לאדם קרוב משפחה עשיר שרוצה לפדותו הוא יכול, לפי שהכופר לא מושת על הצבור אלא על אותו אדם שרוצה לפדות את קרוב משפחתו. אולם אם הטעם הוא **"משום דלא לגרבו ולייתו טפי"** אזי לא יעזור מי פודה אותו ואפילו שהקהילה תסכים לוותר על הדוחק הכספי שלה שהם כן ירצו לפדותו סוף כל סוף הרי יבואו לשבות עוד אנשים כתוצאה מכך, וזה סיכון שאנחנו לא יכולים לקחת. הגמרא מנסה לפשוט את הקושיא ממעשה שהיה **"תא שמע דלוי בר דרגה פרקה לבתיה בתליסר אלפי זוזי"** (יש כאלה שגורסים תריסר. עיין בריטב"א³³⁴). זאת אומרת שהרי ראינו את לוי בר דרגא שהוא פדה את בתו בשלושה עשר אלף דינרים אז אנחנו מבינים שלפי המעשה הזה הטעם הוא משום דוחקא דצבורא שהרי אם הטעם הוא **"משום דלא לגרבו ולייתו**

³³² שם.

³³³ שם.

³³⁴ מסכת גיטין דף מה.

טפיי, הרי הוא לא יכל לפדותה ואנחנו צריכים לומר שהטעם הוא משום דוחקא דצבורא³³⁵. ואולם הגמרא דוחה את הטעם הזה:

"אמר אביי מאן לימא לן דברצון חכמים עבד דלמא שלא ברצון חכמים עבד"

זאת אומרת בא אביי ואומר לנו מי אמר שלוי בר דרגא עשה ברצון חכמים יכול להיות שהוא עשה נגד ההלכה ובעצם בגמרא פה ההלכה לא נפשטת כמו שכתבו הפוסקים³³⁶. ע"כ.

(ב) בגמרא במסכת כתובות³³⁷ כותבת הגמרא בזו הלשון:

"תנו רבנן נישבת והיו מבקשין ממונו עד עשרה בדמיה פעם ראשונה פודה מכאן ואילך רצה פודה רצה אינו פודה רבן שמעון בן גמליאל אומר אין פודין את השבויין יותר על דמיהן מפני תיקון העולם"

(ועיין בשלחן ערוך³³⁸ שפסק כמו תנא קמא) ובאמת נראה שאפשר לפשוט את הסוגיא שלנו במסכת גיטין מהסוגיא פה. שהרי מפה מובן שהמשנה שם במסכת גיטין היא כמו רבן שמעון בן גמליאל שהרי גם פה רבן שמעון בן גמליאל אמור שלא פודין אפילו את אשתו מפני תיקון העולם וגם סתמה המשנה ש**"לא פודין את השבויים יתר על דמיהן מפני תיקון העולם"**, ומובן גם שרבן שמעון בן גמליאל סובר שהטעם הוא שלא פודין שבויים הוא **"משום דלא לגרבו ולייתו טפיי"**. שהרי במקרה בגמרא בכתובות מדבור שהבעל בא לפדות את אשתו ולא הצבור והוא בכל זאת אוסר, ואולם דעת תנא קמא היא משום דוחקא דצבורא שהרי התיר לבעל לפדות את אשתו עד עשרה בדמיה³³⁹.

³³⁵ עיין רש"י שם דף מה. ד"ה "בתליסר אלפי דינרי"

³³⁶ עיין ברא"ש מסכת גיטין פרק ד' סימן מד', וכן עיין בספר ים של שלמה על מסכת גיטין פרק ד' סימן סו'

³³⁷ בדף נב.

³³⁸ אבן העזר סימן ע"ח סעיף ב'.

³³⁹ וכך רצו להבין פוסקים מסוימים כמו הים של שלמה (פרק ד' סימן סו'), וכן כך הביא בר"ן דף כב': מדפי הרי"ף בד"ה "אין פודין את השבויין יתר על דמיהן מפני תיקון העולם", אולם עיין שם שהר"ן לא סבר כמו המהלך הזה שהבאנו, וכן עיין בפירוש הגר"א על השלחן ערוך (סימן רנ"ב ס"ק ח') שרמז על הראיה הזאת אולם בחידושי הגר"א על הרמב"א (הלכות מתנות עניים פרק ח' הלכה יב') כתב כן במפורש.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ואולם ראיתי שיש פוסקים³⁴⁰ שתירצו בעצם את השתי גמרות האלה שבעצם אין ראייה מהגמרא בכתובות לגמרא במסכת גיטין שהרי על הגבר עצמו לא גזרו אם יש לו כסף והוא רוצה לבוא ולפדות את עצמו ביותר מכדי דמיו רשאי הוא לעשות כן. התוס' כותבים בזו הלשון³⁴¹:

"וא"ת והא דבעי בפ' השולח (גיטין דף מה. ושם) אהא דתנן אין פודין את השבויין יותר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם אי משום דוחקא דציבורא הוא או משום דלא ליגרו בהו טפי תפשוט מהכא דמשום דוחקא דציבורא דקתני דפודה עד עשרה בדמיה וי"ל דאפי' למעמא דלא ליגרו וליתו טפי לא תקינו שלא יוכל לפדות אדם את עצמו יותר מכדי דמיו שהרי עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב) והכא אשתו כגופו והא דבעי התם למופשט מהא דלוי פרקיה לברתיה עד תליסר אלפי דינרי היינו משום דאין בתו כגופו"

ומובן מדברי התוספות שכמו שעליו לא גזרו כך גם על אשתו שהיא כגופו דמי לכן לא גזרו עליה. ולכן בגלל שעל האדם עצמו לא גזרו הרי אשתו כגופו דמי ולכן גם עליה בפעם הראשונה חייב לפדותה ובפעמים הבאות אם הוא רוצה הוא יפדה אותה אם לא לא כמו שהוא לא חייב לפדות את עצמו, ואם הוא רוצה הוא כן יכול (כן הביאו את התירוץ הזה התוספות³⁴²).

ובאמת שהרבה פוסקים פסקו כמו הטעם "משום דלא לגרבו ולייתו טפי ומהם: התוספות³⁴³, וכן עיין שכך הביא הרשב"א³⁴⁴, וכן עיין בספר נימוקי יוסף³⁴⁵, וכן עיין שכך מובן לפע"ד מלשון השלטי

³⁴⁰ וכך הביאו ברא"ש (פרק ד' דמסכת גיטין סימן מד', וכן הביא השלטי גבורים כן בשם הטור (בדף כב': מדפי הרי"ף), וכן בתוספות במסכת גיטין נה'. ד"ה "דלא לגרבו ולייתו", וכן עיין בתוספות (מסכת כתובות דף נב'. ד"ה "והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה פעם ראשונה פודה").

³⁴¹ תוספות כתובות דף נב/א ד"ה: "והיו מבקשין".

³⁴² מסכת גיטין דף מה'. בד"ה "דלא לגרבו ולייתו", וכן הביא בשם התוספות כן הרשב"א (בחידושו למסכת גיטין בדף מה'). וכן ראיתי שכך הביא הרא"ש (מסכת גיטין פרק ד' סימן מד'), וכן הביא בשלטי גבורים (מסכת גיטין דף כב': מדפי הרי"ף).

³⁴³ במסכת גיטין דף מה. ד"ה "דלא לגרבו ולייתו", וכן התוספות במסכת גיטין דף נח'. ד"ה "כל ממון שפוסקין עליו".

³⁴⁴ חידושי הרשב"א על מסכת גיטין דף מה'. ד"ה "אין פודין וכו'".

³⁴⁵ מסכת גיטין דף מה.

גבורים³⁴⁶, וכן כתב בשו"ת הרדב"ז³⁴⁷, וכן כתב הרמב"ם³⁴⁸, וכן מובן מלשון הרמב"ן³⁴⁹ שכך סובר, וכן עיין בקובץ תחומין³⁵⁰ שכן הביא גם בשם הפוסקים, וכן עיין שכך הביא בשם הפוסקים בשו"ת יביע אומר³⁵¹, וכן עיין שכך פסק מרן בשלחן ערוך³⁵², אולם בים של שלמה³⁵³ נראה שמצדד לטעם של דוחקא דצבורא. ע"כ.

אולם נראה שיש להקשות שהרי מצינו בגמרא במסכת גיטין³⁵⁴ בזו הלשון:

"ת"ר מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים הלך ועמד על פתח בית האסורים אמר (ישעיה מב'–כד') מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים ענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמעו בתורתו אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו אמרו לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל ומנו רבי ישמעאל בן אלישע"

ולכאורה קשה מהגמרא הזאת על מה שאמרנו שהרי היאך פדה רבי יהושע בן חנניה את אותו הילד הרי לא משנה מה אפילו סכום נמוך אמרנו שההלכה כמו הטעם "משום דלא לגרבו ולייתו טפיי" והרי איך פדה אותו רבי יהושע בן חנניה? והנה ראוה ראיתי לבעלי התוספות³⁵⁵ ועמדו על מדוכה זו ושאלו היאך עשה כן רבי יהושע בן חנניה וענו שכן

³⁴⁶ דף כב': ד"ה "כתב הטור".

³⁴⁷ חלק א' סימן מ'

³⁴⁸ הלכות מתנות עניים פרק ח' הלכה יב'

³⁴⁹ מסכת גיטין דף מה.

³⁵⁰ חלק ל' עמודים 95-100

³⁵¹ חלק י' חושן משפט סימן ו'

³⁵² סימן רנ"ב סעיף ד'

³⁵³ ים של שלמה על מסכת גיטין פרק ד' סימן סו, וכן עיין בקובץ תחומין (חלק ד' שכך הביא בשם הב"ח ובשם הר"ן (דף 113).

³⁵⁴ דף נח.

³⁵⁵ מסכת גיטין דף נח. ד"ה "כל ממון שפוסקין עליו, וכן עיין בתוספות דף מה. ד"ה "דלא לגרבו ולייתו"

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

אדם שמופלג בחכמה שאני, ומפה בעצם מובן שאפילו אדם שראוי להיות תלמיד חכם וכל שכן אדם שהוא כבר תלמיד חכם עליו לא גזרו ובכל ממון שבעולם אנו פודים אותו, וכן ראיתי גם להר"ן³⁵⁶ שגם כן כתב כן וגם הביא את הגמרא במסכת הוריות שכתוב שם כך³⁵⁷:

"ת"ר היה הוא ואביו ורבו בשבי הוא קודם לרבו ורבו קודם לאביו אמו קודמת לכולם חכם קודם למלך ישראל חכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך ישראל שמת כל ישראל ראויים למלכות מלך קודם לכהן גדול שנאמר (מלכים א'–א' פסוק לג') "ויאמר המלך (אליהם) [להם] קחו עמכם (או מ) עבדי אדוניכם וגו'" ומפה מוכח שאין לנו אדם כמו תלמיד חכם שהרי הוא אפילו קודם למלך ישראל, וכן ראיתי בשו"ת הרדב"ז³⁵⁸ שכתב ליישב את הפדיון שבויים שאנשים בזמנו עשו ביותר מכדי דמיהן וענה שם הוא או שיש שם ילד שמכריחים אותם לחלל שבת או לעבור על מצוות הדת ואז זה נחשב כאילו פודין את הדת וגם שיכול להיות שבין השבויים נמצא אדם שהוא תלמיד חכם ועליו לא גזרו חכמים וצריך לפדות אותו בעד כל ממון שבעולם, וכן עיין שכך הביא הים של שלמה³⁵⁹ ואולם הביא שם את הסיפור על המהר"ם מרוטנבורג שאיך לא נתן שיפדו אותו וזו לשונו שם:

"והנה שמעתי על מהר"ם מרוטנבורג שהיה תפוס במגדל אייגזהם כמה שנים והשר תבע מקהלת ישראל סך גדול ובקשו לפדותו ולא הניחם הרב כי אמר אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן ותמיהני שמאחר שהיה מופלג בחכמה ולא הניח כמותו בדורו בתורה ובחסידות בודאי היה מותר לפדותו בכל ממון שבעולם ואף שמרוב ענוותנותו לא רצה להחזיק עצמו תלמיד חכם מופלג מכל מקום היה לו לחוש על ביטול תורה שלו ובפרט שרבים צריכים לו. וצריך לומר

³⁵⁶ מסכת גיטין דף כב: מדפי הר"ן ד"ה "אין פודין את השבויין יתר על דמיהן מפני תיקון העולם".

³⁵⁷ דף יג'.

³⁵⁸ חלק א' סימן מ'.

³⁵⁹ מסכת גיטין סימן סו'.

שדעתו היתה שאם יפדוהו יש לחוש פן יעשו השרים כן לגדולי הדור בעבור רוב ממון עד שלא יספיק ממון של כל הגולה לפדותם ותשכח התורה מישראל ולכן אמר החסיד (בדרך הוראת שעה) מוטב שלא יפדוהו ותאבד החכמה היתרה שבישראל ממה שתאבד התורה לגמרי. והרי זה האות שמאז פסקה גזרה של תפיסת חכמי התורה”
 וכן ראיתי שכך גם הביא הרא"ש³⁶⁰ שעל תלמידי חכמים לא גזרו ופודים אותם בעד כל ממון שבעולם. ע"כ.

ה. מהו השיעור של יותר מכדי דמיהן

יש גם מקום לדון מה הוא שיעור "יותר מכדי דמיהן" שכתוב במשנה. לפי דעת הריטב"א³⁶¹ שהביא ששמין את אותו אדם כעבד בשוק ועל ידי כך בעצם יודעים כמה הוא שווה, והביא המהר"ם לובלין³⁶² שאף על פי שלא נמצאים בזמננו שוקים של עבדים בכל זאת אנו כן שמין כמה אותו אדם שווה בתור עבד ועל יד כך פודים אותו אם השווי שמבקשים אותם שבאים הוא נמוך מהשווי הקיים או שווה לו (שהרי המשנה אמרה "יתר על כדי דמיהן" ולכן אפילו שפדיון כן שווה לשווי שלו כל עוד זה לא יותר גבוה מהשווי עדיין אפשר לפדותו. כך נראה לעניות דעתי הקטנה), וכן עיין שכך גם מצאתי בשו"ת הרדב"ז³⁶³ שכתב שהשיעור של דמים שכתוב במשנה זה לא השווי של אותו אדם אלא השווי של האדם עם הפדיון הכי גבוה ואפילו שזה אדם גוי בכל זאת אפשר להגיע עד השווי שלו (ונראה טעם של הרדב"ז משום

³⁶⁰ מסכת גיטין פרק ד' סימן מד' וכן ראיתי בנימוקי יוסף (מסכת גיטין דף מה.), וכן ראיתי שכך הביא, וכן כך מובא בפסקי התוספות (מסכת גיטין אות רטז') בזו הלשון: "כשיש סכנת נפשות פודין שבוין יותר מכדי דמיהן או משום שהיה מופלג בחכמה" עכ"ל. וכן עיין בשו"ת יביע אומר (חלק י' חושן משפט סימן ו') שכך קיבץ מדברי הפוסקים, וכן קיבץ מדברי חלק מן הפוסקים הרב ישראל רוזן בקובץ תחומין (חלק ל' עמוד 99), וכן עיין בחידושי הרשב"א על מסכת גיטין (דף מה. ד"ה "אין פודין וכו'"), וכן עיין בשו"ת מהר"ם לובלין (סימן טו'), וכן כתב הרמב"ן (חידושי הרמב"ן למסכת גיטין (דף מה.), וכן תירץ המאירי (מסכת גיטין דף מה.). באחד מתירוציו איך רבי יהושע בן חנניה פדה את אותו הילד, ועיין שכך פסק מרן (שלחן ערוך יורה דעה סימן רנ"ב סעיף ד') שכשמדובר בתלמיד חכם לא גזרו ואפשר לפדות אותו בממון הרבה. ע"כ.

³⁶¹ חידושי הריטב"א על מסכת גיטין דף מה.

³⁶² סימן טו'.

³⁶³ חלק א' סימן מ'.

שהרי כתוב "יתר על כדי דמיהן" ולא יתר על כדי דמיו", והרי מובן שזה לשון רבים ולא לשון יחיד, וזה גם מובן שזה לא מתייחס רק כלפי אותו אדם אלא כלפי השוק הכולל העבדים).

בזמנם זה היה רק פדיון שבויים תמורת כסף אולם בזמננו הפדיון הוא תמורת מחבלים או אנשים שבויי מלחמה רחמנא ליצלן. ע"כ.

ו. מה הדין במקום שיש סכנת חיים לשבוי

אמנם באמת שיש מקום לדון אם כל מה שהמשנה דיברה היא דווקא במקום שאין שיש שם חשש סכנה או חשש מוות או שהמשנה דיברה גם במקום שיש חשש סכנה? בתוספות³⁶⁴ על הסיפור שרבי יהושע בן חנניה פדה את אותו הילד בממון הרבה מתרצים התוספות שני תירוצים:

1) שמשום שהיה מופלג בחכמה פדה אותו רבי יהושע בן חנניה בממון הרבה שהרי תלמיד חכם שהולך רחמנא ליצלן "אין לנו כיוצא בו"³⁶⁵.

2) במקום שיש חשש סכנה לא גוזרים.

ובאמת בפסקי התוספות³⁶⁶ כתוב שם בזו הלשון:

"כשיש סכנת נפשות פודין שבויין יותר מכדי דמיהן או

מושום שהיה מופלג בחכמה".

ומובן בעצם שבמקום שיש חשש סכנה דעת התוספות היא שאפשר לפדות במצב כזה והמשנה לא דיברה במצב של חשש סכנה וכל שכן כשיש סכנה בוודאות, וכן ראיתי שגם בשו"ת יביע אומר³⁶⁷ שהביא בשם המהריק"ש שגם כן כותב שבמקום סכנה לא גזרו ופודים אפילו יותר מכדי דמיהן, וכן כתב היס של שלמה³⁶⁸ שבמקום סכנה פודין אפילו כמה פעמים, אולם מצינו להרמב"ן³⁶⁹ שעל הסיפור של רבי יהושע בן חנניה שפדה את אותו הילד³⁷⁰ מתרץ שאו שעל תלמיד חכם לא גזרינן ואפילו בעד כל ממון שבעולם פודים אותו או שבזמן

³⁶⁴ מסכת גיטין דף נח.

³⁶⁵ מסכת הוריות יג'.

³⁶⁶ מסכת גיטין אות רטז'

³⁶⁷ חלק י' חושן משפט סימן ו'

³⁶⁸ פרק ד' סימן עב'

³⁶⁹ מסכת גיטין דף מה.

³⁷⁰ עיין מסכת גיטין דף נח'.) מתרץ

חורבן הבית לא שייך החשש של "משום דלא לגרבו ולייתו טפיי" ולכן פדה אותו רבי יהושע, ועוד כותב שם שאם תרצה לומר שאולי במקום סכנה לא גזרו ואפשר לפדות את מי שנמצא במקום סכנה ביותר מכדי דמיהן אלא שאומר שאי אפשר לומר כך משום שהגמרא במסכת בבא בתרא³⁷¹ אומרת: "דשבויי כולהו אית בהו" (דהיינו שהאדם שהוא שבוי יש בו את כל הדברים מוות עינויים וכו') ואומר הרמב"ן שלא יכול להיות שמה ששנינו במשנתו "אין פודין את השבויים יתר על דמיהן מפני תיקון העולם" מדובר שם במקום שלא שייך חשש סכנה, שהרי אמרנו שהאדם שהוא שבוי כולם הדברים שייכים בו. ולכן נראה שגם במקום סכנה לא פודים את השבויים.

אולם במאירי³⁷² שדן בשאלה שכבר הזכיר הרמב"ן שהרי שבוי כולהו אית בהו? ותירץ המאירי ששבי שעיקרו לממון (דמים) אין בו חשש מיתה ולכן כל מה שהמשנה דיברה בו היא בממון כמו שכתוב: "אין פודין את השבויין יתר על דמיהן מפני תיקון העולם", ומובן באמת שזה רק לממון. אולם אם זה לא קשור לממון ובאמת איכא סכנה או דלמא איכא קטלא כן פודים את אותם השבויים אפילו יותר מכדי דמיהן. ולכן הקושיא של הרמב"ן מתורצת. ולכן אפילו שהגמרא³⁷³ כותבת "שבויי כולהו אית בהו" אפילו הכי בגלל שבדרך כלל שבי הוא לממון או לצורך לפדות שבויים של האויב לכן אין בו חשש מיתה כמו שמובן מסברת המאירי. ולכן הלכה שלא כמו הרמב"ן.

וגם ראיתי בשו"ת מהר"ם לובלין³⁷⁴ שכתב שלא מצינו שהפוסקים חילקו בין שבויים שיש בהם סכנה לבין שבויים שאין בהם סכנה. ולכן לא התיר לשחרר את אותו הילד תמורת יותר מכדי דמיו (המהר"ם נשאל שם אם ילד שבעקבות עלילה שהעלילו עליו שהיה זונה ישמעלית (והמהר"ם דן שם אפילו אם היה בכוונה תחילה) ובעקבות כך שהיה איתה שבו אותו הישמעלים ורצו להורגו, ונשאל האם אפשר לפדות אותו הילד כדי להצילו שלא יהרגו אותו

³⁷¹ דף ח':

³⁷² מסכת גיטין דף מה.

³⁷³ בבא בתרא דף ח':

³⁷⁴ סימן טו'.

הישמעלים). למרות שיכל להיות מצב שבאמת היו הורגים אותו הילד (לא ידוע מה קרה איתו בסוף). אולם במחילה מכבוד תורתו של המהר"ם אולי לא ראה את דברי הרמב"ן והמאירי שהרי במפורש כותב המאירי שבמקום סכנה חייבים לפדותו לא משנה מה שהרי יכולים להורגו. והמשנה³⁷⁵ כשדיברה ש"אין פודין את השבויים יתר על דמיהן מפני תיקון העולם" התכוונה דווקא במקום שאין בו סכנה שאם יש סכנה חייבים אנו לפדותו אפילו ביותר מכדי דמיו.

וכן עיין בשו"ת יביע אומר³⁷⁶, וכן עיין שם שהביא את הספר בית הלל³⁷⁷ שכתב שנעלם מעיני המהר"ם לובלין (הנ"ל) דברי התוספות³⁷⁸ שכתבו בתור תירוץ לאיך שיחרר רבי יהושע בן חנניה את אותו הילד שבמקום סכנה אפשר לשחרר אפילו בתור מכדי דמיהן.

ז. מה הדין בשחרור שבויים תמורת מחבלים רוצחים

אולם בזמננו שמבקשים בתור פדיון שבויים אנשים שגרמו פיגועים או אירועי טרור. ומה שהמשנה דיברה ש"אין פודין את השבויים יתר על דמיהן מפני תיקון העולם" אמרנו שבמקום סכנה לא גזרו הרי פיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה מלבד שלוש עברות עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים. אם בכך שאותו אדם שנשבה נשחרר תמורתו אפילו שבוי אחד אזי יכול אותו השבוי הטרוריסט שהשתחרר לפגוע בעם ישראל בפיגוע או באירוע טרוריסטי. וכשזה יקרה רחמנא ליצלן אזי יכול להיות שאותו הטרוריסט ירצח יותר מאדם אחד. ולכן הנקודה של של "אין פודין את השבויים יתר על דמיהן מפני תיקון העולם" שאמרנו שהמאירי אומר שבמקום של סכנה או מיתה פודים "בלי לחשוב פעמיים" זה בגלל הסכנה אבל אם יפדה ותיגרם סכנה יותר גדולה מהפדיון הזה שיכול להיות שיותר מאיש אחד ימות אזי יכול להיות שגם המאירי יסכים לדעה הזאת שלא פודים בגלל הספק סכנה הנשקפת לעם ישראל.

³⁷⁵ מסכת גיטין דף מה.

³⁷⁶ חלק י' חושן משפט סימן ו'.

³⁷⁷ סימן רנ"ב ס"ק ב'.

³⁷⁸ מסכת גיטין דף נח'. ד"ה "כל ממון שפוסקין עליו".

מה גם שהמתבלים בעצמם אומרים שכשהם ישתחררו הם ירצחו או יחטפו רחמנא ליצלן עוד יהודים, בטוח שיהיה אסור לשחרר אותם מחשש הסכנה הנשקפת לנו מעצם היותם מסתובבים חופשי ברחובות ואפילו בינינו. ולכן לא יהיה אפשר לשחרר אותם אפילו אם אם כל עם ישראל יסכים לשחרור הזה אפילו הכי אסור לעשות זאת משום ספק נפשות להקל.

וכן ראיתי שכך העלה להלכה בקובץ תחומין³⁷⁹ וכן נראה לעניות דעתי פשוט שלא אפשרי להעמיד את כל העם בסכנה. אולם אם ידוע שלא יפגעו בנו אותם מתבלים (דבר שלא אפשרי שהלכה פסוקה היא "עשיו שונא ליעקב") רק אז יהיה אפשר באמת לפדות חיילנו בעד השבויים שלהם. ע"כ

ח. להלכה:

א) אם אדם נתפס בשבי אם יש לו כסף פודים אותו ואחרי כן יכול מי שפדה אותו לקחת ממנו את כסף הפדיון שעלה לו כדי לפדות את אותו האדם, ואם אין לאותו האדם הנמצא בשבי כסף כדי לפדות את עצמו חייבים לפדותו גם כך³⁸⁰. ע"כ.

ב) אדם חייב לפדות את חברו עד כדי דמיהן בכל מקרה, "והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה, עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך. ובטל מצות פתח תפתח את ידך לו. ומצות וחי אחיך עמך. ואהבת לרעך כמוך. והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו. ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים"³⁸¹.

ג) בעל שאשתו נשבתה בשבי בפעם הראשונה שזה קרה חייב לפדות את אשתו עד עשרה בדמיה שכן אשתו כגופו דמי, מכאן ואילך אם רוצה פודה אותה ואם אינו רוצה אינו פודה אותה³⁸².

³⁷⁹ חלק ד' עמודים 108-115.

³⁸⁰ ועיין בשלחן ערוך (סימן רנ"ב סעיפים א'-ב'), ועיין באות ב' מה כתבתי בנוגע לאדם שמעלים עיניו מן פדיון השבויים.

³⁸¹ כן הוא לשון הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פרק ח' הלכה י'), וכן כבר כתב הרמ"א (סימן תרנ"ו) שצריך לתת את כל ממנו כדי לא לעבור על איסור לא תעשה ובטח כאן שמנה הרמב"ם שהבאנו כמה וכמה איסורי לא תעשה בעניין הזה ולא רק אחד. ע"כ.

³⁸² כדברי הגמרא במסכת כתובות (דף נב'), וכן עיין שכך יישבו התוספות (מסכת כתובות דף נב' ד"ה "והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה פעם ראשונה פודה") שיישבו את

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ד) אדם שמבקשים עליו יותר מכדי דמיהן, אם יש לו כסף ויכול לפדות את עצמו רשאי לעשות כן שכן כתוב בספר איוב "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו"³⁸³ (איוב ב'-ד'), וכן כשגזרו חכמים על "אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם" לא גזרו על האדם שנמצא בשבי שאינו יכול לפדות את עצמו ביותר מכדי דמיהן אם יש לו כסף, וכל מה שראינו בסוגיא ובמפרשים של "אין פודין את השבויים ביותר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם", הטעמים שם הם דווקא משום הקהילה או שלא יהיה לה כסף בעקבות הפדיון או שלא יבואו כל פעם "לסחוט" את הקהילה האויבים אם ישבו עוד שבויים (כעין הטעם שנתן הים של שלמה)³⁸⁴ במעשה שעשה המהר"ם שלא נתן שיפדו אותו ביותר מכדי דמיהן משום שלא רצה שישבו עוד גדולי דור), ולכן מותר לאדם לפדות את עצמו "ביותר מכדי דמיהן", וחכמים לא גזרו על האדם עצמו³⁸⁵.

ה) אין פודין את השבויים יתר על דמיהן מפני תיקון העולם - שלא יבואו השבאים וישבו עוד אנשים ויבקשו תמורתם כופר גבוה מאוד³⁸⁶.

ו) פודין תלמיד חכם אפילו ביותר מכדי דמיהן מפני ש"תלמיד חכם אין לנו כיוצא בו"³⁸⁷, ואפילו קודם למלך ישראל³⁸⁸.

הקושיא של הגמרא בגיטין (דף מה'). ושל הגמרא פה שדווקא הגמרא בגיטין דיברה על סתם אדם שבא לפדות משהו אולם פה הגמרא מדברת על אשתו וקיימא לן שאשתו כגופו דמי, וכן עיין ברשב"א בחידושו למסכת גיטין (דף מה'. ד"ה "אין פודין וכו'") שהביא את דברי התוספות שכך תירצו, וכן עיין ברא"ש (פרק ד' סימן מד'), וכן עיין בשלטי גיבורים (דף כב': מדפי הרי"ף במסכת גיטין) וכן עיין שלחן ערוך סימן ע"ח סעיפים א'-ב' שכן פסק. ע"כ.

383 איוב ב'-ד'.

384 פרק ד' סימן סו'.

385 עיין בתוספות מסכת כתובות (דף נב'. ד"ה "והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה פודה", וכן עיין בשלטי גיבורים (דף כב': מדפי הרי"ף במסכת גיטין), כך כתבו להלכה. ע"כ.

386 מסכת גיטין דף מה', שלחן ערוך (יורה דעה סימן רנ"ב סעיף ד') לאפוקי מהטעם משום דוחקא דצבורא (עיין ב"ח (סימן רנ"ב) וים של שלמה (פרק ד' סימן סו').

387 מסכת הוריות דף יג'.

388 (עיין גמרא מסכת גיטין דף נח', עיין תוספות (מסכת גיטין דף נח'. ד"ה "כל ממון שפוסקין עליו"), וכן עיין שלחן ערוך (יורה דעה סימן רנ"ב סעיף ד'), ואולם אם התלמיד חכם לא מסכים שישחררו אותו מחמת שלא רוצה להטריח את הקהילה או מחמת שלא רוצה שישבו עוד חכמים ויבקשו תמורתם כופר גבוה נראה שיכול לעשות כך ולא יפדו אותו למרות שרוצים (עיין בים של שלמה (פרק ד' סימן סו') שהביא את הסיפור על המהר"ם וכן מובן ממנו) וצ"ע. ע"כ.

ז) אדם שיש לו סכנה בתור שבוי דהיינו שיש לו חשש סכנה או מיתה בשבי אז אנו לא אומרים "שבוי כולו אית בהו" ולכן יהיה מותר לפדותו אפילו ביותר מכדי דמיהן³⁸⁹.

ה) אולם במה דברים אמורים שדווקא הפדיון שבויים הוא כספי או אנשים שאין סכנה בשחרור שלהם לאוויר העולם החופשי אולם אם יש סכנה בשחרור להם דהיינו שיכולים לגרום נזקים כבדים לעם ישראל במצבים שיכולים להביא לפקוח נפש עד למיתה של הרבה אנשים ואפילו אחד עדיין יהיה אסור לשחרר את אותו הטרוריסט בעד האדם השבוי שהרי אם נשחרר אותו נעמיד אנשים בסכנה כל שכן שהטרוריסטים אומרים שהם יחטפו אנשים או יפגעו בהם (עיין קובץ תחומין³⁹⁰ שכך העלה) ורק אם ידוע לנו שלא יפגעו בנו אם נשחרר אותם כמו בתום מלחמה רק אז יהיה מותר לשחרר את אותם הטרוריסטים בעד השבויים שלנו (עיין שם), או שהמדינה נהפכה להיות בצד שלנו. וכל זה כאשר אנו בטוחים במאה אחוזים שהיא בצד שלנו אולם אם אנו יודעים שזה הסכסוך שלום ללא כוונה שלימה, אסור לנו לבצע את פדיון השבויים/עסקת החליפין הזאת, מכיוון שיש פה חשש סכנה או סכנת מוות לציבור בעם ישראל רחמנא ליצלן. ע"כ.

³⁸⁹ (עיין מאירי בחידושו למסכת גיטין (דף מה'), וכן עיין שו"ת יביע אומר (חלק י' חושן משפט סימן ו'), ולאפוקי מדעת המהר"ם לובלין (סימן טו'), והרמב"ן (מסכת גיטין דף מה'), שסוברים שאי אפשר אפילו שיש חשש סכנה או חשש מיתה ועיין ברמב"ם (הלכות מתנות אביונים פרק ח' הלכה י') שמנה כמה מצוות לא תעשה בבן אדם שמעלים את עינו מן פדיון השבויים ולכן עדיין צריך אפילו לבזבז כל ממונו כדי לא לעבור על המצווה הזאת שהרי קיימא לן (סימן תרנ"ו סעיף א' ברמ"א) שעל מצוות לא תעשה צריך ליתן כל ממונו לפני שיעבור עליה. ע"כ.

³⁹⁰ חלק ד' עמודים 108-115

שער רוח הלחימה

היבטים הגותיים ואמוניים של מצוות
המלחמה, המוסר במלחמה ומידות הלוחם

מלחמתה של תורה?! על המוסר במלחמה עפ"י התורה

עז צוקרמן

לע"נ סבא צבי, לוחם אצ"ל רחיים תורה ומוקיר רבנן שכל-כך שמח בתורתו.

א. פתיחה

ב. קיומו של המוסר הטבעי

ג. מוסר במישור הכללי

ד. סתירות בין המוסר לתורה

ה. מוסר המלחמה

ו. רשעת הגוים

ז. סיכום

דבר מוכרח הוא שיסגל האדם לעצמו את המוסר הטבעי הפשוט, בכל רחבו ועמקו, ואת יראת ד', ותמצית הטהור של האמונה הפשוטה, וכל מדותיה ברוחב ובעומק, ועל גבי שתי הסגולות הללו יבנה את כל מעלות רוחו העליונות. אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה עוד יראת שמים טהורה. סימן ליראת שמים טהורה הוא כשהמוסר הטבעי, הנמוע בטבע הישר של האדם, הולך ועולה על פיה במעלות יותר גבוהות ממה שהוא עומד מבלעדה. אבל אם תצויר יראת שמים בתכונה כזאת שכלא השפעתה על החיים היו החיים יותר נוטים לפעול טוב, ולהוציא אל הפועל דברים מועילים לפרט ולכלל, ועל פי השפעתה מתמעט כח הפועל ההוא, יראת שמים כזאת היא יראה פסולה.

(הרב קוק, אורות הקודש)

א. פתיחה

אחת מהשאלות הרלוונטיות ביותר בנושא "הצבאיות הישראלית באספקלריה תורנית", היא שאלת היחס בין המוסר לתורה בכלל

ולמלחמות התורה בפרט. זוהי שאלה שימיה כימי עולם – כבר בראשית התורה, בבריאת העולם, שם רש"י את השאלה בפיהם של אומות העולם, אך היא עדיין חיה וקיימת ובוועטת. בזמנו, התעורר דיון ציבורי סביב אותה השאלה, בעקבות שיחה שנשא הסופר סי' יזהר בכנס של התנועה ליהדות הומניסטית, ושהתפרסמה אח"כ בעיתון 'ידיעות אחרונות'³⁹¹. דבריו של יזהר, גררו אחריו גם יום עיון, שערכה מכללת הרצוג; המכללה, אף הוציאה חוברת, עם השיחות שנאמרו ביום העיון³⁹², נעזרתי מאוד באותה החוברת בעבודתי. במאמרי, אנסה, ראשית, לבחון האם ניתן לדון בשאלה כזאת וכיצד, אח"כ אדון בשאלה עצמה, ובפרט בציווי "לא תחיה כל נשמה" ובעצם הפלישה לארץ, ואנסה אף לתת תשובות.

ב. קיומו של המוסר הטבעי

חז"ל, מכירים במערכת התנהגות מסוימת, שנתבעת מכל אדם באשר הוא אדם. כך למשל בגמרא בעירובין³⁹³:

אמר רבי יוחנן: אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה. דרך ארץ מתרנגול וכן בספרי³⁹⁴:

"את משפטי תעשו" אלה הדברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן, כגון הגזלות והעריות וע"א וקללת השם ושפיכות דמים, שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן.

מערכת זו, נתבעת גם מאנשים שאינם יהודים, ושלא צוו בה; שכן היא מבוססת על ההגיון הפשוט. עי"כ, מסביר החזקוני את עונשם של דור המבול, שטרם נצטוו במצוות בני נח³⁹⁵:

וא"ת: איך נענשו דור המבול, מאחר שלא נצטוו על המצות?! וי"ל: יש כמה מצות שחייבים בני אדם לשמרן מכח סברת

³⁹¹ יגד יהושע' ידיעות אחרונות ט' בכסלו תשנ"ג עמודים 24-25

³⁹² "מוסר מלחמה וכיבוש", אלון שבות תשנ"ד

³⁹³ דף ק ע"ב

³⁹⁴ אחרי מות פרשה ט, יג

³⁹⁵ בראשית ז, כא

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הדעת, אעפ"י שלא נצטוו, ולפיכך נענשו. כמו קין שנענש על שפיכות דמים אעפ"י שלא נצטווה על כך.

אם, אכן, אותה מערכת התנהגות, היא הגיונית וטובה, לא יכול להיות, שמתן התורה יגרע מאותה מערכת התנהגות (שנכנה אותה "מוסר טבעי"), כך במכילת דר"י מסכתא דנזיקין³⁹⁶:

"וכי יזיד איש" להוציא את הקטן. איש להביא את האחרים. רעהו להביא את הקטן. רעהו להוציא את אחרים. איסי בן עקיבא אומר: קודם מתן תורה היינו מוזהרי' על שפיכות דמים, לאחר מתן תורה, תחת שהוחמרו הוקלו?! באמת אמרו: פטור מדיני בשר ודם ודינן מסור לשמים. וכן, בגמרא בסנהדרין³⁹⁷:

אמר מר: כל מצוה שנאמרה... לבני נח ולא נשנית בסיני – לישראל נאמרה ולא לבני נח. אדרבה, מדלא נישנית בסיני לבני נח נאמרה ולא לישראל! ליכא מידעם דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור.

איסי ומר, מסרבים להכיר במציאות של מצווה שנצטוו בה בני נח ולא נצטוו בה ישראל; לכן, אם בני נח מחוייבים במוסר הטבעי, ובני ישראל מחוייבים בנוסף גם בתורה, ודאי שישראל מחוייבים גם-כן במוסר הטבעי. כך מבאר רש"י (ד"ה לזה ולזה): "שכשיצאו מכלל בני נח, להתקדש יצאו, ולא להקל עליהם".

א"כ, מתן תורה טומן בחובו אף את המוסר הטבעי, ועל גביו, מוסיף איסורים ומצוות. מתן תורה לא "מאתחל" את האדם, ובונה מערכת מצוות שונה. ייתכנו מצוות, שנצטווינו עליהם במתן תורה, שיש להם טעם "מוסרי", הגם שזה קודם למתן תורה. הרמב"ם כולל אותן במצוות ה"שכליות", שיש להן טעם ברור. הרמב"ם יוצא נגד אנשים, הסוברים, שאסור לתת טעם למצוות, שבעיניהם מצווה עם טעם ברור היא פחות חשובה³⁹⁸:

מבני אדם אנשים שיכבד עליהם נתינת סיבה למצוה מן המצוות, והטוב אצלם – שלא יושכל למצוה ולאזהרה ענין

³⁹⁶ משפטים פרשה ד

³⁹⁷ דף נט ע"א

³⁹⁸ פירוש המשניות לחולין פ"ז מ"ו

כלל. ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאוהו בנפשם, ולא יוכלו להגות בו ולא ידעו לומר אותו. והוא: שהם יחשבו, שאם היו אלו התורות מועילות בזה המציאות ומפני כך וכך נצטוינו בהם, ויהיו כאילו באו ממחשבת והסתכלות בעל שכל; אמנם כאשר יהיה דבר שלא יושכל לו ענין כלל ולא יביא לתועלת, יהיה בלא ספק, מאת האלוה, כי לא תביא מחשבת אנוש לדבר מזה.

ישנה נטיה של אנשים לחשוב, שמצוות סתומות הן יותר "אלוקיות" ממצוות בעלות טעם פשוט וברור. נטיה זו, יכולה להביא אנשים לזלזול במצוות אלו³⁹⁹, אך גם להעריך אותן מתוך אמונה שגויה, שאין להן טעם אנושי פשוט וברור. ע"פ הרמב"ם, גם מצוות שיש להן טעם ברור, ובכללן אף המצוות המוסריות, הן אלוקיות וחשובות. מלבד אותן מצוות מוסריות, שנצטוינו עליהן בפירוש (כגון גזל, רצח ועוד), ישנה עוד הדרכה כללית של התורה⁴⁰⁰:

וְעֲשֵׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטֹּב.

...ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו: זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה: כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר.

זוה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו, וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון: לא תלך רכיל (ויקרא יט טז), לא תקום ולא תטור (שם פסוק יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פסוק טז), לא תקלל חרש (שם פסוק יד), מפני שייבה תקום (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה

³⁹⁹ ועיין לזה דבריו של סבי מורי, הרב אברהם צוקרמן ("לוחות אבן" ח"ב עמ' 267): "משפטים הם מצוות שבין אדם לחברו המסדירות את חיי היום-יום. את המשפטים כל מדינה ומדינה קובעת לעצמה, וגם אילו לא נצטוינו עליהם בתורה היינו קובעים אותם בעצמנו... התורה מדגישה דווקא את השכר על "המשפטים האלה": המצוות השכליות של חיי החברה, שהן כה מובנות... כנראה שמצוות שבין אדם למקום בדרך כלל אין אדם דש בעקביו..."

⁴⁰⁰ דברים ו, יח ורמב"ן שם

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קח), ואפילו מה שאמרו (יומא פו): פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר.

"ועשית הישר והטוב", לפירוש רמב"ן, זו הדרכה כוללת שמביאה התורה, לאחר הדרכה פרטנית במצוות, כגון איסור רכילות ונקימה ונטירה. הדרכה כללית זו, מוסיפה לנו פרטים שאינם כלולים בתורה, אם הם מוכרחים מצד המוסר הטבעי. כלומר, יש לנו מצווה לנהוג בדרכים טובות וישרות, בדרכים מוסריות. ומדוע התורה לא פירטה לנו אילו דרכים הן ישרות, ואמרה רק בדך כלל? ממשיך הרמב"ן:

והכוונה שיתנהג בהנהגה טובה וישרה עם בני אדם, ולא היה מן הראוי בכל זה לצוות פרטים, לפי שמצוות התורה הם בכל עת ובכל זמן ובכל ענין, ובהכרח חייב לעשות כן, ומדות האדם והנהגתו מתחלפת לפי הזמן והאישים, והחכמים ז"ל כתבו קצת פרטים מועילים נופלים תחת כללים אלו...

כלומר, המוסר הטבעי משתנה מזמן לזמן וממקום למקום, אם התורה הייתה מצווה באופן פרטני, לא הייתה יכולה לצוות על דבר, שיכנס לנורמה המוסרית, בזמן אחר ובמקום אחר, או הייתה מצווה על דבר, שלאחר זמן היה יוצא מהנורמה המוסרית. ולכן ציוותה התורה כָּלֵל: "ועשית הישר והטוב" כלומר, בכל מקום ובכל זמן, התנהג כפי שמחייב המוסר הטבעי, ועוד נידרש לכך בהמשך.

ג. מוסר במישור הכללי

במישור הפרטי, איננו מוצאים דין ועונש על מצוות מוסריות. בעל ה"משך חכמה", האיר את עינינו בנקודה זו⁴⁰¹:

בהתבונן בדרכי התורה נראה כי במצוות מעשיות כמו עו"ג ועריות⁴⁰² יש כרת וסקילה ושאר מיתות ומלקות; לא כן בנמוסיות ומדות כמו מחלוקת, לשון הרע, רכילות, גזל אין

⁴⁰¹ שמות יד, כט ד"ה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם

⁴⁰² מעניין שבעל ה"משך חכמה" מגדיר את ע"ז וג"ע כמצוות שאינן בעלות טעם מוסרי בניגוד למדרש לעיל וז"ל: "הגזלות והעריות וע"א וקללת השם ושפיכות דמים שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן."

מלקות; דהוי לאו הניתן לתשלומין או דהוי לאו שאין בו מעשה,

כמובן שדבריו אלו, מדברים על דין בעולם הזה, שאינו נעשה, אך בעולם הבא כמובן לכל "יש דין ויש דין" כמו שכתב הרמב"ם במורה נבוכים⁴⁰³:

כי חיובי בהחלט ביחס לו יתעלה הצדק, והוא שיגמול את הצדיק על כל מעשיו ממעשי החסד והיושר ואף על פי שלא נצטווה בכך על ידי נביא, ושהוא מעניש על כל מעשה רע שעושה האדם ואף על פי שלא הוזהר עליו על ידי נביא, כי הוא מוזהר עליו באופן הטבעי.

בעולם הבא, נענש האדם, אף על דברים, שאינם כתובים בתורה, ולא נצטווה עליהם ע"י נביא, כיון שהם נוגדים את המוסר הטבעי. אך העונש בעולם הבא, הוא רק במישור הפרטי, של האדם היחיד, במישור הכללי, טוען המשך חכמה, שמצוות אלו אף יותר חמורות ממצוות שאינן בעלות טעם מוסרי:

אולם זה דוקא ביחיד העושה, אבל אם הצבור נשחתין בזה מצאנו להיפך בירושלמי דפאה (א-א) דורו של דוד כולם צדיקים היו וע"י שהיו בהן דילוטורין היו נופלים במלחמה כו' אבל דורו של אחאב עובדי עו"ג היו וע"י שלא היו בהן דילוטורין היו יורדים למלחמה ומנצחין בו, שאם הצבור נשחתין בעו"ג ועריות ע"ז נאמר (ויקרא טז, יז) השוכן אתם בתוך טומאותם אבל בנמוסיות ומדות לשון הרע ומחלוקת ע"ז כתוב (תהלים נז, ו) רומה על השמים כו' כביכול סלק שכינתך מהם, וגדולה מזו אמרו (יומא ט) שבמקדש ראשון היו עו"ג עריות כו' ובמקדש שני היו עוסקין בתורה ובמצות כו' מפני שנאת חנם ושם שאלו מי הם גדולים תנו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים כו', הרי דאם הצבור נשחתין במדות גרוע יותר מאם נשחתין במצוות ולכן אמר ר' יוחנן חלק דף ק"ח בא וראה כמה גדול כוחו של חמם שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינם אלא על שפשטו

⁴⁰³ ח"ג פי"ז

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ידיהם בגזל דכתיב הנני משחיתם כי מלאה הארץ חמם שעל עריות דין צבור יש להם והי' מרחם עליהם אבל על נמוסיות לא יתכן, ולכן על חלול שבת בעוה"ר שנתפשט אז יכולים לקוות כי יאחר להם כי הם צבור ואף בעו"ג אמרו בספרא (קדושים צב. צה) והנפש ונכרתה שאין הצבור נכרתין אבל כיון שפרצו בנמוסיות הולכים בחרבות וחצים לחמום ולגזול ונשחתו במדות כי המה כחייתו טרף אז נקום ינקם ה' ולא יאחר כי איך נחשוב להם אם כיחידים הלא על מצות הן נכרתין ואם כצבור הלא על נמוסיות הן יתמו, וכן בדור המבול על גזל לבד היה דנן כיחידים אבל כיון שהשחית כל בשר דרכו אם היה דן אותן כל יחיד לעצמו היה נכרת וע"כ דדן אותם בהצטרף כצבור והיו נכרתין עבור הגזל, ולכן מצאנו שעל העגל שהי' החטא בעו"ג מחל הקב"ה להם ונתרצה להם אבל על מרגלים שהי' לשון הרע וכפיות טובה לא מחל להם ונגזר במדבר הזה יתמו.

ה"משך חכמה" מוכיח, שבמישור הכללי והציבורי, הקב"ה מוכן להעביר על מידותיו, בכל הנוגע למצוות שבין אדם למקום; אך במצוות שבין אדם לחברו, ב"נמוסיות ומידות", במוסר הטבעי, אין הקב"ה מוכן להבליג.⁴⁰⁴

ד. סתירות בין המוסר לתורה

מה קורה, כאשר נראה שמצוות ה', סותרת את המוסר הטבעי? ישנם חוגים מסוימים בבית המדרש, שלדידם, מקרה כזה מוכיח שהאדם לא באמת מבין. האדם יושב בחושך, והקב"ה שנתן לנו "חוקים ומשפטים צדיקים"⁴⁰⁵, הוא היחיד שיושב באור, ועלינו ללכת על פי הדרכתו, שהיא ודאי צודקת, למרות שאיננו יודעים מדוע. "חוקה

⁴⁰⁴ ועל דבריו של עלי הכהן (שמואל א פרק ב) "אם יִחַטָּא אִישׁ לְאִישׁ וּפְלָלוּ אֱלֹהִים וְאִם לִידֹד יִחַטָּא אִישׁ מִי יִתְפַּלֵּל לוֹ" כתב מלבי"ם: "רצה לומר הלא עלי ובניו הם אלהים שופטים בארץ ויפללו על כל חטא אשר יחטא איש לרעהו, ועתה אם לה' יחטא איש מעתה מי יפלל וישפוט אותו, אחר שהשופטים עצמם בני עלי הם החוטאים לה' ומי יעשה משפטו ויריב ריבו והלא הכהנים השופטים בארץ רמסו קדש קובעים אלהים" כלומר שההדגשה היא לא על טיב החטא, אם בין אדם לחבירו או למקום אלא על אישיות החוטא.

⁴⁰⁵ דברים ד, ח

חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזירתי"⁴⁰⁶, בקבלת התורה, התחייבו בניי "נעשה ונשמע"⁴⁰⁷, בסדר הנכון – הקדימו נעשה לנשמע. אך למרות גרעין האמת, החזק מאוד, הטמון בגישה זו, היא לא נראית לנו מפשט הכתובים. ראשית – לאחר ה"נעשה", בא לבסוף גם ה"נשמע", ולא נאמר "נעשה ונעשה"; שנית – מצאנו מקרים רבים במקרא, של אנשים שבאו לפני הקב"ה בטענה שדבריו אינם מוסריים, החל מאברהם אבינו השואל "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"⁴⁰⁸, דרך אבימלך השואל "הגוי גם צדיק תהרוג?"⁴⁰⁹, ועד משה רבנו ואהרן הכהן השואלים "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף?"⁴¹⁰; ובאף אחד מהמקרים לא מצאנו שהקב"ה מגיב: "שתוק! כך עלה במחשבה לפניי"⁴¹¹, במקרה בשלושת המקרים שהבאנו, הקב"ה אף משנה את תכניתו המקורית בעקבות הפנייה. נכון, לא תמיד זה כך, לעיתים הקב"ה רק מסביר להם את עמקה של התכנית, ולעיתים אף זה לא, והם נשארים בלי מענה; אך שאלות אלו, מופיעות עשרות פעמים במקרא, ונשמעות מפיהם של כל גדולי האומה. א"כ, יש מקום לשאלה כזאת. אך אם גדולינו, קיבלו את התשובה מפיו של הקב"ה בנבואה – עלינו, הקטנים, נטולי הנבואה, מוטל לחפש את התשובה בעצמנו.

ראשית, עלינו לבדוק לעומק את המצווה, אולי לא הבנו אותה באמת וכדו', ייתכן שנגלה להפתעתנו כי המצווה היא דוקא מוסרית. כאן, יכולה גם התורה שבע"פ לעזור לנו. דוגמא לדָבָר, בתורה נאמר: "עין תחת עין"⁴¹² ועלול הקורא לשאול: "כיצד התורה מצווה, על ענישה פרימיטיבית ולא מוסרית כ"כ?" אבל, לאחר עיון מעמיק יותר בתורה עצמה ובדברי חז"ל המבארים את איסוריה של התורה, יתבאר לנו,

⁴⁰⁶ במדבר רבה יט, א, שם ח, תנחומא חקת ג ועוד.

⁴⁰⁷ שמות כד, ז

⁴⁰⁸ בראשית יח, כה

⁴⁰⁹ בראשית כ, ד

⁴¹⁰ במדבר טז, כב

⁴¹¹ מנחות כט ע"ב

⁴¹² שמות כא, כד, ויקרא כד, כ.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

שהתורה מורה פה, רק על תשלום קנס כספי.⁴¹³ א"כ, ייתכן ותחת כנפיהם של חז"ל, נמצא את שאנו מחפשים במוסריותה של התורה. אך יתכן, גם, שלא – לעיתים, ממומש אותו גרעין אמת חזק, הטמון באותה גישה שדחינו לעיל; לעיתים, אנו, היושבים בחושך, אכן לא רואים, ולא נותר לנו אלא לקיים את צו ה' בלי להבין. כפי שאמרנו, לעיתים הקב"ה לא משיב לאותם הקובלים על מצוותיו ומעשיו, אין זה אומר שעל בסיס זה עלינו לשנות את כל תפיסתנו המוסרית, ובשעה שהקב"ה ציווה את אברהם לעקוד את בנו, בניגוד לכל רגש מוסרי כלשהו, אברהם לא הסיק מזה, שזה מוסרי לשחוט אנשים. אם כך, היה על אברהם לרוץ לאותו ההר בשמחה, אך לא כך אנו מוצאים במדרש⁴¹⁴:

עיני אברהם בעיני יצחק ועיני יצחק בשמי שמים, והיו דמעות מנשרות ונופלות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות. א"ל: בני, הואיל והתחלת על רביעית דמך, יוצרך יזמין לך קרבן אחר תחתיך. באותה שעה פער פיו בבכיה וגעה געיה גדולה...

כלומר, לא מוותרים על העקרונות המוסריים, למרות דבר ה' הסותר אותם. באותו מקרה, אגב, אכן התברר בסופו של דבר שהקב"ה לא

⁴¹³ בעניין הזה, מלבד דברי חז"ל בגמ' ב"ק פד ע"א, הוכיח כן רמב"ן אף מפשט הכתוב, על הפסוק "וּמִכָּה נִפְשׁ בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ" (ויקרא כד, יח), וכן מהפסוק "וְלֹא תִקְחוּ כֶּסֶף לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוֹת כִּי מוֹת יוֹמֵת" (במדבר לה, לא) ועיין רמב"ן שמות כא, כד ד"ה עין תחת עין.

ישנם אנשים שעלולים לטעון שחז"ל "מסבנים" ו"מטייחים" את צוויי התורה או תיאוריה, במיוחד באמירות כמו: "כל האומר פלוני חטא אינו אלא טועה". ע"פ השקפתם לחז"ל לא נעים להודות שגם גיבורי המקרא הם דמויות אנושיות שמסוגלות לחטוא. דעה זו היא מגוחכת להפליא, שכן 6 פעמים בש"ס מופיעות אמירות אלה על אנשים שלא חטאו (כולן בגמ' שבת נה ע"ב – נו ע"ב, ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן אומר כך על ראובן, בני עלי, בני שמואל, דוד, שלמה ויאשיהו). ומולם ישנן מאות אמירות של חז"ל שמזהים חטאים של גיבורי התנ"ך שאנו לעולם לא היינו מוצאים, ואביא דוגמאות ספורות: "ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך..." אמר לו הקב"ה: אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני, חייך שאני משהה בשמחת בניך ז' דורות... כנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים... כנגד כן בניו מחריבין מבניך ז' משכנות... כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים ז' חדשים." (בראשית רבה נד, ד). "תמנע בת מלכים הואי... בעיא לאיגורי, באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה, הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו... נפק מינה עמלק דצערניהו לישראל. מאי טעמא? דלא איבעי להו לרחקה!" (סנהדרין צט ע"ב). "אתה שלא הודית בארצך, בנות יתרו אומרות איש מצרי הצילנו ואתה שומע ושותק, לפיכך אין אתה נקבר בארצך!" (ילק"ש ואתחנן תתיד).

⁴¹⁴ ילק"ש בראשית קא

תכנן שאברהם ישחט את בנו, וממילא דבר ה' נותר מתאים לחוקי המוסר האנושי.

רש"י הירש מסכם את הדברים היטב, בפירושו על הפיכת סדום⁴¹⁵ :

כל אותו דו-שיח, אם ניתן לקרוא לו כך, שבין אברהם לבין שופט כל הארץ, בו מעיז עפר ואפר לפנות אל ה', על סמך חוש הצדק שבלבו, ואף הקב"ה מנענע לו בראש לאות הסכמה, הרי הוא משמש ערובה נאמנה לאופיו האלוהי של אותו קול שבקרבתנו, הטוען למשפט וצדקה. עם שאנחנו עפר ואפר – יסודנו עפר ואחריתנו אפר – הרי לא הכל בנו עפר ואפר. בגוף עפר ואפר זה חי ניצוץ של בורא העולמים והד לרוחו. אנושיות וצדק, וכל קנייני הרוח והמוסר של האנושות – קיבלו את אישורם הנצחי על ידי הד אלוהי זה שבלב האדם; והרי הם מובטחים ועומדים מעל לכל תורות עפר ואפר של חכמה חומרנית.

ה. מוסר המלחמה

במקורות התורניים, ישנה דרישה לנהוג במוסריות, גם בעת מלחמה. הרב גורן דן במעשה שמעון ולוי בשכם, הוא מעמת בין הרמב"ם, המצדיק את המעשה, לבין רמב"ן, המבקר אותו. לדבריו, הרמב"ם יצטרך להסביר, מדוע שב יעקב ומגנה אותם בסוף ימיו שוב, לאחר שכבר לא נשקפת להם סכנה, וכך הוא מציע לתרץ את הרמב"ם⁴¹⁶ :

יש להסביר את דברי הרמב"ם שאמנם מבחינת ההלכה צדקו שמעון ולוי, אבל היה זה הצדק ההלכתי בחינת "יקוב הדין את ההר", אבל אין זה הצדק מבחינה מוסרית, כפי שאנו מוצאים בתלמוד הירושלמי שלהי פרק ח' מתרומות⁴¹⁷, את שתי אמות המידה, הללו – הצדק ההלכתי והצדק של משנת

⁴¹⁵ בראשית סוף פרק יח

⁴¹⁶ משיב מלחמה א, עמ' כז

⁴¹⁷ "עולא בר קושב תבעתיה מלכותא, ערק ואזיל ליה ללוד גבי ריב"ל, אתון ואקפון מדינתא. אמרו להן: אין לית אתון יהבון ליה לן - אנן מחרבין מדינתא! סלק גביה ריב"ל, ופייסיה, ויהביה לון. והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי, ולא אתגלי. וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי, אמר ליה: ולמסורות אני נגלה? א"ל: ולא משנה עשיתי? א"ל: וזו משנת החסידים!"

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

חסידים... אמנם נהגו שמעון ולוי בהתאם להלכה שבידיהם. אבל יעקב אבינו ציפה מהם שילכו אחרי משנת חסידים, שהיא אמת המוסר לפיה יש לנהוג כאשר אנחנו דנים דיני נפשות... "משנת חסידים" מבוססת על מידת הרחמים, שיש לנהוג לפיה גם במלחמה, ושעלינו ללמוד אותה ממידותיו של הקב"ה. מה הוא רחום וחנון – אף עלינו להיות כן. והוא בניגוד למדת הדין ולגישה "יקוב הדין את ההר". אלא, "ורחמיו על כל מעשיו".⁴¹⁸

אם-כן, גם לדעת הרמב"ם, וק"ו לדעת רמב"ן, יש לדון בנושא מוסר המלחמה של ישראל.

בטרם נכנסו ישראל לארץ, צוותה אותם התורה⁴¹⁹ :

רק מערי העמים האלה אשר ידוד אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה. כי החרם תהרימם החתי והאמרי הפנעני והפרזי החזי והיבואי באשר צוה ידוד אלהיך.

צו זה מעורר בעיה מוסרית: לכאורה, הוא נראה כמצווה לעשות דבר הנוגד את המוסר ההגיוני של כל בר דעת: השמדת עמים שלמים על נשיהם, ילדיהם וזקניהם החפים מפשע.⁴²⁰ הרמב"ם והרמב"ן

⁴¹⁸ למקרה זה של שמעון ולוי נשברו קולמוסים רבים, ועיין לדוגמא דעתו של ר"י אבן כספי ("משנה כספי") הסובר ששמעון ולוי עשו הכל טוב ויפה אף לפי המוסר: "לשון הסיפור יביאני לומר, שמה שעשו היה כדן וכראוי להם, וזה, כי כתוב תחילה (בראשית לד ז) "וכן לא ייעשה"; וזה שאנו בו (כלומר: מעשה שכם בן חמור) היה בלי ספק פריעת מוסר ופריעת נימוס אף לבני נח... והעד על זה כי חמור ובנו עם היותם נשיאי הארץ דיברו דבריהם ליעקב ובניו הגרים בתחנונים ובפדיון מוהר ומתן רב מאוד, וגם הבנים אומרים (שם לד י"ז) "ולקחנו את בתנו והלכנו". ומעניינים במיוחד דברי המהר"ל (גור אריה, בראשית לד, יג): "ונראה דלא קשיא מידי, משום דלא דמי שני אומות, כגון בני ישראל וכנעניים, שהם שני אומות, כדכתיב (פסוק טז) "והיינו לעם אחד" - ומתחלה לא נחשבו לעם אחד, ולפיכך הותר להם ללחום כדן אומה שבא ללחום על אומה אחרת, שהתירה התורה... אף על גב דלא עשה רק אחד מהם - כיון דמכלל העם הוא... מותרים ליקח נקמתם מהם. והכי נמי כל המלחמות שהם נמצאים כגון "צרור את המדיינים וגו'" (במדבר כה, יז), אף על גב דהיו הרבה שלא עשו - אין זה חילוק, כיון שהיו באותה אומה שעשה רע להם - מותרין לבא עליהם למלחמה, וכן הם כל המלחמות". ועיין להלן עמ' 8 לתפיס הקולקטיבית במלחמה המקראית.

⁴¹⁹ דברים כ, טז

⁴²⁰ ומעניין הדבר שיהושע לא יישם את הצו גם במלחמות שניצח בהם, ועיין למשל במלחמה מול גזר (יהושע י, לג): "אז עלה ה'רם מלך גזר לעזר את לכיש ויכחו יהושע ואת עמו עד בלתי השאיר לו שריד." אם הבנו מכאן שיהושע השמיד את כל תושבי גזר, הרי שנכונה לנו הפתעה (יהושע טז, י): "ולא הורישו את הפנעני היושב בגזר וישב הפנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עבד." וכן בספר שופטים (א, כט): "ואפרים לא הוריש את הפנעני היושב בגזר וישב הפנעני בקרב בגזר." העיר גזר נחרבה מאוחר יותר ע"י פרעה: "פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גזר וישרפה באש

מעדנים מעט את הצו, בשייכם אותו אך לעמים שאינם משלימים עם ישראל⁴²¹:

אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה.⁴²²
קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא, שהיבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי, ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שבפרשה, כי החרם תחרימם (פסוק יז) ולא תחיה כל נשמה (פסוק ט"ז).⁴²³

לפיהם, אם העמים משלימים עם ישראל (לא עובדים ע"ז ומקבלים את מרותו של שלטון ישראל), אין הם נשמדים. שיטתם מוכחת מפסוקי הברכה⁴²⁴:

אֶת אֵימֹתַי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתֵי אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָהֶם וְנָתַתִּי אֶת כָּל אֵיבֶיךָ אֵלֶיךָ עֶרְף. וְשַׁלַּחְתִּי אֶת הַצָּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגִרְשָׁה אֶת הַחֹי אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחֵתִי מִלְּפָנֶיךָ. לֹא אֲגַרְשֶׁנּוּ מִפְּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׂמֵמָה וְרַבָּה עֲלֶיךָ חַיֵּת הַשָּׂדֶה. מְעַט מְעַט אֲגַרְשֶׁנּוּ מִפְּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה וְנַחֲלַת אֶת הָאָרֶץ.

אם התורה הייתה מעוניינת בהשמדת עמי כנען מיד, כיצד היא יכולה לברך את עמ"י ביציאה הדרגתית של עמי כנען? מכך מוכח, שהתורה יוצאת מתוך נקודת הנחה, שיהיו עמים שיישארו בארץ ישראל, מתוך כך שישלימו עם ישראל. התורה מתארת מצב של גויים הנשארים בארץ אך יוצאים ממנה באופן הדרגתי, בעקבות מפגעי הטבע, כך גם

וְאֶת הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּעִיר הַרְג וַיִּתְּנָה שְׁלָחִים לְבִתּוֹ אֲשֶׁת שְׁלֹמֹה. "א"כ משמע מכאן שיהושע הרג רק את צבאה של גזר ולא את האזרחים, אך ודאי שאם בדרכו לאנשי הצבא עמדו גם אזרחים אין ספק שגם אותם הוא עבר, ולא עצר בגלל זה.
421 אך רש"י (דברים כ, י) בעקבות מדרשי ההלכה חולק וז"ל: "כי תקרב אל עיר - במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו'"

422 רמב"ם הלכות מלכים פ"ו ה"א

423 רמב"ן על דברים כ, י

424 שמות כז

עולה מדברי מלאך ה' בבוכים⁴²⁵, שה' היה צריך לגרש אותם אלמלא חטאו ישראל.

אך גם לדידם של רמב"ם ורמב"ן, האם חוסר השלמתם של האומות עם ישראל מצדיקה הריגת נשים וילדים חפים מפשע? הרב יובל שרלו, במאמרו "שאלות על מוסר המלחמה"⁴²⁶, מביא ארבע טענות לביאור דרכה של התורה, בכך שאינה מבדילה בין הנמצאים בתוך מעגל הלחימה לאלו הנמצאים מחוץ לו. (א) התורה תופסת את המלחמות כקולקטיב מול קולקטיב, עם נלחם מול עם במישור הכללי ומבטל את קיומו של האדם הפרטי. לכן, הנפגעים הפרטיים מהצד השני, אינם עוד נפגעים פרטיים, אלא חלק מהכלל נגדו אנו נלחמים. כראיה לטענה זו, ניתן להביא את רד"ק, בבארו את הסיבה בגללה לא בנה דוד את בית המקדש: "גם בדמי הגויים אשר שפך אותם, שלא היו בני מלחמתו, אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידים. אף על פי כן לא נענש עליהם, כי כוונתו לכלות הרשעים, שלא יפרצו בישראל, ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלשתים, לא יחיה איש ואשה"⁴²⁷. (ב) למעשה, נשים וילדים נמצאים בתוך מעגל הלחימה, בין בהעלאת מורל הלחימה, בין בעזרה בעורף ובין בכל דבר. (ג) המלחמה אינה נגד העם, אלא נגד המטרה של העם. אם מטרתו של העם, בניגוד למטרתם של ישראל, היא לשבת בארץ, אזי גם הנשים והילדים מיישמים את המטרה, ומשום כך הם אויבים. (ד) פיקוח נפש דוחה את כל המצוות, אם בקירת הלוחמים בפינצטה מתוך כלל האוכלוסייה עלולה להביא לפגיעה בחיי הלוחמים הישראליים, אזי היא נדחית מפני פיקוח הנפש.

חשוב לציין, כי כל אותן טענות הן בכפוף למוסר הטבעי דאז. שכן, אם אמרנו שהמוסר הוא תלוי מקום וזמן⁴²⁸, הרי שדבר שהיה מקובל אז כנמצא בגבולות המוסר, לא מעורר תהיות מוסריות על הימים ההם, כמו שכותב הרב⁴²⁹:

⁴²⁵ שופטים ב

⁴²⁶ צ'הר י"א 97-104

⁴²⁷ ועיין לעיל הערה 19 במהר"ל המובא שם.

⁴²⁸ עיין רמב"ן לעיל

⁴²⁹ אגרות הראי"ה אגרת פט

...ועניני המלחמות, אי אפשר הי' כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו את שאריתם; ואדרבא הי' מוכרח מאד גם להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות, רק עם צפיה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה.

כלומר, בשעה שהעולם כולו שקוע בתרבות אחרת, והנהגות אלו לא עומדות בסתירה למצב המוסרי שלו, אין לתהות על ציווי התורה לעשות כך. על פי זה, אילו ניתנה התורה היום, היה הצו "לא תחיה כל נשמה" שונה, או שהיה חסר בכלל. כך כותב הרב יעקב אריאל בדברו על העבדות, עניין נוסף שעמד אז בלב הקונצנזוס, אך היום מעורר תהיות מוסריות⁴³⁰:

מוסד העבדות היה מוכר בנורמות המשפטיות של חברות אנושיות רבות עד העת האחרונה... האם התורה מעוניינת שנמשיך לקיים את מוסד העבדות גם בימינו כדי שנוכל לקיים את הלכות העבדים? הדעת נותנת שהלכות עבדים יכולים להשאר היום בחינת דרוש וקבל שכר...

האם יש השפעת גומלין בין המוסר להלכה? לדעתי כן. ההלכה היא מוסרית. היא השפיעה על המוסר וכעת המוסר חוזר ומשפיע על ההלכה... בתוך מסגרת ההלכה ניתן למצוא את מידת לפנים משורת הדין... יש אף שהמלצה כזאת הפכה לנורמה מחייבת, כגון כופין על מידת סדום, שומא הדר, דינא דבר מצרא, חיוב דיני שמים ועוד היד נטויה על האנושות להתקדם הלאה. ולכן נראה לי שלמוסד העבדות אין יותר מקום כיום גם לפי ההלכה.

וכ"כ הרב פרופ' נריה גוטל בפירוש על ענייני מלחמה⁴³¹:

אם אכן יסוד חוקיות המלחמה נעוץ באותה 'הסכמה' אוניברסלית, הרי חייבים לומר שבמידה ו'יוסכם' אחרת, ורוב באי עולם, הם או נציגיהם, יחליטו על כיתות הרבותם

⁴³⁰ משפט מוסר והלכה, גילוי דעת, פרשת משפטים תש"ע
⁴³¹ לחימה בשטח רווי אוכלוסיה אזרחית, תחומין כג, עמ' 38

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לאיתים והניתותיהם למזמרות – בעגלא ובזמן קריב, בע"ה – אזי ההיתר יתבטל, והמלחמה והכיבוש לא יהיו עוד חוקיים. ברם, כל עוד שמלחמה הינה דבר 'מוסכם' בין האומות, כוחם של ישראל לא גרע מהם, ומותר גם לישראל לערוך מלחמה על אויביו. וכך גם לגבי נפגעים, אשר דרכו של עולם אינה מדקדקת להבחין בה בין צדיק לרשע.

ו. רשעת הגוים

עד כה נתנו שתי תשובות: א. המלחמה התנהלה על פי אמות המוסר של אז. ב. לגויים ניתנה האפשרות להשלים ובכך לחיות. תשובות אלו עונות רק על צורת המלחמה, ולא על עצם קיומה. רק לאחר שעונים על השאלה האם בכלל מותר לפתוח במלחמה, ניתן לשאול באילו אמצעים מותר להשתמש במלחמה, ודבר זה עדיין לא נעשה. תשובות אלו עדיין לא עונות על שאלת הזכות של ישראל לבוא לרשת את הארץ, מה זכותם להציב אולטימטום כזה בפני הגויים, שעליהם לבחור בין הרע לבין הגרוע? מה ההצדקה לפתוח במלחמה, גם אם זו מתנהלת לפי אמות המוסר המקובלות? מה פשעם של אותם איכרים תמימים, שכל מבוקשם הוא לחיות כבן חורין על אדמתם? אך טבעי הוא הדבר, שאיכרים אלו ינסו לעמוד על נפשם. רש"י בראשית פירושו לתורה, שם את השאלה בפיהם של אומות העולם:

אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית? משום: (תהלים קי"א) "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" שאם יאמרו אומות העולם לישראל: ליסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים! הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

לכאורה רש"י לא עונה באופן ענייני על השאלה, אלא מפנה אותה לקב"ה, בבחינת "האשה אשר נתת עמדי"⁴³². א"כ נותרנו עם השאלה אף בצורה חריפה יותר, איך יכול להיות שהקב"ה מביא את עמ"י לארץ כנען, והרי הארץ כבר תפוסה, – לכאורה מה פשעם של אותם איכרים כנעניים תמימים, שרוצים לשבת בשלום על אדמתם? דבריו של רש"י מבוססים על הפסוקים בירמיה⁴³³:

אֲנֹכִי עָשִׂיתִי אֶת הָאָרֶץ אֶת הָאָדָם וְאֶת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכַחַי הַגָּדוֹל וּבְזִרְעֵי הַנְּטוּיָה וּנְתַתִּיחָ לְאִשְׁרֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָי. וְעַתָּה אֲנֹכִי נֹתַתִּי אֶת כָּל הָאָרְצוֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עֲבָדֵי וְגַם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה נֹתַתִּי לוֹ לְעֲבָדָו. וְעֲבָדוּ אֹתוֹ כָּל הַגּוֹיִם וְאֶת בְּנֵי וְאֶת בָּנָו עַד בֹּא עַתְּ אֶרְצוֹ גַּם הוּא וְעֲבָדוּ בוֹ גּוֹיִם רַבִּים וּמְלָכִים גְּדֹלִים.

רש"י (בעקבותיהם של חז"ל), משתמש בלשון הפסוק, המתאר את גלותם של ישראל מארצם, לשם תיאור זכותם של ישראל על הארץ. בכך מבהיר לנו רש"י כמה דברים: ראשית, כשלומדים דברי רש"י אלו, פועמת בנו התחושה שזכותנו על הארץ אינה נצחית, וגם אנו עשויים לצאת ממנה יום אחד. שנית, זה נותן לנו פתח, גם אם כפתחו של מחט, למערכת מסויימת של חוקים, שהארץ פועלת לפיהם. כעת, ננסה להבין מהי אותה מערכת חוקים, ומדוע, א"כ, זכותם של ישראל על הארץ אינה נצחית. בברית בין הבתרים מספרת התורה⁴³⁴:

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תִּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעֲנֹו אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבָדוּ דָן אֲנֹכִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גָּדוֹל. וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשִׁיבָה טוֹבָה. וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאֱמֹרִי עַד הֵנָּה.

טעמים רבים ניתנו לשיעבוד מצרים, אך טעם אחד מפורש בכתובים, והוא ברור מאוד – "כי לא שלם עוון האמורי עד הנה". האמורי, יושב הארץ, לא חטא מספיק, (אין זה אומר שהוא לא חטא כלל), יהיה זה

⁴³² ודומה לזה מה ששאל המהר"ל (גור אריה שם): "שאיך הקדוש ברוך הוא עושה דינא בלא דינא (ברכות ה ע"ב), כי למה יטול הארץ מן האומות ויתן לישראל?"

⁴³³ ירמיה כז

⁴³⁴ בראשית טו

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לא מוסרי לגרש אותו מארצו. לאחר יציאת מצרים, לפני הכניסה לארץ, משתנה הדבר⁴³⁵:

שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת הַיְרֵדָן לְבֹא לְרִשְׁתָּ גּוֹיִם
גְּדֹלִים וְעֲצָמִים מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׂמַיִם. עִם גְּדוֹל וָרֶם
בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אֶתְּהָ יַדְעֹת וְאֶתְּהָ שָׁמַעְתָּ מִי יִתִּיצֵב לִפְנֵי בְּנֵי
עֲנָק. וַיַּדְעֹת הַיּוֹם כִּי יְדוּד אֱלֹהֶיךָ הוּא הָעֵבֶר לִפְנֵיךָ אֵשׁ אֲכָלָה
הוּא יִשְׁמִידֵם וְהוּא יִכְנִיעֵם לִפְנֵיךָ וְהוֹרֶשְׁתָּם וְהֶאֱבַדְתָּם מִהָר
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְדוּד לָךְ. אֵל תֹּאמַר בְּלִבְבְּךָ בְּהִדָּף יְדוּד אֱלֹהֶיךָ
אֶתְּם מִלִּפְנֵיךָ לֵאמֹר בְּצַדִּיקְתִּי הִבִּיאֵנִי יְדוּד לְרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ
הַזֹּאת וּבְרִשְׁעֹת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְדוּד מוֹרִישֵׁם מִפְּנֵיךָ. לֹא
בְּצַדִּיקְתְּךָ וּבִישׁוֹר לִבְבְּךָ אֶתְּהָ בָּא לְרִשְׁתָּ אֶת אֲרָצָם כִּי בְּרִשְׁעֹת
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְדוּד אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישֵׁם מִפְּנֵיךָ וְלִמְעַן הָקִים אֶת
הַדְּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְדוּד לְאַבְרָהָם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב.
וַיַּדְעֹת כִּי לֹא בְּצַדִּיקְתְּךָ יְדוּד אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַשְּׂוֹבָה
הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עִם קִשָּׁה עָרַף אֶתְּהָ.

ע"פ הפסוקים האלה, הסיבה לכך שבנ"י באים לא"י, אינה תלויה בסגולה מיוחדת; ההסבר הוא טכני להפליא – "רשעת הגויים האלה", מהי אותה רשעה? בפרשת אחרי-מות נאמר⁴³⁶:

וַיְדַבֵּר יְדוּד אֵל מִשָּׁה לֵאמֹר. דִּבֶּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
אֲנִי יְדוּד אֱלֹהֵיכֶם. כַּמַּעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבַּתְתֶּם בָּהּ לֹא
תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְּכֶם שָׁמָּה לֹא
תַעֲשׂוּ וּבְחַקְתִּיהֶם לֹא תִלְכוּ. אֶת מִשְׁפַּטֵּי תַעֲשׂוּ וְאֶת חֻקְתִּי
תִּשְׁמְרוּ לְלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְדוּד אֱלֹהֵיכֶם. וּשְׁמֹרְתֶם אֶת חֻקְתִּי
וְאֶת מִשְׁפַּטֵּי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶתְּם הָאָדָם וְחִי בָהֶם אֲנִי יְדוּד.

ועכשיו, בא הפירוט:

אִישׁ אִישׁ אֵל כָּל שָׂאֵר בְּשָׂרָו לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֲרוּהָ אֲנִי יְדוּד.
עֲרוֹת אָבִיךָ וְעֲרוֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה אִמְךָ הוּא לֹא תִגְלֶה
עֲרוֹתֶיהָ. עֲרוֹת אִשְׁתְּ אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה עֲרוֹת אָבִיךָ הוּא.

⁴³⁵ דברים ט

⁴³⁶ ויקרא יח

לא הביא את כל הרשימה הארוכה, אך אבחר כמה תועבות יוצאות דופן:

וְאֵל אִשָּׁת עֲמִיתָךְ לֹא תִתֵּן שְׁכִבְתָּךְ לְזָרַע לְטַמְּאָהּ בָּהּ. וּמִזֶּרְעָךְ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לְמִלְךָ וְלֹא תַחֲלִיל אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְדוּד. וְאֵת זָכַר לֹא תִשָּׁכַח מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הוּא. וּבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שְׁכִבְתָּךְ לְטַמְּאָהּ בָּהּ וְאִשָּׁה לֹא תַעֲמֹד לְפָנַי בְּהֵמָה לְרִבְעָה תִּבֶּל הוּא.

ברור לכל, שאלו דברים מתועבים ומשוקצים, אנו מכירים קצת את תרבות כנען. כאן, מדובר על יותר מבגידה של איש באשתו ואישה בבעלה, שזה כמובן דבר חמור, כאן, מדובר על אנשים חזקים שלוקחים את נשות חבריהם. האיש החזק, ראש השבט, היה יכול לקחת לו את הנשים, שמצאו חן בעיניו. זהו מעשה ארץ מצרים ואף מעשה ארץ כנען, ויש לנו תקדימים גם ממצרים וגם מכנען:

וַיְהִי כִּבּוֹא אֲבָרָם מִצְרַיִם וַיֵּרְאוּ הַמִּצְרַיִם אֶת הָאִשָּׁה כִּי יָפָה הוּא מְאֹד. וַיֵּרְאוּ אֹתָהּ שְׂרֵי פְרֹעֹה וַיַּחֲלִלוּ אֹתָהּ אֵל פְּרֹעֹה וַתִּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פְּרֹעֹה.⁴³⁷

וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גִּזְרֵר וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה.⁴³⁸

במקרה מיוחד, כשמגיעה אישה יפה במיוחד, אומרים כולם: "הגונה זו למלך"⁴³⁹, הם פוחדים שהמלך יראה אותה אצל מישהו אחר, ויקצוץ את בהונות רגליו וידיו. זה הוא החטא של דור המבול:

וַיֵּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ.⁴⁴⁰

זה בדיוק:

וַתִּשָּׁחַת הָאָרֶץ לְפָנַי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס.⁴⁴¹

וַתִּשָּׁחַת – לשון ערוה וע"א, ותמלא הארץ חמס – גזל.⁴⁴²

⁴³⁷ בראשית יב

⁴³⁸ בראשית כ, ב

⁴³⁹ רש"י לבראשית יב, טו

⁴⁴⁰ בראשית ו, ב

⁴⁴¹ שם יא

⁴⁴² רש"י שם

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

אלו לא דברים נפרדים, זהו גזל של נשים והוא גם קשור קשר אדוק לעבודת אלילים⁴⁴³. על זה אומר הקב"ה:

וַיִּנְחָם יְהוָה כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאֶרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתָם. אלו חטאים שהארץ איננה מסוגלת לסבול, זה טבעה של הארץ, אך הקב"ה נשבע שלא יהיה עוד מבול. לכן מסיימת התורה שם, לאחר כל רשימת התועבות:

אֵל תִּטְמְאוּ בְּכָל אֱלֹהִים כִּי בְּכָל אֱלֹהִים נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹשְׁלָח מִפְּנֵיכֶם. וַתִּטְמְאוּ הָאֶרֶץ וְאֶפְקֹד עוֹנֵה עָלֶיהָ וַתִּקַּא הָאֶרֶץ אֶת יִשְׁבִּיָּהּ. וּשְׁמַרְתֶּם אִתֶּם אֶת הַקְּתִי וְאֶת מוֹשְׁפָטֶי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֹהִים הָאֲזָרָח וְהַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם. כִּי אֵת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אֲנָשֵׁי הָאֶרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמְאוּ הָאֶרֶץ. וְלֹא תִקְוֶה הָאֶרֶץ אֶתְכֶם בְּטִמְאַכְכֶם אֲתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֵת הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם. כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֹהִים וּנְכַרְתּוּ הַנְּפֹשׁוֹת הַעֲשׂוֹת מִקֶּרֶב עִמָּם. וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מוֹשְׁמְרֹתִי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מַחֲקוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם.

⁴⁴³ קשר אדוק אנו מוצאים בין ע"ז ג"ע ושפכ"ד, שמו של האל הפופולרי ביותר בארץ הוא "בעל" ביטוי הלקוח מג"ע, ומעניינים דבריו של פרפ' ו. פ. אולברייט (מתקופת האבן ועד הנצרות עמ' 139) דבריו מובאים בחוברת "מוסר מלחמה וכיבוש": "לאלות הפריה ערך גדול יותר בין הכנענים מאשר בין כל עי קדם האחרים. שתי הדמויות הראשיות הן עשתורת וענת... את האלות הכנעניות האלה היו מציירים תמיד ערומות, מה שידוע לנו גם ממאות הלוחיות של עשתורת שנתגלו בחפירות... תכונה אחרת שבה ניכרות אלות כנעניות אלו היא פראותן. במקורות המצריים נחשבות עשתורת וענת בראש ובראשונה אלות מלחמה. סוג תיאור חביב מראה את האלה הערמה כשהיא רכובה על סוס דוהר ומנופפת בכלי נשק בימינה. בקטע אחד מאפוס על בעל, שנתפרסם בשנת 1938, מופיעה ענת שוקקת דם במידה שלא תיאמן. מטעם שעוד לא נתבאר, היא משמידה אדם, טף וזקן, מים ועד קדם, ומעיפה ראשים וידיים לכול עבר. אחר היא קושרת ראשים לגבה, ידיים לחגורתה ומתבוססת עד לברכיה, ואף עד לצוארה, בדמי אדם. החיות החביבות על האלה הכנענית הן: האריה – מחמת אכזריותו, והנחש והיונה – בשל פוריותן המפורסמת...

ידוע יפה עד כמה נתפרסמה הקדשות (הזנות הקדושה) בין היושבים בסוריה ובאסיה הקטנה... על כן פולחני... מבית שאן, רואים תמונה בתבליט: אלה ערומה מחזיקה שתי יונים בזרועותיה, כשהיא ישובה בפישוק רגליים כדי לגלות ערוותה. למטה ממנה שני אלים זכרים בזרועות סבוכות בקרב ולרגלי אחד מהם ונה. ממולם למטה זוחל ובא נחש, ומן הצד קרב אריה. ראויה תמונה זו להיחשב כמיצוי ותמצית לסמליותה של הדת הכנענית בעידן האחרון לפני בוא ישראל לארץ."

בימי קדם, היו התועבות האלו מעוגנות בחוק בארץ כנען, זו הייתה הנורמה החברתית; אך ארץ ישראל לא מסוגלת לסבול את כל התועבות האלה, ואכן, כולם שווים בפני החוק הטבעי של ארץ ישראל – גם אם בניי יטמאו, ח"ו, באותן התועבות, יאלצו לגלות מן הארץ, וזה אכן קרה להם, זהו בדיוק רש"י שמזכיר לנו את ירמיה, אמנם הקב"ה נתן לנו כאשר ישר בעיניו (ולא באופן שרירותי), אך גם ייקח מאיתנו כאשר ישר בעיניו!

וזה לא נגמר פה, כך גם פרשת קדושים, ממשיכה את אותם הדברים שפה בארץ עברו עליהם, ולאחר שלל מצוות כגון⁴⁴⁴:

אַל תִּפְּנוּ אֶל הָאֱלִילִים וְאֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְדֹד אֱלֹהֵיכֶם... וּבְקִצְרֵיכֶם אֶת קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאת שְׂדֵךְ לְקִצֹר וְלִקְטָה קִצִּירֵךְ לֹא תִלְקֹט. וְכִרְמֹךְ לֹא תַעֲזֹלֵל וּפְרִט כִּרְמֹךְ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגְר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְדֹד אֱלֹהֵיכֶם. לֹא תִגְנְבוּ וְלֹא תִכְחֲשׂוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעֵמִיתוֹ... לֹא תַעֲשֶׂק אֶת רֵעֶךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא תִלִּין פְּעֻלַּת שְׂכִיר אֶתְךָ עַד בֶּקֶר... לֹא תִלְוֶה רֵכִיל בְּעַמִּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְדֹד. לֹא תִשָּׂא אֶת אֲחִיךָ בְּלִבְבְּךָ הוֹכֵחַ תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא. לֹא תִקַּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ וְאֶהְבֶּתָ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךְ אֲנִי יְדֹד.

באה לנו תזכורת:

וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶם כָּל עֵץ מֵאֲכַל וְעַרְלֹתֶם עַרְלֹתוֹ אֶת פְּרִיו שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל. וּבַשָּׁנָה הַרְבִּיעִת יִהְיֶה כָּל פְּרִיו קֹדֶשׁ הַלְוִיִּם לַיְדֹד.

עליכם לדאוג, שכאשר תבואו אתם אל הארץ, זה יהיה שונה, כי עכשיו זה כך, זו ארץ קדושה ואסור להשאיר את זה כך, והתורה ממשיכה עם המצוות, וכולן באותה אספקלריה:

וְכִי יִגֹּר אֶתְךָ גֵּר בְּאֲרֻצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ. כְּאֲזַרְח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֶתְכֶם וְאֶהְבֶּתָ לוֹ כְּמוֹךְ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֲרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי יְדֹד אֱלֹהֵיכֶם.

הלא אנחנו יודעים מה היה מעמדו של גר בארץ כנען, "האחד בא לגור וישפוט שפוט"⁴⁴⁵, לגר אין זכויות "עתה נרע לך מהם" (חוזר לתועבות

⁴⁴⁴ ויקרא יט

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לעיל), אברהם אבינו – האיש שניצח את המלכים! – לא מצליח למצוא נחלה לקבור את מתו, כיון שהוא גר; לגר אין זכויות בארץ כנען, כל המצוות הנזכרות בפסוקים אלו, ובעוד הרבה שיבואו בהמשך, שבהן התורה מדגישה את הקשר לארץ, הן מצוות שלא שמרו בארץ מצרים ובארץ כנען. וכך התורה ממשיכה, ופעם בכמה זמן מזכירה לנו⁴⁴⁶:

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִקְיֹא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לְשֹׁבֹת בָּהּ. וְלֹא תִלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר אֲנִי מִשְׁלַח מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת כָּל אֲלֹהֵי עֲשׂוּ וְאֶקְיֵן בָּם. וְאָמַר לְכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת אֲדֹמְתָם וְאֲנִי אֶתְנַנֶּה לְכֶם לְרֵשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זִבְת חֶלֶב וּדְבַשׁ אֲנִי יְדוּד אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים. וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין הָעוֹף הַטָּמֵא לַטְּהוֹר וְלֹא תִשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבְעוֹף וּבְכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי לְכֶם לַטְּמֵא.

כל המצוות הללו, שהקב"ה מדגיש בהן שוב ושוב, שבהן נטמאו הגויים, ואם נעשה אותן תקיאו אותנו הארץ, אלו הם החטאים של בני הארץ. דבר זה אינו מופיע בספר ויקרא בלבד, למען האמת נתח חשוב מאוד מספר דברים צריך לקרוא כך. ספר דברים, זו ההכנה של משה לקראת הכניסה לא"י, וכך יש להבין אותו, כמכין לכניסה לארץ – אילו מצוות עלינו לשמור בארץ, מצוות שלא נשמרו בה עד עתה:

וַיֹּאמֶר יְדוּד אֵלַי קוּם לְךָ לְמַסַּע לְפָנַי הָעַם וַיָּבֵאוּ וַיִּירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּם לְתֵת לָהֶם. וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְדוּד אֱלֹהֶיךָ שִׂאֵל מֵעַמּוֹד כִּי אִם לִירְאָה אֶת יְדוּד אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַתְּבָה אֹתוֹ וּלְעַבֵּד אֶת יְדוּד אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ.⁴⁴⁷

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם לְמַעַן תִּחְזְקוּ וּבְאַתֶּם וַיִּרְשֶׁתֶם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרֵשֶׁתָּהּ.

⁴⁴⁵ בראשית יט, ט

⁴⁴⁶ ויקרא כ

⁴⁴⁷ דברים י

וּלְמַעַן תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְדוֹד לְאַבְתִּיכֶם
 לָתֵת לָהֶם וּלְזֶרְעָם אֶרֶץ זָבֹת חֶלֶב וּדְבָשׁ.
 כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא
 אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרַגְלְךָ כְּגֹן
 הַיָּרֵק. וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים
 וּבְקָעֹת לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מַיִם. אֶרֶץ אֲשֶׁר יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ
 דִּרְשׁ אֶתָּה תָּמִיד עֵינַי יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד
 אַחֲרֵית שָׁנָה.⁴⁴⁸

זו גם המשמעות של חוסר הגשם, מיד אח"כ באה פרשת "והיה אם שמוע", וזו, גם, המשמעות שלה, אם לא יהיה גשם – **לא תוכלו לשבת בארץ, הארץ תקיא אתכם:**

לְמַעַן יִרְבוּ יָמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְדוֹד
 לְאַבְתִּיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ. כִּי אִם שָׁמַר
 תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם
 לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָהּ אֶת יְדוֹד אֱלֹהֵיכֶם לְלָקֵחַ בְּכָל דְרָכֶיךָ וּלְדַבְּקָה
 בוֹ. וְהוֹרִישׁ יְדוֹד אֶת כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיכֶם וּיְרִשְׁתֶּם גּוֹיִם
 גְּדֹלִים וְעֲצֻמִּים מִכֶּם.

הַשָּׁמַר לָךְ פֶּן תַּעֲזֹב אֶת הַלְוִי כֹּל יְמֵיךָ עַל אֲדָמְתֶךָ.⁴⁴⁹
 כִּי יִכְרִית יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אֶתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּ
 אוֹתָם מִפְּנֵיךָ וּיְרִשְׁתָּ אֹתָם וַיִּשְׁבְּתָּ בְּאַרְצָם. הַשָּׁמַר לָךְ פֶּן
 תִּנְקַשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הַשְּׂמֹדִם מִפְּנֵיךָ וּפֶן תִּדְרֹשׁ לְאַלְהֵיהֶם
 לֵאמֹר אֵיכָּה יַעֲבֹדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה בֵּן גַּם
 אֲנִי. לֹא תַעֲשֶׂה כֵּן לִידוֹד אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל תּוֹעֵבֹת יְדוֹד אֲשֶׁר שָׁנֵא
 עָשׂוּ לְאַלְהֵיהֶם כִּי גַם אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בְּאֵשׁ
 לְאַלְהֵיהֶם.⁴⁵⁰

מלחמתו של הקב"ה בנביאי הע"ז, איננה סתם מלחמת כבוד, אסור להקשיב להם, כי הם רוצים להחזיר אתכם אל התועבות האלה, וכך **תצאו מהארץ**. זהו, גם, הנימוק המפורש של התורה למצווה "לא תחיה כל נשמה", שעליה שאלנו:

⁴⁴⁸ שם יא

⁴⁴⁹ שם יב, יט

⁴⁵⁰ שם יב, כט

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבֹתֵי אֲשֶׁר עָשׂוּ
לְאֱלֹהֵיהֶם וַחֲטֵאתֵם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם.

אם תחיו מנשמותיהם, כמו גם אם תשמעו לנביאיהם, הם יחזירו אתכם לתועבות האלה, שהיו נהוגות בארץ, לכן נלחמת התורה בנביאיהם.⁴⁵¹

כִּי יְדוּד אֱלֹהֶיךָ בִּרְכָךָ בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְךָ וְהִעֲבַטָה גוֹיִם רַבִּים
וְאֶתָּה לֹא תֵעָבֵט וּמִשְׁלֵת בְּגוֹיִם רַבִּים וּבָךְ לֹא יִמְשְׁלוּ.⁴⁵²

כִּי אֶתָּה בָּא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְדוּד אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תִלְמַד
לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם.⁴⁵³

כִּי תוֹעֲבַת יְדוּד כָּל עֲשֵׂה אֵלֶּה וּבְגִלָּל הַתּוֹעֲבַת הָאֵלֶּה יְדוּד
אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךָ.⁴⁵⁴

כִּי יִכְרִית יְדוּד אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְדוּד אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אֶת
אֲרָצָם וִירִשְׁתָּם וַיִּשְׁבְּתָה בְּעָרֵיהֶם וּבְכַתְיֵיהֶם.⁴⁵⁵

אֲבָן שְׁלֵמָה וְצֹדֵק יִהְיֶה לְךָ אִיפֹה שְׁלֵמָה וְצֹדֵק יִהְיֶה לְךָ לְמַעַן
יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר יְדוּד אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ.⁴⁵⁶

ובסוף, הדובדבן שבקצפת⁴⁵⁷:

זְכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשִׂה לְךָ עֲמֶלֶךָ בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם. אֲשֶׁר
קָרָךְ בַּדֶּרֶךְ וַיִּזְנַב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרֶיךָ וְאֶתָּה עָיַף וַיִּגַע וְלֹא
יֵרָא אֱלֹהִים. וְהָיָה בְּהִנִּיחַ יְדוּד אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אִיבֵיךָ מִסְּבִיב
בְּאָרֶץ אֲשֶׁר יְדוּד אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זִכְרֵךְ
עֲמֶלֶךָ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשָּׁכַח.

עמלק מסמל את כל הדברים האלה, כל העבירות המוזכרות בפרקים אלו. לכן, לעם ישראל יש מלחמת חרמה בעמלק. אמנם כאשר עמלק שב בתשובה⁴⁵⁸:

⁴⁵¹ בתורה ישנם מקרים שבהם קירבה לעם אחר השפיעה לרעה על עמ"י: "וַיָּשָׁב יִשְׂרָאֵל בְּשָׁטִים וַיַּחַל הָעָם לְזַנּוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב. וַתִּקְרָאנָה לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְאֱלֹהֵיהֶן. וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר אֵף דָּוִד בְּיִשְׂרָאֵל. בְּרוּר מִכָּאן מִדּוֹעַ עוֹנֵשׁם שֶׁל מוֹאָב הוּא "לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֵמָה וְטִבְתָּם כָּל יָמֶיךָ לְעוֹלָם."

⁴⁵² שם טו, ו

⁴⁵³ שם יח, ט

⁴⁵⁴ שם יח, יב

⁴⁵⁵ שם יט, א

⁴⁵⁶ שם כה, טו

⁴⁵⁷ שם כה, יז

שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה,
שנאמר: כן תעשה לכל וגו' רק מערי העמים לא תחיה כל
נשמה וכן הוא אומר בעמלק: תמחה את זכר עמלק.

ומבאר הכס"מ:

שבכלל השלימו הוא קבלת שבע מצוות, שאם קבלו עליהם
שבע מצוות יצאו מכלל שבעה עממין ומכלל עמלק והרי הם
כבני נח הכשרים.

במלחמה נגד הרע, אסור לנהוג במוסריות, מי שנוהג במלחמה נגד
הרע ברחמנות, נוהג לא רק בטיפשות, אלא אף באכזריות. ויש לנו אף
תקדימים הסטוריים⁴⁵⁹:

וַיְהִי לְתִשׁוּבַת הַשָּׁנָה וַיִּפְקֹד בֶּן הַדָּד אֶת אֶרֶם וַיַּעַל אֶפְקָה
לְמִלְחָמָה עִם יִשְׂרָאֵל. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְּפַקְדוּ וּכְלָכְלוּ וַיִּלְכוּ
לְקִרְאָתָם וַיַּחֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגְדָם כְּשָׁנֵי חֲשָׁפֵי עֵזִים וְאֶרֶם מָלְאוּ
אֶת הָאָרֶץ. וַיִּגַּשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
כֹּה אָמַר יְדֹד יַעַן אֲשֶׁר אָמְרוּ אֶרֶם אֱלֹהֵי הָרִים יְדֹד וְלֹא אֱלֹהֵי
עַמֻּקִּים הוּא וְנִתַּתִּי אֶת כָּל הַחֲמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּיַדְךָ וַיִּדְעָתֶם כִּי
אֲנִי יְדֹד. וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֶרֶם מֵאֵת אֶלְפָּה רִגְלֵי
בַיּוֹם אֶחָד. וַיִּגְסוּ הַנּוֹתָרִים אֶת אֶלְפָּה אֶל הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל
עֲשָׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלְפָּה אִישׁ הַנּוֹתָרִים וּבֶן הַדָּד נָם וַיָּבֹא אֶל הָעִיר
חֹדֵר בְּחֹדֵר.

צבא ישראל מנצח את צבא ארם במלחמה, בעזרת ה', אך אז:

וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי עַבְדֵי הַיָּה נָא שְׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי
מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נְשִׁימָה נָא שְׁקִים בְּמַתְּנֵינוּ וְחִבְלִים בְּרֹאשֵׁינוּ
וַיִּצֵא אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוֹלֵי יַחֲיָה אֶת נַפְשָׁךְ. וַיַּחְגְּרוּ שְׁקִים
בְּמַתְּנֵיהֶם וְחִבְלִים בְּרֹאשֵׁיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ
עַבְדְּךָ בֶּן הַדָּד אָמַר תְּחִי נָא נַפְשִׁי וַיֹּאמֶר הַעוֹדְנֵנוּ חֵי אַחֵי הוּא.
וְהַאֲנָשִׁים יִנְחָשׁוּ וַיִּמְחְרוּ וַיַּחְלְטוּ הַמְּכֹנְנֵי וַיֹּאמְרוּ אַחֲיָךְ בֶּן הַדָּד
וַיֹּאמֶר בָּאוּ קָחְהוּ וַיִּצֵא אֱלֹהֵי בֶּן הַדָּד וַיַּעֲלֶהוּ עַל הַמֶּרְכָּבָה.

⁴⁵⁸ רמב"ם הלכות מלכים פ"ו ה"ד

⁴⁵⁹ מלכים א כ

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הָעָרִים אֲשֶׁר לָקַח אָבִי מֵאֵת אָבִיךָ אֲשִׁיב וְחֹצוֹת
תַּשִּׁים לָךְ בְּדַמְשֶׁק כַּאֲשֶׁר שָׁם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן וְאֲנִי בְּבִרְיָת
אֲשַׁלְּחֶךָ וַיִּכְרַת לוֹ בְּרִית וַיִּשְׁלַחְהוּ.

מלך ישראל חונן את מלך ארם ושולח אותו לביתו בכבוד, הדבר אינו מוצא חן בעיני ה':

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי כַּהֵן אָמַר יְדֹד יַעֲזֹב שְׁלַחָתָּ אֶת אִישׁ חֶרְמֵי מִיָּד
וְהִיָּתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ וְעַמּוּךָ תַּחַת עַמּוֹ.

כמה אירוני הדבר, שסופו של מלך ישראל היה, ליפול בידי חילותיו של מלך ארם:

וְאִישׁ מִשָּׁדָּה בִּקְשָׁתָהּ לְתַמּוֹ וַיִּכְהֶה אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים
וּבֵין הַשָּׂרִיזִים וַיֹּאמֶר לְרַכְּבוֹ הַפָּדָה יָדְךָ וְהוֹצִיאֲנִי מִן הַמַּחְנֶה כִּי
הִחַלִּיתִי. וַתַּעֲלֶה הַמַּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מְעַמָּד
בְּמִרְכָּבָה נֹכַח אָרֶם וַיָּמַת בְּעָרֵב וַיִּצַק דָּם הַמַּכָּה אֶל חֵיק הָרֶכֶב.
כאשר מנצחים את הרע, אסור לחון אותו, את הרע צריך למגר, למען מיגור הרע מותר להשתמש אף באמצעים, שאינם כשרים בד"כ, בבחינת "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

לגבי השבת אבידה לגוי כותב הרב קוק⁴⁶⁰:

בעניין דיני בני-נה, דע שישראל, בהיותו העם אשר בחר בו ה' לאור גויים, יש לו זכויות מיוחדות, שלפעמים כשצריך לקיומו, או לתועלת הרשמת מעלתו, לוותר על איזה חוק מוסרי⁴⁶¹, גם זה הוא טובה כללית, שחוזרת באחרית אל הכלל כולו. אמנם הגדרים כמה יש לוותר צריכים להגבלה תורנית, לפעמים מקבלה או מתקנה, ולפעמים גם מדברים מפורשים

⁴⁶⁰ אגרות הראי"ה, אגרת פט

⁴⁶¹ מתודה דומה, שמוותרים על ערך מוסרי אחד על מנת להשיג ערך מוסרי הנעלה ממנו, נזכרת אצל הרב גם ב'מידות הראיה' במידת הצניעות: "מדת הצניעות גורמת טובות רבות בעולם, ומתוך-כך היא זוכה לדחות מפניה דברים שהיו טובים מצד עצמם, אבל כיון שמפני יצר האדם וכחו החלש יגרמו לפרוץ במדת הצניעות, שהיא קיומו של העולם הרוחני והחמרי. מדת האהבה והידידות, בכל הסימנים והדבורים הנוחים, הי' ראוי להיות שוה בין המינים, אבל מפני יקרת ערך הצניעות נדחית מדת דרך-ארץ ממקומה עד שלא לשאול בשלום אשה. הצנוע מכיר כי לא מפני שנאה על המין הוא מתרחק ועושה גדרים כי-אם מפני התכלית הכללי היפה. דוגמתם של דברים אנו מוצאים בדעות, התרחקות הראויה וכמעט מוטבעת שלא לתור אחר מחשבות המרחיקות את המעמד המוסרי, לפעמים נראה שדוחקים את חופש הדעת, אבל מי שמכיר התכלית יבין את יקר ערך ההגבלה, ויקבל אותה באהבה".

בתורה. והנה על הדבר הנאבד... אם החזקה היא שכח השימוש ברכוש זה כשיהיה בידי המוצא יהיה יותר נאות לטובת כלל האנושיות באחרית, מאשר יהיה ביד בעל האבדה, אז כבר מספקת היא תביעת הצדק להכריע לצד הקומוניא והשיתוף הכללי גם כן באבידה מבלעדי יאוש, והוא איסור החזרת אבידה לגוי...

בפני הרב עומדת השאלה המוסרית, מדוע לכתחילה לא מחזירים אבידה לגוי. הרב משיב, שאמנם הלכה זו עומדת בניגוד לערך מוסרי, אך יש לזה צידוק. תוך עמידתה של ההלכה, בנגוד לערך מוסרי אחד, היא מועילה לתיקון העולם בדרך אחרת⁴⁶². עדיף שהרכוש האבוד יהיה בידו של יהודי, שיעשה בזה דבר טוב, מאשר בידו של גוי, שעלול להשתמש בזה לרעה.⁴⁶³

אין זה חסד לחון את הרע, זוהי אכזריות, עם הרע עלינו לצאת למלחמה! כמה נוקבים הם דברי הרב⁴⁶⁴:

שבע האומות, שרק מפני אותו השריד אשר נואלנו להותיר מהן גרמו לנו כל אותן הצרות, החמירות והרוחניות, ולמדנו

⁴⁶² ועיין מ"ש רמ"צ נריה (מועדי הראי"ה עמ' רמא): "באחת משיחות-הקודש הסביר הרב את תכנה של מצוות מחיית עמלק: כך שנינו בהלכות שבת: סתם מחיקה – קילקול הוא, ואין מחיקה נחשבת למלאכה, אלא כשהוא מוחק-על-מנת-לכתוב, כי רק אז זו פעולה שמגמתה תיקון. ומכאן יש ללמוד לגבי מצוות מחיקת-עמלק. אל יחשוב החושב כי לפנינו מצוות מחיה גרידא, מצוות מחיקה ותו לא, שהרי כאמור זו רק מקלקלת. אלא הואיל ומגמת עמלק היתה, לפגוע בעם הנושא את שם ד' בעולם, בעם שעמו כרת הקב"ה ברית, ושהוא כסא-ד' בעולם. לכן מצוות מחית עמלק היא, מחיקה-על-מנת-לכתוב, על מנת לתקן עולם במלכות-ד', מחיקה שבמקומה תבואנה אותיות-קודש של שם-מלא וכסא-מלא – קדושתן של ישראל. ורק כשהמוחים-המוחקים מגיעים לגמר-המלאכה של הכתיבה-התיקון, אז מתקיימת המצוה בשלמותה – השם שלם והכסא שלם ו"מלכותו בכל משלה"

⁴⁶³ הלכה זו היא חלק ממערכת הלכות שתפקידן 'לפגוע' ברע בעולם, וגם ע"י 'עיגולי' ההלכה, למשל: למרות שדעת חז"ל לא הייתה נוחה ממי שמנשל את בניו מהירושה, במקרה שבניו רשעים חז"ל מוותרים על הערך הזה: (משנה בבא בתרא ח, ה) "הכותב את נכסיו לאחרים [בצוואתו] והניח את בניו, מה שעשה עשוי אבל אין רוח חכמים נוחה הימנו. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אם לא היו בניו נוהגין כשורה זכור לטוב." וכן למרות שבד"כ אין תוקף לירושה בלא מעשה קניין ישנה חריגה (ב"ב ט, ז): "המחלק נכסיו על פיו רבי אליעזר אומר: אחד בריא ואחד מסוכן – נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה; ושאין להם אחריות, אינן נקנין אלא במשיכה. אמרו לו: מעשה מאמן שלבני רוכל שהיתה חולה, ואמרה תנו כבינתי [מעיל יקר] לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו דבריה. אמר להן: בני רוכל תקברם אמם!" רש"י (שם בגמ', קנו ע"ב): "דרשעים היו והלואי שתקברם אמם... וקנסא הוא דקנסוס רבן לקיים מתנת אמם לבתה בלא קניין."

⁴⁶⁴ מאמרי הראי"ה עמ' 508

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לעשות את כל תועבותיהן: שריפת בנים ובנות באש וכל תועבות האמורי, אשר היום, אחרי אשר ה'יד האלהית הפיצה את ענני מאפליה אלה לכל עבר, לא נוכל גם לצייר את עומק הרשעה שהיה מאוחד כבר עם כל תכונת נפשן, – אתה יקירי שואל: למה התיחסנו אליהן באכזריות? לא נוכל לצייר, כמה חשוך ושפל היה העולם מבלעדי האכזריות הזאת שלנו, כמו שלא נוכל לצייר כמה רע ונתעב היה לולא ההארה המהורה של אור ה' ודרכיו, אשר הארנו עליה במהלכנו ההיסטורי.

ז. סיכום

פתחנו, בהכרת המוסר הטבעי, אַחַר עימתנו אותו עם התורה. שני תירוצים "מקומיים" נתנו לשאלה – א. מלחמת כיבוש הארץ, עמדה בכפוף לחוקי המוסר האנושי דאז, ב. לעמי כנען ניתנה האפשרות להשלים.

בדרך נוספת יישבנו את השאלה – ארץ ישראל לא מסוגלת לסבול שחיתות, עמי כנען היו משוקעים בשחיתות נוראית מאין כמוה, חלק גדול מספר דברים, ואף מספר ויקרא, מתאר שחיתות זו. ע"מ להילחם בכזו שחיתות, ולעקור אותה, מותר, ואף צריך, להשתמש בדרכים שאינן מוסריות. ההתעלמות מהצו המוסרי, הקורא לנו לחוס על חייהם של אנשי כנען, היא ההיענות לצו המוסרי הגדול יותר, של מיגור הרע הזה מהארץ, בדרך למיגורו מהעולם.

במאמרי, עסקתי רק בשאלות על העבר, בחנתי את עמי כנען, את כיבוש יהושע, את מעשה שמעון לוי ועוד. למאמר אין השלכה ישירה על ההווה, (אף כי יש לו נקודות השקה רבות), כיום, במאה ה-21, לאחר שסנחריב בלבב את האומות, אין לנו לא עמלק⁴⁶⁵ ולא שבעת

⁴⁶⁵ ועיין במאמרו של הרב פרופ' נריה גוטל "לחימה בשטח רווי אוכלוסיה" (תחומין כג, עמ' 18-42) הערה 19: "הדיוק המיוחס ל'בית בריסק'... שמחייבת עמלק אינה מכוונת רק לגזע העמלקי אלא לאופי ולהנהגה העמלקית, ואלה קיימים... דיוק נאה זה אין בו כדי לשמש משענת הלכתית להריגת "עמלק" יחידי חף מפשע. לגוף הדיוק ראה ר"ז קורן... הגורס כי אין זו אלא שמועה ואין לה מקור בכתובים. גם מר"א נבנצל שמעתי שלא יתכן לייחס שמועה זו לגר"ח, שכן בהל' איסור"ב (יב, כה) כלל הרמב"ם במפורש את "האדומים שבשדה אדום" בכלל האומות שבלבלם סנחריב. מכיון שעמלק הוא צאצא לאדום, שוב לא היה צריך להזכיר שכבר אבד זכרו."

עמי כנען. נראה, שגם על מצב זה, ניתן להחיל את דבריו של הרב, אף כי נאמרו על עניין אחר⁴⁶⁶:

ומניעת היכולת היא לנו לעדה על חפץ ה'.

לא מצאתי טובים, יותר מדבריו של סבי מורי, הרב אברהם צוקרמן, לחתום את הנושא⁴⁶⁷:

וזאת עלינו לזכור ולא לשכוח: אין התורה מטיפה למלחמה. להפך: המטרה הסופית היא הינוך העולם כולו נגד מלחמה אלא לשלום: "וכתתו חרבותם לאתים" – זאת משאת נפשנו. אפילו בכיבוש הארץ לא במלחמה רצינו. ואמרו חז"ל: "ג' פרוזדיגמאות (אגרות) שלח יהושע אצלם: הרוצה לפנות יפנה, להשלים ישלים, לעשות מלחמה יעשה" (ויקרא רבה יו, ו). "הרוצה... לעשות מלחמה יעשה", כי לא אנחנו הרוצים.⁴⁶⁸ מטרתה של כל מלחמה גשמית! לשלול שלל ולבוז בז. ולא לזה אנו מצפים, לא לזה עלינו לחנך. אבל עמלק מלחמתו הייתה רעיונית נגד ה' ונגד משיחו. מלחמה זו חובה היא עלינו, לעקור הרוע מלבנו ומלב כל אדם, והקב"ה הוא שייתן את עזרתו לכך.

⁴⁶⁶ אגרות הראי"ה, איגרת כ

⁴⁶⁷ "לוחות אבן" ח"ב עמ' 293

⁴⁶⁸ "אף על פי שאני מלמד לעצמי ולאחרים, שתהיה ממידת-השלום והחסד, גברת התכונות בנפשותינו ובסגנונינו, מכל מקום אנו צריכים להיות למלחמת-ד' בעמלק, הפנימי והחיצוני". (אגרות הראי"ה ח"ב אגרת תקצד)

קדושת המחנה וטהרת הלוחם הישראלי

מגיש: אריאל מינקוב.

- א. פתיחה
- ב. ביאור "קדוש" ו"טהור"
- ג. ניבול הפה בצבא
- ד. לשון הרע ואחדות המחנה
- ה. צניעות
- ו. קול באשה ערווה
- ז. לסיכום:

א. פתיחה

מאמרי ידון בפסוקי התורה⁴⁶⁹, שיהוו שורש שממנו ניתן להסתעף למספר כיוונים:

"כִּי תֵצֵא מִחַנֶּה עַל אִיבֵיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבַר רָע"

התורה מתארת מצב של תחילת מערכה צבאית, ומיד מצווה- "ונשמרת מכל דבר רע". בציווי זה מסתתרים האתגרים והקשיים של החייל הישראלי, שעוזב את משפחתו ויוצא להגן על עמו. האמירה של "כל דבר רע", באה לרבות כל התמודדות רוחנית שתמצא דרכה למחנה ולחייל הפשוט.

"כִּי יִהְיֶה בְּךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְרָה לְיָלֵחַ וַיֵּצֵא אֶל מַחֲוֵיךָ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה, וְהָיָה לְפָנֹת עָרֵב יִרְחֵץ בַּמַּיִם וְכָבֵא הַשְּׂמֶשׁ יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה"

התורה לא מתעלמת מנפילות רוחניות שבאופן טבעי עלולות לחדור ללב החייל, לאור הלחצים והקשיים שהוא חווה, וכן מתוך תחושת המרחק מהבית שעלולה ליצור אוירה של חציית גבולות והתרת רסנים. על מנת להתמודד עם בעיה זו, התורה יוצרת חיץ ברור בין

⁴⁶⁹ בספר דברים (כג, י-טו).

האדם הלא טהור למחנה- הוא יוצא אל מחוץ למחנה, וכך מסבירה התורה בברור שאין לטומאה מקום במחנה. בזמן שהחייל שוהה מחוץ למחנה, הוא יהרהר במעשיו ויעבור תהליך של חשבון נפש וטהרה אישית של טבילה, כדי שתיטמע בנפשו הבנת משמעות הטהרה, ורק לאחר מכן החייל יורשה לחזור חזרה למחנה כאדם חדש, מחוזק נפשית ואמונית.

דברי ה' מקיפים אותנו בכל אורחות החיים, אפילו בזמנים ומאורעות שוליים שלכאורה נראים לא שייכים שהתורה הקדושה תעסוק בהן, כפי שמוסיפה התורה שם :

”וַיֵּד תִּהְיֶה לְךָ מִחַוֵּינְךָ לְמַחֲנֶה וַיֵּצֵאתָ שָׁמָּה חַוֵּינְךָ. וַיֵּתֵד תִּהְיֶה לְךָ
עַל אֲזִנְךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חַוֵּינְךָ וְחִפְרִיתָהּ בָּהּ וְשָׁבַת וְכִפִּיתָ אֶת
צִאָתְךָ”

התורה יורדת לפרטי הנהגת חיי היומיום במחנה, ומצווה על קביעת מקום להתפנות וציווי נוסף לנשיאת יתד אישי לכל חייל. יש בכך ללמדנו שאפילו בתנאי מלחמה, הקב"ה דואג לנו שלא נאבד את ההתנהגות ההייגנית האנושית והנורמאלית, ולא נפול להתנהגות גסה שמתבטאת בעניינים אלו המשותפים לנו ולבהמה. בקיום מצוות ה' התורה מבטיחה לנו שם :

”כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ לְהַצִּילְךָ וְלִתֵּת אֹיְבֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרוֹת דָּבָר וְשָׁב
מֵאֲחֻרָיֶיךָ”. וכן יהי רצון.

ב. ביאור "קדוש" ו"טהור"

בפסוקים שהצגנו בפתיחה, התורה השתמשה במונח "קדוש" ביחס למחנה ("והיה מחניך קדוש") ו"טהור" ביחס לאדם ("איש אשר לא יהיה טהור"), ארצה לעמוד בחיבורי זה על משמעות הדברים :
טהור- במובן הפשוט מציין מצב הלכתי שבו האדם איננו טמא. הטומאה מגיעה לאדם בין היתר מגופת אדם מת או מנבלת בע"ח, וכדי להיטהר ולסלק הטומאה על האדם לעבור תהליך מסוים (בהתאם לטומאה), כמו טבילה במקוה.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

אולם לטהרה יש גם מובן אחר- "טהרת הנפש", שבו אשתדל להתמקד. המלבי"ם מסביר את ההבדל מבחינה לשונית⁴⁷⁰:

"דע שיש הבדל בפעל טמא בין כשבא על טומאת הגוף ובין כשבא על טומאת הנפש, שפעל טמא הבא על טומאת הנפש בא אחריו שימוש ה-ב'- "אל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לטמאה בה", "אל תבקשו לטמאה בהם", "ונטמאתם בם", "ויטמאו במעשיהם". אבל כשבא על טומאת הגוף לא יבא שום שימוש אחריו".

בתנ"ך נמצאות דוגמאות רבות של "טומאת הנפש"- ביחס לרצח ("ולא תטמא את הארץ", במדבר לה לד), ע"ז ("פי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי", ויקרא כ ג), מאכלים אסורים ("ואת החזיר... טמא הוא לכם", ויקרא יא ז) ועוד. ולהיפך, לגבי טהרה במובן הרוחני-מוסרי אומר דוד המלך "לב טהור בקרא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרב" (תהילים נא יב) וכן יראת ה' טהורה עומדת לעד" (תהילים יט ז).

ובהתאם לדברים אלו מסביר הרמח"ל את מדת הטהרה בספרו מסילת ישרים⁴⁷¹:

"הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות... וענינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו, אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה ולא על צד החטא והתאוה. וזה אפילו במעשים הגופניים והחומריים, שאפילו אחרי התנהגו בפרישות, דהיינו, שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי, עדיין יצטרך לטהר לבבו ומחשבתו שגם באותו המעט אשר הוא לוקח לא יכון אל ההנאה והתאוה כלל, אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא על צד החכמה והעבודה".

המלבי"ם מבאר את המושג "קדוש"⁴⁷²:

"שם קדושה ותואר קדוש מציין ההבדלה הפרישות וההתנשאות מכל דבר חומרי וענינים השפלים משיגי הגשם

⁴⁷⁰ פרשת ויקרא, אות שו.

⁴⁷¹ מסילת ישרים פרק טז.

⁴⁷² מלבי"ם, הכרמל ערך קדוש.

(=הגשמיות, החומריות) וההתרוממות מכל דרכי החומר והטבע, אל ענינים נפשיים אלוקיים נעלים וגבוהים. וגדר הקודש הוא ההפרשה וההבדלה מזולתו ומכל עניני החומריים להתנשא למעלה בהתדמות אל הרוחניים גבוה מעל גבוה, ויש בזה מדרגות רבות".

הרמח"ל בספרו מסילת ישרים מגלה לנו רובד עמוק יותר בהבנת ענין הקדושה, ומסביר שהקדושה היא פסגת המידות, נחלת יחידי סגולה ושלב האחרון לפני רוח הקודש. בפרק כו' מבאר הרמח"ל מיהו האדם הקדוש וסגולתו:

"הקדוש הדבק תמיד לאלהיו, ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעולם הזה... כללו של דבר ענין הקדושה הוא שיהיה האדם דבק כל כך באלהיו, עד שבשום מעשה אשר יעשה לא יפרד ולא יזוז ממנו יתברך, עד שיותר יתעלו הדברים הגשמיים אשר ישמשו לאחד מתשמישיו במה שהוא משתמש בהם, ממה שיורד הוא מדביקותו ומעלתו בהשתמשו מדברים גשמיים. ואמנם זה בהיות שכלו ודעתו קבועים תמיד בגדולתו יתברך, ורוממותו וקדושתו, עד שימצא כאילו הוא מתחבר למלאכים העליונים ממש עודהו בעולם הזה... אם ירבה לידבק בתוקף האהבה ועוצם היראה בהשכלת גדולתו יתברך ועוצם רוממותו, יפריד עצמו מעניני החומר מעט מעט, ובכל פעולותיו ובכל תנועותיו, יכוין לבבו אל מצפוני ההתדבקות האמיתי, עד שיערה עליו רוח ממרום וישכין הבורא יתברך את שמו עליו כמו שעושה לכל קדושו, ואז יהיה כמלאך ה' ממש וכל מעשיו אפילו השפלים והגשמיים כקרבנות ועבודות"

"טהרה מביאה לידי קדושה"⁴⁷³ - מתוך טהרה פרטית של כל חייל וחייל, נוצר מחנה קדוש. ומאידך גיסא - **"סייג לטהרה - קדושה"**⁴⁷⁴,

⁴⁷³ שבת ח ע"ב.

⁴⁷⁴ אבות דרבי נתן כו א.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

כשחייל נמצא באווירה כללית של קדושה, ממילא פשוטה יותר שמירת הטהרה האישית.
ברוח דברים אלו, נגש לעיקר המאמר בו נעסוק בשלושה נושאים הקשורים לעניינינו: **ניבול הפה, לשון הרע וצניעות** במסגרת צבאית.

ג. ניבול הפה בצבא

את הקשר בין ניבול פה לקדושת המחנה, אנו מוצאים במדרש⁴⁷⁵:
"אמר ר' שמואל בר נחמני: (משל) לכהן גבור שהיה מהלך בדרך ונזדמן לו חלוני אחד. אמר לו (החילוני): אלך עמך בדרך. אמר לו (הכהן): בני, כהן אני ובדרך אני הולך ואין דרכי להלך בין הקברות, אם את מהלך עמי מוטב, ואם לאו סוף אני מניחך והולך לי. כך אמר להן משה לישראל: כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך (דברים כג טו). מהו להצילך? תרין אמורין (נחלקו בכך) – חד אמר: להגן עליך, דכתוב (יונה ד, ו) להיות צל על ראשו. וחד אמר: לרוקן כל ניכסי אומות העולם וליתן לך, כמה דאת אמר (שמות ג, כב) ונצלתם את מצרים. על מנת "והיה מחניך קדוש – ולא יראה בכך ערות דבר" (דברים כג, טו), ערות דיבור, ר' שמואל בר נחמני אמר: זה ניבול פה".

המדרש מעמיד כתנאי הכרחי לקדושת המחנה, את ההימנעות מדיבור אסור של ניבול הפה⁴⁷⁶:

"שאי אפשר לפרש דבר ערוה ממש מכיון דכתיב והיה מחנך קדוש, כי אין הקדושה פרישת הערוה לחוד, אלא בהרחקה יתירה, דהיינו אפילו נבלות הפה ולשון הרע".

בתוך מציאות קשה של צבא, בה חיילים נתקלים בקשיים ובמצבים קיצוניים, באופן טבעי ישנה נטייה לפרוק את המתחים בניבול הפה. בכל צבא אחר במדינות העולם תופעה זו נחשבת לנורמלית, בין אצל המפקדים ובין אצל הפקודים. אדם שצפה בסרטי מלחמה לסוגיהם,

⁴⁷⁵ ויקרא רבה קדושים כד.

⁴⁷⁶ ביאור "עץ יוסף" על המדרש.

בודאי מכיר את הסצנה הקלאסית שבה המפקד צועק על הטירונים המבוהלים בקללות איומות. לעומת זאת, לצבא ישראל יש אמות מוסר ודרישות שונות בתכלית, ולכן אצל חז"ל ניתן למצוא התייחסויות חריפות לנושא זה⁴⁷⁷:

"בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות, ובחורי שונאי ישראל מתים [בלשון סגינהור; שהן עיקר בעלי הכח והגבורה למלחמה – ביאור עין יוסף], יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין, שנאמר (ישעיהו ט) "על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דבר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה". מאי ועוד ידו נטויה? אמר רבי חנן בר רבא: הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה [רש"י – ולא הוצרך לאדם לפרש למה נכנסה, והמנבל פיו בכך אפילו כו'], אלא כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה – הופכין עליו לרעה. אמר רבה בר שילא אמר רב חסדא: כל המנבל את פיו – מעמיקין לו גיהנום, שנאמר (משלי כב) "שוחה עמקה פי זרות" [רש"י – מוכנת לפי זרות, למי שפיו זרה]. רב נחמן בר יצחק אמר: אף שומע ושותק, שנאמר (משלי כב) זעום ה' יפל שם [רש"י – זעם של הקב"ה הוא שורה שם אצל פי זרות, היושב אצלו ושומע קרוי זעומו של הקב"ה]."

כדי שנבין את חומרת ניבול הפה, נצטרך להבין קודם את מעלת הדיבור באדם.

המהר"ל מסביר שכל מעלת האדם מתבטאת בכח הדיבור שבו. "וייהי האדם לנפש חיה", ומתרגם אונקלוס – "לרוח ממללא". לכן כשאדם חוטא בדבר שהוא "צורת האדם", הוא נענש בכל העונשים שהמדרש לעיל פירט. "כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה – הופכין עליו לרעה" – ימי חיי האדם הם שבעים שנה ("ימי חייו בהם שבעים שנה" תהילים צ"י), ולכן כשהאדם חוטא

⁴⁷⁷ שבת לג ע"א.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בדיבור, "שהפה הוא כל האדם", הוא מאבד את כל מהותו וימי חייו ("שבעים שנה לטובה") נהפכים לרעה. כמו"כ נאמר בגמרא, "המנבל את פיו- מעמיקין לו גיהנם"- הדיבור מציין את שלמות האדם ומימוש "מציאותו בפועל", ולכן החוטא בדיבור נענש בגיהנם, מקום ההעדר והחסרון, "עד שאינו נמצא כלל", וניטלת ממנו יכולתו להתבטא⁴⁷⁸.

וכהשלמה לדברים אלו, **הרמב"ם** מציין את תכלית הדיבור בעמ"י והבדלתנו מבעלי החיים ומאומות העולם⁴⁷⁹:

"וכבר ידעת גודל האיסור שבא אצלנו בנבלות הפה, וזה גם כן מחויב. שזה הדיבור בלשון הוא מסגולות בני אדם וטובה, גמלה האלוה לאדם, להבדילו בה משאר בעלי החיים - כמו שאמר, "מי שם פה לאדם?". ואמר הנביא - "ה' אלקים נתן לי לשון לימודים". ואין צריך שנשתמש בטובה ההיא, אשר נתנה לנו לשלמות - ללמוד וללמד - בגדול שבחסרונות ובהרפה השלמה, עד שנאמר מה שיאמרוהו הגוים הסכלים, הזונים, בשיריהם ודבריהם הנאותים בהם - לא כמי שנאמר להם, "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש". וכל מי שישתמש במחשבתו או בדברו בדבר מעניני החוש ההוא אשר הוא חרפה לנו, עד שיחשוב במשתה או במשגל ביותר מן הצריך לו או יאמר בו שירים - כבר לקח הטובה אשר גמלו אלוה אותה והשתמש בה ונעזר בה במרי הגומל אותו ועבור על מצוותיו, ויהיה כמי שנאמר בהם, "וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל".

אם נבוא ליישם דברים אלו במציאות הצבאית, נראה שיש עוד הרבה מה לתקן. צה"ל כולל בתוכו אנשים רחוקים מתורה ומצוות, שלצערנו לא מבינים את חומרת הענין, ובעקבות זאת האתגר של השפעת הציבור האמוני בצבא גדל.

⁴⁷⁸ **המהר"ל** בחידושי אגדות (שבת לג ע"א).

⁴⁷⁹ **הרמב"ם** במורה נבוכים (ח"ג, פ"ח).

לסיום נושא זה, מצאתי שיר נחמד בביצוע להקת הנח"ל, שממחיש
היטב את בעיתיות הנושא הזה בצבא:

אסור לקלל – להקת הנח"ל

מילים: יחיאל מוהר לחן: סשה ארגוב

קיבלתי פקודה רשומה עלי טופס –
בה כתוב שאסור בהחלט לקלל!
ובכן, מהיום בשלוש אפס-אפס –
סוף פסוק לקללות, לא ביום, לא בלילה!!

אסור לקלל – אסור לגדף –
פקודה נחמדה החודרת ללב!
אסור לקלל – הרי זה איום!!
שינוי שכזה... ולפתע פתאום?!
מה יש כאן לומר? פקודה של זהב!
אך באיזו לשון ידבר המם-כף?!

ובכן, חמורים, השמעתם שמוע?
ואתה, ראש ברק, מוחך זאת עיכל?
ואבוי לבשורה שיעיז רק לשמוע –
שפקודה זו פקודה ואסור לקלל!!

אסור לקלל....

תשתוק שם דחליל ותפסיק לפטפט כאן!
ראשים של קופים, וכרובים על מקל!
ומזל יש לכם שאסור לגדף כאן –
כי פקודה זו פקודה, ואסור לקלל!

אסור לקלל....

ואבוי אם אשמע עוד קללונת מפיכם!!
ואתה, קצת תקפיד על סגנון הדיבור!
ייכנס הרקב באביו של אביכם –
הבינו, אידיוטים!! קללות זה אסור!!

אסור לקלל....

ד. לשון הרע ואחדות המחנה

חז"ל לומדים את חשיבות שמירת הלשון מהפסוק⁴⁸⁰
אזהרה ללשון הרע מנין? "ונשמרת מכל דבר רע"
וכן מבואר בגמרא⁴⁸¹:

"ולא יראה בך ערות דבר" – כשהוא אומר 'דבר' אף על לשון
הרע .

נושא זה מתחבר וקשור קשר הדוק לנושא הקודם של ניבול הפה, אך
עדיין ישנו הבדל ביניהם: אמנם בשניהם החטא הוא בדיבור בפה, אך
בעוד שניבול הפה הוא חטא בין האדם למקום (למרות שיש גם כמובן
פן חברתי בכך), לשון הרע הוא חטא שבין אדם לחברו.
לא ניתן לעסוק בנושא זה מבלי להזכיר את הרב ישראל מאיר הכהן
מראדין, מחבר ספרי "חפץ חיים" ו"שמירת הלשון". מפעל חייו של
הרב היה ללמד על חומרת חטא זה וההימנעות ממנו, שלטענתו הוא
הסיבה להתארכות הגלות והצרות. הרב בספרו "שמירת הלשון"
מסביר על פי דברי הזהר את השפעת דיבור לשון הרע על כלל
ישראל⁴⁸²:

"ואם מדבר לשון הרע על חברו ומעורר מדנים עליו, הוא
מעורר בזה למעלה ענין קטגוריא על ישראל ונותן בזה כח
לשטן שיקטרג על ישראל, כדאיתא בזהר הקדוש פרשת פקודי
וזה לשונו:

אֵית רוּחָא חֲדָא דְקִימָא עַל כָּל אֲנוּן מְאִרֵי דְלִישְנָא בִישָׂא, דְכַד
מְתַעְרֵי בְנֵי נְשָׂא בְלִישְנָא בִישָׂא, אוּ הָהוּא בְר נָשׁ דְמְתַעְרֵי
בְלִישְנָא בִישָׂא, כְּדִין אֲתַעַר הָהוּא רוּחָא בִישָׂא מְסִאָבָא
דְלֵעִילָא דְאֲקָרֵי מְכֻסְבָּא, וְאִיהוּ שְׂאֲרֵי עַל הָהוּא אֲתַעְרוּתָא
דְלִישְנָא בִישָׂא דְשָׂארוּ בְה בְנֵי נְשָׂא, וְאִיהוּ עַל לְעִילָא וְגָרִים
בְהָהוּא אֲתַעְרוּ דְלִישְנָא בִישָׂא מוֹתָא וְחֲרָבָא וְקַטְלָא בְעֶלְמָא, וְי
לְאֲנוּן דְמְתַעְרֵי לְהֵאֵי סְטָרָא בִישָׂא, וְלָא נְטַרֵי פּוּמִיָּהוּ וְלִשְׁנִיָּהוּן

⁴⁸⁰ ספרי פיסקא רנד.

⁴⁸¹ ירושלמי פאה א א.

⁴⁸² "חפץ חיים" שער הזכירה, פרק ב.

וְלֹא חָשְׁשׁוּ עַל דָּא וְלֹא יַדְעֵי דְהָא בְּאַתְעָרוּתָא דְלִתְתָּא תְּלִיא
 אֲתַעְרוּ דְלֵעִילָא בֵּין לְטַב בֵּין לְבִישׁ כּוּ, וְכִלְהוּ דְלְטוֹרִין
 לְאַתְעָרָא לְהָאֵי חוּיָא רַבָּא לְמַחְוֵי דְלְטוֹרָא עַל עֲלָמָא, וְכִלְהוּ
 בְּגִין הָאֵי אֲתַעְרוּ דְלִישְׁנָא בִּישָׂא כַּד קִימָא אֲתַעְרוּתָא דִּילָהּ
 לְתַתָּא. עַד כְּאֵן לְשׁוֹנוּ.

תרגום דברי הזוהר:

יש רוח אחת, שעומדת על כל אותם בעלי לשון הרע, ומתני
 שמתעוררים בני אדם בלשון הרע, או אדם אחד שמתעורר
 בלשון הרע, אז מתעוררת אותה הרוח רעה הטמאה
 שלמעלה, הנקראת סכסוכא, והיא שורה על אותה התעוררות
 של הלשון הרע, שפתחו בה בני אדם, והיא עולה למעלה
 וגורמת בזו ההתעוררות של לשון הרע מות וחרב וחרג
 בעולם. אוי לאותם, שמעוררים לאותו צד הרע, ולא שומרים
 פיהם ולשונם ולא חוששים על זה ולא יודעים שבהתעוררות
 שלמטה תלויה ההתעוררות שלמעלה, בין לטוב בין לרע וכו',
 וכלם מקטרגים לעורר לאותו נחש הגדול, שיהא מקטרג על
 העולם, והכל בשביל אותה ההתעוררות של לשון הרע,
 כשנמצאת ההתעוררות שלו למטה].

והנה כאשר נתבונן רק מעט בענין הנורא הזה, נבין מיד על
 ידי זה מה שהקדוש ברוך הוא מקפיד כל כך על עון זה יותר
 מכל עונות, עד שאינו רוצה להשתתף כלל עם בעל לשון הרע
 ולהציל אותו מצרותיו, וכמו שיובא אם ירצה ה' לקמן בשם
 הספרי וכמו שכתב בזהר הקדוש פרשת שלח: אמר ר' שמעון:
 על כלא מחל קדשא בריך הוא, בר מן לישנא בישא. דידוע
 הוא דאהבת הקדוש ברוך הוא לעמו ישראל הוא עד מאד,
 והם אצלו בבחינת בן יקיר וילד שעשועים, כמו שאמר הכתוב
 (ירמיה לא יט): "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים" וגו'.
 וכשיהיה לו לאדם בן יקיר וילד שעשועים, והוא רואהו, שאינו
 מתנהג כשורה, אף על פי כן הוא מחפה עליו מרב אהבתו
 אותו, ואף אם ייסרנו לפעמים, יהיה ברב חנינה וחמלה, אכן
 אם יבואו אליו אנשים פעם ושתים, ויספרו לו מרב קלקולי

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בנו, איך שהוא מריב ומתקוטט עם אנשים על לא דבר, ושהוא מלבין ומחפיר לכל, בודאי יתגבר באביו כח הכעס עליו ויכהו ויבזהו עבור זה, ומי גרם כל זה? המספר. כן הדבר בעניננו, כי הקדוש ברוך הוא מרב אהבה שהוא אוהב את ישראל, אף שהוא יודע בעצמו כל מה שנעשה בסתר ובגלוי, וכמו שכתוב: "אם יסתר איש" וגו', אף על פי כן לא יעורר בעצמו עליהם לעשות רע, וכמו שכתוב (במדבר כ"ג כ"א): "לא הביט און ביעקב" וכפרוש רש"י שם, אכן, אם יבוא אליו המקטרג ויספר לו מענין זה, כביכול הוא מכריח להשיב על זה שום תשובה, [באמרו שמלכותא דארעא משיבה גם כן, כשבא מי לצעק לפניהם על דבר עולה שנעשה כמו שכתבו הספרים], כי כן יסד מלכו של עולם, שעניניו של אדם יהיו מתנהגים על פי המליצים והמסטינים.

והנה ידוע הוא דאתערותא דלעילא תליא באתערותא דלתתא [שההתעוררות של מעלה תלויה בהתעוררות של מטה], לכן אם נמצא בישראל מדת השלום ואין בהם שום דלטוריא מלמטה, גם למעלה אין השטן יכול לקטרג עליהם".

האמצעי הגדול ביותר לשנאת חינוס ופירוד האחדות במחנה הוא לשון הרע, כפי שחז"ל (תנחומא חקת ז) מלמדים אותנו :

"ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם הטא, היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים טמא, וארבעים ותשע פנים טהור, והיה דוד מתפלל עליהם ואומר, אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם (תהלים יב ח), אתה ה' תשמרם נטר אוריותהון בלבהון, תצרנו מן הדור זו לעולם, מן דרא שהוא חייב כלייה, ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין, על ידי שהיה בהן דלטורין [=בעלי לשון הרע]. הוא שדוד אומר: נפשי בתוך לבאים אשכבה לוחטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהלים נז ה), נפשי בתוך לבאים, אלו אבנר ועמשא, שהיו לבאים בתורה, אשכבה לוחטים, אלו דואג ואחיתופל, שהיו לוחטים אחר לשון הרע, בני אדם שיניהם

חנית וחצים, אלו אנשי קעילה, שנאמר היסגרוני בעלי קעילה וגו' (שמואל א, כג יא), ולשונם הרב חדה, אלו הזיפים, שנאמר בבא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו (תהלים נד ב), באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים (תהלים נז ו), סליק שכינתך מביניהם. אבל דורו של אחאב כולם עובדי ע"ז היו, ועל ידי שלא היו בהן דלטורין יוצאין למלחמה ונוצחין. הוא שאמר עובדיה לאליהו, הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו' ואכלכלם לחם ומים (מלכים א, יח יג), אם לחם למה מים? אלא שהיה המים קשה להביא להם יותר מן הלחם. ואליהו מכריז בהר הכרמל ואומר, אני נותרתי נביא לה' לבדי (מלכים א, יח כב), וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא".

המדרש מעביר מסר ברור - למדנות בתורה גרידא לא מובילה לנצחון האויב במלחמה! עד כדי כך שדורו של אחאב שהיו עובדי עבודה זרה - מהעבירות החמורות ביותר שבתורה שעליה ישנו ציווי של "יהרג ובל יעבור" - מנצחים במלחמה מתוך האחדות ואי-דיבור לשון הרע ששררו ביניהם.

סוד הניצחון במלחמה טמון באחדות השוררת בין החיילים. לשון הרע הוא האויב שבפנים המחנה, שעלול להיות גדול ומסוכן אף יותר מהאויב החיצוני, אליו אנו מתכווננים ונערכים. הקפדה על לשון הרע הכרחית, כפי שכותב הרמב"ן⁴⁸³:

"כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים".

הרבה חיילים מיחידות מובחרות מספרים שברגע ההסתערות על האויב, הם לא חושבים על אידיאלים, משפחה וכד', אלא רק על החבר שלצידם. אותה אחווה ורעות בתוך המחנה, מתבטאת כאחריות של אחד כלפי השני, ולכן גם במצבים קיצוניים של לחימה כשמפקד צועק "להסתער!", הוא יודע בוודאות שחייליו מסתערים עמו יחד. ה"רעות" נקבעה ברוח צה"ל (הקוד האתי של צה"ל) כערך מחייב לכל חייל - "רעות - החייל יפעל מתוך אחווה ומסירות לחבריו

⁴⁸³ רמב"ן דברים כג, י.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לשירות, וייחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו, חרף כל סכנה וקושי, עד כדי חירוף הנפש". וכן בשיר הרעות המפורסם "כי רעות שפזאת לעולם, לא תתן את לבנו לשפח. אהבה מקדשת בדם, את תשובי בינינו לפרח".

ישנם קולות בעם הטוענים שאותה רעות היא נחלת העבר, אבדה ולא תשוב עוד. לפניכם קטע ממאמר של יורם קניוק "שיר הרעות שאבד":

"בצהרי יום נאה אחד ברחוב המלך ג'ורג' בתל אביב, בקטע דרך צר מאוד, נפלתי והשתרעתי על המדרכה. הפציי התעופפו לכל עבר. שכבתי בלי יכולת לזוז. אנשים רבים הלכו ברחוב. יהודים לרוב. ישראלים יפים. הם דילגו מעלי, דרכו על השעון שלי שעף ברוח, דרכו עלי ועל המקטרת שלי וכך שכבתי כ-15 דקות. אף אחד לא ניסה לסייע לי... בסופו של דבר הצלחתי להתרומם. בקושי אספתי את הפציי. עצרתי את הדם בממחטה שאני נושא אתי בכיס והתרוממתי. אנשים קיללו אותי יען כי הפרעתי להם ללכת. ברדיו בהנות בגדים לידי נוגן שיר הרעות היפה של חיים גורי. הרהרתי על הרעות הישראלית שהייתה, זו שהייתה סמל למדינה שבדרך, שקמה ואיננה עוד".

על אף שאיננו מתעלמים מבעיות כאלו, איננו מסכימים עם אמירה כזאת! אדם מאמין לא יכול לוותר על ערך אחדות העם, לאור כל האמור לעיל בפרק זה. למרות שהחברה הישראלית מתחלקת לגוונים פוליטיים, דתיים, עדתיים וכד', בצבא אין מקום לפירוד. כששני חיילים שונים בדעותיהן בתכלית, שמים את אותם מדים ושותפים בעשייה, המחלוקות מונחות בצד והאחוה והרעות במרכז.

ה. צניעות

נאמר במדרש⁴⁸⁴:

"ולא יראה בכך ערות דבר ושב מאחריך" – מלמד שעריות

⁴⁸⁴ ספרי פיסקא רנח.

מסלקות את השכינה.

הצניעות בצבא בכלל ובצבא ישראל בפרט היא בעלת ערך עליון. הצבא הישראלי מחויב באופן מיוחד למורשתו היהודית, ועליו מוטלת השמירה על ערכיו שאחד הגדולים שבהם הוא ערך הצניעות. הגמרא במסכת יבמות (ע"ט.) אומרת "שלשה סימנים יש באומה זו: רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים". הצניעות והבושה הן חלק אינטגרלי מאופיו של האדם הישראלי בכלל והלוחם בפרט. דבר זה חשוב בעיני חז"ל, עד כדי כך שהם מצריכים שהלוחם הישראלי עצמו יבוא בקדושה לעולם ולא בחטא⁴⁸⁵:

"ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן אומר: מנין שאותם היוצאים למלחמה צריכין שלא יהיו ביניהם ממזרים? שכן כתיב בבני אשר (ד"ה א ז) "והתיחשם בצבא במלחמה" זכות יחוסיהן עומדת להם במלחמה. עד כדון מן הקבלה (=עד כאן הוכחנו מדברי הכתובים), מדבר תורה מנין? שכן כתיב (דברים כג) לא יבא ממזר וגו' לא יבא פצוע וגו' לא יבא עמוני וגו' לא תתעב אדומי. מה כתיב בתריה (=מה כתוב אחריו) כי תצא מחנה על אויבך וגו' לכך כתיב והיה מחנך קדוש וגו', שלא יהיה ביניהם ממזרים ולא נולדים שלא בקדושה לפי שאין הקב"ה מיוחד שמו עליהם ואינו מסייעם במלחמה".

הרב יצחק קופמן כותב בספרו "הצבא כהלכה- הלכות מלחמה וצבא"⁴⁸⁶ כי המסגרת הצבאית שונה ממסגרת החיים האזרחית הרגילה, בכך שהיא מאלצת את הלוחם לשהות במחיצת אנשים השונים ממנו ברמתם התורנית ו/או ברמתם המוסרית ערכית ואידאולוגית. למרבה הצער, לעיתים קרובות לוחם המקפיד על שמירת תורה ומצוות נפגע מאוירה מתירנית ופרוצה בענייני צניעות. בנוסף על כך, מדינת ישראל היא המדינה היחידה בעולם בה קיים גיוס חובה לנשים(!), עובדה בעייתית זו מוסיפה קשיים נוספים לחייל דתי בענייני ייחוד בין גברים לנשים, בשיעורים או הדגמות ע"י

⁴⁸⁵ במדבר רבה נשא ט.

⁴⁸⁶ פרק כ"ח, עמ' רס"ז-רס"ח.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מדריכות בפני חיילים ובשמיעת שירת נשים. עניינים אלו עלולים להיות "נפוצים" לגבי היחס בין דתיים לחילונים בצבא (ובארץ בכלל) כמו במקרה האחרון – פרשת "שירת נשים בצה"ל", שפורסמה לפני מספר חודשים בתקשורת. תיאור המקרה - בחודש ינואר 2012, במהלך טקס יום הזיכרון ליצחק רבין בבה"ד 1, מספר צוערים דתיים עזבו את האולם למשמע שירה של חיילת, חלקם שבו לאולם לאחר שהבהירו להם כי מדובר בסירוב פקודה, אחרים סירבו ונשפטו לשישה ימי מחבוש ובסופו של דבר הודחו מהקורס. התקשורת סיקרה את האירוע במשך זמן רב, והלהיטה את הרוחות במדינה. דעות שונות נשמעו בין רבנים, אנשי צבא ופוליטיקאים כפתרון לבעיה זו. ארצה כעת להתמקד בסוגיה זו על מנת לראות את עמדת חז"ל בכך, ללמוד מן הפרט על הכלל ולשפוך אור על נושא הצניעות בכלל.

ו. קול באשה ערוה

בגמרא נאמר⁴⁸⁷:

"אמר רבי יצחק: טפח באשה ערוה. למאי? אילימא לאסתכולי בה – והא אמר רב ששת: למה מנה הכתוב תכשיטין שבחויץ עם תכשיטין שבפנים – לומר לך: כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף! אלא: באשתו, ולקריאת שמע. אמר רב חסדא: שוק באשה ערוה, שנאמר (ישעיהו מז) "גלי שוק עברי נהרות", וכתוב (ישעיהו מז) "תגל ערותך וגם תראה חרפתך". אמר שמואל: קול באשה ערוה, שנאמר (שה"ש ב) "כי קולך ערב ומראך נאוה". אמר רב ששת: שער באשה ערוה, שנאמר (שה"ש ד) "שערך כעדר העזים".

שאלות העולות מהגמרא ומצריכות בירור:

1. האם איסורו של שמואל הוא לגבי קריאת שמע בלבד או שמדובר באיסור כללי?

⁴⁸⁷ מסכת ברכות כד ע"א.

2. שאלה הנצרכת להבנת האיסור, היא הגדרת מהו אותו ה"קול" שנאסר לשומעו?

3. מה דעת חכמים לגבי שירת נשים באופנים שהגמרא לא פירטה- שירת מקהלה, שמיעת שירת נשים מוקלטת וכד'?

אנסה לענות על שאלות אלו מתוך דברי הראשונים והאחרונים :

כתשובה לשאלה הראשונה, "קול באשה ערוה" מובא בגמרא בהקשר של דברים לא צנועים, שיש להמנע מהם בזמן קריאת שמע. לכן, נראה מפשט הסוגיה ששמואל מתייחס לאיסור שמיעת שירת אשה, רק בזמן ק"ש⁴⁸⁸. ספר יראים⁴⁸⁹ :

"ואמר שמואל קול באשה ערוה דכתיב כי קולך ערב, פי' קול של שיר וכל הני פירש רב יהודאי גאון ז"ל לענין ק"ש הלכך אסור לומר ק"ש או דבר קדושה בשמיעת קול שיר של אשה".

וכן כתוב בראבי"ה⁴⁹⁰ :

"פסק בהלכות גדולות דכל הני דאמרינן הכא טפח באשה ערוה ואפילו היא אשתו ובאשה אחרת אפילו דבר קטן מטפח וכן שוק באשה ערוה וכן שער באשה ערוה [וכן קול באשה ערוה] כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדם, וכן פירש רבנו חננאל. ואומר אני דטעמא דאף על גב דאין הקול נראה לעין מיהו הרהור איכא".

ובשיטה מקובצת נכתב באופן חד משמעי⁴⁹¹ :

⁴⁸⁸ הערת העורך: הדיוק מדברי הראשונים לשמיעת שירת נשים, בהופעה ש הולכים אליה לכתחילה אינו מדויק. אם מקפידים להיות צמודים למתודולוגיה הלמדנית של הגמרא עם הראשונים, הרי שלא ניתן לקבוע שזוהי המסקנה מדבריהם. הגמרא מדברת על משהו שונה לחלוטין! על שמיעה שאדם שומע באקראי, בעת שהוא הולך להתפלל וכו', ושם השאלה האם שמיעת קול אשה מסיטה את דעתו מהתפילה עד כדי כך שלא יצא ידי חובת התפילה. וכאן מכריעה הגמרא שאם שמע באקראי קול אשה בשעת ק"ש לא יצא ידי חובה! אולם בשמיעת קול אשה באקראי בהקשרים אחרים, אין איסור. הגמרא לא העלתה על דעתה להתיר ללכת להופעה לכתחילה כדי להנות משירת נשים (ולעיתים אף לשלם על כך כסף!)

⁴⁸⁹ ר' אליעזר ב"ר שמואל ממיץ, סימן שצב.

⁴⁹⁰ רבי אליעזר בן יואל הלוי, מסכת ברכות סימן עו.

⁴⁹¹ ברכות כד.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"קול באשה ערוה, פירוש לקריאת שמע".

ולעומתם, עומדים חכמים המרחיבים את האיסור, כמו הרמב"ם⁴⁹² :
"העושה דבר מחוקות אלו הרי הוא חשוד על העריות, ואסור
לאדם לקרוץ בידי וברגליו או לרמוז בעיניו לאחת מן העריות
או לשחוק עמה או להקל ראש ואפילו להריח בשמים שעליה
או להביט ביפיה אסור, ומכין למתכוין לדבר זה מכת מרדות,
והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי
שנסתכל במקום התורף ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות
שערה אסור".

ישנה כאן הרחבה לכלליות האיסור, ובאותה גישה בתוספות
הרא"ש⁴⁹³ :

"וקול באשה ערוה לאו לענין ק"ש קאמר, אלא שאסור
לשמוע קול הנשים".

בעקבותיהם פסק השולחן ערוך⁴⁹⁴ :

"ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שערה".

נעבור לשאלה השניה : במסכת קידושין ע, ע"א :

"אמר ליה רב נחמן לרב יהודה... נשדר ליה מר שלמא
לילתא (רש"י – שם אשתו), א"ל, הכי אמר שמואל: קול באשה
ערוה (ואם אשאל בשלומה, היא תשיב לו שלום). אפשר ע"י
שליח! א"ל, הכי אמר שמואל: אין שואלין בשלום אשה. על ידי
בעלה? אמר ליה הכי אמר שמואל: אין שואלין בשלום אשה
כלל".

מגמרא זו לומד רבינו המאירי⁴⁹⁵ :

"ולשמוע קולה אפילו קול שאינו של זמר וכמו שאמרו קדושין
ע' א' ברב נחמן שאמר לרב יהודה "לישדר מר שלמא לילתא
ואמר ליה לא סבר לה מר קול באשה ערוה" ומ"מ אפשר
לומר ששאלת שלום והשבתו בעין זמר הוא".

⁴⁹² הלכות איסורי ביאה כא, ב.

⁴⁹³ ברכות כד.

⁴⁹⁴ אבן העזר הלכות אישות כא, א.

⁴⁹⁵ ברכות כד.

מדברי המאירי נלמד ש"קול באשה ערווה", משמעו שאפילו שמיעת דיבור של אישה אסור.

ומסביר הרשב"א⁴⁹⁶:

"מיהו נראה דדוקא קול של שאלת שלום או בהשבת שלום, כי

התם דאיכא קרוב הדעת".

חכמים אחרים מקילים באיסור זה- בספר מאורות בשם

ראב"ד⁴⁹⁷:

"ואסור לשמוע דבריה, כדאמרינן בקידושין ואפילו לשאילת

שלום. והאידנא נהגי בשאילת שלום ובדברי צורך, והכל

לשם שמיים כדאיתא התם".

וברוח זו כותב הבן איש חי⁴⁹⁸:

"ויש מחמירים אפילו במדברת, אם היא מדברת דברים

ארוכים של סיפורי מעשיות וכיוצא, אבל דברים קצרים ובפרט

שהם לצורך עסק אין לחוש".

לעומת גישה זו המפרשת שאיסור שמיעת קול האישה הוא כפשוטו-

קול דיבורה (עם השגות כאלו ואחרות), ניצבים רוב הפוסקים בגישה

ש"קול באשה ערווה", היינו דווקא קול זמר של אשה שמעורר יצרים,

כדברי הגמרא⁴⁹⁹:

"אמר רב יוסף: זמרי גברי ועני נשי פריצותא. זמרי נשי ועני

גברי כאש בנעורת. למאי נפקא מינה? לבטולי הא מקמי הא".

רש"י: "כאש בנעורת - לפי שהעונה מטה אזנו לשמוע את

המזמר לענות אחריו, ונמצאו האנשים נותנים ליבם לקול

הנשים, וקול באשה ערווה כדאמרינן השמעני את קולך,

ומבעיר את יצרו כאש בנעורת. אבל זמרי גברי ועניין נשי

קצת פריצות יש דקול באשה ערווה אבל אינו מבעיר יצרו כל

כך שאין המזמרים מטים אזנם לקול העונים".

וכן מסביר המאירי⁵⁰⁰:

⁴⁹⁶ ברכות כד, א.

⁴⁹⁷ רי מאיר ב"ר שמעון המעילי מנרבונה. כה, א.

⁴⁹⁸ בא"ח בא יג.

⁴⁹⁹ סוטה מח, א.

⁵⁰⁰ ח"י המאירי סוטה מח, א.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"אף על פי שדרך כלל נאסרו כל מיני זמירות אלו, מ"מ כשהנשים מזמרות בין האנשים הוא איסור חמור ופירצה יתירה והוא שאמרו זמרון גברי ועניין נשי פריצותא זמרון נשי ועניין גברי כאש בנעורת". ולהלכה פוסקים האחרונים לאסור שמיעת שירת נשים. כך בערוך השולחן (אורח חיים הלכות קריאת שמע עה, ח): "יש ליזהר משמיעת קול זמר אשה בשעת ק"ש ואפילו באשתו. דאלו שלא באשתו גם שלא בשעת ק"ש אסור. דכך אמרו חז"ל שם (ברכות כד.): קול באשה ערוה, אבל קול דיבורה מותר". ובחיי אדם (חלק א כלל ד סעיף ו): "קול באשה ערוה, דהיינו בשעה שמזמרת. אבל דיבורה, לא מקרי ערוה".

כעת נגש לשאלה השלישית והאחרונה לגבי שירת מקהלה:

ישנן מספר דעות בנושא מורכב זה: לדוגמא, נשאל הרב יחיאל יעקב וינברג, האם מותר לשיר יחד במקהלת בניס ובנות מעורבת, כך שבעצם זה לא קול אישה אלא כמה קולות ביחד, ולא ניתן להבחין דווקא בקולה של בת אחת מבין כולן (על בסיס הכלל יתרי קלי לא משתמעיי-שני קולות לא נשמעים-כלומר לא מובחנים). בתשובתו, הפנה הרב לגמרא במסכת מגילה כ"א, שם נאמר שניתן להבחין בקול אחד חביב מבין כמה קולות, ובמקרה זה אין להסתמך על הכלל הנ"ל, מכיון שהוא מכוון רק לתקיעת שופר, וניתן להבחין בקולן של הנשים. מצד שני, בגרמניה ראה הרב חרדים השרים יחד זמירות שבת, בניס ובנות. הם הסבירו כי כך פסקו הרבנים עזריאל הילדסהיימר וכן הרב שמשון רפאל הירש. המקור לפסיקותיהם הוא על פי דעות הראשונים שפוסקים שאיסור שמיעת אישה הוא רק כאשר ישנה כוונה להנות מקולה של האישה. כמו כן, שירה באופן כזה גורמת לכך שלא יהיה ניתן להבחין בקולה של אישה מסוימת דווקא.

למעשה, פסק הרב וינברג כי ניתן להקל כדעת הרבנים בגרמניה על מנת למנוע התבוללות. על פסק זה הסתמכו גם בתנועת הנוער בני עקיבא.

הרב דוד ביגמן, ראש ישיבת הקיבוץ הדתי פסק כדברי הרב ויינברג, אך הביא להם סייג, בכך שפסק כי יש להבחין בין שירת מקהלה מותרת לאסורה עפ"י הלחן, הסגנון המוזיקלי הלבוש ושפת הגוף. הרב אהרון סולובייצ'יק פסק כי אין איסור בשירת מקהלה של בנים ובנות יחד מכיון ששירה זו היא "תמימה" שלא לשם פריצות, על בסיס אותו עיקרון האומר שמותר להסתכל באישה שלא לשם זנות. הרב משה פיינשטיין, פסק כי אין איסור הלכתי בהנאה מקולה של אישה פנויה וטהורה, אך ישנה בעיה בהרהור המתעורר מכך, ולכן התיר לבית ספר לשמוע מקהלת בנות מגיל אחת עשרה ומטה, מכיון שבמקרה כזה לא יכול להתעורר הרהור עבירה. ישנם המסתייגים מפסיקה כגון זו כמו הגרא"ד הורוביץ, שהסתייג מהקלה זו⁵⁰¹.

לגבי שירת אישה באופן מוקלט או משודר:

הרב מרדכי יעקב ברייש, אוסר לשמוע קול אישה ברדיו או הקלטה מסוג כלשהוא. נימוקו לפסיקה הוא שהאיסור הוא לא על השמיעה, אלא על ההנאה מקולה של אישה זרה. המהר"ם שיק פסק שאין איסור לשמוע קול אישה, בתנאי שלא רואה אותה ולא מכירה, הנימוק שמביא לדבריו הוא שאין בשירה כזו לעורר הרהור עבירה, מכיון ש"אין יצר הרע שולט אלא במה שענינו רואות". עפ"י דברים אלו פסק הרב עובדיה יוסף כי אין לשמוע קולה של זמרת כשאתה יודע איך היא נראית דרך תמונה בעיתון, מכיון שדבר כזה נחשב כהיכרות. אך במקום אחר חזר בו מפסיקתו ואמר שניתן לשמוע קול זמרת גם כשראה את תמונתה. לעניין זמרת שמתה, פסק הרב עובדיה כי עדיין יש איסור בשמיעת קולה מכיון שמותה אינו מונע הרהור של יצר הרע. הרב אליעזר ולדנברג, חולק על הרב עובדיה בפירוש האיסור המדויק. הרב ולדנברג פסק עפ"י הראב"ה וכן עפ"י ספר "מטה משה" כי מותר לשמוע קול זמרת אישה ברדיו אף אם היא מוכרת⁵⁰². הוא מסביר כי לשיטת הפוסקים הנ"ל, השמיעה היא רק כזו היכולה

⁵⁰¹ בשו"ת שרידי אש חלק א' סימן קכ"א.

⁵⁰² בשו"ת ציץ אליעזר חלק ה' סימן ב'.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

להביא לקירוב מייד, דבר שלא קורה בשמיעה ברדיו. הרב ולדנברג מוסיף, כי גם כך הקול העובר ברדיו אינו קולה המקורי של האישה וממילא לא נכלל באיסור.

קול הרגיל בו (כגון שירי שבת בקרב המשפחה):

כמה ראשונים כגון הראב"ה, האשכול ועוד, מסבירים כי "קול הרגיל בו אינו ערוה". מכאן משתמע, שבקרב בני משפחה ואף גיסים, מותר לשיר שירי שבת. לעומת זאת, יש שהבינו מדברי הראשונים דווקא בקול דיבור של אישה, שאם רגיל אין איסור.

האם הדין משתנה בימינו:

לכאורה, ניתן לומר שעיקר איסור קול באישה ערוה מתייחס רק למצב בו השירה גורמת להרהורי עבירה, ובעבר שלא היה מקובל בחברה הצנועה שנשים שרות בפני גברים, כל אימת שאשה שרה בפני גבר, היה בכך ביטוי מאוד אישי, חושפני, וממילא עורר הרהורים ולכן נאסר. אבל בימינו ששמיעת מוזיקה נעשתה רווחת מאוד על ידי המכשירים האלקטרוניים, ובתוך כך גם רבים רגילים לשמוע קול שירת נשים, וכפי שלמדנו פוסקים רבים מקילים בכך, וממילא הדבר כבר אינו מעורר הרהורים, וכפי שכתב הלבוש⁵⁰³ לגבי ישיבה מעורבת בחתונות. אם כן, כאשר מדובר בהופעות של זמרות שמתלבשות ומתנהגות באופן שנועד לגרות את היצר – האיסור נשאר בתוקפו. אבל כאשר מדובר בהופעה מכובדת, לשם אומנות או כחלק מטקס, אין בדבר איסור⁵⁰⁴. אולם דחו סברה זו הרב הנקין⁵⁰⁵, והרב יעקב אריאל⁵⁰⁶.

ז. לסיכום:

כמובן שהעיון ההלכתי שלעיל הוא שטחי ולא מקיף, ויש עוד הרבה מה להוסיף ולהעמיק. אך מהדברים שראינו ומפסיקות החכמים לומדים על חומרת חומרת שמיעת שירת נשים. שירה היא ביטוי

⁵⁰³ הלבוש מנהגים סוף או"ח

⁵⁰⁴ כ"כ הרב ביגמן, ועיין בתחומין כט, עמ' 138.

⁵⁰⁵ שו"ת בני בנים ד, ז.

⁵⁰⁶ בתחומין ל, עמ' 212.

פנימי ונשמתי של האדם ולכן יש בה הרבה כוח. אי הקפדה על דברי חז"ל עלולים להביא לשימוש לא נכון בכוח אדיר זה, ולהוביל את האדם למקומות שפלים במקום התעלות וקדושה.

למרות הבעיות שציננו, המצב בצה"ל מתגמד לעומת צבאות אחרים בעולם שמצבם חמור בהרבה בענייני צניעות. הרמב"ן מעיר לגבי הפסוק "ונשמרת מכל דבר רע" את הדברים הבאים⁵⁰⁷:

"הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו, והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב ועל כן הזהיר בו הכתוב "ונשמרת מכל דבר רע", ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר להלן.

כמה דוגמאות הממחישות את הנושא:

הצבא האימפריאלי היפני, במהלך מלחמת העולם השנייה, בתקרית הידועה בשם "טבח ננקינג" רצח בין 150 ל-300 אלף אזרחים וחיילים סינים באכזריות נוראה, במטרה "לחשל ולחזק" את החיילים היפנים. לאחר הטבח הנורא, החלו החיילים היפנים באונס אכזרי וללא הבחנה של כ-20 אלף נשים, ילדות וזקנות. נשים סיניות הפכו לשפחות למטרת אונס אצל החיילים היפנים. דבר זה נחשב אז אצל החיילים היפנים כדבר נורמלי לגמרי.

מקרה נוסף קרה גם הוא במלחמת העולם השנייה. חיילים מרוקאים ששירתו בצבא הצרפתי כבשו את העיר מונטה קאסינו שבאיטליה. לאחר שהצליחו לכובשה, החלו באונס אכזרי ומתועב של נשים שגילן נע בין 11 ל-86 שנים. המפקד הצרפתי, בדרבנו את החיילים המרוקאים, הבטיח להם בין השאר נשים שיוכלו לעשות בהן ככל שירצו למשך 50 שעות. דבר זה היווה את הדירבון המרכזי לחיילים המרוקאים.

ואם חשבתם שאלו מקרים חריגים וקיצוניים, להלן מספר נתונים על צבא ארה"ב מהמחלקה למניעת תקיפה מינית במשרד ההגנה: "בשנת 2010 דווחו 3,158 מקרים של תקיפות מיניות בצבא ארצות

⁵⁰⁷ דברים כג, י.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הברית, והמספרים, למרבה הצער, אפילו לא מתקרבים למציאות. משרד ההגנה מעריך שרק 13.5 אחוז מאלו שחוו תקיפה מינית אכן מתלוננים על כך לרשויות. על כן, ההערכות הן שב-2010 אירעו למעלה מ-19,000 תקיפות מיניות. במילים אחרות: 50 תקיפות מיניות מתרחשות מדי יום בצבא ארצות הברית, ורובן המכריע, כ-80 אחוזים, על אדמת המדינה. כנראה שבאמת מדובר במגיפה. לשם השוואה, בשנת 2006 ארעו 14,735 תקיפות, ואילו ב-2009 קפץ המספר ל-16,150. יותר מכך, לפי מחקר אזרחי שפורסם באחרונה, אחת מכל שלוש נשים נאנסת במהלך שירותה הצבאי. כבר 25 שנה שהממשל האמריקאי מתעסק בתופעה הזו - הצעות חוק, דיונים בקונגרס, ועדות שקמות ונופלות, אך אין לאף אחת מהן משמעות גדולה במיגור התופעה. ב-2005, למשל, הקים משרד ההגנה את המשרד למתן תגובות ולמניעת תקיפות מיניות (SAPRO). מטרתו הייתה לנסות לבלום את המספרים, לשמש כתובת אמינה לקורבנות, ולהיות כתף תומכת. זה לא ממש עבד".

משימתנו, בתור היהודי המאמין בתוך כל היהודים השונים כל כך מאיתנו בערכים, בתור אי של צניעות בתוך כל אי הצניעות השוררת כיום במדינה, היא לנסות לא לרדת לרמה מוסרית וערכית קלוקלת אלא דווקא לנסות ולהרים את אלו השרויים בתוך הבור העמוק ולקדש בכך שם ה' ברבים. יהי רצון שנצליח בכך.

פקודה בלתי חוקית בעליל – אדם חושב או רובוט?

אפרים שרם

- א. מבוא- הצגת המקרה
- ב. דעת התומכים במעשהו של אלון
- ג. חומרת איסור הריגת גוי
- ד. על המוסר היהודי בעת מלחמה
- ה. סמכותה של ממשלת ישראל לעניין זה
- ו. חומרת איסור סירוב פקודה
- ז. דעת אנשי צבא על הסירוב
- ח. נקודת המבט המשפטית על הפעולה
- ט. מסקנה

א. מבוא

הצגת המקרה⁵⁰⁸:

המשימה העיקרית של חיל המודיעין היא לספק לדרג המדיני ולדרג הצבאי התראה מודיעינית לפעולות איבה נגד ישראל, כמו גם הזדמנויות לתפניות מדיניות.

אחד מבעלי התפקידים הרגישים והחשובים במערכת האיסופית הוא הקב"ר (קצין בינה רשתית). הקב"ר קולט מידע ממקורות שונים ומגוונים, מנתח אותם ומנתב את החומרים החשובים למקבלי ההחלטות.

כאשר פרצה האינתיפאדה השניה בתשרי תשס"א, תפקיד הקב"ר הפך לקריטי. אלון, קצין צעיר, מצא את עצמו עובד בצוותא עם השב"כ ועם חיל האוויר. העבודה התבצעה תחת לחץ כבד, מתוך רצון

⁵⁰⁸ שפורסם ב"שבע ימים" בי' אלול התשע"א (9 בספטמבר)

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לסכל פיגועים רבים ככל האפשר, כאשר שיקול לא נכון יכול לגרום לנפגעים רבים.

ככל שההתקוממות הפלסטינאית תפסה תאוצה, היה צורך יותר ויותר בסיכול ממוקד. הרשות הפלסטינאית שהיתה 'פרטנרית לשלום' לשעבר, הפכה אף היא לאויב ולא הייתה חסינה מפגיעה. בנוסף לאיסוף המידע, הוטל על יחידתו של אלן ללוות את המבצע בזמן אמת על מנת לצמצם את כמות הנפגעים ככל האפשר. בתחילת המערכה נהג הצבא להתריע לצד השני לפני ההפצצות, אך עם הזמן האזהרות הלכו ופחתו.

בחודש טבת התשס"ג (ינואר 2003) נטרפו הקלפים. באחד הימים שני מחבלים פוצצו את עצמם באזור התחנה המרכזית הישנה בת"א וגרמו למותם של 23 אנשים ולפציעתם של למעלה ממאה נוספים, ביניהם נשים, ילדים ועובדים זרים. לאחר הפיגוע הוחלט על עליית מדרגה בתגובות והתמקדות בפגיעה במבני הרשות הפלסטינית. כבר באותו יום קיבלה היחידה של אלון פקודה לאסוף מידע על מטה פת"ח בחאן יונס כדי להפציצו. מחלקה אחרת בחיל דיווחה שמבנה זה אינו משמש לפעילות טרור מוצהרת, אלא מתפקד כמשרד סעד שמחלק תרופות, משכורות וסיוע לערבים. המפקדים היו מעוניינים להפציץ את המבנה דוקא בהיותו מאויש. אלון תמה בינו לבין עצמו כיצד זה ייתכן, היות ועד אז נהגו להפציץ מבנים נטושים בלבד. מסוקי אפאצ"י של צה"ל המתינו בדריכות מעל הים על מנת לקבל את האישור להפצצה. למרבה ההפתעה אלון סירב לשתף פעולה. הוא טען שזו "פקודה בלתי חוקית בעליל שדגל שחור מתנוסס עליה" כלשונו, והוא אינו יכול לבצעה. ההזדמנות האחרונה לתקוף הייתה בשעה 20:11 בבוקר, היות והמבנה הנ"ל היה ממוקם סמוך לבית ספר והלימודים הסתיימו בשעה הנקובה. הילדים נהגו להגיע לאזור המבנה 10 דקות לאחר מכן על מנת לשחק והיה חשש סביר לפגיעה בהם.

כאמור, אלון סירב לסייע לכוח התוקף ומפקדו נאלץ למלא את מקומו בכדי להוציא לפועל בכל זאת את המבצע. למרות זאת, המבצע התבטל בסופו של דבר מחוסר טווח מספיק של זמן עד להגעת הילדים. ראש הממשלה שרון ובכירים בצבא כעסו על חוסר האחריות של אלון ועל כך ש"לקח את החוק לידיים". בדיעבד התברר שבמשרד, שניצל מההפצצה, שהו מזכירה וגבר שעסק בעבודות מנהלה.

במאמר זה נבאר את הסוגיה בפן ההלכתי.

כפתיח למאמר נסקור שני מקורות מאומות העולם המתייחסים למלחמות ולדילמות מוסריות בהן:

הפילוסוף הגרמני הגל מציג את המלחמה בתור צורך אנושי בסיסי ואומר כך:

"המלחמה שומרת על הבריאות המוסרית של העם. השלום – ואין צריך לומר השלום הנצחי – הוא דבר מושחת, והוא גורם קיפאון לאומות".

גם הפילוסוף הגרמני פרידריך ניטשה סובר כמותו וכותב:

"את השלום אהבו כמו דרך (=הכנה) למלחמות חדשות, ואת השלום הקצר אהבו יותר מהארוך, ולא אייעץ לכם לגשת לעבודה (!) כי אם למלחמה.

האמרתם כי התכלית היא המקדשת גם מלחמה (המלחמה היא רק אמצעי להשיג מטרה)? אולם ראו, אני אומר לכם, מלחמה טובה היא המקדשת כל דבר וכל עניין, המלחמה פעלה גדולות בארץ, שבעתיים מאהבת האדם לרעהו!"

שני הפילוסופים סבורים שהמלחמה היא אקט חיובי ונצרך לכל אומה, בכדי שלא להקהות את כוחה. הצדדים האפלים של המלחמות ותוצאותיהן החמורות אינם מטרידים אותם.

הרב משה צבי נריה, בספרו צניף מלוכה⁵⁰⁹ מציג את תפיסת היהדות כלפי מלחמות ומאבקים בצורה הפוכה לחלוטין:

⁵⁰⁹ עמ' 187-189

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"בניגוד לדעת הוגים באומות העולם, שפיתחו שיטה של הערצה למלחמה, והם רואים בה אפשרות לגילויי אבירות, ואשר דרכם אומה יכולה לגייס ולפתח את כל משאביה הנפשיים ובהם תתפאר; בא עם התורה ונושא בפיו את עלה הזית של חזון השלום, ותופעת המלחמה היא בתפיסתו אחד העיוותים אשר הטא האדם גרם להם.

אמנם, עם החמרת המצב בעלמא הדין, המלחמה לעתים היא תופעה הכרחית, ודוד המלך מודה לה' על שהוא "מלמד ידיו לקרב, אצבעותיו למלחמה"⁵¹⁰. באותו מצב מגויסים גם אנשי השלום להקהל ולעמוד על נפשם: "קדשו מלחמה – כותו אתיכם לחרבות.. (יואל ד' ט'–י)".

ובאשר לרמת הזהירות המוסרית ממשך הרב וכותב:

"משנכנס הדבר לשגרה בינלאומית, נקבעו לה גם סדרי משפט מיוחדים, ובמציאות הקיימת גם דעת תורה היא שאין מצב מלחמה הולם את סדרי המשפט הרגילים בשעת שלום. וכך כותב מרן הגאון הנצי"ב ז"ל בספרו "העמק דבר" על התורה, עה"פ 'מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם'⁵¹¹: "אימתי האדם נענש על הריגה – בשעה שראוי לנהוג באחוזה, מה שאין כן בשעת מלחמה ועת לשנוא, אז עת להרוג ואין עונש על זה כלל כי כן נוסד העולם".

בדברי המהר"ל מפראג נקודה זו מבוארת יותר, וכך הוא כותב:

"ולפיכך הותר להם ללחום, כדין אומה שבאה ללחום על אומה אחרת, שהתירה התורה – דעשו לישראל דבר רע – אף על גב דלא עשה רק אחד מהם כיוון דמכלל העם הוא – מותרים לקחת נקמתם מהם, וה"נ כל המלחמות, אע"ג שהיו הרבה שלא עשו, אין זה חילוק, כיוון שהיו באותה אומה שעשתה רע להם, מותרין לבוא עליהם למלחמה וכן כך הם כל המלחמות"⁵¹².

⁵¹⁰ תהלים קמ"ד

⁵¹¹ בראשית ט' ה'

⁵¹² גור אריה עה"ת פרשת ויגש, ד"ה שהאומות וכו'

ניתן לראות ממקורות אלו שהיהדות רואה באור שלילי הפגנות כוח על האויב בעיתות מלחמה. אבל מצד שני, כשאנו נכנסים לקרב מחובתנו לבצע את המטרה אותה נתבקשנו לעשות בכל האמצעים המוסריים העומדים לפנינו.

האם מעשה זה של הפצת הבניין היה קביל מבחינת המוסר היהודי? על כך במאמר שלפנינו.

ב. דעת התומכים במעשהו של אלון

לפני שאציג את הדברים כפי שנראים לעניות דעתי, בהתבסס על פוסקי זמננו, אציג תחילה את דעת התומכים במעשהו של אלון. עם ישראל אמור לשאוב את אמות המוסר שלו מהתורה, ויחד עם זאת להתבסס על המוסר הטבעי והמצפון האנושי שיש לכל אדם. לא ניתן לצפות מאדם מישראל שיתנהג כרובוט או כצייתן עיוור אך ורק לכללי ההלכה היבשים, אלא שומה עליו גם להיות בקיא בהלך הרוח המצוי בעולם, ולהשתדל במידת האפשר להתנהג גם על פיו, כדברי הגר"א⁵¹³ על הפסוק "אל תיתן שינה לעיניך ותנומה לעפעפיך". על הדרך הראויה לגשת לפסיקת הלכה במקרים מורכבים כאלו נכתב בשו"ת "חבצלת השרון"⁵¹⁴:

"שמעתי מפי הגאון ר' בעריש רפפורט שהיה מקובל מפי רבו שבבוא לפניו איזה שאלה, מקודם היה שוקל בשכלו על אמיתות העניין לפי השכל האנושי היאך הוא. ואם נראה לו על פי שכל האנושי שהוא אמת, אז הוא מעיין על פי חוקי תורתנו הקדושה לדעת מה משפטו".

כאשר עמדה לפני אלון הדילמה המוסרית הזו, התלבט עם מצפונו והחליט שאסור לחייל למלא אחר פקודה בלתי מוסרית (לטעמו). לטענתו, מן הראוי שרמתו המוסרית של עם ישראל תתעלה מעל רף שאר העמים ואין זה מן ההגיון להרוג אזרחים תמימים, כל זאת למרות שאויבנו אינם בוחלים בפגיעה באזרחי מדינת ישראל.

⁵¹³ בפירושו למשלי ו', ד'
⁵¹⁴ חלק ב', אבהע"ז סימן כ"ח

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

גם הרב שמואל גלזנר, נינו של החת"ם סופר, הזהיר על כך שלא ייתכן שבכדי לנהל מלחמה כסדרה אנו נשתמש באמצעים המציגים אותנו באור שלילי בעיני אומות העולם⁵¹⁵:

"היעלה על הדעת שאנו, עם הנבחר, נעבור על חוקי הנימוס

כדי להינצל מאיסור תורה? אתמהה!"

שיקול זה של "מה יגידו" לעתים נתפס כביטוי של רפיסות וחולשה, אך המשנה באבות מדגישה את חשיבות הדבר:

"איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת

לעושיה ותפארת לו מן האדם (כולל הגויים)".

הרב שלמה גורן, בשו"ת משיב מלחמה⁵¹⁶, מתריע בצורה ברורה על האיסור לקפח חיי אוכלוסייה אזרחית בשעת מלחמה כשאין בכך צורך:

"על אף מצוות המלחמה המפורשת בתורה, מצווים אנו לחום

גם על האויב ולא לפגוע באוכלוסייה בלתי לוחמת, ובוודאי

שאסור לפגוע בנשים וילדים שאינם משתתפים בלחימה...

ובמידה מסוימת חובה זו נתונה על רבני ישראל, להפעיל את

מידת הרחמנות שבתורה ובהלכה... פן יצא חילול ה' ח"ו,

שיאמרו שתורת ישראל מאפשרת הריגת חפים מפשע עם

מרצחים ללא הבחנה".

ממקורות אלו ניתן לראות על הבעייתיות הרבה בעובדה שמפקדי

צה"ל התירו לעצמם להפציץ מבנה שהכיל אזרחים חפים מפשע.

אולם לדעתי אין ללמוד ממקורות אלו שמעשהו של אלון היה נכון,

שכן מפקדי הצבא עשו זאת מחוסר ברירה מתוך רצון להשיג

הרתעה, ואף התייעצו עם מומחים משפטיים לפני ולאחר מעשה כך

שלא יהיה בסיס לאי אלו בג"צים בעניין. עוד נראה להלן שהמסקנה

שנגיע אליה מייצגת את הדעה ההלכתית הרווחת בנושא זה כפי

שנראה לבאר לאחר התייעצות עם רבנים.

⁵¹⁵ הקדמה ל"דור רביעי"

⁵¹⁶ חלק א סימן א, וכרך ג שער ה

ג. חומרת איסור הריגת גוי

תחילה עלינו לברר, האם רציחת נכרי שלא פשע ולא עבר על ז' מצוות בני נח שווה בחומרתה לרציחת יהודי? ממילא, נוכל לדעת עד כמה יש לנו להזהר מנטילת נפשו של גוי כשהמצב המדיני והביטחוני אינו מחייב זאת.⁵¹⁷

א. לדעת הראב"ן⁵¹⁸, איסור רציחת נכרי נלמד מ"לא תרצח", שאיסור זה כולל רציחת כל נפש אדם, בין ישראל ובין נכרי: "לא תרצח- הוי בין לישראל ובין לגוי".

בפשטות נראה שזהו איסור דאורייתא, כפי שמוכיח הרב יהודה הרצל הנקין בשו"ת בני בני⁵¹⁹, אך היו מעטים שסברו שזהו איסור דרבנן (ראה על כך שם).

ב. שיטת ספר היראים⁵²⁰ היא:

נכרים אינם בכלל "רעהו" (בפסוק "וכי יזיד איש על רעהו

להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות"), ושפיכות דמים

אינה נקראת רציחה, אבל היא אסורה מדין תולדת רציחה.

גם לפי דבריו נראה שהאיסור הוא מהתורה, אלא שהוא דומה לתולדות מלאכה בשבת, או תולדות נזיקין שאינן מפורשות בתורה, אבל נלמדות מהדברים המפורשים בתורה.⁵²¹

בעניין חומרת העונש של הורג גוי, מבואר במכילתא⁵²² שקיים הבדל בסוג העונש בין הריגת נכרי ובין הריגת ישראל:

"וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה, מעם מזבחי תקחנו

למות. רעהו- להוציא אחרים (גויים).

איסי בן עקיבא אומר: קודם מתן תורה היינו מצווים על

שפיכות דמים ('שופך דם האדם באדם דמו יישפך'⁵²³), לאחר

⁵¹⁷ מבוסס על מאמרו של הרב יעזר אריאל, תחומין ה' עמוד 359

⁵¹⁸ בבא קמא קי"ג

⁵¹⁹ ח"ג, עמודים קפ"ה- קפ"ז

⁵²⁰ סימן קע"ה

⁵²¹ הערת העורך: האבחנה ההלכתית בין אב לתולדה אינה משנה את חומרת המעשה, אלא את המקור ממנו העבירה נלמדת בתורה, כמו שאין הבדל בין אב לתולדה לענין שבת, בשני המקרים החומרה של המעשה זהה.

⁵²² שמות י"ד כ"א

⁵²³ בראשית ט' ו'

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו?! באמת אמרו פטור מדיני
בשר ודם ודינו מסור לשמיים".

וכך מדייק הכסף משנה מלשון הרמב"ם⁵²⁴:

"מי שהרג גר תושב אינו נהרג עליו בבית דין, שנאמר 'וכי
יזיד איש על רעהו להרגו, ואין צריך לומר שאינו נהרג על
גוי'".

מלשון הרמב"ם שכתב: אינו נהרג עליו בבית דין" משמע-
אבל בידי שמיים נהרג".

המנחת חינוך⁵²⁵ מבאר, שדווקא על רציחת גר תושב נהרגים בידי
שמיים, אבל לא על גויים אחרים⁵²⁶. והוסיף, שבזמן הזה שאין
מקבלים גר תושב, (לפי שיטת הרמב"ם, הלכות ע"ז י' ו'), שבזמן שאין
היובל נוהג אין מקבלים גר תושב) **כל ההורג נכרי פטור, מעונשין,
לדעתו, אפילו בדיני שמיים**. אך יש להדגיש מכאן, אין פירוש הדבר
שזה דבר מותר, ואין לפגוע בגוי ללא הבחנה!

אך אין דעת חלק מהאחרונים נוחה מחידוש זה, מפני שהכסף משנה
פירש את דברי הרמב"ם שבא להשמיענו חידוש, שאפילו רוצח גר
תושב שקיבל עליו שבע מצוות בני נח נענש רק בידי שמיים. ולפי זה
גם רוצח מי שאינו גר תושב (כגון נכרי בזמן הזה) חייב בידי שמיים,
לפחות אם לא עבר על שבע מצוות בני נח.

וכן נראה מטעמו של איסי בן עקיבא במכילתא, שכל מי שהוזהרנו
לשפוך את דמו קודם מתן תורה, אסור לשפוך את דמו גם אחר מתן
תורה. ולפני מתן תורה דין גר תושב לא היה נהוג כמבואר ברמב"ם⁵²⁷
שזוהי הלכה שנתחדשה רק לאחר מתן תורה. ומכאן, שאם קודם

⁵²⁴ הלכות רוצח ב' י"א

⁵²⁵ מצווה ל"ד

⁵²⁶ הערת העורך: יש להדגיש כאן, ששיטת הרמב"ם כלל היא, שהתורה נלחמה בעבודה
זרה, ובגויים עובדי עבודה זרה, ואכן כך הוא מפרש גם את הגדר של מלחמת מצווה. על
כן לשיטתו הותרה מלחמה בעובדי עבודה זרה. יש להדגיש שכיום, אין כמעט גויים
העונים לקריטריונים של עבודה זרה, לפי הרמב"ם, על כן אותם המנסים להתיר דמם
של גויים מתוך הסתמכות על דברי הרמב"ם הללו הם טועים, ומטעים וגורמים לחילול
שם שמים. מאידך, אין להסיק מכאן לדיני מלחמה, שכן כאשר אויב נלחם כנגדך ואינך
יכול להינצל אלא ע"י פגיעה בו, זהו גדר מיוחד של מלחמה, והיא נעשית במסגרת
מדינתית, ע"י הצבא. גם במלחמה הפגיעה אמורה להיות מידתית, וגם בה אין היתר
לפגוע ללא הבחנה.

⁵²⁷ הלכות מלכים פרק י'

מתן תורה היה אסור לשפוך את דמו של נכרי, לפחות אם על לא עבר על שבע מצוות, ממילא נענש עליו גם בידי שמיים גם אחר מתן תורה כמבואר במכילתא.

ג. לעומתם, המשך חכמה⁵²⁸ רואה בחומרה רבה את איסור הריגת גוי, ומסביר שדינו של רוצח גוי מסור לשמיים לא מפני שבכך הוא דין פחות חמור אלא מפני שבדיני אדם אין לו עונש מספיק. ואלו דבריו: "שישראל שהרג בן נח איכא מלבד הטא הרציחה עוד עוון של חילול ה' יתברך... ובה אמרו אין תשובה יום הכיפורים ויסורים ממרקים וכו' רק מיתה ממרקת וכו'... שנאמר 'אם יכופר העוון הזה לכם עד תמותון', נמצא דיש עונש מיתה על חילול ה' ואיך יכופר לו על ידי מיתה הטא הרציחה ועל כרחין דינו מסור לשמיים".

ד. גם הרב יעקב אריאל רואה עיוות נוראי בקלות בה יש המתירים לעצמם להתיר לקטוע חיי נכרי:

"השאלה הבסיסית היא: מהי נקודת המוצא לכל דיון בדיני נפשות? האם נקודת המוצא היא החרדה מפני העבירה החמורה של שפיכות דמים של כל אדם ואדם, וההיתר ליטול נשמתו של אדם הוא חידוש ואין לך בו אלא חידוש, או שנקודת המוצא הפוכה, אדם שאינו מישראל הוא חלילה כדגני הים והאיסור לשפוך את דמם של חלק מבני האדם הוא החידוש? לא מצינו חלילה היתר כל שהוא לאיסור חמור זה של שפיכות דמים, שלא כפי שת"ח שלא שימשו כל צרכם התבטאו בתקשורת שלפי ההלכה מותר, כביכול, להרוג גוי.

אין ספק שאת שורש העיוות הנורא הזה יש לחפש במידותיו של האדם וביראת שמים הבסיסית שלו, בדרך ארץ שקדמה לתורה. המחריד הוא שצורבים שלא פסקו מעולם בדיני עגונות והפללות, "פסקו" בהבל פיהם בדיני נפשות, כשהסר להם הרקע הבסיסי לעצם הדיון בנושא כה רגיש, ששפיכות

⁵²⁸ בפירושו לשמות כ"א י"ד

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

דמים היא העבירה החמורה ביותר בתורה. ולא עוד אלא שהוציאו דיבתם הרעה לתקשורת לתת חרב בידה נגד תורת ישראל, לומדיה ומקיימיה"⁵²⁹.

חובה להדגיש שכל הדיון הזה נוגע למצבי שלום בין ישראל לעמים, אך במלחמה הדין שונה, כדברי הרב יועזר אריאל:

"הגיוני שאזרחים תמימים ייפגעו במלחמה, כמו הקיני שעלול היה להיהרג יחד עם עמלק אם לא היה נפרד ממנו. פגיעה ביחידים אלו אינה אסורה, כי, כאמור, במלחמה דרשה התורה ראייה כללית".

כמובן שחלילה לנו לשמות כשאנו רואים במפלת אויבנו, שכן גם הם נבראו בצלם אלוקים.

בהקשר לכך ידועים דברי מדרש הרנינו⁵³⁰, בטעם אמירת הלל חסר בימי חוה"מ פסח, וזה לשונו:

"שהטעם שאין גומרים ההלל כל ימי הפסח הוא לפי שטבעו המצריים וכתוב 'בנפול אויביך אל תשמה'".

ומסכם הרב יעקב אריאל⁵³¹ וכותב:

"צערן של יעקב 'ויירא יעקב מאוד וייצר לו' לקראת המפגש עם עשו לא היה על הריגת עשו עצמו, כי לו היה דין רודף; יעקב הצטער על הריגת האנשים הנלווים לעשו בעל כורחם (הדבר מזכיר את תושבי רצועת עזה שבחרו בשלטון טרור, לאו דווקא מרצונם. א.ש.), אך לא ויתר על המאבק בגללם. ואולי לזה התכוונו חז"ל באומרים 'טוב שבגויים הרוג במלחמה'⁵³²". (תוספת זו נמצאת בהרבה מקומות, עיין תורה שלמה לר' מנחם מנדל כשר פרשת וארא מילואים אות י"ט). בשעת מלחמה עלול להיהרג גם גוי הנחשב טוב, אך מכיוון שאין להירתע משום כך מהמלחמה עצמה, הפיגו חז"ל את החשש, והתירו את דמו לכתחילה".

⁵²⁹ דרך המלך עמוד 34

⁵³⁰ המובא בבית יוסף סימן ת"צ ד"ה "כל"

⁵³¹ במאמרו בתחומין ד עמוד 180

⁵³² מסכת סופרים סוף פרק ט"ו

ד. על המוסר היהודי בעת מלחמה

אלו הם דברי הרב דב ליאור בעניין⁵³³, שנאמרו ברב שיח שדן במוסר ומלחמה:

"יש מקום לרחמנות על האויב, אך רחמנות הנובעת מתוך רגש בלבד, יש והיא הופכת לאכזריות. במלחמותינו אנו הרחמנות על האויב הפכה לעתים לאכזריות כלפי חיילנו, שנפלו בקרב כאשר נמנעו מפגיעה באוכלוסיה אזרחית שהסתירה מאחורי גבה כוחות צבא של האויב. בשעת מלחמה קיים ושריר הבסיס ההלכתי לכל פעולה הנעשית בכדי לוודא שלא ייפגע ח"ו אף חייל שלנו".

כלומר ישנה סכנה לרחמנות יתר על האויב בה בשעה שהוא מתייחס אלינו באכזריות יתר.

המספרים מדברים בעד עצמם ואין צורך להביא הוכחות על כך. כפי שניתן לראות מדבריו הוא מחלק בין מאבק בין יחידים לעומת מאבק בין שני עמים:

"אינה דומה השקפתם על מאבק פרטי אישי שלא בשעת מלחמה לבין מאבק הנערך בין שתי אומות בזמן מלחמה".

לא אנו יזמנו את הקרבות אלא נלחמנו על נפשנו, וזאת גם במחיר דמים גבוה של האויב.

הרב מתריע מנטילת אמות המוסר שלנו מזרים, בעוד שפעמים רבות הם לא עומדים בכלל: "קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים":

"אבל אין להפריז בנטילת אמות המידה מזרים. לא כל דבר שנאמר ע"י אומות העולם כלפי ישראל נאמר מתוך מבט מוסרי. על מעשים דומים בעת מלחמה של עמים אחרים עוברים לסדר היום, ורק כלפינו מושיטים אצבע מאשימה. אין זה מאהבת המוסר, אלא משנאת ישראל המושרשת בגויים. על כן לא ניקח מהם מוסר. עלינו להשתמש במקורות ההלכה, ולדעת שלא נשיג שלומנו ובטחוננו בויתור על זכויותינו.

⁵³³ תחומין ד עמוד 186

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

וכך כותב הרב צבי יהודה בנוגע לכותל המערבי: לא ברפיון רוח ותרני ביחס למקום קדשנו נשיג בטחון שלומנו ומשמרת חיינו. לא מתוך כך יבושו ויסוגו שונאינו. אין בידינו לסגת ולזוז מעמדת בעלותנו האלוקית של מקומנו זה.⁵³⁴

זכור לנו היטב הטבח שעשתה טורקיה בתושביה הארמנים, ללא פוצה פה ומצפצף; אך לאחר פרשת האונייה מרמרה ידעו כולם לגנות את ישראל על אכזריותה. במצב כזה של שחיתות מוסרית מצד אומות העולם, מי הם שיאמרו לנו כיצד עלינו לנהל את מלחמותינו, בעוד הם לא מתייחסים בסלחנות כזו לאויביהם? החשש לפגיעה במוסריות בעת הריגת אזרחים במלחמה, כדברי אלון, הוא חשש מוצדק, אך יש לו מענה. כך כותב הרב יעקב אריאל⁵³⁵:

"הנצי"ב, בפירושו על הפסוק "ונתן לך רחמים ורחמך"⁵³⁶, שנאמר על אנשי עיר הנידחת, מחדש ש"כאן הבטחתנו התורה שהמוסר האישי של כל אחד ממבצעי דין נורא זה (של הריגת עיר שלימה) לא ייפגע, משום שהמבצע עושה זאת לשם שמיים. מובטחנו, שכל היוצא למלחמה משום שהוא משוכנע שבכך הוא מציל את ישראל את ישראל משואה, לא תיפול שיערה מעקרונות המוסר שלו ארצה".

רמז להבחנה בין רצח פרטי לבין שפיכות דמים ציבורית יש למצוא על פי דברי הזוהר באיסור "לא תרצח". בטעם העליון נקרא דיבר זה בהפסקה של טיפחא בין הלא לבין התרצח. כלומר רמז רמזה לנו התורה בהפרדה זו שפעמים יש לקיים התרצח. הרציחה אז מותרת.

בעל צרור המור מפרש רמז זה כמכוון לבי"ד בהטלת עונש מוות. ולפי זה מובן מדוע קוראים בטעם עליון בציבור דווקא, כי רק לציבור נרמז רמז זה שהרציחה מותרת ולא ליחיד".

מדברים אלו ניתן לראות שכל חייל, היוצא למלחמה מתוך שליחות של "הצלת ישראל מיד צר", כלשונו של הרמב"ם, אין לו מה לחשוש

⁵³⁴ לנתיבות ישראל א עמוד 60

⁵³⁵ תחומין ד עמוד 190

⁵³⁶ דברים י"ג י"ח

מקלקול מצפוננו. הקב"ה, שהעניק לנו את המוסר האמיתי, ידע ללמד אותנו מתי מוסר אנושי נובע מתוך רגש נכון ויש לפעול על פיו, ומתי הוא מזויף ויש להתעלם ממנו.

ה. סמכותה של ממשלת ישראל לעניין זה

ברמת העיקרון, חוסר הציות לפקודת המלך הוא דבר חמור ביותר, ונלמד מדברי בני גד ובני ראובן ליהושע בתחילת ספרו:

[מז] וַיֵּעַנוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֵל כֹּל אֲשֶׁר תִּשְׁלַחְנוּ נִלְדָּה: **[יז]** כָּכֵל אֲשֶׁר שָׁמְעָנוּ אֵל מֹשֶׁה בֶּן נֹשָׁמַע אֱלֹהֶיךָ רַק יִהְיֶה י-ק-ו-ק אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כִּי אֲשֶׁר הָיָה עִם מֹשֶׁה: **[יח]** כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִמְרָה אֶת פִּיךָ וְלֹא יִשְׁמַע אֶת דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר תִּצְוֶנּוּ יוֹמֵת רַק חֹזֵק וְאַמִּץ:

התוספתא⁵³⁷ מביאה לנו ראייה לכך מהמקרה של שבע בן בכרי. שבע בן בכרי משבט אפרים, החליט למרוד בדוד המלך לאחר כשלוש מרד אבשלום, מפני שלדעתו דוד המלך, שחזר ממקום גלותו, לא נתן לשאר שבטי ישראל יחס שווה לשבט יהודה.

נאמני דוד המלך, ובראשם יואב ואבישי, פתחו במלחמת חרמה נגדו עד שהצליחו לסגור אותו במצור בעיר אבל בית מעכה. יואב ואנשיו החלו לשפוך סוללה אל העיר ולהרוס את חומותיה בכדי לתפוס את ראש המורדים ולהרגו. מיד לאחר מכן החל ויכוח בין אשה חכמה בעיר לבין שאר התושבים, ולבסוף היא הצליחה לשכנעם למוסרו, וכך היה.

וזוהי המסקנה אליה מגיעה התוספתא, אותה פוסק הרמב"ם להלכה⁵³⁸: רבי שמעון אומר, כך אמרה [להם]: **כל המורד במלכות [בית דוד] חייב מיתה.**

בימינו אלה עדיין לא זכינו לצערנו לכינונה של מלכות ישראל בארצו מחדש, ובינתיים יש לנו ממשלה הנוהגת על פי עקרונות הדמוקרטיה המקובלים במדינות רבות בעולם, אך אינה נוהגת על פי תורה.

⁵³⁷ מסכת תרומות, פרק ז' הלכה כ"ג

⁵³⁸ בספר שופטים, הלכות מלכים, פרק ג' הלכה ח'

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, במכתבו מי"ד כיסלו תר"פ, לרב חיים הירשנזון⁵³⁹, מתייחס לנושא זה, וקובע:

"ובעניין מינוי מלך, גם כן אין צריך להאריך שכל זמן שלא נתגלה מלך המשיח בתנאיו המיוחדים אין שום איסור להנהיג כח ממשלתנו באיזה צורה היותר נאותה, וכל מה שהוא יותר נראה לטובתן ולכבודן של ישראל הרי זה משובח"⁵⁴⁰.

כלומר, כיום יש היתר לכונן ממשלה הנשענת על הסכמת העם, עד שנחזור לשלטון מלוכני לעתיד לבוא. הרב קוק מקבל, אפוא, את דעת ה"מלכי בקודש", ר' חיים הירשנזון, שכתב⁵⁴¹:

"...שכל עוד עולם כמנהגו נוהג ואדם ישלמו באדם לרע לו ואיש לבצעו ירדוף, לא יהיה מלך לישראל, כי לא ניבאו הנביאים מלך לישראל טרם יצמיח קרן לדוד (ואנחנו עוד לא ראוים לכך). אבל הקיבוץ הראשון טרם יוסיף שנית ידו לקנות את שאר עמו יהיה להם הנהגה בלא מלך רק בסדר שראו לפי מצב הציוויליזאציאן (=ציוויליזציה, תרבות). אז כאשר ישחרר העולם כולו משעבוד מלכויות אשר אין דרך היותר נאות להעמיד את העולם על עמודי הצדק והמישרים, רק את הדרך הדעמאקראטי (כבימינו אנו) בלי שעבוד מלכויות אפילו ממלך ישראל."

בדבריו טמון חידוש גדול. העולה מהדברים, שכל עוד לא נתגלה מלך המשיח אין שום איסור, ואדרבה, ראוי ונכון לכונן מוסדות שלטוניים המתאימים ל"טובתן ולכבודן של ישראל". הדרך הראויה היא לאמץ את שיטת המשטר הדמוקרטי, שהוכיח את עצמו כיעיל בשאר מדינות העולם. הרב לא ממליץ שיטת משטר אחרת (מלוכנית-דיקטטורית למשל, שהוכיחה את עצמה כממיטה אסון על העם).

⁵³⁹ המכתב מובא ב"מלכי בקודש", חלק ד' עמוד 4

⁵⁴⁰ כדברי ה'מלכי בקודש' עמוד 36

⁵⁴¹ בח"א, עמוד 36 סעיף ט

שיטת הרב קוק בזה היא עקבית לתשובה מפורסמת שכתב ארבע שנים קודם לכן, בי"ד בטבת תרע"ו, והתפרסמה בספרו שו"ת "משפט כהן"⁵⁴²:

"... וחוץ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיוון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה ובכללה (תזכורת- דמוס קרטוס = שלטון העם). וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לעניין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל (אפשר לפרש זאת לדיני מלחמות וכיוצא בזה)".

כלומר, שלטון העם מסוגל להחליף את המלוכה לעת עתה, ואף יש לו חלק לא מבוטל מסמכות שלטון מלוכני.

אפשר לדחות טענה זו ולומר שמדובר כאן רק ביהושע ובשופטים שלפני תקופת המלכים, אך כשהגענו למלכות, אין אפשרות לכונן שלטון אחר מהטעם של "לא יסור שבט מיהודה".

כדי לפרוך טענה זו, הרב קוק ממשיך ומבאר:

"אבל למה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה (ללא הגבלה לתקופת השופטים בלבד) דן הוא במשפטי המלוכה שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם".

דעתו של הרב קוק מעוגנת, כפי שכתב בנו הרב צבי יהודה⁵⁴³, בשיטת המאירי שכתב⁵⁴⁴:

"ומכל מקום דיני המלכות קיימים בכל זמן, ואף בכל דור יש רשות למנהיגי הדור, גדולי הארצות, לענוש ולהרוג דרך הוראת שעה וכו', וזהו שנרמז בתורה אחרי כן 'אל השופט אשר יהיה בימים ההם'".

מדבריו של המאירי ניתן לראות בודאות שיש כח למנהיגים בכל זמן להנהיג את העם, גם אם הם לא מזרע בית דוד.

⁵⁴² סימן קמ"ד

⁵⁴³ ב"מילואים להערות" ל"משפט כהן", בעמוד שע"ח

⁵⁴⁴ בית הבחירה, סנהדרין נ"ב ע"ב

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הרב יצחק אייזק הלוי הרצוג תומך בדעתו של הראי"ה קוק, וכותב⁵⁴⁵:

"שכל שאין ניתנת לו המלכות לעולם אין צריך שיהיה מבית דוד ומלך שלא מבית דוד אינו טעון משיחה בשמן המשחה והמלך אין כוחו אלא מן העם, שנבחר על ידי העם. וכן יש לנו לומר שהעם כולו, ועיקר עם ישראל הם היושבים בארץ ישראל, יש לו [את] הסמכות של המלך בנוגע לענייני האומה. וכיוון שהרוב הגדול והמכריע מכריז על מלחמה זו הר"ז (=הרי זה) כצו המלך, ויש בידו לכופ. ואולם סברא היא שעכ"פ לא גרע כוחם של הממונים כולם יחד מכח מי שנתמנו על ידם... ואין בא לו כוחו הלא מן העם, ולא יגרע כח העם מכוחו כשאין מלך בישראל...".

הרב הרצוג מוסיף על דברי המאירי, שניתנה למלך הזמני ולעם ישראל, שרובו יושב בארץ, את הסמכות גם להוציא למלחמה, ויש לה תוקף מחייב כמו של מלך אמיתי, כיוון שהם עומדים במקומו בימינו. ברוח זו השיב הרב הרצוג לשואל⁵⁴⁶, ששאל אותו על גבולות סמכותה של הממשלה בימינו:

"אך משמע מדברי המאירי ז"ל בסנהדרין, שראשי האומה הממונים מהעם יש להם הכח של מלכות, וזכורני שהאריך בזה הגאון הצדיק ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל".

הרב שמואל ברוך ורנר⁵⁴⁷, בהתייחסותו לדברי הרב קוק, מגביל חלקית היתר זה לשלטון ההולך בדרך התורה בלבד:

"ועוד נראה לחדש שאף שלעניין הסמכות לדון במשפטי המלך לא נמסר הדבר אלא למלך ההולך בדרך התורה והמצווה... וכן גם למועצת המדינה אף אם נסבור שיש להם סמכות מלך, היינו רק למועצה ההולכת בדרך התורה והמצווה".

⁵⁴⁵ דבריו פורסמו ב"תחומין" ד' עמוד 15.

⁵⁴⁶ לרב יוסף כ"ץ, רב שכונת מרכז בעלי מלאכה בתל אביב. "תחוקה לישראל", כרך א', עמוד 130, הערה י"ד.

⁵⁴⁷ אב"ד בת"א, במאמרו "משפטים לצורך השעה", שהתפרסם ב"בצומת התורה והמדינה", כרך א' עמוד 310.

לאפשרות כזו נזכה בע"ה בימות המשיח, שאז יהיה רוב בעם לשלטון אמוני שינהיג את העם על פי התורה, אולם כיום, לשיטה זו אין יסוד הלכתי לכוחה של הממשלה בישראל.

הרב שאול ישראלי חולק על הרב ורנר ומסכם⁵⁴⁸:

"זמ"מ נראה ברור שכל עוד שיש עליו דיני מלך, דן הוא במשפטי המלוכה, כי זהו אחד מתפקידי המלוכה לשבור זרוע רשע ולעשות משפט⁵⁴⁹, ואין שום סברא לומר שמכיוון שהוא רשע ועובר על מצוות התורה, נפטר הוא ממצווה זו שהיא חובה עליו בתור מלך לשקוד על תיקון העולם בעשיית משפט לפי צרכי השעה. ולעצם דין של מי שאינו הולך בדרך התורה, לכאורה אף על פי שלכתחילה אין למנותו זמ"מ בדיעבד המינוי חל כמו שיש לראות מעמרי ואחאב.

כלומר, על בסיס פסיקה זו של הרב ישראלי יש לממשלת ישראל בימינו חלק לא מבוטל מסמכות של מלך, וביכולתה להוציא את העם למלחמה ואף לחייבם על כך.

נסיים פרק זה בדבריו של הרב אלישע אבינר⁵⁵⁰:

בירורנו נסב על הסמכות של מוסדות השלטון במדינת ישראל על פי התורה. העלנו שעל פי התורה, מצויה בידם- לכל הפחות- סמכות בתחומי ההנהגה הלאומית.

אין להסיק מכאן שהמשטר הנוכחי הוא המשטר המועדף בעיני התורה. התורה מצווה להעמיד משטר מלכותי, בו סמכויות ההנהגה מסורות למלך יחיד, מבית דוד כפי שפסק הרמב"ם, בראש הלכות מלכים.

לכן, על אף המשקל הרב שאנו מעניקים למוסדות השלטון במדינת ישראל, אין לראות בהם תחליף קבוע או תרגום מודרני למצוות מינוי מלך הכתובה בתורה.

מאידך גיסא, להגדרה שקבענו יש חשיבות רבה להבנת המשמעות התורנית של התהליכים ההיסטוריים שמתרחשים

⁵⁴⁸ שם, בהערה 4

⁵⁴⁹ כדברי הרמב"ם, מלכים פ"ד ה"י

⁵⁵⁰ ראש הכולל בישיבת מעלה אדומים. הדברים הובאו בביטאון "מעליות" (מספר 10) בהוצאת הישיבה.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בדורנו. קיבוץ הגלויות והקמת מדינת ישראל הביאו איתם את חידוש ה"מלכות". אמנם, מוסדות השלטון כיום הינם אך ורק מלכות חלקית מאוד. אבל אין להתעלם מכך שסוף-כל-סוף הם מפגישים אותנו עם מושג של מלכות.

הקמת מדינת ישראל פתחה את הדרך בפני שיקומו של השלטון בישראל. אמנם כיום, ראשיתו מצער, אך אחריתו ישגא מאוד. ה"מלכות" החלקית לה זכינו, היא היא הפרוזדור לטרקלין: מלכות בית דוד במהרה בימינו אמן.

ו. חומרת איסור סירוב פקודה

הנצי"ב, בשאילתות קמ"ב, מחדש שכל הפרת פקודה יש בה משום פיקוח נפש (!) וסיכון הכלל, עד שהמפר פקודה דין רודף יש לו, כלשונו של הרב יעקב אריאל.⁵⁵¹ וזה לשונו של הנצי"ב:

"וזה עניין מה שאמרו בני גד ובני ראובן ליהושע "כל אשר ימרה את פיך... לכל אשר תצוונו יומת רק חזק ואמץ". לכאורה, אמאי הוא חייב מיתה הרי לא היה יהושע מלך או שופט? וכן מה זה עניין דבר מלוכה לבני גד ובני ראובן האם זה תלוי בדעת כל ישראל? אלא כל זה היה שייך לדבר המלחמה באשר הוא היה המוציא את הכל למלחמה... ואילו היה מי ממרה את פיו באשר ישלחנו ירף לבב יהושע, ואין לך כושל ישראל במלחמתם עם הכנענים יותר מזה, ונמצא הוא רודף וחייב מיתה. ובשביל שהמה היו החלוץ למלחמה להם היה נאה ומוכרח לומר כן...

ויותר ראוי לומר דזה ברור דתקנת כלל ישראל בין גויים במלחמותיהם היה כאשר היה אגודתם על הארץ ביסוד חזק לעזור זה את זה, וכיוון שחלק ליבם של שבט אחד לצאת מן הכלל היה קרוב הדבר שיחזיקו ידי גויים ויפתחו שערי ארץ ישראל ואין לך סכנת נפשות יותר מזה... דמרידה בכלל ישראל היה חייב עונש מצד רודף".

⁵⁵¹ בתחומין ד' עמוד 180, ובשו"ת באהלה של תורה הלכות מדינה חלק א' סימן ה'

הרב אריאל מתפלפל מעט בדברי הנצי"ב בקשר לסירוב פקודה הסותרת תורה, ולבסוף מסיק:

חיילים שלא השלימו עם הכניסה למערב ביירות (במלחמת של"ג) היו חייבים למלא פקודה. סירוב פקודה בשעת מלחמה הוא דבר המזר ביותר (ההדגשה במקור), כמו שהסביר הנצי"ב את דברי בני גד ובני ראובן. אי אפשר לטעון שמבחינה אובייקטיבית המלחמה אינה מוצדקת. הדבר תלוי בתפיסת העולם הפוליטית. (אינה דומה הסתכלות של אדם דתי על מלחמה להסתכלות של חילוני, והסתכלות של מפקד לזו של חייל זוטר) מי שסבור שהפתרון לבעיית המחבלים הוא מיגורם המוחלט והסופי מצדיק גם סיכונם של חיילי צה"ל ושל האוכלוסייה האזרחית בביירות. אי אפשר לטעון כלפיו שהוא לא מוסרי לפי הנחתו הפוליטית. לעומתו מי שסבור שאין סיכוי לפתור את בעיית המחבלים בדרך צבאית, יראה במבצע כזה סיכון חיי חיילים וערבים ללא הצדקה. הבעיה אינה הלכתית ביסודה אלא פוליטית. ולא יתכן שהייל ישקול על פי דעתו הפוליטית האישית האם למלא פקודה או לסרב. עליו לקבל את מרות הממשלה.

...אם היינו מגדירים את היחס בינינו לבין הערבים כיחסי מלחמה בין שני עמים, היה המצב דומה לכניסה לביירות ששם היה היתר לפגוע באוכלוסייה אזרחית, ורק אז אנב מלחמה במחבלים. אולם הערבים הנמצאים בשליטתנו לא הוגדרו כעם הלוחם נגדנו, להוציא אותם בודדים המתנכלים לחיינו ולשלומנו. העונש הקבוצתי אינו מוצדק להוציא מקרים חריגים הנעשים ע"י שיקול קר ומפוקח של הדרג המדיני.

ברור כשמש שהוראה זו יצאה מטעם הדרג המדיני, עובדה שרה"מ בעצמו ראה בחומרה את אי ביצוע הפעולה.

הרב מציג סוגיה זו כרלוונטית לימי האינתיפאדה הראשונה (וממילא לשניה):

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

נטען אז שהיילים המכים אזרחים חפים מפשע אינם חייבים למלא הוראות משום שהן פקודה בלתי חוקית בעליל. והנה אין ספק שאזרחים החפים בעליל מכל פשע, אין מקום להעניש. אך הפקודה בדרך כלל היתה להעניש חשודים, שותפים, מחפים וכדומה, כדי למנוע הפרות סדר ופגיעות חמורות. ואכן, כל עוד ההוראות במסגרת זו הן ללא התעללות, הפקודה חוקית.

נוסף לכך, במהומות תשמ"ח (וגם תשס"א) היה זה מרי אזרחי, סוג של מלחמה של כל האוכלוסיה, כולל נשים וילדים. לכן הדיכוי של המהומות היה מוצדק, כי המצב היה של מלחמה כוללת ממש.

הרב אריאל מדגיש בצורה ברורה את חובת הציות למפקדים, ואף פותח פתח למקרים מיוחדים בהם ניתן לפגוע באוכלוסיה אזרחית באישור הממשלה, כפי שנעשה במקרה הנוכחי.

כהמשך לדברי הרב אריאל, נביא כאן את דברי הרב יהושע הגר-לאו בספרו "החיל והחוסן"⁵⁵²:

"המשך חכמה"⁵⁵³, מדגיש את חומרת חוסר הציות של חייל למפקד בשעת מלחמה, גם אם הוא עושה זאת מתוך כוונה טובה.

הדין, ממנו מוכיח האור שמח כלל זה הוא: החובל באביו בשוגג פטור מגלות⁵⁵⁴, וזה לשונו:

דהחטא (של מכה אביו) אינו גדול בעצמותו יותר מחובל בחברו, רק מה שהמרד גדול שמרד נגד כבוד אביו, ובשוגג אינו מורד (ולכן פטור). וכן אנו רואים בתכסיסי מלחמה, אשר אם יעשה העבד בלי פקודת שר האלף (=הרמטכ"ל) יובא במשפט אף כי עשה דבר טוב ומועיל (במקרה שלנו אלון החליט לחוס על חיי אדם כשלא היה בכך צורך, ובניגוד לדעת בכירים ממנו), כי בטל הקשר הכללי ושלטון המנהיג כל צבא

⁵⁵² עמוד 137

⁵⁵³ בפירושו על ויקרא י"ח י"ח

⁵⁵⁴ (מכות ח' ע"ב)

החיל. חייל העושה מעשה אפילו הוא "טוב ומועיל", אבל על דעת עצמו "בלא פקודת שר האלף", גורם פגיעה בכבוד השר וזלזול בכבודו, ובכך "בטל הקשר הכללי ושלטון המנהיג כל צבא החיל". וזוהי התחלה של התפוררות המנהיגות ואיבוד השליטה על הפקודים, שפירושה הפקרות ו"איש לאהלו ישראל".

משני מקורות אלו ניתן לראות בצורה ברורה שקיימת סכנה גדולה בחוסר הציות של חייל למפקדו, אף אם הדבר נראה בעיניו כלא מוסרי. כל עוד הפקודה נמצאת בתחום הסביר של פעולות במקרים כאלו, חובה על החייל, שהוא רק בורג קטן במערכת שלימה, לשמוע למפקדיו הרואים את התמונה הכוללת.

ז. דעת אנשי צבא על הסירוב

בכדי לבחון האם דברי ההלכה עולים בקנה אחד עם דעת המומחים הצבאיים, הבאנו בתור דוגמא גם את דעתם של שני שלושה מפקדים בכירים בנושא, הסבורים שיקול דעת של חייל יחיד אינו יכול הכריע במקרים כאלו:

1. פרופסור אסא כשר, אחד ממחברי הקוד האתי של צה"ל:

כאשר התפרסם המקרה, גויס פרופסור כשר והוכנס בסוד העניינים בכדי לבחון את העניינים מבחינה אתית.

כשבחן את המקרה מקרוב, הגיע למסקנה שהקב"ר טעה טעות חמורה. אדם שנמצא בבסיס מרוחק ולא מכיר את כל התמונה, אין לו את הסמכות המוסרית לקבוע שפקודה היא בלתי חוקית בעליל.

"היה עליו להבין: ייתכנו שתי פעולות צבאיות נגד אותה

מטרה, כשהאחת אמורה לא לפגוע במה שהשניה רשאית".

אינה דומה פעולה נקודתית, שמטרתה להקפיד על מלוא המוסר והצדק, לחלק ממבצע רחב היקף שבו יש הצדקה רחבה יותר במונחי כורח צבאי ופחות מגבלות מבחינה מוסרית".

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

פרופסור כשר מסכים עם אלון שמפקד זוטר צריך לוודא עם הדרגים הגבוהים שמעשיו לא נוגדים את המוסר או הקוד האתי של צה"ל, אך בד בבד שומה עליו לבצע את המוטל עליו.

2. דעת הרמטכ"ל, רא"ל משה יעלון:

כאשר הרמטכ"ל נפגש עם אלון לאחר ההדחה, הוא הסביר לו שכשמסתכלים בדיעבד על צורת הסיכול הממוקד בצה"ל, ניתן לראות שצה"ל הציב לעצמו מגבלות רבות לפני שיצא לפעול, בכדי לכסות את עצמו מאי אלו תביעות מבית הדין בהאג. כך הוא יכול להיות בטוח שיש לו חסינות מתביעה משפטית.

3. דעת תא"ל יאיר כהן, מפקד 8200, יחידת ההאזנה של חיל

המודיעין

יאיר כהן, לשעבר מפקד 8200, הסביר שחשב על העניין מראש וכשנכנס לתפקידו הפיץ איגרת בשם "חובת ההתרעה האישית". באיגרת הוא דורש, על פי לקחי מלחמת יום הכיפורים, מכל חייל החושש שהדרגים הזוטרים שמעליו העבירו אליו פקודה בלתי חוקית לוודא ולשאול דרגים גבוהים יותר בכדי לא להסתבך בעתיד בבעיות משפטיות ובינלאומיות (עיין ערך דו"ח גולדסטון על עופרת יצוקה. א.ש.).

"פשוט שחייל המופקד על דברים כאלו אינו אמור לעבוד כרובוט אלא לחשוב בצורה שקולה שאינו עובר את הנורמה המקובלת למלחמה. אלון היה נדרש לפנות למפקד היחידה או אפילו לראש אמ"ן וללבן איתם את העניין, שהרי היה לו מספיק זמן לכך, ולא להחליט לסרב פקודה על דעת עצמו".

לאחר מעשה הוא מוסיף שמבחינה משפטית ומוסרית הפעולה של צה"ל הייתה חוקית לחלוטין כך שלא היה מקום לטענתו של אלון מלכתחילה.

עם זאת הוא הצליח להבין את אלון, שכן הוא הכיר היטב את היעד, וכשהחליט, עשה זאת על פי שיקול דעת ולא מתוך פזיזות.

כתוצאה מכך החליט מפקד היחידה להדיחו מתפקידו ולא להעמידו לדין או להכניסו לכלא.

לסיום הפרק נביא כאן את דבריו של אל"מ מרדכי יוגב, בוגר הסיירות שקד ומטכ"ל, ומזכ"ל בני עקיבא לשעבר. מר יוגב מתריע כאן על הסכנה הגדולה ללכידותו של הצבא שטמונה במקרים כאלו:

"התופעה המכונה סרבנות בצבא, עלולה להיות הרס היחד והמרקם העדין של האחדות אליה הגענו כעם ישראל, במהלך כל שנות הציונות והמדינה. התקבצנו לארצנו ועם כל חילוקי הדעות הקמנו מדינה וצבא לתפארת, עליהם אנו מודים יום ויום ואף אומרים הלל ושהחיינו ביום העצמאות. אם כל חייל יפעל בצבא כדעתו, עלולה להתרסק ולהיפרד החבילה של אחדות העם והמדינה. אי אפשר למלא משימות צבאיות, כאשר כל חייל בוחר אילו משימות לבצע ואילו לא יבצע.

זכותו הגדולה של צה"ל, מעבר להיותו הכוח המגן על קיום העם במדינתו, היא זכות האחדות, בהיות החייל במדים, הוא מבטל את דעתו הפרטית בפני הרוב הדמוקרטי המיוצג בכנסת ובהחלטות הממשלה ומבצע את שהחליט הדרג המדיני הנבחר. אחדות ישראל היא ערך עליון המגלה ביותר את האחדות האלוקית בעולם.

תחושת האחריות לאחדות מהייבת ומייסרת וקוראת למנוע סרבנות. החייל באמת שאינו רוצה להיות עבריין לא להיות עובר על אמונתו ומורשת ישראל, גם לא להיות סרבן ועבריין על חוקי הצבא, אליו הוא חש שייך ורוצה להיות בו בסדר".

עם דבריו החריפים בגנות הסירוב, משבח מר יוגב את החייל שנמצא בפרשת דרכים כשניגש לבצע משימה כזו, ולא שש אלי קרב:

"צריך לומר שכל מי שמרגיש קריעה כזו, סימן שהוא אדם נורמאלי החש את שייכותו ואחריותו למרקם העדין של אחדות העם ומאידך, את אחריותו לכל אותם ערכים שהעמידו את עם ישראל לדורותיו".

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בפרק זה למדנו, שדעת ההלכה במקרה זה עולה בקנה אחד עם דעת הצבא, כך שמשתי הבחינות מעשהו של אלון היה טעות.

בכדי לוודא שחייל הנוהג כדעת ההלכה מכוסה גם מהבחינה המשפטית, שכידוע בשנים האחרונות לא ניתן לזלזל בה (ע"ע דו"ח גולדסטון ועוד רבים אחרים), נצטט כאן כמה פסיקות של בתי המשפט והגדרות בחוק הקשורות לנושא, בכדי להוכיח את דעתנו.

ח. נקודת המבט המשפטית על הפעולה⁵⁵⁵

התנהגותם הבלתי הוגנת של הפלסטינים, בעובדה שמשתמשים באוכלוסיה אזרחית כמגן חי, אינה מצדיקה הפרה גורפת מצד צה"ל של הכללים ההומניטאריים. המדינה איננה מתעלת מכללים אלו, אלא שיש לה אילוצים שונים שאינם מאפשרים תמיד לשמור באופן מלא על חיי אזרחי האויב. כאשר צה"ל דרש מהאזרחים להתפנות מאזורים בהם שלט הטרור (כפי שנהג לעשות תמיד), מילא בזאת את חובתו ההומניטארית.

גם בג"צ פסק :

"חוקה על מפקד הכוחות ביו"ש – ולא נטען לפנינו אחרת – שהוא הנחה וינחה את הכוחות הלוחמים לעשות את כל הדרוש כדי להימנע מפגיעה שאינה הכרחית בחפים מפשע".⁵⁵⁶

גם הפרקליט הצבאי הראשי קבע, שלצידו של הכלל המחייב הימנעות מפגיעה באוכלוסייה אזרחית, ניצב הכלל המסיר את החסינות ממבנים אזרחיים ודתיים כאשר הם משמשים כקני מחבלים. הנשיאה בתוצאות והאחריות כתוצאה מהפגיעה יהיו על גבו של הצד שעשה שימוש לרעה במבנים אלו.

עוד נקבע שם כי לא ניתן לצפות מכוח צבאי שיימנע מפתיחה באש רק עקב העובדה שנמצאת במקום אוכלוסיה אזרחית, והכללים הבאים יסייעו לו להחליט מתי לעשות זאת בכל זאת :

1. יש לנסות להרחיק את האוכלוסייה האזרחית מהמקום ע"י הפצת כרוזים והודעות ברמקולים.

⁵⁵⁵ על פי אליאב שוחטמן, סיכון חיילי צה"ל לשם מניעת פגיעה באוכלוסיית אויב, פורסם ב"נתיבי" גיליון 92

⁵⁵⁶ בג"צ 0212977 עדאלה נגד מפקד הכוחות ביו"ש

2. יש לתכנן את הפעולה בצורה בה תימנע, או תקטין למינימום את כמות האזרחים הנפגעים.

3. גם כאשר שני הכללים הראשונים מולאו, יש לוודא שכמות הרוגי האויב פרופורציונית לרווח הצבאי הצפוי מהפעולה.

בכלל השלישי גם נקבע שכאשר המלחמה משתוללת בשולי שטח אזרחי, קל יותר להתיר פגיעה באוכלוסיה אזרחית.

במקרה שלנו, אין ספק הריגת שני אזרחי האויב והפצצת מבנה האספקה (שייתכן ששימש גם לאמל"ח) היו מתישים את כוחות פת"ח ומסייעים לנו לגבור עליו.

מייקל וולצר, מחשובי הוגי מוסר המלחמה בדורנו, הקדיש בספרו פרק שלם לנושא זה. שם נקבע כי⁵⁵⁷:

אסור להתקיף כלל את מי שאינם לוחמים. אין הם יכולים לשמש יעדים של פעילות צבאית. לעתים הם נמצאים שלא ברצונם בסכנת חיים עקב קירבתם לאזורי קרבות. במקרה כזה יש לעבוד על פי ארבעה כללים שיוודאו שהפגיעה באזרחים לא יצאה מכלל פרופורציה, ואלו הם:

1. מעשה טוב כשלעצמו, כלומר משרת את צרכינו כמעשה מלחמה לגיטימי (הצורך בפגיעה באספקת האויב)
2. התוצאה הישירה קבילה מבחינה מוסרית – השחתת אספקה צבאית לדוגמא.
3. כוונתו של מבצע המשה היא טובה, כלומר הוא חותר רק להשיג את המטרה הצבאית (כך ראינו בפסיקתו של בג"צ לעיל)
4. התוצאה הטובה היא טובה דייה לפצות על התוצאה הרעה. (אפשר להניח שגם זה נכון)

ט. מסקנה

לסיכום דברינו נעיין בפסיקתו של הגאון הרב שאול ישראל זצ"ל⁵⁵⁸.
זמן קצר לאחר קום המדינה ארע מקרה דומה למתואר במאמר

⁵⁵⁷ מייקל וולצר, מלחמות צודקות ולא צודקות, עמוד 202

⁵⁵⁸ התורה והמדינה כרכים ה' ו' עמוד קי"ג

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הנוכחי, והרב ישראלי הגיב עליו במאמרו "תקרית קיביה לאור ההלכה."

במקרה האמור, חדרו ערבים לתוך הישוב יהוד שבשפלה, ורצחו שם משפחה שלימה.

נראה היה הדבר שהכנופיות יצאו מתוך הכפר קיביה שהיה ידוע כבסיס יציאה לפיגועים וזכה לתמיכת האוכלוסיה המקומית.

תושבי היישוב נוכחו לדעת שהרוצחים לא באו על עונשם, אלא אדרבה, קיבלו עידוד ממנגנוני הפיקוח של האו"ם. הם חששו שאם לא יגיבו במהירות, הרוצחים ישובו ויפגעו בהם חלילה.

הפיגוע הזה הגיע לאחר סדרת פיגועים קשים, ותושבי יהוד ראו בו את "הקש ששבר את גב הגמל".

באחד הלילות התקיפו תושבי יהוד את היישוב קיביה. 60 מאנשיו נהרגו וביניהם נשים וילדים. העולם ה'נאור', אשר עד כה עמד אדיש נוכח מעשי הרצח הבלתי פוסקים של יהודים, 'זועזע' עד היסוד ממעשה קיביה שלמעשה היה רק פעולת תגמול שנבעה מתוך הצטברות זעם יישובי הספר בארץ והיישוב יהוד בפרט. (גם המקרה הנוכחי עוסק בפעולת תגמול על הפיגוע הנורא בתחנה המרכזית בתל אביב, אשר היה חלק מרצף של פיגועים מחרידים. א.ש.)
וזוהי מסקנתו:

"... והיוצא מכל זה, שיש מקום לפעולת תגמול ונקם נגד צוררי ישראל ופעולה זו היא בגדר מלחמת מצווה. וכל אסון ופגע שקורה לפורעים ולבעלי בריתם ולילדיהם, הם הם שערבים לזה, והם עוונם ישאו. ואין שום חובה להימנע מפעולות תגמול מחשש שייפגעו בזה חפים מפשע כי לא אנו הגורמים, כי אם הם עצמם ואנחנו נקיים.

וה' הטוב ירא בני עמו וצרר את צורריו ושרשם מארץ חיים. ובנו יקויים מקרא שכתוב: "כל כלי יוצר עלייך לא יצלח וכל לשון תקום איתך למשפט תרשיעי, זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה'".

ניתן לראות מתשובתו של הרב ישראלי זצ"ל שבמקרה של תוקפנות ערבית כלפי תושבי מדינת ישראל, אל לנו לחשוש ממתקפת נגד וזאת על מנת למנוע הישנות של מקרים דומים.

במזרח התיכון, כפי שידוע "כל דאלים גבר" (עי"ע האביב הערבי במצרים, סוריה לוב וכו"), ואם חלילה נראה חולשה, אפילו מזערית, מיד יקומו צמאי הדם המאיימים עלינו לכלותנו תדיר וינסו בכל השיטות העומדות לרשותם לשוב ולנסות להשמידנו.

השנאה העמוקה לעם ישראל מושרשת במוסלמים מקדמת דנא. דורות של ילדים רכים מחונכים לשנאת יהודים ולאנטישמיות מחרידה.

כאשר נפגעים חפים מפשע מקרב אחינו, לא נשמעים קולות התנצלות וחרטה מהצד האחר, אולם כאשר הדבר נעשה מצידנו העולם כולו מזדעק.

המוסלמים אינם מוכנים לקבל את העובדה שארץ ישראל שיכת לנו, ומנסים להדירנו מאדמתנו. לשם כך הם אינם בוחלים בדבר. עוללים, קשישים, נשים הרות וחיילים - כולם לדידם חלק מהלב הפועם של האומה הישראלית ודין אחד לכולם - למצוא את מקומם בים ח"ו.

עם ישראל קנה את אחיזתו בארץ בדם, יזע ודמעות. אין אנו ששים למלחמה ולא תאבי רצח אנחנו, ההיפך הגמור הוא הנכון.

אולם, במלחמה כמו במלחמה, לפעמים נפגעים חפים מפשע, **ואם לאחר שיקול הדעת המעמיק של המפקדים, שהוכח שוב ושוב כייעיל וצודק, הוחלט אכן לתקוף, לעניות דעתי ראוי היה שכך ייעשה.**

השארת רוח רביעית פתוחה במצור חמלה ומוסריות בטחון והשתדלות

צבי לנגזם

מבוא

פרק א: מקור הדין

1. פסק ההלכה והגירסאות בספרי

2. סיכום הפרק

פרק ב: טעם הדין

1. טעם הדין בברייתא

2. דברי ה'משך חכמה' והשלכותיהם

3. הקשיים בשיטת ה'משך חכמה'

4. יישוב שיטת ה'משך חכמה'

5. סיכום הפרק

פרק ג: נפק"מ בין הטעמים

סיכום הפרק

פרק ד: גדר המצוה

1. באילו סוגי מלחמה

2. שיטת ה'מנחת חינוך'

3. יישוב קושיות ה'מנחת חינוך'

4. חילוקים בתוך סוגי המלחמה הכלליים

5. הלימוד ממלחמת מדיין

6. סיכום הפרק

פרק ה: האם הדין נוהג כיום

1. האם דיני מלחמות נוהגים בזמן הזה

2. בימינו שלא הורגים את אנשי העיר

3. הזדמנויות לקיום הדין במערכות ישראל

4. מלחמת שלום הגליל

5. כיתור הארמיה השלישית

6. האם דווקא במצור על עיר

7. סיכום הפרק

פרק ו: במלחמות התנ"ך

1. מלחמת יריחו

2. גדעון במחנה מדין

3. מנחם בן גדי בתפסח

4. סיכום הפרק

פרק ז: היבטים אמוניים

1. המוסריות בישראל לעומת אכזריות הגויים

2. השתדלות, עם כל הביטחון בה'

3. סיכום הפרק

דברי סיכום

מבוא

אחד מדיני המלחמה הוא, שכשמטילים מצור על עיר אין להקיפה לגמרי אלא רק משלושה כיוונים, ואת הרוח הרביעית יש להשאיר פתוחה, כך שיוכלו אנשי העיר הנצורה לברוח מצד זה. דין זה מופיע ברמב"ם בהלכות מלכים, וזה לשונו⁵⁵⁹:

"כשצריך על עיר לתופשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלוש רוחותיה, ומניחין מקום לברוח ולמי שרוצה להמלט על נפשו, שנאמר 'ויצבאו על מדין כאשר ציוה ה' את משה'⁵⁶⁰ מפי השמועה למדו שבכך ציוהו".

כשאנו באים לבאר דין זה עלינו לברר מספר בירורים: מהו טעם הדין? האם צריך לתת אפשרות לברוח גם לאויבים שבריחתם תאפשר את המשך מלחמתם בנו? האם דין זה נוהג רק במצור או שבכל הסתערות על כוח אויב אסור לכתרו מכל צדדיו? והאם בכלל דין זה נוהג בימינו?

בעז"ה נשתדל לבאר נקודות אלו ונקודות נוספות, וגם נבין מהן השלכותיו המוסריות של דין זה, ונתחיל בבירור מקור הדין.

פרק א: מקור הדין

דין זה אינו מופיע בגמרא, ומקורו הוא במדרשי ההלכה על התורה. כמו שכתב הרמב"ם שהובא לעיל, חז"ל דרשו דין זה לגבי מלחמת מדין, בפסוק "ויצבאו על מדין" וגו'. וכך מובא דין זה בספרי:

"ויצבאו על מדין – הקיפוה מארבע רוחותיה. ר' נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו".

במדרש תנאים מופיעה מחלוקת זו במקום אחר בתורה, בפרשת שופטים בפרשיית קריאה לשלום שלפני המלחמה:

"ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה⁵⁶¹ – הקיפום מארבע רוחותם, ר' נתן אומר נותנים להם דרך אחת שיברחו".

⁵⁵⁹ פ"ו ה"ז

⁵⁶⁰ במדבר לא, ז

⁵⁶¹ דברים כ, יב

1. פסק ההלכה והגירסאות בספרי

ההלכה נפסקה, כפי שראינו, שצריכים להשאיר רוח אחת פתוחה, כדעת ר' נתן. ונשאלת השאלה, מדוע הרמב"ם פוסק להלכה את דעת ר' נתן, הרי בדרך כלל פוסקים כתנא קמא (רבנן) ולא כדעת יחיד החולקת עליו⁵⁶²? היו שתירצו⁵⁶³ שהרמב"ם פסק כר' נתן משום שטעמו מסתבר, שהרי התורה ציוותה לקרוא לעיר לשלום לפני שנלחמים בה, ומכאן שצרכים לתת לאויבים הזדמנות למנוע את מותם, ועיקרון זה מתאים לדעת ר' נתן שאומר שגם בשעת המצור יש לתת להם אפשרות לברוח ע"י השארת רוח אחת פתוחה. אך רבים ממפרשי הרמב"ם⁵⁶⁴ וממפרשי הספרי⁵⁶⁵ מצביעים על סיבה אחרת- ברוב כתבי היד של הספרי וכן בילקוט שמעוני הגירסא שונה, שגם בדעת תנא קמא גורסים "הקיפוח משלוש רוחותיה" וכן זוהי גירסת הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות לרמב"ם⁵⁶⁶. א"כ ברור מדוע פסק הרמב"ם שיש להשאיר רוח אחת פתוחה, שהרי זו גם דעת תנא קמא.

אלא שלגירסא זו קשה, הרי אם גם דעת תנא קמא היא שמקיפים רק משלוש רוחות, א"כ מהי המחלוקת בינו לבין ר' נתן, הרי גם לדעת ר' נתן מקיפים רק משלוש רוחות? הכיוון של רבים מהמפרשים⁵⁶⁷ הוא, שבאמת אין מחלוקת, אלא ר' נתן בא לפרש את דעת תנא קמא ולתת טעם לדבריו- "כדי שיברחו". מעניין הוא אחד מהסברי הראב"ד, שמסביר את דברי ר' נתן להיפך מהפשט הפשוט: "נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו" היינו ששמו מצור גם על הרוח הרביעית, מפני שהאויבים יברחו אם נשאיר אותה פתוחה, ואנו הרי רוצים להורגם. ויש מהאחרונים שתולים במחלוקת תנא קמא ור' נתן מחלוקות

⁵⁶² ומש"כ בגמ' בב"מ ק"ז: שפוסקים כר' נתן משום שהוא "דיינא ונחית לעומקא דדינא" היינו רק בדיני ממונות, ופשוט.

⁵⁶³ שו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' קנ"א, ורע"ז כתב בתורה תמימה.

⁵⁶⁴ שו"ת פעולת צדיק שם, שו"ת דבר יהושע ח"ב סי' קכ"ו, ועוד.

⁵⁶⁵ תולדות אדם, ספרי דבי רב, ועוד.

⁵⁶⁶ שכחת העשין מצוה ה'.

⁵⁶⁷ ספרי דבי רב, ראב"ד על הספרי, ועוד.

שנדון בהן בהמשך- באיזה סוג מלחמה נוהג דין זה (מצוה / רשות)⁵⁶⁸, או שנחלקו בטעם הדין (האם הוא משום חמלה או כדי שלא יתחזקו נגדנו, וכפי שיבואר באריכות לקמן)⁵⁶⁹.

2. סיכום הפרק

ראינו שמקור הדין הוא מחלוקת תנא קמא ור' נתן בספרי בהקשר של מלחמת מדיין. יש שתי גירסאות בדעת ת"ק: "מארבע רוחותיה" או "משלוש רוחותיה". לגירסא הראשונה קשה מדוע ההלכה נפסקה כר' נתן ולא כת"ק, ויש שתירצו שזה מפני שטעמו מסתבר. לגירסא השנייה קשה מה המחלוקת בין ת"ק לר' נתן, יש לזה כמה תירוצים כשהעיקרי הוא שר' נתן בא לפרש את דברי ת"ק ולא לחלוק עליו.

פרק ב: טעם הדין

1. טעם הדין בבריתא.

ברייתא זו: "נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו", מיד אומרת דורשני: מדוע? מדוע ניתן לאויבינו לברוח? למה שלא נכה אותם עד חורמה מבלי להשאיר להם שריד ופליט? ובאמת, הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות לרמב"ם⁵⁷⁰ נדרש לשאלה זו, ונתן לציווי זה, אותו הוא מונה כמצות עשה בפני עצמה, שני טעמים: **א.** "כי בזה נלמוד להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו בעת המלחמה"- טעם מוסרי. **ב.** "ובו עוד תיקון, שנפתח להם פתח שיברחו ולא יתחזקו לקראתנו"- שיקול טקטי⁵⁷¹.

בטעם הראשון שהביא הרמב"ן טמון לכאורה חידוש מוסרי עצום ומדהים: עם כל הלהיטות של "ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם"⁵⁷², עם כל התפילות "כן יאבדו כל אויביך ה'"⁵⁷³, לכאורה

⁵⁶⁸ "הלכות מדינה" לבעל הציץ אליעזר, ח"ב שער ה' פרק ז'

⁵⁶⁹ שו"ת דבר יהושע ח"ב סי' קכ"ו

⁵⁷⁰ שכחת העשין מצוה ה'

⁵⁷¹ טעם טקטי נוסף מופיע ב"ברית אברהם" על הספרי, שכשיברחו זו תהיה תחילת מפלתם המוחלטת, "שתחילת נפילה ניסה" (סוטה מד).

⁵⁷² תהילים יח, לח

⁵⁷³ שופטים ה, לא

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

מתגלה לנו כאן שדרך התורה היא "להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו בעת המלחמה!"

אך כמו שכתבנו, חידוש הוא בגדר "לכאורה". שהרי הרמב"ן ממשך ואומר, שדין זה של השארת רוח רביעית פתוחה נוהג רק במלחמת הרשות ולא במלחמת מצוה. וכמו שמגדיר הרמב"ם בהלכות מלכים⁵⁷⁴, מלחמת מצוה היא מלחמת שבעת העממים, מלחמת עמלק ועזרת ישראל מצר שבא עליהם, ומלחמת הרשות היא מלחמה "כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו". מלחמה כזו אינה נגד גויים רשעים ושונאי ישראל בדווקא, וא"כ החיוב להתנהג איתם בחמלה מובן יותר. אולם פרט זה שמוסיף הרמב"ן, שהדין נוהג רק במלחמת הרשות, אינו פשוט וטעון בירור, ונדון בו בהמשך בהרחבה.

2. דברי ה'משך חכמה' והשלכותיהם

נמשיך עתה לעסוק בטעמי המצוה. כאמור, הרמב"ן מביא לציווי זה שני טעמים, אך הרמב"ם כשמביא דין זה בהלכות מלכים⁵⁷⁵ לא מפרש את טעמו. ישנו גם הבדל בין הרמב"ן לרמב"ם בהתייחסות לדין זה, בשאלה האם למנות את הציווי כמצוות עשה בפני עצמה⁵⁷⁶: הרמב"ם לא מנה את הציווי כמצוה, והרמב"ן השיג עליו ומנה ציווי זה כמצוות עשה⁵⁷⁷. והשאלה הנשאלת, מדוע הרמב"ם לא מנה דין זה כמצוה? סערה נוצרה סביב דברי ה'משך חכמה'⁵⁷⁸, התולה את מחלוקת הרמב"ן והרמב"ם בשני הטעמים שהביא הרמב"ן למצוה: הרמב"ן נוקט שהטעם הראשון הוא הנכון, ולכן מונה את הדין כמצוה בפני עצמה, ואילו הרמב"ם סובר שהטעם השני הוא הנכון, ומכיוון שהציווי הוא משיקולים טקטיים בלבד –

⁵⁷⁴ פ"ה ה"א

⁵⁷⁵ פ"ו ה"ז

⁵⁷⁶ שהרי הוא נלמד בספרי מהפסוק "ויצבאו על מדין כאשר ציוה ה' את משה" וא"כ הוא צריך להיחשב כמצוה ככל המצוות, ואע"פ שאינו כתוב במפורש בתורה הרי הוא כמו מצוות השחיטה כהלכתה (ספר החינוך מצוה תנ"א) שנלמדת מהפסוק "וזבחת מבקרך ומצאנך... כאשר צויתוך" (דברים יב, כא).

⁵⁷⁷ שכחת העשין מצוה ה'

⁵⁷⁸ דברים כה, יט

אין למנותו כמצוה, אלא עצה טובה גרידא קמ"ל שכך כדאי לנהל את המלחמה, ואין זו לא מצוה ולא חובה.

בדברי הימשך חכמה ישנו חידוש עצום. שהרי אם נלך כדעת הרמב"ם, הרי שדין זה אינו חובה אלא רשות, והתנהלות המלחמה תיקבע ע"פ דעתם של מפקדי הצבא. זאת ועוד, שבקביעתו שיש נפקא-מינה להלכה בין הטעמים, פתח הימשך חכמה פתח למציאת נפק"מ נוספות ולפסיקתן להלכה, ובהמשך הדברים נדון באפשרות זו. על כן, יצא הרב גורן⁵⁷⁹ בשצף קצף נגד דברי הימשך חכמה והקשה עליו כמה קושיות.

3. הקשיים בשיטת הימשך חכמה

א. הרמב"ן עצמו מביא את שני הטעמים, וא"כ אי אפשר לומר שהוא נוקט רק כאחד מהם.

ב. מזה שהרמב"ם הביא דין זה ביד החזקה כהלכה פסוקה, מוכח שזו חובה גמורה ולא רשות.

ג. בלשון הרמב"ם, "ומניחין מקום לברוח"⁵⁸⁰ ולמי שרוצה להימלט על נפשו"⁵⁸¹, משמע⁵⁸² שסובר את שני הטעמים: "לברוח" – היינו שיש לנו אינטרס שיברחו, כדי שלא יתחזקו לקראתנו, וטעם נוסף: "ולמי שרוצה להימלט על נפשו" – טעם הומניטארי, שאנו חומלים על אויבינו.

ד. אין לנו רשות לחדש הלכות מכוח נתינת טעם לציווי התורה, שהרי אין אנו פוסקים כשעת ר' שמעון דדריש טעמא דקרא⁵⁸³, ולכן אי אפשר לומר שדין זה הוא רשות רק בגלל שטעמו הוא שיקול טקטי⁵⁸⁴.

⁵⁷⁹ שו"ת משיב מלחמה ח"ג שער ה'

⁵⁸⁰ גירסא אחרת: "לברוח".

⁵⁸¹ לשון זו לקוחה ממדרש הגדול במדבר לא, ז

⁵⁸² כע"ז דקדק בשו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' קנ"א

⁵⁸³ רמב"ם הל' מלוה ולוה פ"ג ה"א

⁵⁸⁴ וכן הקשה המנחת חינוך על השגת הרמב"ן הנ"ל.

מכוח קושיות אלו דוחה הרב גורן את דברי ה'משך חכמה' ופוסק שהשארית רוח אחת פתוחה במצור היא חובה⁵⁸⁵.

4. יישוב שיטת ה'משך חכמה'

הרב שאול ישראלי⁵⁸⁶ מתרץ חלק מקושיותיו של הרב גורן על ה'משך חכמה', ונביא את התירוצים לפי סדר הקושיות:

א. הרמב"ן מתייחס אל הטעם השני כ"רווח מהצד" הבא בדרך אגב, וכלשונו: "ובו עוד תיקון", אך הטעם העיקרי לדעתו הוא הטעם הראשון.

ב. את קושייתו השנייה של הרב גורן הרב ישראלי מקבל, וגם לדעתו הרמב"ם סובר שהציווי הוא חובה ולא רשות. ומכל מקום אפשר לתרץ את דברי ה'משך חכמה' ולומר, שכיון שהרמב"ם ציין את מטרת ההלכה- "לברוח ולמי שרוצה להימלט על נפשו"- עלינו ללכת לפי הטעם, והואיל והטעם הוא הדרכה טכנית לניהול המלחמה אנו מבינים שאין זו חובה אלא שיקול נוסף שיש לקחתו בחשבון.

ג. בשו"ת פעולת צדיק⁵⁸⁷ מדייק את הדיוק הזה בלשון הרמב"ם, ומפרש ש"מניחין מקום לבורח" היינו שאנו רוצים שיברחו כדי שתהיה להם "תחילת נפילה ניסה"⁵⁸⁸, "ולמי שרוצה להימלט על נפשו" הוא כדי שלא יתחזקו נגדינו מתוך יאושם. לפי זה, הרמב"ם נותן לדין זה טעמים טקטיים בלבד, ובזה מתורצת הקושיה השלישית.

ד. לקושיה זו אפשר לענות שתי תשובות: **א.** כשה'מנחת חינוך' מקשה קושיה זו⁵⁸⁹, הוא כותב שאין לסמוך על טעם של מצוה להוציא ממנו דין, אם הטעם לא מפורש בחז"ל. והרי הבאנו לעיל שה'דבר יהושע'⁵⁹⁰ מסביר את מחלוקת תנא קמא ור' נתן בספרי שהם נחלקו בטעם הדין. וא"כ טעם המצווה כן נאמר בחז"ל, ולפי דברי

⁵⁸⁵ באותה תשובה מקבל הרב גורן את דברי המנחת חינוך שדין זה נוהג בכל סוגי המלחמות, כפי שיובא לקמן.

⁵⁸⁶ במאמרו ב"תחומין" כרך ד', והובא גם בשו"ת משיב מלחמה לרב גורן, שם.

⁵⁸⁷ ח"ב סי' קנ"א

⁵⁸⁸ סוטה מד:

⁵⁸⁹ על השגת הרמב"ן הנ"ל.

⁵⁹⁰ ח"ב סי' קכ"ו

המנחת חינוך יהיה אפשר לחדש דין שיוצא מטעם המצוה. ב'. הרב ישראלי מתרץ תירוץ פשוט: הנה דין זה לא נאמר במפורש בתורה, אלא נלמד מהפסוק "ויצבאו על מדין כאשר ציוה ה' את משה"⁵⁹¹, וכמו שכתב הרמב"ם⁵⁹² "מפי השמועה למדו שבכך ציווהו". וא"כ יתכן שבציווי שבעל פה נאמר גם הטעם, או שהוא נמסר להכרעה מסברא, ולא שייכת בזה מחלוקת ר' שמעון ורבנן שנחלקו על נתינת טעם מסברא לציוויים מפורשים בתורה. כאמור, הרב ישראלי לא מקבל את מסקנת הימשך חכמה' שלפי הרמב"ם הציווי הוא רשות, וגם דעתו היא שהרמב"ם כתב אותו כהלכה מחייבת. אך הוא חולק על הרב גורן בשאלה האם ביכולתנו להגביל את הדין מכוח הטעמים שניתנו לו, ודעתו היא שהדבר אכן אפשרי.

5. סיכום הפרק

ראינו שהרמב"ן נותן שני טעמים לדין: א- משום חמלה, ב- כדי שלא יתחזקו נגדנו. הרמב"ן חולק על הרמב"ם וסובר שיש למנות את הציווי כמצוה. הימשך חכמה' תולה את מחלוקתם בשני טעמי הציווי: הרמב"ן כטעם הראשון והרמב"ם כטעם השני, שלפיו הציווי אינו חובה אלא רק עצה טובה. הרב גורן לא מקבל את דבריו ומקשה עליו כמה קושיות, שמתורצות ע"י הרב ישראלי שמקבל את דברי הימשך חכמה' באופן חלקי. לדעת הרב גורן הדין הוא חובה משום שאין ללמוד דין מטעמי הציווי, ולדעת הרב ישראלי כן אפשר לעשות זאת.

פרק ג: נפק"מ בין הטעמים

לפי דעת הרב גורן הנ"ל, אין מקום למציאת נפק"מ בין טעמי המצוה, שהרי בלאו הכי איננו לומדים דין מהטעמים, וגם במצב שרק אחד מהטעמים שייך או אפילו כששניהם לא שייכים עדיין הציווי מחייב.

⁵⁹¹ במדבר לא, ז

⁵⁹² הלי מלכים פ"ו ה"ז

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

אך לפי דעת הרב ישראל, שאפשר ללמוד דין מטעמי מצווה זו, יש לדון במספר נפק"מ.

מלבד הנפק"מ שחידש הימשך חכמה' בשאלה האם דין זה הוא חובה או רק שיקול נוסף שאינו מחייב, ישנה נפק"מ נוספת שמביא המנחת חינוך על השגת הרמב"ן. ישנן מלחמות, בהן צווינו במפורש שלא לחמול על אויבינו, והן מלחמת שבעת העממים ומלחמת עמלק. במלחמות אלו מצווה התורה "לא תחיה כל נשמה"⁵⁹³ ו"תמחה את זכר עמלק"⁵⁹⁴. במלחמות אלו לא קיים הטעם הראשון שהביא הרמב"ן, שהרי עלינו להרוג את כל יושבי העיר הנצורה, ואין סיבה שנשאיר להם דרך לברוח מן העיר. וכן יש לומר במלחמה נגד שונאי ישראל הנלחמים נגד עם ישראל, שאנו מבקשים את נפשם ומטרת המלחמה בהם היא הריגתם, שגם במצב כזה השארת רוח אחת פתוחה מתוך חמלה תהיה מנוגדת למטרת המלחמה, ולכן לפי הטעם הראשון נקיף את אויבינו מכל צדדיהם. רק במלחמת הרשות, שבה אנו נלחמים בעמים אחרים בשביל הרחבת גבולנו ואין לנו עניין מיוחד בהריגת אנשי העיר- יהיה שייך טעם זה, ועלינו לחמול עליהם ולאפשר להם לברוח מהעיר. אבל הטעם השני, הטקטי-מלחמתי, שהוא לטובתנו ולא לטובת אנשי העיר- יהיה שייך בכל המצבים, בין במלחמת רשות ובין במלחמת מצוה, ותמיד נניח רוח רביעית פתוחה כדי שלא יתחזקו נגדינו.

אולם יש אומרים שלא כך, אלא גם הטעם השני יידחה מפני מטרת המלחמה- להשמיד את אויבינו. שמאחר וזו כל מטרתנו במלחמת מצוה, מסתבר שלא נוותר על השגתה בשביל הקטנת הסיכון שיש במצור ע"י השארת דרך בריחה. לפי סברא זו, במלחמת שבעת העממים או במלחמת עמלק כן נצור על העיר מארבע רוחותיה, וכן במלחמה שמטרתה השמדת אויבי ישראל, ואע"פ שזה יכול לגרום להתחזקותם נגדנו, וזאת משום שהשארת דרך בריחה במלחמות אלו היא מנוגדת למטרת המלחמה. וכמדומה, שזאת הדרך שהולך בה

⁵⁹³ דברים כ, טז

⁵⁹⁴ שם כה, יט

הרב ישראל, שאע"פ שהצדיק את דברי הימשך חכמה' והסכים שהרמב"ם סובר כטעם השני, זה לא מנע ממנו לצדד כסוברים שהרמב"ם מחלק בדין זה בין מלחמת רשות למלחמת מצוה, מכוח טעמי הדין וכמו שנדון בזה לקמן.

מלבד נפק"מ הלכתיות אלה יש כמובן נפק"מ מוסרית ביניהן לגבי היחס הראוי לאויבינו הנלחמים בנו. לפי הטעם הראשון הדרכת התורה היא שיש לחמול אפילו על אויבינו בעת המלחמה, הדרכה שכלל לא מובנת מאליה. ולפי הטעם השני אין כל מקור לכך, וברגע שסירבו אנשי העיר להשלים עימנו כשקראנו אליהם לשלום הרי הם אויבינו ואל לנו לרחם עליהם.

סיכום הפרק

חוץ מהנפק"מ שהביא הימשך חכמה', האם הדין הוא חובה או רשות, ראינו עוד שתי נפק"מ (ובהמשך נראה נפק"מ נוספות): א. לפי הטעם הראשון הדין נוהג רק במלחמת הרשות, ולפי הטעם השני הוא נוהג גם במלחמת מצוה. ראינו שנפק"מ זו אינה מוסכמת, ויש אומרים שגם לפי הטעם השני הדין אינו נוהג במלחמת מצוה. ב. נפק"מ מוסרית לגבי היחס לאויבים במלחמה.

פרק ד: גדרי המצוה

הואיל ודין זה אינו מפורש בתורה, וכ"ש שגדריו ופרטיו לא נאמרו בה, נזקקו רבותינו הראשונים והאחרונים לפרשם ונוצרו כמה מחלוקות לגביהם. נדון כאן בעז"ה במספר נושאים, ונפתח בשאלה שנזכרה כבר כמה פעמים: באילו סוגי מלחמה דין זה נוהג?

1. באילו סוגי מלחמה

ההלכה מבחינה בין שני סוגים של מלחמות: מלחמת מצוה ומלחמת רשות. מקורה של ההבחנה הוא בתורה עצמה:

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"כן תעשה (הריגת הזכרים בלבד ולא הנשים והטף) לכל הערים הרחוקות ממך מאוד אשר לא מערי הגויים האלה הנה. רק מערי העמים האלה אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה"⁵⁹⁵.

וכן אנו מצוים בעמלק למחות זכרו לגמרי⁵⁹⁶. סוגית חלוקת המלחמות לסוגיהן נידונה בגמרא במסכת סוטה⁵⁹⁷, ופוסק הרמב"ם בהלכות מלכים⁵⁹⁸:

"ואיזו היא מלחמת מצוה – זו מלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מצר שבא עליהם. ואח"כ נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו".

בקשר לדין השארת רוח רביעית פתוחה במצור ישנו דיון באיזה סוג מלחמה דין זה נוהג.

בספר החינוך⁵⁹⁹ מופיעה מצוה זו כסעיף מדיני המצוה של עשיית מלחמת הרשות כהלכתה. וכך הוא כותב:

"וכן מניחין רוח אחת בעיר מצור במלחמת הרשות שיברחו משם, ספרי, וילפינן זה מדכתיב זיצבאו על מדין כאשר ציוה ה' וגו'. ובמלחמת שבעת עממים מקיפים אותה מכל צד".

מבואר בחינוך, שדין השארת רוח רביעית פתוחה במצור נוהג רק במלחמת הרשות ולא במלחמת שבעה עממים. הסברא בכך, כמו שכתבנו לעיל, היא לפי הטעם הראשון שהביא הרמב"ן שצריך לתת לנצורים דרך לברוח משום חמלה, וא"כ מסתבר שהדין יהיה נוהג רק במלחמת הרשות אך לא במלחמת שבעת העממים בה אנו מצוים "לא תחיה כל נשמה". גם הרמב"ן עצמו⁶⁰⁰ כותב שדין זה נוהג רק במלחמת הרשות.

⁵⁹⁵ דברים כ, טו-טז

⁵⁹⁶ דברים כה, יט

⁵⁹⁷ דף מד :

⁵⁹⁸ פ"ה הי"א

⁵⁹⁹ מצוה תקכ"ז

⁶⁰⁰ בהשגות על ספר המצוות, שכחת העשין מצוה ה'

2. שיטת ה'מנחת חינוך'

המנחת חינוך מתקשה בחילוקו של החינוך, ותמה: מניין לנו לחלק בין מלחמת רשות למלחמת מצוה, הרי הדין נלמד ממלחמת מדין, והיא היתה מלחמת מצוה שהרי נעשתה ע"פ ציווי מפורש של הקב"ה, וא"כ ודאי שהדין נוהג גם במלחמת מצוה? עוד כתב המנחת חינוך, שגם דעת הרמב"ם היא שאין לחלק בין מלחמת הרשות למלחמת מצוה, שהרי כשהביא דין זה בהלכות מלכים⁶⁰¹ הוא סתם ולא פירש באיזה סוג מלחמה הוא מדבר וא"כ דעתו היא שהדין נוהג בכל המלחמות. על כן נשאר המנחת חינוך ב"צריך עיון" על שיטת החינוך.

ואמנם זו שיטת המנחת חינוך, אך בדעה זו שהדין נוהג במלחמת הרשות בלבד עומדים רבים וגדולים: החינוך, הרמב"ן, שכותב שכן היא גם דעת הרמב"ם⁶⁰² - "וכן כתב הרב בחיבורו", וכן דעת ה'מגילת אסתר' שמסביר מדוע הרמב"ם לא מנה ציווי זה כמצווה בפני עצמה - משום שהוא כלול במצוות עשיית מלחמת הרשות, כמו שכתוב בספר החינוך. וא"כ שומה עלינו לתרץ את קושיות ה'מנחת חינוך' וליישב את שיטתם.

3. יישוב קושיות ה'מנחת חינוך'

נתחיל בנקודה השנייה שמזכיר המנחת חינוך - דעת הרמב"ם. הרמב"ם, לכאורה, באמת סתם ולא פירש באיזה מלחמה הוא מדבר, וא"כ דעתו היא שנוהג דין זה בכל סוגי המלחמות. אך כאמור, הרמב"ן וגם ה'מגילת אסתר' הבינו ברמב"ם שגם הוא סובר שהדין נוהג רק במלחמת הרשות, וצריך לברר איך הם הבינו זאת מהרמב"ם. מספר הסברים נאמרו בזה, ונביא כאן שניים מהם: א'. ב"הלכות מדינה"⁶⁰³ (לבעל הציץ אליעזר) מביא ראייה לכך שכן היא דעת הרמב"ם, מכך שהרמב"ם לא מנה ציווי זה כמצווה בפני עצמה. וא"כ על כרחך הרמב"ם כולל ציווי זה בתוך מצוה אחרת, כללית

⁶⁰¹ פ"ו הי"ז

⁶⁰² וכן לכאורה מסביר הרדב"ז ברמב"ם שם.

⁶⁰³ ח"ב שער הי"ז

יותר. ומכאן מוכח שהרמב"ם סובר שהציווי הוא רק למלחמת הרשות, שהרי אין מצוה הכוללת את דיני מלחמת מצוה, וא"כ על כרחך שהמצוה בה כלל הרמב"ם את דין השארת רוח רביעית פתוחה במצור היא מצוות עשיית מלחמת הרשות⁶⁰⁴, וכמו שכתב בעל המגילת אסתר⁶⁰⁵. ב'. בשו"ת 'דבר יהושע'⁶⁰⁶ מדייק בדברי הרמב"ם עצמו שהדין נוהג רק במלחמת הרשות. לשון הרמב"ם היא: "כשצריך על עיר לתופשה", ומדייק ה'דבר יהושע' מהמילה "לתופשה" שהדין נוהג רק במלחמה בה מטרתינו היא לתפוס את העיר ולכובשה, אך לא כשהמלחמה היא נגד אויבינו שאת נפשם אנו מבקשים. במלחמה כזו, דהיינו מלחמת מצוה בה אנו באים על מנת להרוג את אויבינו, לא נצטוונו להניח להם דרך בריחה אלא צרים עליהם מארבע רוחות כדי לא להשאיר להם שריד ופליט. רק במלחמת הרשות, שמטרתה כיבוש שטח או כיבוש למטרות מס ושיעבוד העמים הכבושים – "להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו לשמעו"⁶⁰⁷ – צריך לחמול על האויבים ולהשאיר להם דרך בריחה מהעיר.

4. חילוקים בתוך סוגי המלחמה הכלליים

על פי דיוק זה בלשון הרמב"ם, מעיר ה'דבר יהושע' שההבדלה בין מלחמות המצוה למלחמות הרשות לעניין דין זה אינה מדוייקת. לצורך הבנת העניין נברר קצת יותר את גדרי מלחמת המצוה "עזרת ישראל מצר שבא עליהם"⁶⁰⁸: במשנה בסוטה⁶⁰⁹ נחלקו רבנן ור' יהודה:

"במה דברים אמורים (שיש שפטורים מן המלחמה, כגון מי שבנה בית חדש)? במלחמת הרשות. אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין... אמר ר' יהודה: במה דברים אמורים? במלחמות מצוה אבל במלחמות חובה הכל יוצאין".

⁶⁰⁴ עשין ק"צ

⁶⁰⁵ ההוכחה היא לפי תירוץ המגילת אסתר, אבל ה'משך חכמה' (הובא לעיל) נותן טעם אחר לכך שלא מנה הרמב"ם את הציווי כמצווה בפני עצמה, ולפיו אין הסבר זה עולה יפה.

⁶⁰⁶ ח"ב סימן קכ"ו

⁶⁰⁷ רמב"ם הלי' מלכים פ"ה ה"א

⁶⁰⁸ שם

⁶⁰⁹ דף מד :

ומפרש רבא בגמרא⁶¹⁰ את מחלוקתם :

"מלחמות יהושע לכבש- דברי הכל חובה, מלחמות ביד דוד לרווחה- דברי הכל רשות. כי פליגי למעוטי עכו"ם דלא ליתי עלייהו (שלא יבואו עליהם), מר קרי לה מצוה ומר קרי רשות..."

והירושלמי⁶¹¹ מוסיף ומבאר :

"רבנן אמרין⁶¹² מלחמת רשות- כגון אנן דאזלין עליהון, מלחמת חובה⁶¹³- כגון דאתיא אינון עלן"

וכמו שמשמע בלשון הבבלי שמלחמת הרשות לרבנן היא שאנו הולכים להלחם בגויים במקומם, אבל כשהם באים להלחם בנו במקומנו זו נחשבת מלחמת מצוה. לסיכום, דעת רבנן היא: "מלחמת מצוה" היא מלחמת שבעה עממים (וכן מלחמת עמלק) ומלחמה בגויים שבאים אלינו להלחם בנו. ו"מלחמת רשות" היא מלחמת הרווחה ומלחמה בגוים שיש חשש שילחמו בנו בעתיד. וכך פוסק הרמב"ם :

"אין המלך נלחם תחילה אלא על מלחמת מצוה, ואיזוהי מלחמת מצוה זוהי מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מצר שבא עליהם"

דווקא כשהצר בא עליהם, אבל כשישראל הולכים להלחם באויבים פוטנציאלים- זו מלחמת רשות.

"ואח"כ נלחם במלחמת הרשות והיא... כדי להרחיב גבול ישראל (=הרווחה) ולהרבות בגדולתו ושמעו"

ומסביר הלח"מ שם שבסיום דבריו כולל הרמב"ם מלחמה המתנהלת על אדמת עמים אחרים שיש חשש שילחמו בעמ"י בעתיד.

אם נחזור לענייננו, נבחין כי לא כל מלחמות הרשות כלולות במשפט "כשצרין על עיר לתופשה"⁶¹⁴, וכן לא כל מלחמות המצוה אינן

⁶¹⁰ שם

⁶¹¹ סוטה פ"ח ה"י

⁶¹² בגירסא שלפנינו אלו דברי ר' יהודה, ובקרנן העדה הגיה כמו שהעתקתי ועיין עוד במראה הפנים שם.

⁶¹³ לדין "מלחמת חובה" זו מוגדרת כמלחמת מצוה, יעויין במפרשים.

⁶¹⁴ רמב"ם הלי' מלכים פ"ו ה"ז

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

כלולות בו. שהרי אם צבא ישראל פולש לשטח מדינה זרה ונלחם בה על מנת שלא יבאו בעתיד להלחם בעם ישראל- אין מטרתו "לתופסה"- לכבוש את העיר ולהתיישב בה, אלא רק למעט את הגויים היושבים בה, כלשון הבבלי בסוטה. על מלחמה כזו הרמב"ם לא דיבר, וא"כ בה יהיה מותר לצור מארבע רוחות, וזה מאד מובן ע"פ מה שהבאנו לעיל להסביר את החילוק בין מלחמת מצוה למלחמת רשות- שבמלחמת רשות אין מטרתנו להרוג את האויבים אלא לרשת את ארצם, ולכן ניתן להם דרך בריחה, אך במלחמת מצוה אין רצוננו לחמול עליהם אלא להמית אותם, ולכן נכתר אותם לגמרי בלי אפשרות להימלט. גם במלחמת מנע מטרתנו להמעיט את אנשי העיר או את חלקם ולא לכבוש שטח, ולכן הדין לא חלה על מלחמה כזו. לעומת זאת, אם הגויים פולשים לשטחינו ואנו צרים על עיר שנכבשה מאיתנו על ידם- אזי מטרתנו העיקרית היא אכן "לתופסה", ולכן נשאיר להם מקום לברוח דרכו וזה יקל עלינו את גירושם מהעיר. אכן דקדק הרמב"ם בלשונו ולא הבדיל במפורש בין מלחמת רשות למלחמת מצוה, סתם את הדברים "ואיש חכם ידלנה"⁶¹⁵.

5. הלימוד ממלחמת מדיין

כעת נעבור לקושייתו הראשונה של המנחת חינוך: איך אפשר לומר שהחיוב להשאיר רוח אחת פתוחה נוהג רק במלחמת הרשות ולא במלחמת מצוה, הרי הוא נלמד ממלחמת מדיין שנאמר בה "ויצבאו על מדין כאשר ציוה ה' את משה"⁶¹⁶, והיא הרי מוגדרת לכאורה כמלחמת מצוה משום שהיא נעשתה ע"פ ציווי מפורש של הקב"ה?

אחרוני זמנינו תירצו קושייה זו באופן פשוט. ב"הלכות מדינה"⁶¹⁷ (לבעל הציץ אליעזר) מתרץ, שאע"פ שמלחמת מדיין נעשתה על פי ה', היא אינה נכנסת לגדרי מלחמת מצוה. כך שלא הרגו בה בתחילה אלא את הזכרים, כמו במלחמת הרשות ולא כדין מלחמת שבעת

⁶¹⁵ משלי כ, ה

⁶¹⁶ במדבר לא, ז, ובספרי שם.

⁶¹⁷ ח"ב שער ה' פ"ז

העממים ומלחמת עמלק שבהן לא מחיים כל נשמה (וגם הריגת הנשים בהמשך היתה ע"פ ציווי מיוחד שטעמו הוא שהן הכשילו את בני ישראל, וגם אז השאירו את הטף בנשים שלא כמו במלחמת מצוה). א"כ אין להביא ממנה ראייה לכך שהדין נוהג במלחמת מצוה, שהרי בדיניה היא היתה שונה ממלחמת מצוה רגילה. זאת ועוד, הרדב"ז על הרמב"ם⁶¹⁸ לומד ממלחמת מדיין הפוך מה'מנחת חינוך': "ועל כרחך איירי בעירות הרחוקות אשר לא משבעה עממים, דומיא דמדיין דיליף מינה"

ממלחמת מדיין הרדב"ז דווקא לומד, שהדין לא נוהג במלחמת מצוה אלא רק במלחמת הרשות, ולא כמו שלמד ממנה ה'מנחת חינוך'.

תירוץ זה מתבאר יותר ע"י הרב ישראל⁶¹⁹, ע"פ פירושו של הרמב"ן על מטרת מלחמת מדיין⁶²⁰. באחד מהסבריו של הרמב"ן למספר הלוחמים הקטן שנשלח למלחמה (שנים עשר אלף מתוך כל ישראל), הוא כותב שמטרת המלחמה לא היתה להשמיד את המדיינים כמו שקרה לבסוף, ופירוש הציווי "נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים"⁶²¹ הוא: "להכות בערי הפרזים, וכל עץ טוב להפיל וכל מעיין מים לסתום וכל חלקה טובה להכאיב באבנים כמנהג השוללים... והשי"ת אשר לו המלחמות נתן מדיין ומלכיהם ועריהם בידם". כיון שזו היתה מטרת המלחמה מלכתחילה, רק לנקום ולא להשמיד, הרי שמלחמת מדיין אינה דומה כלל למלחמת מצוה אלא למלחמת הרשות, ואין ללמוד ממנה לשאר מלחמות המצוה⁶²².

6. סיכום הפרק

ראינו ראשונים (הרמב"ן והחינוך) שנוקטים שהדין נוהג רק במלחמת הרשות, וישנה מחלוקת בהבנת דברי הרמב"ם בעניין זה. סיכום

⁶¹⁸ רמב"ם ה' מלכים פ"ו ה"ז

⁶¹⁹ במאמרו ב"תחומין" כרך ד'.

⁶²⁰ במדבר לא, ו

⁶²¹ שם פס' ב

⁶²² עוד יש לציין את דברי הפני יהושע בשבת סד., שגם הוא כותב שאע"פ שמלחמת מדיין היתה ע"פ הדיבור מכל מקום דומה היא בדיניה למלחמת הרשות ולא למלחמת מצוה, לעניין אשת יפת תואר ולעניין הגעלת כלים, עיין שם.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הדיעות: הרמב"ן, החינוך והמגילת אסתר בדעת הרמב"ם - נוהג רק במלחמת הרשות. ה'דבר יהושע' מוסיף ומחלק בין מלחמה למטרת הריגת האויבים למלחמה לכיבוש העיר והתיישבות בה, שהדין ינהג רק בזו האחרונה. 'מנחת חינוך' בדעת הרמב"ם - הדין נוהג בכל המלחמות. הוא לומד זאת ממלחמת מדיין, אך ראינו שאפשר ללמוד ממנה גם לכיוון השני. הרב גורן קיבל את דעת המנחת חינוך, והרב ישראלי קיבל את הדיעה השנייה.

טבלת סיכום:		ה'דבר יהושע' בדעת הרמב"ם	ה'מנחת חינוך' בדעת הרמב"ם
מלחמת מצוה	שבעה עממים ועמלק	הדין לא נוהג	הדין נוהג בכל המלחמות
	נגד צר שבא עלינו	הדין נוהג	
מלחמת הרשות	נגד אויבים פוטנציאלים	הדין לא נוהג	הדין נוהג בכל המלחמות
	להרווחה	הדין נוהג	

פרק ה: האם הדין נוהג כיום

כשבאים לדון ביישום דין זה בימינו, נתקלים בשאלה כללית: האם דיני צבא ומלחמה, כפי שנקבעו בתורה ובחז"ל, נוהגים במלחמותינו בזמן הזה? הרי המלחמות בימינו לא מתנהלות כתיקון, בצורה של "לכתחילה" מבחינה הלכתית, ולכן אולי לא חלים בהן פרטי הדינים?

1. האם דיני מלחמות נוהגים בזמן הזה

ולכאורה כך נראה מדברי הרמב"ם בהקדמה לספר המצוות⁶²³, שדיני המלחמה לא נוהגים בימינו, וכך הוא כותב:

⁶²³ אחרי שורש י"ד

"יודוע שהמלחמות וכיבוש הארצות לא יהיה אלא במלך
ובעצת סנהדרי גדולה וכהן גדול... כל מצות עשה או לא
תעשה שתהיה תלויה בקרבנות או בעבודות (בית המקדש) או
במיתות בית דין או בנביא ומלך או מלחמת מצוה או
מלחמת רשות- לא אצטרך לומר בה 'זאת אין אנו חייבים
בה אלא בפני הבית'".

מבואר בדברי הרמב"ם, שכל עוד אין לישראל מלך, סנהדרין וכהן
גדול, וכל זמן שבית המקדש חרב- המצוות השייכות למלחמות לא
נוהגות. ולפי זה, בזמן הזה שלצערנו עדיין אין לנו את הדברים הנ"ל,
אין אנו מצווים להשאיר לאויבינו דרך לברוח, באף מלחמה!

אך הרב גורן⁶²⁴ דוחה הבנה זו בדברי הרמב"ם ומסביר, ש"מלחמת
מצוה" המוזכרת ברמב"ם שאין מצוותיה נהגות בזמן הזה היינו
דווקא מלחמת שבעת העממים, אבל מלחמת מצוה של עזרת ישראל
מיד צר ודאי שנוהגת, היא ומצוותיה, בכל הזמנים. שכן מלחמת
מצוה זו היא אינה מצוה מצד עצמה, כמו שצוינו להשמיד את
העמים יושבי הארץ, אלא חלק ממצות "לא תעמוד על דם רעך"⁶²⁵,
ולכן ודאי שהיא נהגת גם בזמן הזה.

2. בימינו שלא הורגים את אנשי העיר

שאלה נוספת שמעלה ה'דבר יהושע'⁶²⁶, לגבי השארת רוח רביעית
פתוחה בזמן הזה, היא בקשר להתנהגות הצבא הכובש כלפי העיר
הנכבשת. בעוד שבימי קדם הכובשים היו הורגים את אנשי העיר
הנכבשת, וכן צוינו שבתורה להרוג כל זכר גם במלחמת הרשות,
המציאות כיום היא שלאחר שעיר נכבשת לא הורגים את אנשיה
ואפילו לא את כל אנשי הצבא שבה, אלא דורשים את כניעתם. במצב
זה לא שייכים כל טעמי הציווי, שהרי הטעם הראשון שהביא
הרמב"ן- משום חמלה- לא שייך בזמנינו, שהרי גם אם אנשי העיר לא
יברחו אלא יישארו בעיר ואנו נכבוש אותה- הם לא ייהרגו, וא"כ אין

⁶²⁴ משיב מלחמה ח"ג שער ה

⁶²⁵ ויקרא יט, טז

⁶²⁶ ח"ב סי' קכ"ו

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

סיבה שנאפשר להם לברוח בזמן המצור. אך הטעם השני, שמבחינה פסיכולוגית האויבים פחות יתחזקו נגדנו כשיש להם דרך לברוח, שייך גם במלחמות של ימינו, ולפיו יש להשאיר רוח אחת פתוחה גם כיום.

א"כ, תהיה בזה מחלוקת כפי שהבאנו לעיל שנחלקו המנחת חינוך וה'משך חכמה', הרב גורן והרב ישראלי - האם אפשר ללמוד דין מנפקא - מינה שקיימת בין טעמי המצוה. המנחת חינוך, ובעקבותיו הרב גורן, שוללים זאת, ולדעתם הדין נוהג בכל מצב. אולם לפי דברי ה'משך חכמה' וכפי שקיבלם הרב ישראלי, כן לומדים דינים מטעמי הציווי, ואם ננקוט כדברי ה'משך חכמה' שהרמב"ן והרמב"ם נחלקו בשני טעמי המצוה - יצא שלדעת הרמב"ן במלחמות של ימינו הדין אינו נוהג, ולדעת הרמב"ם גם כיום יש חיוב להשאיר רוח אחת פתוחה במצור⁶²⁷.

3. הזדמנויות לקיום הדין במערכות ישראל

עם כל האמור לעיל, אני מתאר לעצמי שקורא המאמר מתקשה לדמיין יישום של דין זה במציאות של המלחמות בימינו. צורת המצור כפי שהיתה בעת העתיקה, בה מחנות צבא חונים סביב לחומת העיר, שמהווה מטרה לאבני בליסטרות ואילי חומה - אינה קיימת כיום. אבל בכל זאת, הציווי להשאיר נתיב בריחה לנצורים עדיין קיים ועומד, וגם בדפוסי המלחמה המודרניים ניתן למצוא את המושג "מצור", הרמטי ולא-הרמטי. על כן, נדרשו הרבנים גם בדורותינו אנו, לשאלות בעניין השארת דרך בריחה בעת מצור.

4. מלחמת שלום הגליל

כזכור, התנהל דיון ארוך של הרב גורן והרב ישראלי לגבי גדרי הדין - באיזה סוג מלחמה הדין נוהג, האם הוא חובה או רשות וכו'. הדיון לא היה דיון תיאורטי, אלא נעשה בקשר למצור שהטיל צה"ל על

⁶²⁷ ובדרך כלל נוטים לפסוק כרמב"ם בנושאים שלא מדובר עליהם בשו"ע, וכן נראה מדברי הרב ישראלי שנוקט כדעת הרמב"ם.

המחבלים בביירות שבלבנון בזמן מלחמת שלום הגליל. הרב גורן, שכיהן אז כרב הראשי לישראל, העלה שגם במלחמה כזאת חובה להשאיר למחבלים דרך בריחה מביירות. הרב ישראלי חלק עליו, ומסקנתו היא שמאחר והמלחמה הזאת מוגדרת כמלחמת מצוה- לא נאמר בה הציווי לאפשר לנצורים לברוח, ויש לפעול לפי שיקול דעתם של מפקדי הצבא ושל הממשלה האחראית להתנהלותם.

כמו כן, הרב גורן דן⁶²⁸ בעניין זה בקשר למצור הימי שהטיל חיל הים על העיר טריפולי במהלך מלחמת של"ג, וחסם את דרכי הבריחה הימיות של ראשי אש"ף, שנרדפו ע"י ארגוני טרור לבנוניים אחרים. הרב גורן העלה את השאלה: האם עלינו לאפשר להם לברוח מכוח הציווי להשאיר רוח רביעית פתוחה בעת מצור? גם על שאלה זו הגיב הרב ישראלי בשולי מאמרו וכתב שכיון שזו מלחמת מצוה- אין דין זה נוהג בה. במקרה זה גם הרב גורן הגיע למסקנה שאין צורך להשאיר דרך בריחה, וזאת מכיון שלא אנו היינו אלו שהטילו את המצור אלא ארגוני הטרור האחרים, וצה"ל רק חסם את דרך הבריחה הסופית של אנשי אש"ף מפניהם.

5. כיתור הארמיה השלישית

מקרה היסטורי נוסף שזכה להתייחסות בנושא זה הוא כיתור של הארמיה השלישית של מצרים בסיני במלחמת יום הכיפורים. לקראת סיום המלחמה, השלים צה"ל את כיתור הארמיה השלישית במערב חצי האי סיני, כוח מצרי שכלל עשרות אלפי חיילים ומאות טנקים. הארמיה כותרתה מכל צדדיה, ועולה השאלה, האם היה מותר לצה"ל לסגור על הארמיה מכל צדדיה או שהיה עליו להשאיר לחיילים המצרים דרך מילוט?

⁶²⁸ משיב מלחמה ח"ג שער ו'

בספר 'משא בהר'⁶²⁹ מתייחס לשאלה זו וכותב, ששם לא הייתה חובה להשאיר לחיילים המצרים דרך בריחה, וזאת משני נימוקים: א'. המלחמה היתה מלחמת מצוה, ולכן הדין אינו נוהג בה (זאת ע"פ דרכם של הרמב"ן וספר החינוך, וכפי שהלך בה הרב ישראל). ב'. במידה והארמיה השלישית לא היתה מכותרת, ודאי שהיא היתה ממשיכה להילחם בישראל, וכפי שהבאנו לעיל, טעמי הציווי מורים שבמקרה של אויב שימשיך להילחם בנו אם יברח, ומטרתנו היא להשמידו- לא נצטוונו לאפשר לו לעשות כך.

בהקשר זה של כיתור הארמיה השלישית, אפשר לפתוח דיון נוסף: האם הציווי נאמר גם על כיתור כוח אויב נייד בשטח פתוח, או שהוא קיים רק במצור על עיר, שהאויבים מתגוננים מפנינו בתוכה?

6. האם דווקא במצור על עיר

בפשטות, יש לומר שהדין נוהג רק בעת מצור על עיר. שהרי כל הראשונים והאחרונים שהבאנו, שדנים בסוגיה זו, מדברים על מצור שעל עיר אויב, ולא הזכירו כלל מצב של כיתור כוח אויב נייד. כך כתב הרמב"ם- "כשצריך על עיר לתופסה", וכן הרמב"ן וספר החינוך- "כשנצור על עיר", "מניחין רוח אחת בעיר מצור". אך מכל מקום יש לנו מקום להתגדר בו ולומר שהציווי קיים גם בקרב בשטח פתוח, משום שבמקור הדין, בספרי על הפסוק "ויצבאו על מדין", לא הוזכר פרט זה של מצור על עיר בדווקא⁶³⁰. וכמו שראינו, יש שדנו בהשארת דרך בריחה בזמן כיתור הארמיה השלישית בזמן מלחמת יום הכיפורים⁶³¹, וזאת משום שהבינו שגם במצב כזה הציווי קיים.

במאמרו ב"תחומין"⁶³², תולה הרב דב לשינסקי שאלה זו בטעמי המצוה שמופיעים ברמב"ן: לפי הטעם השני, שזהו שיקול טקטי-

⁶²⁹ עמ' 44-47

⁶³⁰ יש לציין שבמדרש הגדול (במדבר לא, ז) מדובר במפורש על מצור שנעשה על עיר, וכן במדרש תנאים מובא דין זה על הפסוק "וצרת עליה" (דברים כ, יב)- על העיר.

⁶³¹ ספר "משא בהר" עמ' 44-47, וכן הזכיר זאת הרב לשינסקי במאמרו ב"תחומין" כרך

ד'.

⁶³² כרך ד'

מלחמתי שמשמש כתכסיס נגד אויבינו, א"כ יש להשתמש בו גם בקרב בשטח פתוח. אך הטעם הראשון, שהציווי הוא לחמול על אויבינו, פחות שייך בקרב פנים אל פנים, בו חיינו נתונים בסכנה מיידית⁶³³.

אולי אפשר להביא ראיה לכך שהדין לא נוהג בקרב בשטח פתוח, ממלחמת העי. במלחמת העי ציוה ה' את יהושע:

"שים לך אורב לעיר מאחריה"⁶³⁴,

ושם נאמר:

"ואלה (האורב) יצאו מן העיר לקראתם (לקראת אנשי העי), ויהיו לישראל בתווך אלה מזה ואלה מזה, ויכו אותם עד בלתי השאיר לו שריד"⁶³⁵.

וכמו שפירש שם המלבי"ם, הקיפו עם ישראל בקפידה את אנשי העי היוצאים מעירם מכל ארבע רוחותיהם⁶³⁶, והשמדתם המוחלטת היתה התוצאה של תכסיס זה. וא"כ קשה, מדוע לא השאירו להם דרך בריחה? אלא צריך לומר, שבמצב של כוח אויב שנמצא בשטח פתוח ולא מתבצר בתוך עיר - לא קיים הציווי לאפשר לו לברוח. אמנם הוכחה זו היא רק לסוברים שגם במלחמת שבעה עממים קיים הציווי.

7. סיכום הפרק

בשאלה האם דין זה נוהג בימינו כלולות שתי שאלות: א. האם דיני

מלחמה נוהגים כיום? ראינו

שהרב גורן כותב, שאע"פ שמשמע ברמב"ם שלא, במלחמת עזרת ישראל מיד צר הם כן נוהגים. ב. האם גם כשאין דרך הכובשים להרוג את הנכבשים הדין שייך? ה"דבר יהושע תולה זאת בטעמי

⁶³³ וא"כ גם בזה תהיה המחלוקת דלעיל בין המנחת חינוך והרב גורן למשך חכמה והרב ישראלי.

⁶³⁴ יהושע ח, ב

⁶³⁵ שם פס' כב

⁶³⁶ לפי פירוש המלבי"ם, חוץ מהאורב שנכנס לעיר ותקף את אנשי העי מצד דרום, היה כוח אורב נוסף שאיגף אותם ממערב. הכוח העיקרי עמד בצפון, ובמזרח עמדה יריחו שהיתה בידי ישראל.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

המצוה, ויוצא מדבריו שגם לפי הרב ישראל דעת הרמב"ם היא שהדין כן נוהג כיום. גם ראינו שאחרוני זמננו אכן דנו ביישום דין זה במערכות ישראל בעת החדשה. פתחנו דיון נוסף והתלבטנו האם הדין נוהג גם בקרב בשטח פתוח או רק במצור על עיר.

פרק ו: במלחמות התנ"ך

למעשה, דין השארת רוח אחת פתוחה במצור לא זכה לאזכור מפורש באף מלחמה בתנ"ך. אולם אם מחפשים, יכולים למצוא מקרים בהם קויים או לא קויים הציווי, ולקשר אותם לדיונים שנידונו לעיל.

1. מלחמת יריחו

הזכרנו את מלחמת העי, בה עם ישראל לא הטיל מצור על העיר. אולם יש מהמפרשים שכותבים, שהמלחמה על יריחו כללה הטלת מצור עליה. אמנם, הדרך המקובלת במפרשים לפרש את הפסוק: "ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל, אין יוצא ואין בא"⁶³⁷ היא, שאנשי יריחו הכנענים סגרו את העיר ומנעו כניסה אליה ויציאה ממנה. את הכפילות- "סוגרת ומסוגרת"- הם הסבירו בדרכים שונות. אולם האברבנאל בפירושו לפסוק זה מסביר ש"סוגרת" היינו ע"י יושביה מבפנים שמונעים כניסה אליה, ו"מסוגרת" היא שלא להיכנס אליה ע"י בניי החונים סביבה. ומהביטוי "אין יוצא ואין בא" אפשר להבין שהמצור על יריחו היה מוחלט, ללא דרך מילוט, וא"כ קשה, היאך צרו על העיר מארבע רוחותיה? לכאורה יש מכאן ראייה לסוברים שבמלחמת שבעת העממים אין חובה להשאיר רוח אחת פתוחה [הראיה אינה מוכרחת, כמובן, משום שרוב המפרשים לא פירשו כך את הפסוק. ועוד, שאנשי יריחו סגרו אותה מבפנים ומנעו יציאה ממנה, ואפשר לומר שבמצב כזה, שהאויבים מונעים מעצמם לברוח, לכו"ע אין עלינו חיוב להשאיר רוח אחת פתוחה].

⁶³⁷ יהושע ו, א

2. גדעון במחנה מדין

קרב נוסף שאפשר למצוא בו רמזים להקפת האויב מכל צדדיו הוא ההתקפה הלילית שביצע גדעון על מחנה מדין בעמק יזרעאל. שלוש מאות חיילי גדעון חולקו ל"שלושה ראשים", ועמדו כשבידיהם שופרות, לפידים וכדים, "סביבות כל המחנה", וגרמו לבהלה ולאנדרלמוסיה במחנה האויבים, שהחלו לנוס ולהרוג איש את רעהו⁶³⁸. לא ברור האם המחנה הוקף ע"י חיילי גדעון מכל רוחותיו, וכמו שכתוב "סביבות כל המחנה"⁶³⁹, וא"כ תהיה מכאן הוכחה לכך שבמלחמת מצוה אין חובה להשאיר רוח פתוחה, או לחילופין תהיה ראייה לכך שהדין נוהג רק בעיר ולא בשדה פתוח, או שמא המחנה לא הוקף מכל רוחותיו ואין מכאן ראייה כלל. ניתן להביא סיוע לאפשרות השניה מכך שלבסוף האויבים אכן ברחו, וכן מכך שחיילי גדעון חולקו לשלושה ראשים ולא לארבעה, דבר שאולי מרמז על הקפת המחנה משלוש רוחותיו ולא מכולן.

3. מנחם בן גדי בתפסח

התייחסות מפורשת לדין זה אצל מפרשי התנ"ך אפשר למצוא בספר מלכים⁶⁴⁰, שם מסופר על מלחמתו של מלך ישראל הרשע, מנחם בן גדי, בעיר תפסח. וכך כותב הנביא:

"אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה

מתירצה, כי לא פתח ויך, את כל ההרותיה ביקע".

את המשפט "כי לא פתח ויך", קושר המלבי"ם שם לנידונונו:

"הדין הוא כשצריין על עיר איין מקיפין אותה מארבע רוחות

אלא מניח צד אחד פתוח שיברח מי שירצה... ואת כל אשר

בה- לא נמלט איש, כי לא פתח את הצד הרביעי כפי הדין".

4. סיכום הפרק

ראינו שאע"פ שלא כתוב בתנ"ך במפורש על יישומו של הדין, אפשר למצוא רמזים למצור מוחלט או לא מוחלט על אויבים, ולקשור

⁶³⁸ שופטים פרק ז'

⁶³⁹ שם פסי יח

⁶⁴⁰ מלכים ב' טז, טז

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

איזכורים אלה לנושאים שנידונו לעיל. בפירוש האברבנאל מופיע שהיה מצור על יריחו מכל רוחותיה, ובמלחמת העי הוקפו אנשי העי ע"י בניי מכל צדדיהם. בהתקפת מחנה מדיין ע"י גדעון יש להסתפק אם היה כיתור מושלם או לא, וראינו שמנחם בן גדי מלך ישראל עשה שלא כדין וצר על תפסח מכל רוחותיה.

פרק ז: היבטים אמוניים

הטעמים למצוה זו, כפי שהם מובאים ברמב"ן, פותחים בפנינו צוהר לעולם הצבאיות היהודית. אותם חיילים של בית דוד הצועדים בסך לשדה הקרב, אותם חיילי ישראל הלוחמים בגבורה במערכות אלוקים חיים נגד אויבי ישראל, מקבלים תזכורת מלמעלה: "להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו בעת המלחמה". גם כשהתורה מורה "ונלחמת בה... עד רדתה"⁶⁴¹, גם כשאנו מצווים "והכית את כל זכורה לפי חרב"⁶⁴², מכל מקום עלינו לזכור: העולם מונהג במידת הרחמים, ועלינו לחמול על מעשה ידיו של הקב"ה.

וכאן המקום להזכיר, כדי להדגיש את החשיבות המוסרית וההומניטארית של מצוה זו, את אחת מבקשותיו של רבן יוחנן בן זכאי מאספסיינוס קיסר. בזמן המצור של הרומאים על ירושלים לפני חורבן בית שני, יצא ריב"ז להידבר עם אספסיינוס⁶⁴³, שפיקד על הצבא הרומאי הצר על ירושלים, וביקש ממנו מספר בקשות. במדרש רבה⁶⁴⁴ מובא שביקש ממנו:

"בעי אנא דתרפי לפילי מערבאה דהיא אזלה ללוד, דכל בר נש דנפיק עד ארבעה שעין יהא לשיזבא (מבקש אני שתניח לשער המערבי ההולך ללוד, שכל אדם שיצא עד ארבע שעות יהיה לפליטה)"

⁶⁴¹ דברים כ, כ

⁶⁴² שם פס' יג

⁶⁴³ גיטין נז.

⁶⁴⁴ איכה רבה פ"א סימן לא

בירושלים מרובת האוכלוסין ומוכת הרעב של ערב החורבן, כל כך מורגש הצורך לפתח הצלה. סיפור זה ממחיש לנו את הצורך בחמלה על יושבי העיר שאנו נלחמים בה.

1. המוסריות בישראל לעומת אכזריות הגויים

לעומת המוסריות בה התורה מחנכת את צבא ישראל, אנו רואים את התנהגות הגויים ההולכים בחושך, הטובחים באויביהם בלי רחמים. כך שבעוד הצבא הישראלי, בעבר ובהווה, נוהג בחמלה ברמה ראויה יותר וראויה פחות עם אויביו, צבאות ערב נקטו ונוקטים יד קשה ואכזרית נגד מתנגדי המשטרים ונגד האזרחים במהלך "האביב הערבי", ומזה כמה וכמה חודשים טובח אסאד באזרחי סוריה תוך שהוא צר על הערים ומפגיז אותם שכונה אחר שכונה. אנו רואים, וגם חוינו על בשרנו את אכזריותם הנוראה של הגויים בכל התקופות, אך התורה מלמדת אותנו שלא זו הדרך. יש להתחשב גם בשיקולים מוסריים ו"להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו בעת המלחמה".

2. השתדלות, עם כל הביטחון בה'

נקודה נוספת ומעניינית שאנו מוצאים בטעם השני של הרמב"ן, היא מציאות של ציווי אלוקי לתכנן בתבונה את מהלך הקרבות, ואף לעשות שימוש אסטרטגי בתגובות הפסיכולוגיות של הנלחמים נגדנו. ואע"פ שה' אלוקינו מתהלך בקרב מחננו להצילנו ולתת את אויבינו לפנינו⁶⁴⁵, וכנגד אויבינו הבאים בניצחון של בשר ודם אנו באים בניצחונו של מקום⁶⁴⁶, עם זאת הקב"ה מצונו שלא להסתמך על הנס אלא לנקוט באמצעים ותחבולות כדי להגיע לניצחון בעזרתו יתברך. וכך כותב הרמב"ן בפירושו לתורה, על הציווי "ופקדו ראשי צבאות בראש העם"⁶⁴⁷:

"כי התורה תצווה בדרך ארץ, ותעשה הניסים עם יראיו בהסתר (בתוך המציאות הגשמית). ואין חפץ לפניו לשנות

⁶⁴⁵ דברים כג, טו

⁶⁴⁶ סוטה מב.

⁶⁴⁷ דברים כ, ט

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

טבעו של עולם, זולתי כאשר אין שם הצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעיתים".

הרמב"ן מסביר, שכיוון שהקב"ה טבע בעולם את חוקי הטבע, אין ברצונו לשנותם אלא במקרים מסוימים ונדירים, ורוב השגחתו ושליטתו בעולם היא בהסתר - בהשתלשלות האירועים הטבעית לכאורה. לכן התורה נותנת לנו הכוונה גם בענייני "דרך ארץ" התנהגות שלכאורה אינה קשורה לקדושה, כדי ללמד אותנו שעלינו לפעול בתוך המציאות ולמלא את חובת ההשתדלות, וריבוננו של עולם יעשה את שלו.

דוגמא בולטת להגשמת יסוד זה היא ציווי ה' ליהושע במלחמת העי: "שים לך אורב לעיר מאחריה"⁶⁴⁸, ויישומו בפועל ע"י יהושע בתוך מערכת תכסיסים שלימה אותה הפעיל נגד אנשי העי. הרלב"ג בתועליותיו מרחיב בעניין זה⁶⁴⁹, שמאחר ואין בורא העולם משנה את הטבע אלא במקום הכרח,

"ראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה (=כלשהו) שלא יקצר מהמצאת הסיבות המביאות התכלית אשר יכוון, ומלהשבית כל הסיבות המונעות התכלית ההיא. ולזאת הסיבה תמצא שסודר עניין יהושע במלחמה עם אנשי העי בכל אלו התחבולות הנפלאות".

מציווי הקב"ה לנהל את מלחמת העי בתכסיסים ותחבולות, אנו למדים שעם האמונה בהשגחת ה' והנהגתו את העולם, מוטלת עלינו חובת השתדלות לפעול להשגת מטרותינו.

3. סיכום הפרק

ראינו שני יסודות אמוניים חשובים הבאים לידי ביטוי בדין זה. החובה לחמול, בעת הצורך ובמידה, גם על אויבים בעת מלחמה, וחובתנו להשתדל ולפעול בתוך המציאות כדי לקדם את מטרותינו,

⁶⁴⁸ יהושע ח, ב

⁶⁴⁹ שם פס' כט, תועלת י"ג-י"ד

עם זאת שאנו מאמינים בלב שלם כי הקב"ה משגיח מנהל את העולם הואיל וזהו רצונו שהשגחתו תהיה נסתרת ותפעל מתוך חוקי הטבע.

דברי סיכום

נפגשנו במאמר זה עם הדין של השארת רוח רביעית פתוחה במצור, דננו בגדריו וביררנו את פרטיו. עשינו בירורים הלכתיים וראינו היבטים אמוניים. ברוך אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, אשר "ארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים"⁶⁵⁰, ובכל ציווי שבה אפשר לדון ולהרחיב. נסכם בזה את פרטי הדין, כפי שהבאנו אותם לאורך המאמר:

א- דיני הצבא והמלחמה נוהגים בזמן הזה רק במלחמה של עזרת ישראל מעיד צר.

ב- יש אומרים שלדעת הרמב"ם דין השארת רוח רביעית פתוחה הוא רשות, אך אחרוני זמננו לא קיבלו זאת ולדעתם הציווי הוא חובה לכו"ע.

ג- לראשונים, הדין נוהג רק במלחמת הרשות, ובדעת הרמב"ם יש מחלוקת אם נוהג הדין גם במלחמת המצווה. יש שלא חילקו בין מלחמת מצווה למלחמת רשות אלא בין מלחמה להריגת האויבים לבין מלחמה לכיבוש העיר, שהדין נוהג רק בזו האחרונה.

ד- יש אומרים שהדין נוהג רק במצור על עיר ולא בקרב בשטח פתוח, ויש אומרים שגם במצב כזה נוהג הדין.

ה- יש מי שאומר, שלדעת הרמב"ן אין צריך להשאיר לנצורים דרך בריחה בימינו, שאין דרך הכובשים להרוג את הנכבשים.

נסיים בתודה לבורא עולם, שהביאנו עד הלום וזיכנו להשלים את המאמר הזה. ואנו תפילה שבמהרה יכרית את כל אויבנו ושונאנו ומבקשי רעתנו ויצילנו מידם, ויתן לנו רועים נאמנים שינהיגו אותנו בחכמה בדרך התורה, ויגאלנו גאולה שלמה בבניין ירושלים והמקדש, אמן כן יהי רצון.

⁶⁵⁰ איוב יב, ט

צבא למעלה וצבא למטה

בוועד אהרונסון

פתיחה

צבא למעלה וצבא למטה
שער ראשון – צבאות בעולם
שער שני – אב הצבא, וצבא העם
שער שלישי – צבא השמיים
שער רביעי – צבא העבודה
שער חמישי – רוח צה"ל ורוח הקודש
שער שישי – ולבינתיים...

פתיחה

“צבא ההגנה לישראל הוא צבאה של מדינת ישראל... מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה, ולסכל מאמצי אויב לשבש את אורח החיים התקין בה. חיילי צה"ל מחויבים להילחם, להקדיש את כל כוחותיהם, ואף לחרף את נפשם להגנת מדינת ישראל, אזרחיה ותושביה. חיילי צה"ל יפעלו עפ"י ערכי צה"ל ופקודותיו, תוך שמירה על חוקי המדינה וכבוד האדם, וכיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית” (מתוך רוח צה"ל).

הצבא הישראלי, הצבא העתיק בעולם, בעל מסורת הקרב העתיקה והמושרשת ביותר בעולם, הוא צבא מיוחד, אין ספק. צבא שבו המפקדים רצים ראשונים אל מול האש, שבו מספר המפקדים ההרוגים גבוה ממספר הטוראים, שבו רוח הלחימה מרוסנת בעוצמה מוסרית גבוהה ומצוידת במצפן אנושי משוכלל. אחרי הכל, פז"ם של 3,000 שנה זה לא דבר של מה בכך.

אך הקטע שמובא למעלה, שמפרש ומציין במספר מילים את דרכו של צה"ל שמתאפיינת במסירות נפש, התנהלות חוקית, כבוד לערכים

ולמסורת, משמעת ומוסר, לא שוכח להזכיר ממש בסופו, רגע לפני שהתחלנו כבר לדאוג, מילה אחת. מילה שמבלעדיה היינו צריכים להתחיל להילחץ. "...כמדינה יהודית ודמוקרטית". כל צבא בעולם, יכול להיות חוקי, מקצועי, עשיר בהיסטוריה מבצעית, מכבד ערכים ומסורת, בעל משמעת ומוסר. אלו דברים שכל אדם באשר הוא אדם צריך לשים לנגד עיניו כאבני יסוד של כל התחלתו של שירות ציבורי כלשהו. אך הצבא היהודי, תפקידו שונה. מעבר למטרות הבנאליות והרגילות, מסתתרת בקיומו ובמהותו של הצבא משמעות עמוקה מאוד שיכולה לתת טעם של אמת לשירות צבאי שלם.

מהי אותה מטרה עלומה שבשמה אנחנו יוצאים להילחם? מהו מקומו של הקרב ומהו תפקידה של המלחמה ביהדות? ולכן- מהן הנפקא-מינות שמבצבצות מתוך האידיאל הצרופ? מה הרעיון שמתחבא מאחריהן?

נשתדל להביא במאמר זה כיוון אמיתי ורציני לשאלות אלו כדי שנוכל להעמיק בתורת אמת, להבין את מקומה של המלחמה, ולתת טעם עשיר ומלא יותר לשירות הצבאי, ומתוך כך להילחם ביתר כוח והרגשת שליחות, בהעצמת מבוכי הקרב בדברי אלוקים חיים.

שער ראשון – צבאות בעולם

המדרש אומר⁶⁵¹:

"א"ר אלעזר: ג' צבאים הן – צבא לשמים ולארץ, וצבא לתלמידים, וצבא ליסורין.

צבא לשמים וארץ – שנאמר: "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם".

צבא לתלמידים מניין? שנאמר: (איוב יד) "כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי עד יקום חלופי".

וצבא ליסורים מניין? שנאמר: (שם ז) "הלוא צבא לאנוש עלי ארץ"

⁶⁵¹ מדרש רבה בראשית פרשה י פסקה ה.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לצורך הבנת התפקיד המיוחד של צבאנו, הצבא הישראלי, אנו נדרשים לעבור קודם לכן ולסרוק את כל צורות ההופעה של צבאות בעולם. הצבא, הוא למרבה הפלא לא רק פז"ם, נשק, שמירות, קרבות וקצת אידיאלים לגיוון, אלא גם ובעיקר כינוי לגוף מסוים מתוך מערכת כוללת שמטרתו אחת-נדע מה היא בהמשך. לא תמיד הצבא הוא חלק ממדינה- יכול להיות גם "צבא השמיים", ו-"כל יוצא צבא", ואפילו "במראות הצבאת אשר צבאו פתח אוהל מועד". מה פירושה הלשוני של המילה צבא, מה משותף לכלל הדוגמאות והשימושים השונים של המילה הייחודית הזו, וכיצד הבנה זו תורמת לנו לבירור משמעותו של הצבא הישראלי.

1. ארבעה פירושים למושג צבא

ישנם ארבעה שימושים ופירושים מרכזיים למילה צבא בתורה. ארבעת הפירושים בארבעה מילים- קיבוץ, חשיבות, תפקיד ורצון. נלמד את ארבעתם, מקור אחר מקור, וננסה לחבר בין הזויות השונות- בחינת "אלו ואלו דברי אלוקים חיים". ההסתכלות הראשונית על המושג צבא היא כעל קיבוץ של פרטים מסויימים יחד למטרה כלשהי. ככה מגדירים את המושג צבא הרמב"ן, המלבי"ם, העמק דבר, ובמידה מסוימת גם "הכתב והקבלה", עם דקויות וניואנסים בין ההסברים השונים. הרמב"ן הוא הכי פשוט- הוא אומר שכל אסיפת עם נקראת "צבא", ולכן, ניתן להגדיר את הצבא כקיבוץ של פרטים מסויימים יחד. ככתבו וכלשונו⁶⁵²:

"אבל יתכן שיהיה פירוש "כל יוצא צבא", כל היוצאים להקהל בעדה, כי הנערים לא יקהלו בתוך העם כי כל אסיפת עם תקרא "צבא".

המלבי"ם, בעל דעה דומה, כותב⁶⁵³:

"הלא צבא לאנוש על (עלי) ארץ וכימי שכיר ימיו":

⁶⁵² רמב"ן על במדבר פרק א פסוק ג.

⁶⁵³ המלבי"ם, חלק באור המלים איוב פרק ז' פסוק א'.

"צבא. בא גם על הזמן. כי מלאה צבאה (ישעיה מ'), כל ימי צבאי (לקמן י"ד י'), והוא על משך הזמן הקבוע לאיזה דבר, שמציין קבוצת חלקי הזמן הרגעים והשעות והימים כצבא, שהם קיבוץ אישים להיות חיל כללי, ור"ל שיש להאדם משך זמן קבוע כמה יהיה עלי ארץ".

בעצם, לפי המלבי"ם, הגדרתו הלשונית של הצבא איננה רק קיבוץ אנשים אלא אפילו קיבוץ של המון רגעים יחד שיוצרים זמן אחד ארוך יכולים להיקרא בכיף "צבא". מטרתו של הקיבוץ הזה תהיה יצירת רצף זמנים אחיד והנגשת חוויות הזמן לאדם. בעל "העמק דבר"⁶⁵⁴:

"ועוד משמעו צבא קיבוץ אנשים לד"א כמו הנשים הצובאות. ולצבוא צבא משמעו מצביאים את הקיבוץ"

הכתב והקבלה הוא טיפה יותר מורכב, ונחזור אליו בהמשך, עד כאן הבנו את פירוש המילה "צבא", כעל קיבוץ פרטים מסויימים יחד למטרה כלשהי.

ראיה נוספת ושניה של המושג צבא, היא לשון חשיבות ויקר, ואף היא ייחודית ל"הכתב והקבלה", נחזור אליה בהמשך.

הגישה השלישית, של בעל "העמק דבר", עוסקת בצבא כמציאות של קבלת תפקיד⁶⁵⁵:

"דצבא לחוד משמעו איזה התמנות של כל אדם בביתו או בעירו. ועוד משמעו צבא קיבוץ אנשים לד"א כמו הנשים הצובאות. ולצבוא צבא משמעו מצביאים את הקיבוץ".

בעל "העמק דבר" מחדד את הדברים, בהבדל שהוא נועץ בין צבא כללי ואוניברסאלי, ששייך גם אצל כל אדם, לבין צבא אנשי המלחמה⁶⁵⁶:

⁶⁵⁴ העמק דבר" במדבר פרק ד פסוק כ"ג.

⁶⁵⁵ שם שם.

⁶⁵⁶ במדבר פרק א' פסוק ג'.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"כל יוצא צבא בישראל. כל אדם יש לו צבא עליו ארץ. אבל יש אשר צבא שלו רק בביתו על בניו. באומנתו וכדומה. ובלוים כתיב ג"כ כל הבא לצבא. שזה הי' עסק שלו לשאת משא הקודש. אבל משונה הוא צבא איש מלחמה בשני דברים. חדא שאינו יכול לשמור צבאו שיהא רק בעירו. דמוכרח הוא לצאת אל המקום אשר רוח הענין נושאו וכמש"כ בס' בראשית מ"ט ט"ו. שנית שאינו יכול לשמור צבאו כי אם בצרוף חברים הרבה. דאפי' הגבור כ"ז שהוא בעצמו אינו יכול לעמוד במלחמה אם לא בדרך פלא כמו שמשון"

הגישה הרביעית והמפתיעה היא הפירוש העברי ברש"י למילה הארמית "צבא" - רצון!⁶⁵⁷ :

"די הוה צבא - למי שהיה הפין. הוה מחא - מחייה".

ובעל המצודות מפרש שם⁶⁵⁸ :

"אשר היה רוצה היה תורג ואשר היה רוצה היה מכה ואשר

היה רוצה היה מגביה ואשר היה רוצה היה משפיל"

לאחר שסרקנו בקצרה את ארבעת הגישות ביחס למושג "צבא", נקיים את הבטחתנו- נשוב לעסוק ב"הכתב והקבלה" ודרכו ננסה לשלב בין כולן ולחברן לתורה אחת. עדיין, נראה שאין קשר ולו הקלוש ביותר בין אוסף העולמות השונים הללו. נחיה ונראה.

2. הכתב והקבלה - פירושו של המושג צבא

הפסוק הצבאי שעליו כותב "הכתב והקבלה" ביאור ארוך ועשיר, הוא פסוק עוצמתי במיוחד, שמופיע ביציאת מצרים, וחותר את התהליך ארוך השנים והייסורים בכמה מילים בודדות:

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם

הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבֹאוֹת יְדֹד מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.

הכתב והקבלה מגיב על הפסוק בחיבור ארוך ומרתק:

"צבאות ה'. תרגום צבאות חיל... ויראה ההבדל שבין חיל

⁶⁵⁷ רש"י דניאל פרק ה פסוק יט.

⁶⁵⁸ מצודות רש"י דניאל פרק ה פסוק יט.

צבאות הוא, חיל הונח על קבוץ עם רב ע"ש הכח והגבורה שיסובב מהם לאדוניהם ומנהיגיהם להתגבר על השונאים העומדים נגדם במלחמה, כי חיל ענינו כה, כמו אשמח כי רב חילי, לא בחיל ולא בכח, אמנם צבא הונח עליהם ע"ש התאחדותם והתחברותם זע"ז בחפץ לבם וברצון נפשם להיות מקובצים בעשיית דבר כאיש אחד חברים (וויליגער פערדיין). ולא לאנשי מלחמה בלבד, כי גם משמרות כהונה ולוי' נקראו כן, כמו הבא לצבא צבא באהל מועד, ישוב מצבא העבודה, כי שרש צב יורה על התאחדות והתחברות דברים פרטים יחד, כמו של תשלו לה מן הצבתים (רות ב') והוא אגודת השבלים, ובלשון ארמי שרש צב ישמש על החפץ והרצון, כמו ולא אביתם לעלות תרגומו ולא צביתון, והרבה ממנו בדניאל, ונתתי צבי בארץ החיים (יחזקאל כ"ו) אמרו עליו (כתובות קי"א) ארץ שצביוני בה, כלומר רצוני וחפצי. ולזה מחנה שאר העמים נקרא חיל, כי בוטחים על חילם וברוב כחם יתהללו. אבל מחנה ישראל הבוטחים בה' עדי עד וה' ילחם להם ידעו כי לא כחם ולא גבורתם יעשה להם חיל, (ככתוב לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו. וישראל שיצאו למלחמה נאמר עליהם הירא מעברות שבידו ילך וישוב לביתו) לא נקראו בשם חיל כ"א צבאות ה', צבאות ישראל (מ"א ב'), וטעמו מאסף אנשים המאוחדים ומחוברים יחד בחפץ נפשם לעמוד תחת משמרת ה' ולעשות ככל אשר יצוה עליהם, ובזה יתיישב שנוי לשון במלחמת מדין. שאמר (מטות ל"א מ"ח) ויקרבו הפקודים אשר לאלפי הצבא, וכן בכל הפרשה קרא את אנשי המלחמה בשם צבא, ובפסוק י"ד שם אמר ויקצוף משה על פקודי החיל, כי בהחיותם את הנקבות נגד רצונו ית' קראם חיל, שהיו דומים בזה לשאר חיילות העושים במלחמה כרצונם. אמנם בענין המלחמה עצמה שהיו עושים כפי הרצון המצווה קראם בשם משובח צבא..."

התורה המדהימה שפורט פה הכתב והקבלה עוד ממשיכה הלאה למחוזות עמוקים יותר, אך כבר כאן ניתן וחובה לגלות עולם מלא. על

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

ההתחלה הוא פותח בדיוק במה שאנחנו רוצים. ההבדל שבין יחיל, ל- 'צבאות, וההגדרה המיוחדת של השורש צ.ב.א.. כאילו במכוון הוא מושך את החוטים לכיוון האמירה ש-יחיל, מבטא משהו יותר כוחני וחומרי- וכמה אופייני שזה מה שיש לשפה הארמית להציע בתור תרגום, ו- 'צבאות, מבטא עניין יותר נעלה. הוא מחבר את כל הפירושים יחד, וטווה אותם למסכת נעימה ומאירת עיניים. הצבא הוא קיבוץ של פרטים מתוך רצון טמיר ועליון אל חבורה אחת לצורך ביצוע תפקיד מתוך חשיבות וכבוד אמיתי. אין כמו לקרוא את המילים שוב ושוב מתוך המקור עצמו.

אפשר אולי על פי דברי "הכתב והקבלה" להגדיר את המושג צבא בדרך הבאה- המסגרת הכללית של התגשמות הרצון האלוקי. הצבא הוא הכלי שדרכו ניתן להעביר את הרצון האלוקי מן הכוח אל הפועל, ובהתאגדות יחד להפכו לבשר אחד, מציאותי וחי. כך כולל הכתב והקבלה את כל הזויות גם יחד לזויות ראייה אחת, תלת מימדית (או יותר), וכוללת.

שער שני- אב הצבא, וצבא העם

לצורך חיפוש מקורותיו הרוחניים של הצבא הישראלי, ובירור מטרתו הרוחנית, מעניין יהיה לעקוב אחר התפתחותו הפיזית- החל מהבנת הצורך בצבא, דרך צורות ההתארגנות הראשונות שלו, ועד לתפקידו ולמהותו המודרנית. אנחנו עדים בתנ"ך למספר מקרים שבהם פתח האדם במלחמה מתוך רצון לפתור סכסוכים והתנגשויות בדרך מהירה. ראשונים היו קין והבל, הזוג הנצחי של האויבים בנפשם. אך בגלגולי הדורות הבאים, העניינים מתחילים להסתבך. אם לפני כן ידענו מי האומלל, מי האשם, ומה עונשו, עכשיו הסיפור כבר טיפה יותר מורכב. בספר בראשית פרשת לך לך, ארבעה מלכים נלחמים בחמישה. מי צודק? מי אשם בפרוץ המלחמה? המדרשים יכולים לשפוך אור נוסף על הסיפור, אך לפי הפשט אין כל הוכחה שצד אחד עדיף על פני הצד השני, למעט אהדתו ה"סתמית" של אברהם לקבוצת החמישה, שבתוכם היה גיסו, לוט. אברהם סובר שיש לעזור לחמשת המלכים והוא יוצא למרדף ספונטני וחסר סיכוי אך למרות הנחיתות המספרית הוא גובר עליהם בדרך נס. אמנם כבר

כאן רואים את דרכו המוזרה והייחודית של צבא ישראל. הפעילות הספונטנית, המפתיעה, המקורית והנועזת, נפתחת פה-ועתידה ליתן דין וחשבון גם בהמשך. לאורך כל שנות ההיסטוריה היה צבא ישראל כזה- ספונטני, מפתיע, מקורי ונועז. אלמנט נוסף הוא הפעילות הלילית. אך לכאורה, כזה יכול להיות כל צבא וכל עם, ובמה מתייחד צבאו של עם הנצח?

נחזור אל שאלה זו בהמשך, ובינתיים נעסוק בענייננו. נראה, שהצורך בצבא הפעם נבע בפשטות מהרצון להציל את לוט. "וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכו". אך במקום לחזור הביתה עם לוט, אברהם מסתכן וממשיך במרדף- כשכוחו מונה בקושי מאות לוחמים! הוא רודף אחרי צבאות אדירים, לוקח את לוט, את האנשים שנפלו עמו בשבי, ואת הרכוש, שממנו לא לקח דבר לעצמו. נראה שדווקא יש לו דעה בעניין! נראה שאברהם סובר, שארבעת המלכים ביצעו פשע כלפי החמישה.

לכאורה התנהגותו של אברהם מוזרה וסותרת את עצמה. האם הוא יוצא להציל את לוט ולחזור בשקט לאלוני ממרא, אולי עם כמה חטיפים, או שהוא הולך ללחום מלחמת אבירים בשם הצדק האידיאי האלוקי, במטרה לעשות משפט עם הרשעים ולהחזיר את גזלתם של צדיקים? מהי מטרתו של אברהם שמניעה אותו לצאת אל הקרב? וכיצד התנהלותו לגבי הבקשה- "תן לי הנפש והרכוש קח לדך" משתלבת בתורת הלחימה שלו?

אם הסיפור היה מסתיים כאן, זו הייתה שאלה נחמדה. היינו עונים תשובה מתחמקת וממשיכים. אך הוא ממשיך- מיד לאחר מכן, בפרק הבא. ה' פונה אל אברהם במעין תשובה לסערת רגשות בעמקי נשמתו- "אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר יְדֹנָד אֶל אַבְרָם בַּמַּחֲזֵה לְאמֹר אֵל תִּירָא אַבְרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לְךָ שְׂכָרְךָ הֲרַבָּה מְאֹד". מה הפחד של אברהם? הרגע הוא סיים מלחמת פאר, הציל את לוט ואת כל שבויי סדום ועמורה כמעט לבדו, וקידש שם שמיים בכל האזור! מה עוד חסר? לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך פי כָּבֵר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ! אך הקב"ה ממשיך, כורת עם אברהם את ברית

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

בין הבתרים, מבטיח לו שבניו יירשו את הארץ, ומגלה לו את סוד גלות ה-400 שנה במצרים.

מה הסיפור? למה מלחמה פשוטה של אברהם, שנועדה בסך הכול להציל את לוט ואולי לעשות קצת צדק עם חמשת המלכים, אמורה להתפתח לברית היסטורית ונשמטית שנכרתת בין ישראל לאביהם שבשמיים?

נראה שמטרתו של אברהם במלחמת הארבעה את החמישה נשגבת יותר מאשר צדק אנושי פשוט או הצלת לוט, ונוגעת עם עניינים קריטיים ומשמעותיים לזרעו אחריו ולארצם. אברהם נראה כמכין את השטח לקראת בניו שעתידים לישב בארץ הזאת, וכל פעולותיו בכך הם עוסקות. לא במקרה מתפתחת מלחמה תמימה לכדי ברית שלא הייתה כדוגמתה בכל ימיו של עם ישראל.

ראשית כל, נחפש את שורש פחדיו של אברהם אבינו- מהיכן הם נובעים? לאחר שנבין את המקור לפחד, נדע מה מתוך המלחמה הוביל את אברהם אל הפחד ומתוך כך נעמיק במשמעותה של המלחמה, ובמיוחד במשמעותה של מלחמה מצד עם ישראל. מלחמה שבה עם ישראל "לוקח צד".

מעיון במפרשים, עולים שישה פחדים עיקריים של אברהם אבינו, שבעין בלתי מזוינת נראים כדברים שאין ביניהם קשר.

אברהם דואג לזרעו אחריו⁶⁵⁹, על עוצמתו הרוחנית של זרעו⁶⁶⁰, דואג מהשתתפותו במלחמה והריגה שבוצעה על ידו⁶⁶¹, דואג לזכויותיו שלא יתמעטו⁶⁶², על העולם הבא שלו⁶⁶³, וממלחמה נוספת⁶⁶⁴.

מה משותף לכל הפחדים הללו, ולמה הם מתעוררים רק עכשיו, בעקבות המלחמה?

נעיין בדבריו של הרב קוק זצ"ל⁶⁶⁵:

בְּשֵׁישׁ מְלַחְמָה גְּדוֹלָה בְּעוֹלָם מְתַעוֹרָר בַּח מְשִׁיחַ. עֵת זְמִיר

⁶⁵⁹ הרמב"ן בראשית פרק ט"ו פסוק א'.

⁶⁶⁰ אור החיים הקדוש בראשית פרק ט"ו פסוק ג'.

⁶⁶¹ רש"י בראשית פרק ט"ו פסוק א'.

⁶⁶² רש"י בראשית פרק ט"ו פסוק א'.

⁶⁶³ תרגום יונתן ותרגום ירושלמי בראשית פרק ט"ו פסוק א'.

⁶⁶⁴ חזקוני, תרגום יונתן וירושלמי על בראשית פרק ט"ו פסוק.

⁶⁶⁵ אורות המלחמה פרק א'.

הגיע, זמיר עריצים, הרשעים נכחדים מן העולם והעולם מתבסם, וקול התור נשמע בארצנו. היחידים הנספים בלא משפט, שבתוך המהפכה של שטף המלחמה, יש בה מחדת מיתת צדיקים המכפרת, עולים הם למעלה בשרש החיים ועצמות חיהם מביא ערוך פללי לטובה ולברכה אל פלל בנין העולם בכל ערכיו ומובניו. ואחר כך פתם המלחמה מתחדש העולם ברוח חדש ורגלי משיח מתגלים ביותר, ולפי ערכה של גדל המלחמה בכמותה ואיכותה פכה תגדל הצפיה לרגלי משיח שבה. מלחמת העולם של עכשו צפיה נוראה גדולה ועמקה יש בה, מצרף לכל גלגולי הזמנים והוראת קץ המגלה של התישבות ארץ-ישראל. בדעה גדולה, בגבורה עצומה, ובהגיון עמק וחודר, בתשוקת אמת וברעיון בהיר, צריכים לקבל את התכן הנשא של אור ד' המתגלה בפעלה נפלאה בעלילות המלחמות הללו בייחוד. "בעל מלחמות זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות, נורא תהלות, אדון הנפלאות, המחידש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, אור חדש על ציון תאיר ונזפה בלנו מהרה לאורו".

הרב מבאר בפיסקה זו את משנתו על מהותה של המלחמה בעולם. במלחמה, חוסר הסדר הנוראי שסורר בעולם, הרוע המפוזר והלא מאורגן שמשתולל ללא הרף, דווקא הם גורמים להתנוצצות אורו של משיח. על פי הסברו של הרב יהושע ויצמן, המלחמה מתחילה דווקא בעולמות העליונים, שם מתחילה תפיסה חדשה ומתקדמת יותר של המציאות לבוא לעולם, תפיסה שהעולם לא תמיד מוכן לקבל. לכן באה ההתנגשות בין שתי תפיסות העולם שכביכול מנוגדות זו לזו- הישנה והחדשה, ואי היכולת לארגן את המעבר באופן בריא. למרות שלעיתים הנימוקים למלחמה יכולים להיראות כלפי חוץ מיותרים וקטנוניים, באמת במקורם הם רעיונות נשגבים שבאים לידי ביטוי בדרכים מעוותות. לכן כשבאה מלחמה לעולם מתעורר כוח משיח. התפיסה החדשה והפתוחה, הנאורה וההגיונית יותר באה לעולם, ומאירה אותו באור חדש. אורו של משיח, אורה של גאולה.

על המלחמה הספציפית הזו, המלחמה הראשונה בתנ"ך, אומרים

חז"ל דבר מעניין :

"אמר רבי אלעזר בר אבינא אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם על ידי שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם"

נראה שהיה רעיון מסוים שהניע את המלכים להילחם אלו באלו. נשאר רק לגלות את הרעיון וסיימנו. לכאורה. כי נשאר עוד עניין אחד שסביבו הכל מסתחרר. למה למען ה', היה צריך אברהם להיכנס לסיפור הזה ולהתערב במלחמות לא לו. במקום לקחת את לוט וללכת הוא רודף, מכה, מתחלק לכמה ראשים, רודף שוב ושוב מכה וחוזר עם כל האנשים והשלל. למה הוא היה צריך לקחת חלק בזה? הוא לא כתוב מספיק פעמים בתנ"ך? מה הוא עוד צריך?...

שאלה נוספת חוברת לשאלה הקודמת- למה אברהם משנה תוכניות? מילא אם מראש הוא היה מתכנן להילחם בכל העולם, הייתי מבין. הוא אברהם אבינו, והוא עם ה', למה לו לפחד? משום מה אברהם מחכה לשמוע שלוט נחטף, ורק אז יוצא. אבל אם כבר, אז כבר- הוא מחליט ללכת על כל הקופה ומתחרע על ארבעת המלכים כמעט עד דמשק. מה שינה לאברהם את הגישה ביחס למלחמה?

אולי הסיבה לפרוץ המלחמה תשפוך אור על השאלות החריופות⁶⁶⁶ :

"שְׁתֵּים עָשָׂרָה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלֶעֶמֶר וַיִּשְׁלַח עֲשָׂרָה שָׁנָה מְרָדִי: וּבְאַרְבַּע עָשָׂרָה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלֶעֶמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אֵתוּ וַיִּבְנוּ..."

לראשונה בהיסטוריה, במלחמת העולם הטרומ-ראשונה, מתגלה קליפת הרוע האנושי בדמות שיעבוד. לראשונה מסופר בתנ"ך על עם שלוקח עם אחר בכיס הקטן שלו, תחת "חסותו", מעביד אותו עד מוות, וגוזל ממנו את טיפות החירות האחרונות שלו. אנחנו יכולים לתאר לעצמנו את התדהמה בעולם של אז, אולי את הסנקציות והגינויים הבינלאומיים לתופעה החדשה- גזילת הנפשות. גזילת החופש של האדם. הכיוון העגום והמסוכן הזה היה חייב להסתיים במרד ובמלחמה, שיעבוד לא מחזיק לנצח. אך הרעיון הנורא הזה של גזילת החירות ימשיך ויתן את אותותיו בעולם.

⁶⁶⁶ ספר בראשית פרק יד ד.

מצד שני, אומרים חז"ל ומבאר הרב קוק, כבר בהתפרצות גרעין המלחמה ניתן לצפות לרגלו של משיח. ואכן, כבר בפרק הבא מבטיח ה' לאברהם שזרעו אמנם ישועבד 400 שנה במצרים, אך לבסוף יצא לחופשי ברכוש גדול וילמד את העולם כולו מהי חירות אמיתית! זהו אם כן התיקון לחטא העריצות והרודנות. עם ישראל, העם הנבחר, יחווה בעצמו מהו שיעבוד, ומבור התחתיות הזה ישאב עצה ואורה גדולה לכל העולם כולו. אברהם, במלחמתו נגד המשעבדים, קושר את גורלו של עם ישראל בגורל המשועבדים, ובכך נותן פתח לתיקון גדול שיבוא בדורות הבאים, עת אשר עם ישראל יצא בגאון ממצרים, ארץ העבדים, וישיר לה' כי גאה גאה, שירה של חירות אמיתית. על פי דרך פעולה זו של אברהם, נוכל לגלות מהו תפקידו של צבא עם ישראל.

המדרש אומר⁶⁶⁷:

"ד"א חרב פתחו רשעים אלו ארבעה מלכים אמרפל וחביריו שעדיין לא היתה מלחמה בעולם באו אלו ופתחו בחרב ועשו מלחמה אמר להם הקב"ה אתם פתחתם בחרב להפיל עני ואביון הרבם תבא בלבם עמד אברהם והרגם".

המדרש מתאר בעצם את השיח הרוחני שהתנהל בין ארבעת המלכים לבין ה'. ארבעת המלכים פועלים בעולם מכוח השקר של שייכותם אל העולם. הם בטוחים שהם בעלי הבית, ומרשים לעצמם לשעבד, להרוג, ולבזוז מכל הבא ליד. סופם לגלות את מקומם המקורי ואת השעבוד האמיתי שבו הם עצמם נתונים. אך הקב"ה, שהעולם שלו, והוא בעל הבירה, פעול בעולם מכוח שייכות העולם אליו. במשוואה הזו, אברהם הוא האדם שמסוגל לבוא ממש מתוך דבר ה', למשוך את האמת האלוקית מלמעלה במחבואה ועד אל העולם המגולה. לכן דווקא אברהם יוצא להילחם את מלחמתו של ה'. במקום כזה, בו האדם מתיימר להיות שליט בעולם, ה' יוצא לבעור באברהם אבינו, להשתלח דרכו ברשעים. "ה' ילחם לכם, ואתם תחרישון".

עם ישראל הוא צבא ה', וצבאו של עם ישראל נועד לבצע את הפעולות היותר צבאיות והיותר מעשיות שנוגעות לכלל העולם. חייל בצה"ל

⁶⁶⁷ מדרש תנחומא לך לך פרק ז.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

הוא חלק אלוקא ממעל ממש, באופן הכי ברור שאפשר להיות. בו מתגלה ה' כדי להילחם בעולם. מלחמת הצדק, היושר והמוסר. מלחמת השלום המקורי, היפה. זו היא מלחמת ה'.

דרכו של ה' לתת לאברהם את האות לכך שהוא אחראי לגיהנום שמתרחש סביבו, היא לתת ללוט להיחטף יחד עם שאר אנשי סדום. לוט היה די נטע זר בסדום, ולא היה ברור שיהיה לארבעת המלכים עניין לקחת גם אותו. הבחירה שלהם לקחת אותו איתם, על הדרך, והבחירה של התורה לכתוב "וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רֶכֶשׁ סְדֹם וְעַמֹּנָה וְאֶת כָּל אֲכָלָם וַיֵּלְכוּ" ואז להוסיף באופן שיראה כאילו הם נזכרו ששכחו משהו בסדום את הפסוק הלכאורה מיותר "וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רֶכֶשׁוֹ בֶּן אַחֵי אַבְרָם וַיֵּלְכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בְּסְדֹם", מעידה על כוונה סמויה ונוספת- לוט לא היה אמור להיחטף איתם. חטיפתו אמורה לסמן משהו לאברהם. זו הסיבה שאברהם יוצא "כִּי נִשְׁפָּה אָחִיו" ובסוף גם נלחם מלחמת עולם על הדרך. הוא מבין שחטיפתו של לוט היא סימן לכך שהוא, אברהם, מעורב בעניין ישירות. הוא צריך לפעול את פעולותיו של ה' במלחמה הזו.

עכשיו גם נוכל להבין את פחדיו של אברהם שהתעוררו כאילו במקרה מיד אחרי המלחמה. מלחמה, עם כל האורות שמופיעים בה, היא מצב לא אידיאלי. היה עדיף שהעולם יחווה מצב של חירות מלכתחילה, ולא יאלץ להשיג אותה בזיעת אפיים. העולם לא היה אמור לשאת מצב של שיעבוד במשך אלפי שנים, אלא להבין מראש את ערך החירות. במצב הבעייתי שנוצר, תופסת המלחמה מקום חיובי, במטרה להחזיר את השליטה העצמית על כנה, ולייסד את חופש האדם מחדש. אך עצם ההשתתפות בתהליך כזה לא חיובי, מקנה לאברהם את הזכות והחובה לשאול את עצמו כמה שאלות.

המלחמה כשלעצמה היא דבר שסותר את בנייתו של עולם, את תיקונו. אמנם תוצאותיה נושאות בכנפיהם שלום, אך היא עצמה ומחול הדמים שמסביבה הם מחזה אימים נוראי. כל הפחדים של אברהם, שותפים לאותו גרעין של פחד- חשש מהפסקת בנייתו של העולם והחלת מצב חדש של חידלון.

אברהם דואג:

על הזרע, שהוא המשך דרכו של אדם בעולם. הזרע הוא בניית הנדבך הנוסף בשושלת הדורות- "אולי איבנה ממנה"- לשון בניין.

על עוצמתו הרוחנית של זרעו, שהיא מהווה את המקור ממנו עם ישראל שואב את הכוחות האלוקיים להיות נדבך אמיתי נוסף בבנינו של אברהם אבינו.

על "חטאו" בהריגת נפשות מפני שזו פעולה שסותרת את בנייתו של העולם.

על זכויותיו שיתמעטו. הזכויות הן ערובת הנצח של האדם, ובהשלכתן על צורך זמני ואולי מיותר, הן נפגעות.

על העולם הבא שלו, שעלול להתפספס אם הוא ממקד את כוחותיו בעניינים רגועים בעוה"ז ושוכח את חיי הנצח שלו.

ממלחמה נוספת שכוחה רב לה בערעור סדרי החיים הטבעיים והבריאים בעולם ובמבט שטחי היא רק סותרת את בנייתו.

תפקידו הקריטי של אברהם במלחמה יוצר מציאות של קשר בינו ובין רעיון החירות בעולם, ולכן מיד לאחר מכן הוא מקבל את ההבטחה שזרעו יגלה למצרים ושם יגלה את רעיון החירות. בתור עם חופשי, מובטחת לו גם ארץ, ומכאן מתלכדים הפרטים לתמונה אחת מאירה ובהירה.

שני סוגי מלחמות ישנם. מלחמה הסותרת את בנייתו של העולם, ומלחמה הסותרת את גידולו של העולם. מלחמה הסותרת את בנייתו של העולם, עוצרת את ההתקדמות האלוקית בתהליך תיקון העולם, והוא הולך ומדרדר. כל הסדרים והארגונים שהיו מיושבים במקומם נהרסים, ואי סדר שולט בעולם. אמנם גם אז מתעורר כוח משיח, והמלחמה שכובשת את העולם בשם רעיון מסוים עתידה להתמסס על ידי מלחמה חזקה אל הכיוון ההפוך, וכך הלאה עד לאיזון הנכון.

מלחמה שסותרת את גידולו של העולם, גידולו הממאיר, היא מלחמת ישראל. מלחמה ברורה בשם ה', שמטרותיה ושאיפותיה ברורות, ואז בוודאי מתעורר כוח המשיח באופן הנראה לעין.

שער שלישי – צבא השמיים

נמשיך את אורה של ההבנה הזו הלאה, ונפנה לעיין בפירוש

**"וְנִמְקוּ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִגְלוּ כִסְפֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם יִבּוּל
כְּנֹבֵל עָלָה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֵלֶת מִתְּאֵנָה"**

"ונמקו" – מצייר שכל עם ועם יש לו שורש בשמים שממנו מושך שפעו כחו וקיומו, ואלה הם הנקראים שרי העמים ההם, ואם העם נופל למטה ושרשו קיים בשמים דומה כעץ שנקטע ושרשו נשאר, שעוד ישוב ומתחתיו יצמח, לז"א שגם צבא השמים – ששם כחם השרשי ימקו – כבשר הנימוק בהעדר החיות, ונגלו כספר – העמים הקדמונים היה להם השמים כספר, בו היו מביטים בחכמת האצטגנינות אשר היה להם בעת ההיא, כל העתיד לבא עליהם, והיו מיחסים כל מדינה ומדינה לכוכב מיוחד, ובספר הזה לפי האותות והסימנים שהיה להם היו קוראים כל העתיד. עתה כי יסור צילם, יגלל הספר הזה, והקוראים לא יוכלו לפתחו עוד ולקרוא בו, כי לא יפעלו כחות כאלה עוד על הארץ מתחת. ועי"כ וכל צבאם – הם צבא מטה המתיחסים אל צבא השמים תחת ממשלתם יבולו כעץ אשר יבולו עליו עת ימק שרשו"

בעצם, מגלה לנו כאן המלבי"ם את הסוד הכמוס- איך מנצחים במלחמה, על בטוח. המלבי"ם מגלה את מה שהעיניים שלנו עדיין לא מסוגלות לראות, ובעזרת ה' עם עצות כאלו, ניתן יהיה לנצח בכל מלחמה. המלבי"ם מסביר, שכל עם ועם, יש לו שורש שממנו הוא יונק חיות וכוח. העוצמות והאנרגיות, האופי והתכונות של כל עם, לקוחות מהמזל שלו, מהמקור שלו, שממנו הוא שואב את הכוח. כדי להפיל את העם ולנצחו, כל מה שעליך לעשות, זה לגלות את שרשו במקום העליון. לבדוק ולגלות- מה הייחודיות של העם הזה ספציפית, מה מיוחד דווקא בו שאין באף אחד אחר? מה הקטע שלו? לאחר שעם ישראל עולה על הנקודה הגרעינית הזו, לומד אותה טוב טוב ורוכש את כל הנקודות הטובות שבה לעצמו, אין סיבה שהעם המנוצח ימשיך להתקיים כשהוא חסר תועלת בעולם. קליפת הכוח

⁶⁶⁸ חלק באור הענין ישעיה פרק לד פסוק ד.

שלו מתכלה מהר מאוד, כי אין בה שום כוח וחיות אמיתיים, אלוקיים, ועם ישראל ממלא את תפקידו במקומו מתוך תורת אמת! לאורך כל ההיסטוריה, ברגע שעם ישראל עלה על הנקודה הגרעינית של העם המנוצח, הסיפור נגמר מהר מאוד. לא היינו צריכים לחכות הרבה זמן, והאיום הוסר לנצח. כך עם יוון- שמהם לקחנו את היופי ואת הכוח הגופני ועידנו אותם ברוח התורה, כך עם מצרים, כך עם פרס, ומדי, ואשור, שכולם נכחדו. ברגע שעם ישראל למד מהם את הנקודות הטובות שהיו בהם עד הסוף, וכלשון הקבלה- ברגע שעם ישראל "הוציא את כל הניצוצות", העם האחר חדל מלהתקיים. גם בימינו, אם יש עם שעדיין קיים ומיצר לעם ישראל, סימן שעדיין לא לקחנו ממנו את כל הטוב והחיים שבו. סימן שעוד יש ללמוד ממנו משהו. ברגע שנרכוש את הטוב הזה שכביכול חסר לנו, השלום יגיע. כך בפשטות, מנצחים במלחמה, אם כי, אני חייב לציין שדברים כאלו לא מנסים בבית. אנחנו לא ממהרים ללכת וללמוד מעמים אחרים הנהגות ותכונות אופי, ולנסות אם זה פועל, ואם העם באמת מסיים את דרכו תוך יומיים. הזמן עושה את שלו, ובנחת הדברים יתקדמו יותר מהר ויותר בריא. בפרספקטיבה היסטורית רואים את הדברים יותר טוב.

אם נחזיר בתוך הראש את הדברים שלמדנו לפוקוס, נראה שהם מאוד מתחברים. גם צבא, וגם עם, הם דברים שנובעים ממקורות מאוד עליונים. לא במקרה כל עם נוצר עם תכונות אופי מסויימות, אהבות אחרות, ומראה מיוחד. האלמנטים האלו מעידים על תפקיד שונה בעולם! ברגע שהאומות מאבדות את החיוניות שלהן, את הצורך בהן, ברגע שעם ישראל שואב מהן את העוצמות, הן נעלמות. כל הכוח שלהן טמון שם. כך מתנהלים הדברים בעולם. כל תופעה, ואפילו הגשמית ביותר, יש לה שורש רוחני, הופעה אלוקית ונשגבת שמשם מקורה נובע.

מכיוון ששורשו של עם ישראל הוא הקב"ה עצמו, ושרשה של ארץ ישאל הוא הקב"ה עצמו- "ארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה מרשית שנה ועד אחרית שנה", אין מצב ששורשינו ח"ו יימק. אנחנו קשורים ומחוברים בקשר נצחי למי שאמר והיה העולם, ומתוך התכונה של

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

היכולת להכיל את כל האורות, אנתנו לוקחים ומושכים אורות מעמים שונים וכך מעלים את שרשם ומחברים אותו לשורש השורשים, לקב"ה.

שער רביעי – צבא העבודה

את שלושת השערים הראשונים נקשור יחד ונבנה את תפיסתו של הצבא הישראלי האידיאלי בתוכנו. בשער הראשון, נכנסנו לעולם הצבא. הבנו מהו צבא, בתור מושג כללי ששייך לכל תחומי החיים שלנו. הבנו שצבא הוא הכלי שבעזרתו אנחנו יכולים ליצור מעבר של הרצון האלוקי ממרום מושבו אל קרקע המציאות שלנו, הוא הצינור שמאגד את המאוויים העליונים לפעולות מעשיות פשוטות.

בהשלכה אל הצבא הישראלי, תפקידו ומטרתו הם להיות כוח פועל של דבר ה' בעולם, דרך שליחותו של עם ישראל בעולם. הצבא יאגד את החיילים למסגרת של קודש וגאון, ומתוך הקשבה לדבר ה' הוא ישליט סדר אלוקי וטהור בעולם. בשער השלישי הבנו מהי הדרך לנצח במלחמה, בעבודה רוחנית ובשם ה', והסברנו כיצד זה קשור לערך הצבא וערך הצבא הישראלי.

כשהייתי קטן ואמרתי שבצבא ארצה להיות בצנחנים, אמרו לי שכשאני אגדל, כבר לא יהיה צבא. מתוך ההבנה החדשה של הדברים, התחליף לצבא המלחמה שקיים היום בעל כרחנו, יהיה בבוא הגאולה השלמה צבא קדוש- צבא כהנים. כמו שמבאר "הכתב והקבלה":

"ולא לאנשי מלחמה בלבד, כי גם משמרות כהונה ולוי" נקראו

כן, כמו הבא לצבא צבא באהל מועד, ישוב מצבא העבודה".

הצבא הוא לא רק צבא הכיבוש! כשצריך, הוא כזה, וכשלא צריך הוא תיכף ומיד חוזר למתכונתו האידיאלית הרחבה של הקשבה לדבר ה' והליכה בדרכיו. מיד הוא הולך ונהיה צבא קודש אמיתי, שכל כולו עסוק בעבודת ה' בבית המקדש- משמרות כהנים ולווים. אל דאגה! לא רק שירות בסדיר יש בצבא העבודה של בית המקדש! גם מילואים, שבועיים בשנה, יקבל כל כהן כשיר לעבודה. ובבית המקדש בלשכת ה...גיוס, ישאלו פרחי כהונה (ולא פרחי טיס...) אחד את השני:

- "מה הפרופיל שלך?"

- "כמה הקב"א?"

ובמקום לענות הם יצחקו בלב מלא שמחה וייגשו להקרבת תמיד של שחר.

זהו הצבא הישראלי האידיאלי. רק מכיוון שהמציאות העולמית אינה מושלמת עדיין, והשלום מאחר לבוא, אנחנו נאלצים לכתת את רגלינו לתל השומר לצו ראשון, ושני, וצו גיוס... במקום לנסוע לירושלים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, לצפות בפרחי הכהונה כיצד הם מזדרזים בעבודת הקודש, ולהתמלא בכוחות איתנים לשוב ולעסוק בענייני העולם הזה בקדושה וטהרה.

שער חמישי – רוח צה"ל ורוח הקודש

כדי לסבר את האוזן ולהאיר את העיניים, זוהי רוח צה"ל האולטימטיבית (מימין המקורית). באמת אין הרבה מה לשנות ועיקר ההבדל הוא בהקשר שבו הדברים מתחברים אל האדם:

"רוח הקודש" – הגדרה ומקורות

"רוח הקודש" היא תעודת הזהות הערכית של משמרות הכהונה, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל פרח כהונה בשירות סדיר ובשירות מילואים. "רוח הקודש" וכללי הפעולה הנגזרים ממנה הם הקוד האלוקי של צה"ל (צבא הכהונה לישראל). "רוח הקודש" תשמש את צה"ל, על הדיוטיו, כוהניו הגדולים, בתי אבותיו ומשמרותיו, בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי "רוח הקודש" ינהגו, יחנכו ויקריבו הכהנים בבית המקדש.

"רוח הקודש" יונקת מארבע מקורות:

מסורת צה"ל ומורשת העבודה שלו כצבא הכהונה לישראל.
מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה, חוקי תורתה ומוסדותיה.
מסורת העם היהודי לדורותיו.
ערכי מוסר אוניברסליים המבוססים על המצפון האנושי והמוסר האלוקי.

"רוח צה"ל" – הגדרה ומקורות

"רוח צה"ל" הוא תעודת הזהות הערכית של צה"ל, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל חייל וחיילת בשירות סדיר ובשירות מילואים. "רוח צה"ל" וכללי הפעולה הנגזרים ממנו הם הקוד האתי של צה"ל. "רוח צה"ל" ישמש את צה"ל, על חייליו, מפקדיו, יחידותיו וחילותיו, בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי "רוח צה"ל" ינהגו, יחנכו ויבקרו את עצמם ואת זולתם.

"רוח צה"ל" יונק מארבע מקורות:

מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא ההגנה לישראל.
מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטים, חוקיה ומוסדותיה.
מסורת העם היהודי לדורותיו.
ערכי מוסר אוניברסליים המבוססים על ערך האדם וכבודו.

ערכי היסוד

הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה - מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל, על עצמאותה ועל ביטחון אזרחיה ותושביה.

אהבת המולדת ונאמנות למדינה - ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל - מדינה דמוקרטית המהווה בית לאומי לעם היהודי - לאזרחיה ולתושביה.

כבוד האדם - צה"ל וחייליו מחויבים לשמור על כבוד האדם. כל אדם הוא בעל ערך שאינו מותנה במוצא, בדת, בלאום, במין, במעמד ובתפקיד.

הערכים :

דבקות במשימה וחתיירה לניצחון - החייל יילחם ויפעל באומץ לב נוכח כל הסכנות והמכשולים שבפניו, וידבק במשימתו בנחישות ובתבונה, עד כדי חירוף הנפש.

אחריות - החייל יראה עצמו שותף פעיל בהגנה על ביטחון המדינה, אזרחיה ותושביה. החייל יפעל תוך גילוי מתמיד של מעורבות, יוזמה ושקידה, בשיקול דעת ובמסגרת סמכותו, כשהוא נכון לשאת באחריות לתוצאות פעולותיו.

אמינות - החייל יציג דברים כהווייתם, בשלמות ובדייקנות, בתכנון, בביצוע ובדיווח, ויפעל כך שרעיו ומפקדיו יוכלו לסמוך עליו בביצוע המשימות.

דוגמה אישית - החייל ינהג על פי הנדרש ממנו ויקיים את שהוא דורש מזולתו, מתוך הכרה ביכולתו ובאחריותו, בצבא ומחוצה לו, להוות דוגמה ראויה.

חיי אדם - החייל ינהג באופן מושכל ובטיחותי בכל פעולותיו, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה של חיי אדם. בעת לחימה יסכן את עצמו ואת רעיו במידה הנדרשת לביצוע המשימה.

ערכי היסוד

עבודת המדינה, אזרחיה ותושביה - מטרת צה"ל היא לעבוד את עבודתה של כנסת ישראל, בעצמאותה האמיתית ובביטחון אזרחיה ותושביה.

אהבת הארץ ונאמנות למדינה - ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת הארץ והמחויבות והמסירות למדינת ישראל - יסוד כיסא ה' בעולם המהווה בית לאומי לעם ישראל - לאזרחיו ולתושביו.

כבוד האדם - צה"ל וכוהניו מחויבים לשמור על כבוד האדם, בהתאם לחוקי התורה ולמוסר היהודי.

הערכים :

דבקות במשימה וחתיירה להשגת הא-לוה - הכהן יילחם ויפעל באומץ לב נוכח כל המחשבות הזרות והמכשולים שבפניו, וידבק במשימתו בנחישות ובתבונה, עד כדי מסירות הנפש.

אחריות - הכהן יראה עצמו שותף פעיל בהגנה על ביטחון המדינה, אזרחיה ותושביה. הכהן יפעל תוך גילוי מתמיד של מעורבות, יוזמה ושקידה, בשיקול דעת ובמסגרת סמכותו, כשהוא נכון לשאת באחריות לתוצאות פעולותיו.

אמינות - הכהן יהיה איש אמת, ויפעל כך שרעיו יוכלו לסמוך עליו בביצוע המשימות.

דוגמה אישית - הכהן ינהג על פי הנדרש ממנו ויקיים את שהוא דורש מזולתו, מתוך הכרה ביכולתו ובאחריותו, במקדש ומחוצה לו, להוות דוגמה ראויה.

חיי אדם - הכהן ינהג באופן מושכל ובטיחותי בכל פעולותיו, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה של חיי אדם.

טוהר הנשק - הכהן ישתמש בסכין המקדש לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך, וישמור על הקרבן שלא יהפך לפיגול. החייל לא ישתמש בכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם כוהנים ולוויים, ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם.

מקצועיות - הכהן ישאף לרכוש את הידע המקצועי ואת המיומנויות הנדרשים לביצוע תפקידו, וישמם תוך חתימה לשיפור מתמיד של ההישגים האישיים והיחידתיים.

משמעת - הכהן יפעל כמיטב יכולתו לביצוע מלא ומוצלח של הנדרש ממנו עפ"י הפקודות ועל פי רוחן. הכהן יקפיד על מתן פקודות מותרות בלבד, ולא יציית לפקודות בלתי - חוקיות בעליל.

רעות - הכהן יפעל מתוך אחווה ומסירות לחבריו לשירות, ויחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו, עד כדי מסירות הנפש.

שליחות - הכהן יראה בשירותו הלאומי שליחות; יהיה נכון לתרום כל שביכולתו להגנת המדינה, אזרחיה ותושביה. זאת בהיותו נציג של צה"ל הפועל מתוקף ובמסגרת הסמכויות שניתנו לו על פי פקודות הצבא.

טוהר הנשק - החייל ישתמש בנשקו ובכוחו לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך, וישמור על צלם אנוש אף בלחימה. החייל לא ישתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם לוחמים ובשבויים, ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם.

מקצועיות - החייל ישאף לרכוש את הידע המקצועי ואת המיומנויות הנדרשים לביצוע תפקידו, וישמם תוך חתימה לשיפור מתמיד של ההישגים האישיים והיחידתיים.

משמעת - החייל יפעל כמיטב יכולתו לביצוע מלא ומוצלח של הנדרש ממנו עפ"י הפקודות ועל פי רוחן. החייל יקפיד על מתן פקודות חוקיות בלבד, ולא יציית לפקודות בלתי - חוקיות בעליל.

רעות - החייל יפעל מתוך אחווה ומסירות לחבריו לשירות, ויחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו, חרף כל סכנה וקושי, עד כדי חירוף הנפש.

שליחות - החייל יראה בשירותו הצבאי שליחות; יהיה נכון לתרום כל שביכולתו להגנת המדינה, אזרחיה ותושביה. זאת בהיותו נציג של צה"ל הפועל מתוקף ובמסגרת הסמכויות שניתנו לו על פי פקודות הצבא.

שער שישי – ולביתיים...

מכיוון שעדיין לא הגיעה הגאולה השלמה, לצערנו, אנחנו נאלצים - אם כי נאלצים בשמחה, להגן על חייו וכבודו של עם ישראל ולהתגייס לצה"ל. כחלק משירות מורכב שכזה, אנחנו נפגשים עדיין עם סיטואציות לא נעימות, של מלחמה. סיטואציות לא שלמות, לא חלקות. המציאות בצבא היא מציאות מורכבת, ואנחנו נדרשים

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

לעבור הכנות לקראת הצבא, ואף לעצב אותו באופן טבעי תוך כדי השירות בהתאם לרוח התורה.

אמנם עלינו בחמשת השערים הקודמים לגבהי שחקים, אך לא ירדנו משם ולא נרד לעולם. עלינו ונשארנו. רק הצבא שבנו, הצינור שמוריד את הרצון העליון הקדוש ומבטא אותו במציאות, מנווט לנו את העקרונות הנעלים למקומם הראוי במציאות שאינה ראויה.

בפסיקתא רבתי מופיע מדרש יפהפה⁶⁶⁹:

"ותדור נדר ותאמר ה' צבאות (שמואל א' א' י"א) מהו ה' צבאות אמר רבי יהודה בר' סימון אמרה חנה לפני הקב"ה רבונו של עולם יש צבא למעלה יש צבא למטה הצבא של מעלה אינם [לא] אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ולא מתים אלא חיים לעולם והצבא שלמטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים ואיני יודעת מאיזו צבא אני אם משל מעלה או משל מטה אם מצבא של מעלה אני לא אהיה לא אוכלת ולא שותית (אלא) [ולא] מולידה ולא מתה אלא חיה לעולם כשם שהם חיים לעולם ואם מצבא של מטה אני אהא אוכלת ושותית ומולידה ומתה כשם שהם אוכלים ושותים ופרים ורבים זהו ה' צבאות"

אכן, זו שאלה. מאיזה צבא אנחנו?

מבחינת האידיאל הצרוף, הצבא שנמצא בפסגת שאיפותינו הוא הצבא שלמעלה, ולשם אנחנו מכוונים. גם אם לא להגיע ממש לדרגה של מלאכים, לא לאכול ולא לשתות, לא לפרות ולא לרבות, גם אם לא להגיע לרמות מסוכנות כאלו, אנחנו כן חפצים בצבא שלמעלה. צבא כהנים קדוש שלא נתון ראשו ורובו במלחמות. אך מכיוון שהמציאות לא נותנת לנו מנוח, אנחנו נאלצים להסכים ולהשלים עם המצב הנוכחי בשמחה- אנחנו מהצבא שלמטה.

אנחנו לא מתביישים בכך. בגאון נתגייס לצבא, נישא את האם-16 וניסע על הטנק, נילחם את מלחמת ה' בעולם. אך לא נשכח לעולם

⁶⁶⁹ בפסיקתא רבתי פרשה מ"ג

מהו אותו צבא שלמעלה, צבא הכהונה שכולו טהרה ונעימות, חן ומתיקות של קדושה.

בכדי להתמודד עם מציאויות מורכבות, מסוכנות, ולפעמים טמאות, צריך הצבא הישראלי להיות צבא שלם, טהור ומלא. מתוך כוח של קדושה אפשר לצאת ולהילחם את מלחמות ה' באווירה טובה. אחרת הסביבה הרוחנית והתנאים הפיזיים יהפכו את הצבא למקום שורץ פריצות, כמו שאפשר למצוא אצל הרבה מאוד עמים אחרים. על טהרת הצבא- בשער השביעי והאחרון.

שער שביעי- טוהר ושלמות הצבא

על המילים "כל יוצא צבא בישראל", מדייקים האיבן עזרא, רבינו בחיי וחזקוני דיוק מעניין: "להוציא ערב רב". מה ההתעקשות שבספירת הצבא או במניית עם ישראל ישתתפו עוד כמה חבריה בני עמים אחרים? כמה הם כבר ישנו במאזן המספרי ועד כמה זה יהיה משמעותי?

"הכתב והקבלה" גם הוא מוסיף על השאלה באומרו שמהמילים "כל יוצא צבא בישראל" לומדים שלא היה בהם זרע פסול. לכאורה מה זה משנה לגבי הצבא מה עשה הסבא רבא שלו? אם הוא חייל טוב ויש לו כושר מצוין, קדימה- לשדה הקרב!

אך כמובן שבצבא ישראלי המציאות צריכה להיות שונה. צבא שמושתת כולו על שליחות אלוקית לא יכול להיות מורכב מחיילים לא טהורים או לא כשרים. יכול להיות שהם בני אדם בסדר גמור, מעל ומעבר, אך הפסול בתורשה שלהם יגרום לבעיה באינסטלציה הרוחנית. דברים לא יעברו חלק, ובצבא פקודות מבצעים חלק, במיוחד אם אלו פקודות אלוקיות.

רבינו בחיי על הפסוק "כִּי תֵצֵא מִחֲנֶה עַל אִיבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דָּבָר כְּעַ" מספר לנו, על "איכות" הטהרה בצבאות אחרים. הסכיתו ושמעו⁶⁷⁰:

⁶⁷⁰ רבינו בחיי על דברים פרק כג פסוק י.

צבאיות ישראלית בספקלריה תורנית

"זע"ד הפשט מכל דבר רע שאסרה תורה, לפי שמחנות הכנעניים בצאתם למלחמה היו משולחים לעשות כל תועבה וכל נבלה ונוהגין בעצמן הפקר בכל הדברים כלן, לכך יזהיר הכתוב מחנה ישראל שישתמרו מכל הדברים הרעים שאסר הכנעניים נוהגים בהן ואינן חוששים עליהם בשעת מלחמה. ודרשו רז"ל, מכל דבר רע אלו עריות ולשון הרע. עריות, ממה שכתוב ולא יראה בך ערות דבר, וזהו שאמר מכל דבר רע. לשון הרע הוא שאמר מכל דבר רע כלומר דבור רע, וזהו לשון הרע. ורצה הכתוב להזהיר על שתים אלה לפי שהן עבירות חמורות והשכינה מסתלקת בשבילן.

צבא ה' צריך להיות קדוש ונקי, וכל בעיה או מום נתפסת כמעט כמו מום אצל כהן, או להבדיל אצל קרבן. **הצבא הישראלי לא צועד על קיבתו, אלא על נשמתו.**

נחזק את הדברים עם עוד דוגמה אחת⁶⁷¹:

"כי תצא למלחמה" – סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה".

אם הדוגמאות הקודמות לא הספיקו, עכשיו זה בטוח. גם חייל שמבחינה גופנית הוא בסדר גמור, אבל הוא מחוסר איבר-אפילו הכי "מיותר" ללחימה, לא יכול להילחם, כי מבחינת הנקיות והשלמות שלו, חלק מאוד משמעותי חסר.

---

⁶⁷¹ רש"י על דברים פרק כ פסוק א.